

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

ROČNÍK XLV

2010

Číslo 2

MINISTERSTVO VNÚTRA SR – ODBOR ARCHÍVOV

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Vydáva Ministerstvo vnútra SR
odbor archívov

Redakčná rada

Daniel Doležal, Peter Keresteš, Ján Lukačka, Elena Machajdíkova,
Richard Marsina, Štefánia Mertanová, Veronika Nováková,
Jozef Novák, Milena Ostrolucká, Peter Kartous, Radoslav Ragač,
Júlia Ragačová, Juraj Roháč, Jana Schullerová, František Žifčák

Hlavný redaktor
JOZEF HANUS

Výkonná redaktorka a tajomníčka redakcie
JÚLIA HAUTOVÁ

Redakcia a administrácia:
Ministerstvo vnútra SR, odbor archívov
811 04 Bratislava, Križkova 7

© by MV SR – odbor archívov, Bratislava 2010

PROFESOR JOZEF NOVÁK OSEMDESIATROČNÝ

V širokej archivárskej i historickej obci sa o životnom jubileu profesora PhDr. Jozefa Nováka, DrSc. už dlhší čas pred dňom jeho osemdesiatych narodenín (narodil sa 22. 11. 1930) hovorilo s istým pochopiteľným sentimentálnym rozochvením a najmä radostným očakávaním. Oba tieto pocity boli celkom oprávnené. Profesor Novák bol, je a pevne veríme, že ešte veľmi dlho bude, našim nezabudnuteľným obľúbeným pedagógom, láskavým kolegom a pre mnohých aj dobrým a nezištným priateľom. Ako vynikajúceho učiteľa ho počas jeho vyše päťdesiatročného pôsobenia na Filozofickej fakulte UK spoznalo niekoľko stovák archivárov a historikov. Študenti obdivovali jeho neobyčajne rozsiahle vedomosti a mimoriadne zánietenie pre štúdium pomocnovednohistorických disciplín (predovšetkým heraldiky, genealógie a sfragistiky), no vždy si ich získal predovšetkým svojím nefalšovaným kolegiálnym prístupom, prirodzenou bezprostrednosťou a úprimnou láskavosťou. Sformoval určite dve generácie odborne vzdelaných slovenských archivárov a podstatne tak prispel k budovaniu a rozvoju slovenského archívnictva. Uvedomoval si význam bádania v archívoch pre napredovanie historiografie, upozorňoval na dôležitosť a náročnosť archivárskej práce a archivárov samotných vždy považoval v kontexte historickej obce za skutočnú elitu, za stav. Okrem prehlbovania odborných vedomostí svojich študentov kládol osobitný dôraz na dôsledné zachovávanie vedeckej etiky a morálky – vedel pochopiť a aj ospravedlniť mnoho omylov a pochybení, no nikdy neodpusťil nerešpektovanie mravných noriem a princípov v odbornej a vedeckej činnosti. Pri debatách a konzultáciách s odborníkmi i laickými záujemcami, ktoré prebiehali vždy v ovzduší nepredstieranej kolegiality a vzájomného porozumenia, udivovala jeho erudícia a kultivovanosť, schopnosť bezprostredne komunikovať a presvedčivo argumentovať a interpretovať poznatky. Vedel a vie sa však aj vášnivo sporiť (v otázkach odborných a predovšetkým etických), no nebol nikdy nenávisťný a pomstychtivý (a to určite priznávajú i tí, ktorým pán profesor niekedy vstúpil do svedomia či sebavedomia).

Profesor Jozef Novák bol vždy aj neobyčajne vtipným a šarmaným spoločníkom, čo by mohli dosvedčiť účastníci mnohých podujatí Sekcie archívnictva a PVH SHS pri SAV alebo Spoločnosti slovenských archivárov – pán profesor nebol nikdy nudný patrón, ale pútavý rozprávač, nefalšovaný bohém a ozajstný zabávač – skutočná *celebrita* v pravom zmysle tohto dnes tak často devalvovaného slova. O vedeckom diele a prínose profesora Nováka bezpochyby netreba nikoho osobitne presviedčať (a informovať o ňom na stránkach Slovenskej archivistiky by bolo naozaj príslovečným *in silva lignam ferre*). Je vskutku fundamentálne i rozsiahle. Profesor Jozef Novák je zakladateľom skutočnej do-

ma i v zahraničí uznávanej Slovenskej heraldickej školy a podstatným spôsobom prispel aj k napredovaniu ďalších príbuzných pomocných vied historických. Svoje vedecké kvality naposledy dostatočne presvedčivo preukázal publikovaním rozsiahlej práce *Pečate miest a obcí na Slovensku I., II.*

Žiaci, kolegovia a priatelia profesora Nováka celkom prirodzene vnímali novembrový dátum jeho narodenín ako výnimočný podnet na istú rekapituláciu jeho osobného a profesijného života (ktorý v niečom ovplyvnil a poznamenal aj ich vlastné životné osudy) i ako možnosť osobného stretnutia sa s jubilantom. Verili, že napriek uplynulým rokom ho opäť uvidia takého, ako ho vždy poznali a ako si ho pamätajú a v skrytu duše dúfali, že sa na avizovanej oslave dočkajú snáď aj nejakého príjemného prekvapenia.

Jubileum pána profesora sme si pripomenuli na slávnostnom podujatí – sympóziu, ktoré sa konalo 8. decembra 2010 v priestoroch Zrkadlovej sály Primaciálneho paláca v Bratislave. Som presvedčený, že žiaden, kto naň prišiel, nebol sklamaný – čerstvý osemdesiatnik profesor Novák bol totiž na hony vzdialený od archetypu vetchého starca skláňajúceho sa pod ťarchou rokov. Usmievavý (i keď evidentne dojatý) doyen odboru archívniectvo bol práve taký, ako vždy – dynamický a dynamizujúci, živo reagujúci na každý podnet, nevyschýnajúci prameň dobrej nálady, pohody a radosti.

Po slávnostných prejavoch a pozdravoch (jubilantovi poslali svoje listy rektor UK a predseda SHS pri SAV a osobne sa mu prihovorili dekan Filozofickej fakulty UK a riaditeľ odboru archívov MV SR) a odznení reflexií približujúcich význam jeho vedeckého diela v kontexte pomocných vied historických (heraldiky, sfragistiky a genealógie) sa účastníci podujatia dočkali i ohláseného a netrepezlivo očakávaného prekvapenia – prezentácie profesorskej autobiografie s príznačným názvom *Heraldik bez erbu*. Týmto však slávnostné sympóziu negradovalo – skutočným vrcholom podujatia bolo bezpochyby pre každého osobné stretnutie a rozhovor s jubilujúcim profesorom.

Pán profesor nedostal pri príležitosti svojich narodenín žiadne nové vyznamenanie či pamätnú medailu – jednak pretože mnohé už dávnejšie získal, ale najmä preto, že nikdy nebol zberateľom oficiálnych titulov, metállov a ocenení – o tie naozaj veľmi nestál. V ten slávnostný večer by mu však boli určite závideli aj nositelia tých najvyšších rádov a cien – pán profesor bol totiž dekorovaný tým najkrajším možným vyznamenaním – láskou svojich žiakov, kolegov a priateľov, ktorí boli a sú jeho druhou rodinou. Svojím životom a prácou si vystaval ozaj skutočný a večný pomník v ich pamäti a predovšetkým v srdciach. Každý, kto sa čo len dotkol historickej vedy, vie, že čas je prvým vážnym posudzovateľom a kritikom našich činov a skutkov. Do zabudnutia odsúdi všetko, čo je časné, nehodnotné a nehodné, olúpe pozlátku, odveje plevy a nemilosrdne odkryje prázdnotu a pustotu. Odhalí však aj skutočné poklady – tie, ktoré nezničí mol' ani hrdza. Profesor Jozef Novák sa súdu času určite nemusí obávať – nebude nikdy zabudnutý. Skúške odolá i jeho životné dielo.

Učiteľ, kolega a priateľ – jednoducho, dobrý človek. Takto sme pána profesora poznali, takto sme ho stretávali a tým bol, je a bude pre nás už navždy, takto si na neho spomíname, takto si ho budeme pamätať. On si na nás všetkých tiež určite občas rád pospomína. Kiež sme tej spomienky hodní!

Milý pán profesor, do ďalších rokov Vám želáme pevné zdravie, neutíchajúcu chuť objavovať a poznávať a aj radosť z úspechov Vašich blízkych. *Vivat, crescat et floreat proffesor noster carissimus, amicus sempiterna memoria dignus!*

Juraj Roháč

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

FALOŠNÁ LISTINA ÚDAJNE KRÁĽA BELA IV. Z ROKU 1237 PRE STOLIČNOBELEHRADSKÝCH MEŠŤANOV

FERDINAND ULIČNÝ

Uličný, F.: The False Charter of 1237 Allegedly by the King Béla IV for the Burghers of Székesfehérvár, *Slovenská archivistika*, Vol XLV, 2010, No 2, p. 6–14.

The author considered diplomatic and historical viewpoints to research the genuineness of the charter produced in the name of Hungarian king Béla IV on the right of burghers of Székesfehérvár in Hungary to avoid paying a bagavel in the Hungarian Kingdom. After the detailed research into origin, content and functions of the charter in question, there was reached a conclusion that it was not created in a usual way in the office of the king Béla IV on 6th May 1237; it was produced by an unknown author probably in the beginning of 14th century on request of Székesfehérvár burghers – by means of it, they protected the right to avoid paying bagavel in Hungary, especially in Buda in 14th – 15th centuries. The charter is a complete diplomatic falsum and a partial content falsum.

Hungarian Kingdom, Slovakia, History, Middle Ages, cities, diplomatics.

Prof. PhDr. Ferdinand Uličný, Dr.Sc., 031 01 Liptovský Mikuláš, Ploštín 18

Pri historickom skúmaní vývoja miest v stredoveku na Slovensku a v bývalom Uhorskom kráľovstve vôbec, majú nezastupiteľnú informačnú hodnotu listiny uhorských kráľov o ich udeľovaní výsad mešťanom v jednotlivých mestách. Taký význam listín o výsadách mešťanov si historici postupne uvedomovali od začiatku 20. storočia, pričom špecialisti, teda diplomatici o nich napísali početné štúdie.

Jednou z listín o výsade mešťanov žijúcich v Stoličnom Belehrade (Székesfehérvár, Maďarsko) bola aj listina údajne kráľa Bela IV. datovaná šiestym májom roku 1237. Predmetná listina je použiteľná nielen pri poznávaní vývoja mešťanstva a mesta Stoličný Belehrad, ale aj pre mešťanov v niektorých mestách na Slovensku. Slovenskí historici sa však touto listinou doteraz nezaoberali.

Hneď na začiatku skúmania pôvodu, obsahu a funkcie predmetnej listiny treba konštatovať, že listina nejestvuje v pôvodnom vyhotovení, teda v origináli, ale iba v dvoch stručných prepisoch jej obsahu.

Najstaršie zachovanie časti listiny kráľa Bela IV. datovanej 6. mája 1237 sa zachovalo iba v obsahovom prepise z roku 1411. Z listiny z roku 1411 sa však

dozvedáme o dvoch starších príbehoch skúmanej listiny. V roku 1285 ju nepochybne na požiadanie zástupcu stoličnobelehradských mešťanov konfirmovali v kancelárii kráľa Ladislava IV. Konfirmujúca listina sa však nezachovala.¹ V roku 1379 opäť, zaiste na požiadanie Stoličnobelehradčanov, konfirmovali aj uvedenú listinu z roku 1285 v kancelárii kráľa Ľudovíta I. Avšak ani listina z roku 1379 sa nezachovala.

Napokon v roku 1411 zástupcovia mešťanov Stoličného Belehradu predložili šľachticovi, dvorskému sudcovi Šimonovi z Rozhanoviec listinu z roku 1379, keď ňou v súdnom spore s mníškami z kláštora na Zajačom Ostrove (Margitsziget, Budapest) zdôvodňovali a bránili svoje právo neplatiť mýtné poplatky v Budíne. Listina z roku 1411 doteraz jestvuje v Budapešti.²

Až v jej zachovaní možno čítať krátky zápis o obsahu predmetnej listiny kráľa Bela IV. z roku 1237.³ Zo zápisu je zrejmé, že vtedy kráľ Belo IV., zaiste na požiadanie stoličnobelehradských mešťanov, im poskytol výsadu neplatiť mýto ani clo v Uhorskom kráľovstve. Vtedajšie bližšie okolnosti vydania listiny, najmä zdôvodnenie požiadavky mešťanmi, ktoré mohla obsahovať narácia, nie sú však zapísané.

Druhé zachovanie, presnejšie opis len časti obsahu listiny kráľa Bela IV. zo 6. mája 1237 je v listine uhorského palatína Štefana Zápoľského z roku 1496.⁴

Z listiny palatína sa dozvedáme, že Anton, nitriansky biskup, sa v roku 1495 pred kráľom Vladislavom II. Jagelovským sťažoval, že mešťania z Budína, Pešti, Stoličného Belehradu, Ostrihomu, Vyšehradu, Bratislavy a Komárna odmietajú platiť mýto v istej mýtnici v Komárňanskej stolici, ktoré patrí biskupovi. Po sťažnosti biskupa a obvinenia mešťanov vznikol súdny spor, ktorý riešil palatín. V nasledujúcom súdnom procese právny zástupca stoličnobelehradských mešťanov predložil predmetnú listinu kráľa Bela IV., ktorou obhajoval tradičné práva stoličnobelehradských mešťanov, najmä ich právo neplatiť mýto v mýtniciach v celom Uhorskom kráľovstve, teda aj v mýtnici v Komárňanskej stolici.

Predloženie listiny kráľa Bela IV. z roku 1237 palatínovi v roku 1496 bolo v poradí tretím dokumentovaným úradným použitím skúmanej listiny. Je nepochybné, že v roku 1496 jestvovala v pôvodnom vyhotovení. Jej neskoršie príbehy sú neznáme. V 20. storočí už nejestvovala.

Pravosťou listiny kráľa Bela IV. zo 6. mája 1237 sa zaoberal už Imrich Szentpétery, najvytrvavejší, najkritickejší a najúspešnejší maďarský skúmatel' pravosti či falošnosti listín arpádovských uhorských kráľov. On už v roku 1927 uverejnil

¹ BORSA, Iván (edit.): *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*, II – 2, 3. Budapest : Akadémiai kiadó, 1961, s. 357, č. 3377 ju však zaevidoval.

² Magyar Országos Levéltár Budapest, DL 9713. (Ďalej len MOL, DL).

³ Tamže, „civibus et hospitibus civitatis Albensis inter cetera hanc libertatem gratiose concessisset, quod ipsi nec in toto regno, nec in aliqua porta confinii tributum alicui solvere tenerentur“.

⁴ Archív Hlavného mesta SR Bratislavy. Mestská rada. Stredoveké listiny a listy, i. č. 2173. WENZEL, Gusztáv (edit.): *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus XI*. Budapest, 1873, s. 9–13.

svoj poznatok, že predmetná listina zo 6. mája 1237 obsahuje odvolanie na listinu výsad pre stoličnobelehradských mešťanov od kráľa Štefana I. (1000–1038). Taká listina je však neznáma, lebo nejestvovala. Z toho dôvodu listina zo 6. mája 1237 vzbudzuje podozrenie.⁵

Naposledy predmetnú listinu skúmal maďarský historik Atila Zsoldos a svoje poznatky sprístupnil prostredníctvom internetu v roku 2008. Tento bádateľ zistil a opísal okolnosti použitia skúmanej listiny v rokoch 1320, 1411 aj 1496, čo sa ukázalo ako veľmi prospešné pri zisťovaní jej pravosti či falošnosti. Avšak celkový výsledok jeho zistení je rozpačitý, keďže v strednej časti štúdie opisoval listinu ako falošnú a v záverečnej časti štúdie ako pravú listinu.⁶

Vzhľadom na skutočnosť, že skúmaná listina sa zachovala a je známa iba v uvedených obsahových odpisoch, možno ju iba čiastočne podrobiť diplomatickej kritike.

Nepochybné je, že podľa jej intitulácie bol vydavateľom listiny kráľ Belo IV., že podľa inskripcie bola adresovaná a venovaná mešťanom Stoličného Belehradu. Časť narácia obsahovala výpoveď zástupcu mešťanov o zhorení listiny svätého Štefana kráľa. Dispozíciu napĺňalo rozhodnutie a ustanovenie kráľa o platnosti výsady mešťanov neplatit' mýto a clo v Uhorsku. Nasledovala formula penitencie o potrestaní tých, ktorí by ustanovenie o mýtnej a colnej výsade neuznávali a najmä nedodržiavali. Zo záverečných častí listiny je úplne zachovaná dátácia dňom 6. mája 1237.

Je nepochybné, že predmetná listina mala aj iné časti. Určite salutáciu, teda pozdravenie, promulgáciu v zmysle dáva sa na známosť. V záverečnej časti bolo napísané meno kancelára kráľovskej kancelárie, možno aj menný zoznam svedkov, funkcionárov prítomných na kráľovskom dvore v čase vydania listiny. Listina bola potvrdená privesenou, dvojitou pečaťou.

Zistená, resp. dôvodne predpokladaná skladba listiny nevzbudzuje podozrenie o prípadnej nepravosti listiny. V rovnakej miere však nemôže svedčiť o tom, že skutočne vznikla obvyklým spôsobom vo vtedajšej kancelárii kráľa Bela IV., lebo pri jej zostavovaní mohol jej pôvodca ako vzor použiť nepochybné pravú listinu kráľa Bela IV.

Teraz pristúpme k zisťovaniu okolností a príčin vzniku listiny kráľa Bela IV. zo 6. mája 1237.

V opise obsahu predmetnej listiny zachovania z roku 1496 sa dozvedáme, že nepochybné v jej narácii bolo napísané, že zástupca stoličnobelehradských mešťanov predstúpil pred kráľa a vypovedal, že im nedávno zhorela listina kráľa

⁵ SZENTPÉTERY, Emericus (edit.): *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*, I – 2. Budapest : Kiadja Magyar tudományos akadémia, 1927, s. 189–190, č. 619 „oklevél ... gyanút kelthet“.

⁶ ZSOLDOS, Attila: Výsadná listina Stoličného Belehradu. *Forum historiae* 2, 2008, s. 1–8. Za sprostredkovanie štúdie v decembri 2008 ďakujem univ. prof. Richardovi Marsinovi.

Svätého Štefana, aj ako legáta pápeža, o výsadách mešťanov.⁷ V obave, aby mešťania nestratili nadobudnuté a užívané výsady, žiadajú kráľa Bela IV. o ich obnovenie a potvrdenie novou listinou.

V nasledujúcej časti listiny, teda v dispozícii, bolo napísané rozhodnutie kráľa Bela IV. o tom, že žiadosti mešťanov vyhovuje.⁸ Až potom nasleduje veta, že výsadou stoličnobelehradských mešťanov bolo právo neplatiť mýto a clo v celom Uhorskom kráľovstve, ktoré im úplne priznáva a potvrdzuje.⁹ Toto právo môžu využívať aj budúci mešťania vrátane novopristáňovaných a usadených v tomto meste.

Pozoruhodné, avšak prekvapivé je, že v dispozícii listiny nie sú zapísané iné, početné a od začiatku 13. storočia už pravidelne udeľované a spisované výsady mešťanov v desiatkach miest v Uhorsku. Chýbanie zápisu o iných výsadách, teda okrem práva neplatiť mýto a clo, možno vysvetľovať nasledovne:

- a) V origináli listiny také zápisy boli, avšak pri riešení sporu v roku 1496 si ich nevšimli, lebo tie neboli predmetovou súčasťou prebiehajúceho sporu;
- b) V origináli listiny také zápisy neboli. V druhom prípade by išlo o výnimočný príbeh nadobudnutia iba práva neplatiť mýto a clo mešťanmi. O podobný postup sa v 13. storočí nepokúsili mešťania v nijakom meste, preto sa neuskutočnil v žiadnom meste.

Už vieme, že časovo vzdialenou, dávnou okolnosťou bolo údajné vydanie listiny kráľom Štefanom I.; že nedávnou okolnosťou bolo zhorenie listiny kráľa Štefana I., a bezprostrednou príčinou vzniku listiny Bela IV. bola žiadosť mešťanov o pretrvanie ich výsady o neplatení mýta a cla v Uhorsku.

Boli prvé dve informácie zástupcu stoličnobelehradských mešťanov pravdivými výroky o skutočných udalostiach? Výpoveď o tom, že stoličnobelehradským mešťanom poskytol bližšie, konkrétne neuvedené výsady už kráľ Štefan I. (1000–1038), nemožno overiť, lebo taká listina nejestvuje. Nejestvuje nepochybne preto, že nevznikla. Kráľ Štefan I. nevydal listinu nijakým mešťanom v Uhorsku.¹⁰ Ba ani neskorší králi Uhorska do konca 12. storočia nevydali listinu o výsadách mešťanom v Uhorsku všeobecne, ani mešťanom v určitom meste.

Z uvedeného vyplýva poznatok, že výpoveď zástupcu stoličnobelehradských mešťanov pred kráľom Belom IV. o tom, že mali listinu od kráľa Štefana I. bola nepravdivá.

⁷ WENZEL, c. d., s. 11 „quod cum privilegium Sancti Stephani regis, pariter et Legati tum sedis Apostolice, hospitibus Albensibus concessum infausto casu incendii fuisset conversum in cinerem“.

⁸ Tamže, „et absque ulla interrupcione libertate in dictis litteris suis annotata usos continuo fuisse, benigne concessisset quod petebant“.

⁹ Tamže, „civium Albensium libertas erat talis, quod in toto regno suo, nec in aliqua porta confinii tributum alicui solvere compellantur“.

¹⁰ SZENTPÉTERY, c. d., I – 1, s. 1–5, č. 1–10.

Z toho tiež priamo vyplýva, že ak listina nevznikla, nejestvovala, nemohla zhorieť. Klamstvom bola teda aj výpoveď o druhej udalosti.

Bezprostrednou príčinou vzniku listiny Bela IV. bolo úsilie mešťanov neplatiť daň a mýto v Uhorsku. Podľa textu, hoci len v odpisoch zachovanej listiny, sa ich snaženie naplnilo získaním listiny datovanej 6. mája 1237. Vzhľadom na predchádzajúce klamlivé informácie ich zástupcu možno pochybovať aj o riadnom pôvode a pravosti samotnej listiny zo 6. mája 1237.

Neznámy pôvodca skúmanej listiny do nej napísal aj latinské slová *cives*, *confinium*, *porta* a *tributum*. Tie sa v pravých listinách uhorských kráľov pravidelne vyskytujú od konca tridsiatych rokov 13. storočia.¹¹ Použitie uvedených slov nemôže byť závažným argumentom proti jej pravosti, hoci mierne naznačuje, že listina bola vyhotovená neskôr ako je datovaná.

Funkciou listiny kráľa Bela IV. datovanej šiestym májom 1237 bolo písomne dosvedčovať, že stoličnobelehradskí mešťania sú oslobodení od platenia mýta a cla v Uhorsku. Teraz nám prichodí povinnosť zistiť, ako sa vyvíjala výsadnosť týchto mešťanov pred a po roku 1237.

Stoličný Belehrad bol členitým sídliskom s hradom aj s kostolom, v ktorom bol pochovaný prvý uhorský kráľ Štefan I. aj iní kráľi z rodu Arpádovcov. Bol častým sídlom Arpádovcov aj miestom ich korunovácií. Od roku 1222 tam uhorskí kráľi spolu s prelátmi a magnátmi konali krajinské zhromaždenia, snemy.¹² Tieto okolnosti tvorili priaznivé predpoklady pre trvalý pobyt remeselníkov aj obchodníkov a udomácnenie trhu. Usadili sa tam aj prisťahovalci z Valónska, o ktorých je priamy doklad z roku 1226.¹³ Stoličný Belehrad sa pravdepodobne od 11. storočia, nepochybne od začiatku 13. storočia, vyvíjal ako mesto, pričom väčšinu jeho obyvateľov tvorili mešťania.

Zo zachovaných, nespochybniteľne pravdivých listín sa však nedá zistiť rok, v ktorom tamojší mešťania nadobudli od kráľa prvotné, najstaršie meštianske výsady. Isté je, že dotyční mešťania už pred rokom 1238 využívali obyčaj, resp. právo neplatiť clo a mýto v Uhorsku, lebo v roku 1238 kráľ Belo IV. poskytol mešťanom v Trnave aj dovtedajšiu výsadu stoličnobelehradských mešťanov.¹⁴ Odvolanie na mýtnu a colnú výsadu mešťanov Stoličného Belehradu svedčí, že iba v tomto nadobudli Trnavčania výsadu stoličnobelehradských mešťanov, teda neplatiť mýto v Uhorsku.

¹¹ MARSINA, Richard (edit.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II*, Bratislavae : Obzor, 1987, s. 30, č. 44 „*civibus*“ v roku 1238; a. 46, č. 63 „*confinio*“ v roku 1240; s. 383, č. 550 „*porta*“ v roku 1256; s. 31, č. 44 „*tributi*“ v roku 1238.

¹² MARSINA, Richard (edit.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, I*. Bratislavae : Academia scientiarum Slovaca, 1971, s. 200, č. 270. Kráľ Ondrej II. sa zaviazal „*Ut annuatim in festo sancti regis Albe teneamur solempnisare*“. Pozri aj s. 267, č. 375 v roku 1231. (Ďalej len Marsina, CDSI).

¹³ Tamže, s. 228, č. 315 „*Latinorum Albensium*“.

¹⁴ MARSINA, CDSI II, s. 31, č. 44 „*Super solucione vero tributii eodem iure censeantur, quo cives Albenses*“. V listine teda nie je napísané, že kráľ udeľuje Trnavčanom všetky výsady Stoličnobelehradčanov. Taká možnosť by bola napísaná v úvodnej časti dispozície.

Teraz treba preskúmať, či vôbec a v akej miere došlo neskôr k prevzatiu výsad mešťanov Stoličného Belehradu mešťanmi v iných mestách.

V listine kráľa Bela IV. z roku 1248 je v začiatkovej časti dispozície napísané, že kráľ poskytol mešťanom v Nitre výsady stoličnobelehradských mešťanov.¹⁵ Hneď v nasledujúcej vete o voľbe a súdnej právomoci nitrianskeho richtára je stanovené, že tento má byť tak volený a má takú právomoc ako richtár stoličnobelehradských mešťanov.¹⁶ Iné výsady a povinnosti nitrianskych mešťanov už boli jedinečné.

V polovici 13. storočia, nepochybne z iniciatívy vtedajšieho opáta hronsko-beňadického benediktínskeho kláštora, bola vyhotovená listina na meno kráľa Ondreja II., datovaná rokom 1217. V nej je napísané, že kráľ vtedy poskytol Sasom, Maďarom a Slovákom bývajúcim v Hronskom Svätom Beňadiku také výsady, aké požívajú mešťania v Pešti, Stoličnom Belehrade alebo v Budíne.¹⁷ Hoci ide o falošnú listinu, aj ona dosvedčuje, že v polovici 13. storočia boli v Uhorsku známe a prítlačlivé výsady mešťanov v Stoličnom Belehrade.

Neskoršie prípadné záujmy mešťanov od druhej polovice 13. storočia o nadobudnutie takých výsad, aké užívali mešťania v Stoličnom Belehrade, nie sú známe.

Zo skúmaných pravých listín z rokov 1238 a 1248 aj falza z polovice 13. storočia datovaného do roku 1217 vychodia nasledujúce poznatky:

- a) V tých listinách nie sú priame ani nepriame odkazy na listinu Bela IV. z roku 1237. Túto listinu teda nepoužili ako zdroj poučenia alebo príklad. Nepoužili však ani prípadne iné výsadné listiny, ktoré vlastnili stoličnobelehradskí mešťania.
- b) Listiny z rokov 1238 a 1248 vznikli v kráľovskej kancelárii úplne nezávisle od listiny z roku 1237. Z toho plynú poznatky, že každá listina o nadobudnutí mestských výsad bola jedinečným produktom vydavateľa; že súbor meštianskych výsad každého mesta je individuálnym, jedinečným súborom meštianskych práv a povinností, hoci podobný súboru výsad mešťanov v iných mestách; mešťania určitého mesta ako petenti si zostavili želateľné výsady z výsad rozličných miest, ktoré sa snažili nadobudnúť od kráľa a písomne listinou potvrdiť.

V uvedených, ale aj v iných listinách z 13. storočia o nadobudnutí výsad mešťanmi určitých miest sa preberali výsady mešťanov starších, rozvinutejších miest. V takých listinách sa však neodvolávali na listiny o výsadač vzorových miest. Z toho vychodí, že pri diplomatickom a historickom rozbere a kritike výsadných listín treba dôsledne rozlišovať platné, hoci spontánne zavedené a tra-

¹⁵ Tamže, s. 209, č. 298 „ipsis et ipsorum successoribus perpetuo Albensium civium dedimus libertatem“.

¹⁶ Tamže, „ad instar civium Albensium“.

¹⁷ MARSINA, CDSI I, s. 179, č. 227 „prerogativa ... que hospites nostri in Pesth, Albe vel Bude commorantes ... perfruuntur“. O falošnosti listiny pozri kritické zistenia editora.

dované obyčaje od 11. a ešte aj v 13. storočí, od listín potvrdzujúcich právne darované nadobudnutia výsad mešťanmi v 13. storočí.

V listine dvorského sudcu Šimona z Rozhanoviec z roku 1411 je napísané, že v tom roku zástupcovia stoličnobelehradských mešťanov predmetnou listinou kráľa Bela IV. zdôvodňovali dávne právo tamojších mešťanov neplatiť mýto v Budíne, proti nárokom mníšok z kláštora na Zajačom Ostrove. Z toho je zrejmé, že treba preskúmať oprávnenosť mníšok vyberať, prijímať a užívať mýtné poplatky v Budíne.

Dve listiny kráľa Bela IV. vydané 25. júla 1255 dosvedčujú, že vtedy menovaný kráľ založil a obdaril kláštor na Zajačom Ostrove. Jedným z darov na živobytie tamojších mníšok bolo aj darovanie práva vyberať mýto v Budíne.¹⁸ Jedna z uvedených listín jestvuje doteraz v pôvodine a obidve si dali mníšky postupne konfirmovať kráľom Štefanom V. v roku 1270, Ladislavom IV. v roku 1279, Ondrejom III. v roku 1291, teda každým neskorším uhorským kráľom. Z konfirmácií je zrejmé, že mníšky považovali za potrebné brániť si svoje práva.

Avšak až pri konfirmácii listiny v roku 1320 v kancelárii kráľa Karola Róberta zástupkyňa mníšok vypovedala, že príčinou žiadosti o novú konfirmáciu je spor s mešťanmi zo Stoličného Belehradu, ktorí odmietajú platiť mýto v Budíne. Kráľ Karol Róbert uznal právo mníšok, takže v záverečnej časti konfirmujúcej listiny je veta o tom, že stoličnobelehradskí mešťania sú povinní v Budíne platiť mýto mníškam uvedeného kláštora.¹⁹

Predstavená kláštora sa aj v roku 1326 postarala o konfirmovanie zakladacej listiny opätovne kráľom Karolom Róbertom. Jej nástupkyne vybavili ešte transumpt tejto listiny Budínskou kapitulou v roku 1448, aj konfirmáciu kráľom Ladislavom Pohrobkom v roku 1453 v konfirmácii s dôvetkom z roku 1320. Pri týchto konfirmáciách nie sú uvedené bezprostredné, aktuálne dôvody potvrdzovania listiny z roku 1255.²⁰

Teraz treba zrekonštruovať vznik a vývoj hospodárskeho konfliktu medzi mešťanmi Stoličného Belehradu a mníškami z kláštora na Zajačom Ostrove.

Z hľadiska časového je prvotné, že stoličnobelehradskí mešťania dokázateľne pred rokom 1238 používali obyčaj neplatiť mýto v Uhorsku. Dôkazom toho je veta v listine kráľa Bela IV. z roku 1238 o udelení výsad trnavským mešťanom. Vtedy Trnavčania nadobudli takú mýtnu výsadu, akú už používali Stoličnobelehradčania, teda právo neplatiť mýto na mýtniciach v celom Uhorsku.²¹

Časovo nasledujúcim, o takmer 20 rokov mladším, bolo založenie a obdarenie kláštora Belom IV. na Zajačom Ostrove v roku 1255. Vtedy mníšky nadobudli právo vyberať mýto v Budíne. Odvtedy nastal protikladný stret záujmov mešťanov a mníšok, ktorý pretrvával takmer tri storočia, zaiste do opustenia kláštora pod vplyvom reformácie. Pravda, v určitých obdobiach stret nadobudol väčšiu

¹⁸ SZENTPÉTERY, c. d., I – 2, s. 326, č. 1043, 1044.

¹⁹ MOL, DL 2023 „idem cives tributum memoratis sororibus ... solvere teneantur“.

²⁰ MOL, DL 403, 1246, 2343.

²¹ MARSINA, CDSI II, s. 30–31, č. 44.

silu. Najskôr, dokázateľne okolo roku 1320, o čom svedčí confirmujúca listina kráľa Karola Róberta zo 7. júna 1320, s výrokom o povinnosti stoličnobelehradských mešťanov platiť v Budíne mýto sťažujúcim sa mníškam.²²

Avšak v novembri toho roku skupina uhorských prelátov počas pokračujúceho snemu v Stoličnom Belehrade potvrdila tamojším mešťanom právo neplatiť v Uhorsku mýto. Vtedy im mešťania predložili listinu kráľa Bela IV.²³ Predloženou listinou bola zaiste skúmaná listina údajne kráľa Bela IV. z roku 1237.

Druhý raz ten vleklý problém medzi uvedenými stránkami súdne riešil v roku 1411 dvorský sudca Šimon z Rozhanoviec. Vtedy Stoličnobelehradčania dokázateľne bránili svoje právo predložením listiny údajne kráľa Bela IV. z roku 1237.²⁴

Z vývoja sledovaného sporu je zrejmé, že vznik falošnej listiny údajne kráľa Bela IV. z roku 1237 spadá do obdobia od roku 1320 do roku 1411. Toto zistenie možno ešte prípadne upraviť, ak vezmeme do úvahy, že údajná listina z roku 1237 bola confirmovaná listinou kráľa Ladislava IV. z roku 1285. Už sme však uviedli, že confirmujúca listina sa nezachovala a vie sa o nej iba zo stručného zápisu v listine dvorského sudcu z roku 1411. Listinu teda nemožno podrobiť diplomatickej a historickej kritike. Preto treba predpokladať, že a/ Stoličnobelehradčania vtedy dosiahli, že v kancelárii kráľa Ladislava IV. obvyklým, teda riadnym spôsobom confirmovali predloženú listinu údajne z roku 1237. Confirmujúca listina bola pravou listinou. Ak pripustíme prvú možnosť, tak je zrejmé, že dotčení mešťania museli brániť svoje právo proti niekomu, pravdepodobne proti mníškam v kláštore na Zajačom Ostrove; b/ aj listina z roku 1285 bola falošnou listinou, ktorú si dali vyhotoviť neznámemu literátovi po roku 1285. V takom prípade obe listiny vznikli začiatkom 14. storočia, možno krátko pred rokom 1320. Vzhľadom na jestvujúce dobové a použiteľné informačné zdroje je uvedená dilema neriešiteľná. Avšak jej nevyriešenie nemá vplyv na poznatok, že skúmaná listina je falzom.

Napokon prichodí zistiť, či skúmaná listina bola úplným, teda diplomatickým aj historickým falzom, alebo len čiastočným, diplomatickým, resp. historickým falzom. Vyššie zistené a opísané okolnosti aj poznatky vedú ku záverečnému výroku, že údajná listina kráľa Bela IV. s dátumom 6. máj 1237 nie je obsahovým falzom, lebo stoličnobelehradskí mešťania v 13. storočí, dokázateľne už pred rokom 1238, na základe obyčaje neplatili mýto v Uhorsku. Nepochybniteľné však je, že je diplomatickým falzom, lebo nevznikla obvyklým spôsobom v kancelárii kráľa Bela IV. Jej pôvodca zostáva nezistiteľný.

²² Pozri pozn. 19.

²³ KÁROLY, János: *Fejér vármegye története II.* Székesfehérvár, s. 619–620. ZSOLDOS, c. d., s. 6, pozn. 12 „privilegium ... Bele regis Hungarie ... super libertatibus ipsorum“.

²⁴ Pozri pozn. 2, 3.

URKUNDENFÄLSCHUNG, ANGEBLICH VOM KÖNIG BELA IV.,
AUS DEM JAHRE 1237 FÜR DIE STUHLWEIßENBURGER BÜRGER

Ferdinand Uličný

Dank der diplomatischen und historischen Analyse und Kritik der Urkunde, dank der Erkenntnisse der Entwicklung der Bürgerrechte in der mittelalterlichen Stadt Stuhlweißenburg (Székesfehérvár in Ungarn) sowie dank der Analyse der Entwicklung der Privilegien für die Nonnen aus dem Kloster auf der Haseninsel (Margitsziget, heute in Budapest, Ungarn) hat der Autor festgestellt, dass die Urkunde, angeblich vom König Bela IV. (vom 6. Mai 1237) eigentlich kein Falsum von der inhaltlichen Seite ist. Die Stuhlweißenburger Bürger besaßen ihre Rechte nachweisbar bereits vor dem Jahre 1238, auf Grund der Gewohnheit haben sie keine Mauteinnahmen im ganzen Königreich Ungarn zu bezahlen müssen. Es ist jedoch ohne Zweifel, dass die Urkunde ein diplomatisches Falsum ist. Sie entstand nicht nach üblicher Art in der Kanzlei König Bela's IV. Ihr Schöpfer bleibt unbekannt, er fertigte sie jedoch auf Verlangen der Bürger von Stuhlweißenburg wahrscheinlich am Anfang des 14. Jahrhunderts an.

Übersetzt von Juraj Šedivý

ORGANIZOVANIE VOJENSKEJ OBRANY NITRIANSKEJ STOLICE Z POHĽADU JEJ SAMOSPRÁVY V 16. A 17. STOROČÍ

PETER KERESTEŠ

Keresteš, P.: Organizing the Military Defence of the Nitra County from the Viewpoint of its Municipality in 16th and 17th centuries. Slovenská archivistika, Vol XLV, 2010, No 2, p. 15–37.

The study deals with the organization of the military defence of the Nitra county in 16th and 17th centuries from the viewpoint of its municipality. The author, on the basis of the analysis of congregational minute-books, refers to the mutual relations of the county and the Emperor's army, the structure of the county insurrection army, its territorial and military structure, county purlers, and its relations to the security and military organization.

Nitra, the Nitra county, counties, army, insurrection army, minutes.

PhDr. Peter Keresteš, PhD, Štátny archív v Nitre, Novozámocká 273, 951 12 Nitra

Už na začiatku možno konštatovať, že činnosť stoličnej správy na úseku vojenskom sa rozvíjala v dvoch smeroch. Boli to jednak povinnosti súvisiace s centrálnou riadeným vojskom a jednak úlohy spojené s tzv. šľachtickou insurekciou. V druhej polovici 16. storočia a takmer neustále v 17. storočí sa Nitrianska stolica ocitala v centre viacerých vojenských operácií spojených s cisársko-osmanským konfliktom a protihabsburskými povstaniami. Tie mali veľmi negatívny vplyv na hospodársky a spoločenský vývoj na jej území. Prechádzali ňou takmer všetky dôležité vojenské ťaženia v smere západ – východ a juh – sever. Priamo sa jej dotkla aj osmanská (turecká) okupačná správa, ktorá presadila svoj vplyv na jej juhu. Ďalším negatívnym dôsledkom bolo rozšírenie zbojníctva a lúpežníctva, ktoré sa stalo takmer nekontrolovateľným. Riešenie a správa vojenských otázok preto patrili z uvedených dôvodov medzi najvýznamnejšie problémy zamestnávajúce nitriansku stoličnú samosprávu a jej finančné hospodárenie, resp. rozpočet v skúmanom období.¹

Organizovanie protiosmanskej obrany a vzájomné vzťahy stoličnej samosprávy s cisárskym vojskom

V riadení a organizovaní protiosmanských bojov na území Nitrianskej stolice bola jej samospráva v prvom rade súčinná s vojenskou správou viedenského

¹ Najdôležitejším prameňom k tejto problematike zostali v prípade Nitrianskej stolice takmer výlučne iba kongregačné zápisnice, pretože starší spisový materiál pred r. 1711 sa zachoval v jej prípade iba torzovite. Akiste i preto, že stoličný archív bol ešte v roku 1670 rozdelený kvôli neustálemu osmanskému nebezpečenstvu na tri časti, ktoré sa zrejme neskôr už nepodarilo sceliť.

dvora a centrálnym riadením cisárskej armády. Jej význam začal narastať najmä po tom, ako v roku 1543 obsadili Osmani (Turci) Ostrihom a na ľavej strane Dunaja si vybuďovali opevnené predmestie v Parkáni (dnešnom Štúrove). Ten sa stal ich odrazovým mostom na celú východnú oblasť juhozápadného Slovenska a najmä banské mestá v stredoslovenskej oblasti s rudným bohatstvom.² Ako náhrada za Ostrihom sa začala budovať na území stolice v rokoch 1545–1546 a 1573–1580 (v chotári spustošenej obce Nárhíd na majetku ostrihomského arcibiskupa) moderná protiosmanská pevnosť Nové Zámky. Stala sa východiskom riadenia protiosmanských bojov cisárskej armády na jej území v nasledovných desaťročiach. Po viacerých sedisvakanciách bola v sledovanom období v komorskej držbe a správe. Okrem svojej funkcie strategického bodu v protiosmanskej obrane bola sídlom správy majetkov ostrihomského arcibiskupa. Čistý výnos z týchto majetkov počas sedisvakancie sa používal na krytie vojnových výdavkov spojených s bojmi proti Osmanom a na zásobovanie vojsk protiosmanskej obrany. Na tento účel sa použilo aj všetko obilie vybrané z desiatkov jednotlivých dedín novozámockého panstva patriaceho ostrihomskému arcibiskupovi.³

Po reorganizácii kapitanátov viedenským dvorom v roku 1564 sa Nitrianska stolica stala súčasťou *Preddunajského (banského) kapitanátu (Capitanatus Cis-Danubianis)*. Ten kontroloval a riadil vojenské operácie cisárskej armády v celej juhoslovenskej a stredoslovenskej oblasti Slovenska.⁴ Sídlom kapitanátu sa stala Nitra, od roku 1564 Šurany, neskôr Levice a Nové Zámky. Striedanie jeho sídla súviselo s celkovým vývojom vojenskej situácie na území juhozápadného Slovenska. Na jeho čele stál hlavný preddunajský kapitán (*generalis capitaneus, supremus capitaneus*).

O vzájomnej súčinnosti Nitrianskej stolice s hlavným preddunajským kapitánom sa dá informovať najmä zo stoličného štatútu z roku 1603.⁵ K jeho hlavným úlohám patrilo najmä zamedzenie pustošenia jej územia od osmansko-tatárskych vojsk, spolupráca pri zabezpečovaní verejných prác v peňažnej a robotnej forme na opevňovaní pevnosti Nové Zámky, súčinnosť pri obrane Nových Zámok proti Osmanom, spolupráca pri novom sčítaní domov kvôli vyúčtovaniu vojnovej dane a odovzdávanie peňažných darov od stolice panovníkovi. Nitrianska stolica v uvedenom roku na plnenie vytýčených úloh preddunajského hlavného kapitána prijala dôležitý štatút (*Statuta comitatus ad postulata domini capitanei*), v ktorom definovala podobu spolupráce v protiosmanskej obrane s ním.⁶ Podľa

² KOPČAN, V.: Vojenský charakter osmanskej expanzie na Slovensku. In: *Osmanská moc v strední a juhovýchodní Evropě v 16.–17. století*. Praha 1977, s. 235–265.

³ SEDLÁK, F.: Zmeny vo feudálnej držbe pôdy na Slovensku v 17. a začiatkom 18. storočia. *Slovenská archivistika*, roč. 14, 1979, č. 1, s. 103.

⁴ EMBER, Gy.: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*. Budapest 1946, s. 253–263.

⁵ Štátny archív v Nitre (ďalej len ŠAN), Nitrianska župa I. (ďalej len NŽ. I.), Kongregačný protokol (ďalej len KP) č. 1, s. 842, 843–845.

⁶ Ref. 5.

neho v prípade získania správ o blížiacom sa osmanskom vojsku mal hlavný kapitán povinnosť signalizovať ich príchod vystrelením 12 signalizačných striel z novozámockej pevnosti. Po ich zaznení mali ostatné blízke pevnosti v Šuranoch, Komjaticiach, Nitre, Šintave a Hlohovci signalizovať blížiace sa nepriateľské vojská vystrelením rovnakého počtu signalizačných rakiet. Ako poistka mala byť na vrchu Zobor postavená drevená hranica. Pokyn k jej zapáleniu mal dať kapitán. Až po zapálení rakiet a hranice sa mohla Nitrianska stolica postaviť k domobrane (*sese deffendere possit comitatus*). Vtedy mali všetci jej preláti a magnáti zostaviť zo „svojich osôb“ (*a personis suis*) vopred určený počet jazdcov (ich stav určoval štatút z roku 1600). Tí, ktorí by z radov šľachty odmietli insurgovať voči Osmanom, mali za seba poslať náhradu: majetnejší po jednom jazdcovi, armalisti a kurialisti jedného za piatich. Z majetkov prelátov, magnátov a šľachticov sa zároveň z každých piatich domov vyslal do Nitry na vojenskú lustráciu jeden ozbrojený jazdec.⁷ Druhý bod reagoval na zabezpečenie verejných prác na opevňovanie Nových Zámok. Podľa opatrení stolice bola každá porta na jej území povinná zložiť do 15 dní 80 denárov do rúk stoličného pokladníka pod pokutou 12 zl. Ten ich mal po vyzbieraní odovzdať do rúk vojenského kapitána v Nových Zámokoch. Výnimku dostali len porty vo vypálených a zničených sídlach. Zároveň prisľúbila dodávať na opevňovacie práce aj koly z dubového dreva. Na základe jej nariadenia mala každá porta prispieť na tento účel 2 kolmi pod pokutou 12 zl., s výnimkou tých dedín, ktoré už koly pre verejné práce do Nových Zámokov poskytli a dodali. K tretiemu bodu prijala opatrenie, aby zemepáni podávali o vyššie uvedených prípadoch informácie na stoličných zhromaždeniach. K štvrtému bodu zas nariadila realizovať v roku 1603 vo všetkých lokalitách na jej území bez výnimky súpis domov (*connumeratio domorum*). Ten mal slúžiť ako podklad pre dôsledné vyberanie vojnovéj dane (subsídia) na protiosmanskú obranu.

Hlavnému kapitánovi podliehali jednotlivé cisárske vojenské pevnosti (*praesidium*). Na ich čele stáli velitelia, ktorí velili posádkam. Cisárskymi dôstojníkmi v posádkach boli zväčša Nemci. Majetky patriace k vojenským pevnostiam, ktoré boli pomerne rozsiahle a boli predtým v držbe uhorských šľachtických rodov, zadržala a spravovala Uhorská komora. Tá dosadila do ich správy vlastných úradníkov. Správa pevností a k nim patriacim majetkom bola výlučne zameraná na protiosmanskú obranu.⁸ Zriadené boli v Nitre, Nových Zámokoch, Šuranoch, Komjaticiach, Šali, Seredi, Topoľčiankach a Vrábľoch. Predstavovali dôležitú sieť protiosmanskej obrany. Pôsobila v nej aj vojenská stolica (*sedes bellica*) na

⁷ Nereagovanie na túto výzvu sa trestalo neobvykle vysokou pokutou za každého nepostaveného vojaka. V prípade magnátov a prelátov išlo o pokutu vo výške 600 zl., majetnejších šľachticov 300 zl., kurialistov a armalistov 100 zl. a poddaných 20 zl.

⁸ V sídlach pevností (hradoch ako centier panstiev) sa uplatňovala dvojstupňová správa. Prvý stupeň predstavovala vojenská zložka na čele s hradným kapitánom, ktorý bol veliteľom hradnej posádky a vojska príslušného prezídia. Druhou bola ekonomická zložka. Jej predstaviteľom bol hospodársky správca panstva, najčastejšie provizor alebo kastelán.

čele s veliteľom posádky, pisárom a ostatnými prisáznými členmi.⁹ Do jej kompetencie patrilo pravdepodobne výkon súdnych právomocí nad členmi posádky, prípadne riešenie iných správnych záležitostí.

Povinnosti súvisiace s centrálnym riadeným cisárskym vojskom prechádzajúcim cez územie Nitrianskej stolice patrili k významným problémom, s ktorými sa musela zaoberať. Najmä od čias stavovských povstaní od začiatku 17. storočia bola takmer permanentne okupovaná početnými cisárskymi plukmi. Pre ne musela zabezpečiť ubytovanie, stravovanie a iné náležitosti spojené s ich pobytom alebo prechodom cez jej územie. Je zrejmé, že dislokácia a celkové starosti s ubytovaním cisárskeho vojska v jednotlivých stolicích boli súčasťou úmyselnej taktiky viedenského dvora s cieľom vylúčiť alebo aspoň eliminovať akýkoľvek odpor zo strany uhorskej stoličnej šľachty v tom období.

Splnomocneným zástupcom panovníka, resp. palatína v Nitrianskej stolici pri riadení operácií cisárskych vojsk bol jeho hlavný veliteľ (*commendant*).¹⁰ Išlo o poverenca (splnomocniteľa), ktorým bol najčastejšie generál cisárskej armády, prípadne iný, v stolici prítomný vyšší vojenský dôstojník. Nitrianska stolica s ním úzko spolupracovala pri vzájomnej koordinácii vojenských operácií, najmä pokiaľ išlo o kooperáciu cisárskeho a insurekčného vojska. Vo viacerých prípadoch sa ich zástupcovia schádzali na osobitých poradách.¹¹ S veliteľom spolupracovali stoliční komisári. Tí s ním prerokúvali a riešili aj všetky otázky spojené so zásobovaním a ubytovaním cisárskeho vojska na jej území.¹² Komunikácia sa uskutočňovala najmä prostredníctvom vzájomnej korešpondencie, ktorá sa čítala na stoličných zhromaždeniach. K nim sa stolica potom vyjadrovala.¹³

Zabezpečenie ubytovania a stravovania cisárskych plukov v Nitrianskej stolici mali spočiatku na starosti slúžni alebo iní stoliční funkcionári. S postupnou špecifikáciou stoličnej samosprávy tieto úlohy pripadli na plecia stoličným komisárom (*comisarii comitatus*). Ich voľba sa prvýkrát spomína v správe Nitrianskej stolice v roku 1604. Vtedy z radov miestnej šľachty a nižších stoličných funkcionárov bolo zvolených 6 komisárov. Mali sa starať o prechod a pobyt kráľovského vojska na jej území.¹⁴ V tom čase boli ešte platení z kráľovskej diky Uhorskou kráľovskou komorou. Za jeden deň služby dostávali odmenu 1 zlatý. Spočiatku išlo o funkciu, ktorá nebola pravidelná, ale dočasná. Volila ich pri špeciálnych príležitostiach (*in casu operationis*), najčastejšie pri prechode kráľovského vojska cez jej územie a v súvislosti so zabezpečením ubytovania a stravovania preň.¹⁵ Za výkon tejto dočasnej funkcie dostávali diéty. Pohybovali

⁹ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 23. K vojenskému súdnictvu (na príklade rábskeho kapitanátu) PÁLFFY, G.: *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI.–XVII. században*. Győr 1995.

¹⁰ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 544–545, 564, 575, 587.

¹¹ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 544–545.

¹² ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 587.

¹³ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 564.

¹⁴ ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 925.

¹⁵ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 521, 819, 842; KP-4, s. 221.

sa v rozpätí 1 až 2 zl. na deň.¹⁶ Za komisárov boli nominovaní miestni šľachtici. Inokedy boli funkciou poverení priamo slúžni.¹⁷ K ich najvýznamnejším úlohám patrilo zabezpečenie prechodu a ubikácie vojska. Komisári navrhovali po konzultácii s inými predstaviteľmi stolice najlepšie a najbezpečnejšie miesto pre zloženie vojenského tábora a zároveň určovali a definovali smer trasy a jednotlivé zastávky premiestnenia vojska.¹⁸ Zabezpečovali aj jeho zásobovanie naturáliami (dodávky ovsu, sena, múky a mäsa). Stolica musela tieto nielen vybrať, ale aj dopraviť priamo k táborisku vojska, resp. do niektorého vojenského magazínu na uskladnenie. V priebehu 17. storočia sa naturálne dávky mohli kompenzovať aj v peniazoch.¹⁹ Spolu s výdavkami na eliminovanie zbojníctva a protiosmanskú obranu to bola pre stoličnú samosprávu veľká finančná záťaž. Každý rok vynaložila na tieto vojenské veci výdavky v tisícoch až desať tisícoch zlatých, ktoré zaťažovali jej rozpočet. Iba s veľkým vypätím síl sa darilo Nitrianskej stolici tieto výdavky pokryť.²⁰

Pobyt cisárskych vojsk na území Nitrianskej stolice mal najmä negatívne stránky. Samospráva stolice sa s nimi dostávala do vzájomných vzťahov nielen pri riešení otázok zabezpečenia ich pobytu a prechodu cez jej územie, ale aj v súvislosti s početnými prehreškami cisárskych vojakov. Dopúšťali sa ich najmä na poddanskom obyvateľstve. Ich pobyt bol spojený s neustálymi rabovačkami, lúpežami a okrádaním obyvateľov. V priebehu 17. storočia sa situácia ešte zhoršila. Z kongregačných zápisníc sa dajú doložiť neustále zmienky o pustošení a drancovaní cisárskych vojakov v rôznych obciach a mestečkách Nitrianskej stolice. Tak napríklad v roku 1604 valónski vojaci, zdržujúci sa v okolí Šintavy, vpadli do Bučian, Vrbového a Veľkých Kostolian a iných okolitých dedín a tamjšiemu obyvateľstvu všetko pojedli, pokradli a poničili. V uvedenom roku vyčíňali na území stolice aj vojská ostrihomského kapitána Adolfa von Althana, ktorí „páchali nepravosti, veľké škody a utláčali ľud“. Vtedy vypálili a zničili okolie Veľkých Ripnian.²¹ Stolica vtedy reagovala vydaním štatútu, aby aj jednotliví poddaní sa mohli osobne brániť voči takýmto nepriateľom a insurgovať

¹⁶ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 521, 839.

¹⁷ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 820; KP-4, s. 221.

¹⁸ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 521, 522–523.

¹⁹ Napríklad v roku 1662 poskytla pre Bádenský vojenský pluk, ubytovaný na 6 dní v okolí Prešelian, 20 kusov dobytky, 30 sudov vína a každý deň 300 bochníkov chleba (ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 498). V roku 1673 predstavovali jej výdavky na vydržiavanie plukov Starumberg, Collatiano, Puchaimb a Báden, ktoré boli ubytované najmä v okolí Bojníc, až 3 858 bochníkov chleba, 283 meríc ovsu a výdavky na soľ, voly, víno, jačmeň a pod. (ŠAN, NŽ. I., KP-4, s. 5). V roku 1684 predstavovali jej výdavky pre pluk Hassler 8 491 zl. 20 den. (ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 356–357, KP-5, s. 509–512) a pod.

²⁰ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 356–357. Keď v roku 1651 Imrich Balaša žiadal Nitriansku stolicu o pomoc pri obnove Novohradského vojenského okresu, odpovedala mu, že má také obrovské finančné výdavky len na protiosmanskú obranu, že mu nemôže v žiadnom prípade pomôcť.

²¹ ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 927.

na svoju obranu.²² Pri obnovení tohto nariadenia v roku 1641 prikázala povstať richtárom a obyvateľom všetkých obcí na jej území proti zločincom pod stratou hlavy (*sub poena capitis*).²³ Časté sťažnosti stolici sa zintenzívnili aj v rokoch 1660 až 1663. Vtedy sa v okolí Nitry a Bojníc zdržovali cisárski nemeckí vojaci.²⁴ V roku 1669 stolica začala vyšetrowanie proti veliteľom šalianskej a sereďskej vojenskej posádky. Ich vojaci lúpili, kradli a vraždili v okolí Zbehov. Konkrétnych príkladov však bolo viac.²⁵ Nitrianska stolica sa síce viackrát zaoberala prečinmi cisárskych vojakov, páchaných na jej obyvateľstve, bola však voči nim bezradná. Vojenský veliteľia sa úmyselne vyhýbali súdnemu vyšetrowaniu a ani sa osobne neunúvali dostaviť pred stolicu a jej orgány.²⁶

Stoličné kapitanáty

V druhej polovici 16. a prvej polovici 17. storočia sa Nitrianska stolica v dôsledku efektívnejšieho riadenia vojenskej správy na svojom území delila na menšie vojenské časti. Tie sa po latinsky označovali *capitaneatus* – kapitanáty.²⁷ Členili sa na menšie centurionáty (*centurionatus*) a dekurionáty (*decurionatus*) na čele so stotníkmi a desiatníkmi.²⁸ K ich formálnemu obnoveniu došlo v rokoch 1640, 1645 a 1648. Ich územná rozloha sa kryla so štyrmi (neskôr piatimi) slúžnovskými okresmi stolice.²⁹ Na ich čele stáli piati vojenský kapitáni (v novomestskom slúžnovskom okrese boli dvaja). Tí podliehali jednotlivým slúžnym, ktorí ich vyberali a menovali do funkcie. Kapitáni v najvyššej rovine podliehali hlavnému stoličnému kapitánovi. Vo svojich kapitanátoch disponovali stálym pohotovostným branným vojskom približne o sile 60 vojakov.³⁰ Kapitán, stotníci a desiatnici boli platení zo stoličnej pokladnice. Mesačný plat kapitána predstavoval v polovici 17. storočia 32, desiatníka 4 a radových vojakov 3 zl.

Insurekčné vojsko

Jednou z významných právomocí stoličnej samosprávy bolo zriadiť a udržiavať stoličné (insurekčné) vojsko (z lat. *insurgo* = povstať). Aj Nitrianska stolica ho zvolávala pri špecifických vojenských potrebách, prípadne z iniciatívy pánovníka.³¹ Zasahovalo proti vzbúreným poddaným alebo nepriateľským cudzím

²² ŠAN, NŽ. I. KP-1, s. 879.

²³ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 22.

²⁴ ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 374, 462, 497, 515, 516, 521, 522–524, 531.

²⁵ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 787–788.

²⁶ ŠAN, NŽ. I., KP-5, s. 289. Vtedy sa v dome podžupana riešili prečiny generála cisárskeho vojska Styrumba a vojakov jeho podgenerála Cavarella (1682).

²⁷ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 252.

²⁸ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 1, 174.

²⁹ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 1, 174, 252.

³⁰ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 252.

³¹ K iným stoliciam porovnaj napríklad MAČUHA, M.: Branná povinnosť šľachty v novoveku (na príklade Turčianskej stolice). In: *Zemianstvo na Slovensku v novoveku I.* Zost. M. Kovačka, E. Augustínová, M. Mačuha. Martin: SNK, 2009, s. 51–70.

vojenským vpádom. V 16. a 17. storočí to boli predovšetkým osmanská armáda, oddiely protihabsburských povstalcov či všeobecné rozšírenie zlodejstva a lupičstva na jej území. Insurekčné vojsko tvorili všetci dospelí a spôsobilí šľachtici z jej územia, ktorí na základe stavovskej príslušnosti k stoličnej pospolitosti boli povinní primerane sa vystrojiť a osobne nastúpiť do stoličného vojska, a to po všeobecnom vyhlásení insurekcie v nej. Mohla byť generálna či hromadná (*insurrectio nobilium omnium comitatus, insurrectio generalis*, ojedinele *insurrectio massalis*), ktorá sa týkala všetkých šľachticov osobne vo všetkých stoliciach Uhorska alebo len čiastočná (*insurrectio particularis*).³² Insurekcia sa delila na rôzne typy, obyčajne podľa spôsobu vzniku a jej zloženia. Nitrianska stolica rozlišovala v druhej polovici 16. storočia portálnu (*insurrectio portalis*), osobnú (*insurrectio personalis*), pešiu (*insurrectio pedestris*) a jazdeckú insurekciu (*insurrectio equites*). V prvom prípade sa zostavovala z radov poddanského obyvateľstva podľa jednotlivých port, v druhom zo šľachticov a magnátov stolice. V ostatných dvoch prípadoch sa delila podľa toho, či sa zostavovala z pešiakov alebo jazdcov. Tieto rozličné insurekcie sa mohli pri zostavovaní stoličného insurekčného vojska navzájom kombinovať. Platila však zrejme nepísaná zásada, že pešia insurekcia sa zostavovala predovšetkým z portálnej insurekcie zloženej najmä z poddanského, jazdecká najmä zo šľachtického obyvateľstva a pod.

Nitrianska stoličná samospráva zvolávala insurekčné vojsko v polovici 16. storočia len príležitostne, najmä pri priamom vojenskom ohrození, prípadne z príkazu panovníka (alebo palatína) ako výpomoc pri obrane krajiny. Vtedy sa zúčastňovala tzv. generálnej insurekcie, ktorá sa zvolávala do jednej z vojenských pevností. Vo februári roku 1666 sa takáto hromadná insurekcia uskutočnila napríklad v Trenčíne a Nitrianska stolica dostala príkaz vyslať 100 jazdcov a 400 strelcov. Mala na to jeden týždeň.³³ Až v polovici 16. storočia v dôsledku enormného vojenského tlaku a nebezpečia zo strany Turkov ju zintenzívnila. Stoličný štatút z roku 1645 už nariaďoval, aby sa v stolici realizovala pravidelne každý rok okolo júna s dĺžkou trvania 15 dní. Hlavným kapitánom stolice a vojska sa mal stať župan.³⁴ V tomto prípade možno hovoriť o čiastkových insurekciách.

Kľúč na zostavovanie rôznych druhov insurekcie v Nitrianskej stolici bol rôznorodý. V roku 1573 sa pri portálnej insurekcii verboval do vojska od jednej porty jeden pešiak. Jeho povinnosťou bolo slúžiť vo vojsku najmenej jeden mesiac.³⁵ Do pešieho vojska sa zas podľa kľúča z roku 1575 verboval od 20 poddanských port jeden pešiak a od 10 šľachtických kúrií jeden šľachtic.³⁶ Pri generálnej insurekcii v roku 1583 vyžadovala stolica do jej vojska výnimočne od jed-

³² ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 21, 23, 24, 42–43; KP-2, s. 10–11, 483, 487; KP-3, s. 119, 121 atď.

³³ ŠAN, NŽ. I. Kongregačné spisy 1640–1711 (fond v rekonštrukcii). List kráľovského komisára Juraja Méheša z 11. 2. 1666.

³⁴ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 242. Ten výkon svojej funkcie prenášal na podžupana.

³⁵ ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 4.

³⁶ ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 33.

nej porty už 2 pešiakov a insurekciu všetkých jej šľachticov na koňoch.³⁷ Na zostavovaní stoličného jazdeckého pluku sa zúčastňovali predovšetkým vidiecki šľachtici. Podľa kľúča z roku 1641 to mal byť 1 kôň od každého majetnejšieho šľachtica a 1 kôň za každých 8 armalistov; v roku 1644 za štyroch majetnejších a 25 armalistov po koni.³⁸ Kľúč pri zostavovaní insurekcie závisel zrejme od aktuálnej vojenskej situácie.

Stoličná insurekcia sa na základe príkazu župana, podžupana alebo panovníka realizovala na „lustračných“ zhromaždeniach. Na nich sa konala „lustrácia“ (*lustratio*), teda zostavenie, evidencia a kontrolná prehliadka stoličného vojska. Mal ju na starosti lustračný majster (*magister lustrationum*). Výkonom jeho funkcie bola dočasne poverená osoba zo stoličnej samosprávy, najčastejšie slúžny s prísažným, prípadne komisár. V čase evidencie vojakov mali byť prítomní za stolicu okrem podžupana aspoň jeden zo slúžnych, prísazní, pokladník a minimálne dvaja šľachtici.³⁹ Na lustrácii sa zároveň volil formálne aj hlavný vojenský kapitán, ktorým bol podžupan,⁴⁰ podkapitán a ostatní vojenski hodnostári a velitelia stoličného vojska.

Lustrácia sa vopred oznamovala na stoličných zhromaždeniach. Šľachtic, ktorý by nedodržel jej termín, bol prísne pokutovaný. Podľa štatútu z roku 1604 museli sa v takom prípade „vyplatiť“ magnáti až 500, armalisti a kurialisti 200 a poddaní 40 zlatými. Až štatút z roku 1644 pokuty za nedodržanie termínu lustrácie zmiernil na menšie sumy.⁴¹ Do stoličného vojska mohli v ojedinelých prípadoch, najmä ak bol počet insurgovaných šľachticov nedostatočný, vstupovať aj poddaní.⁴²

Slabá účasť šľachticov a ich neochota vstupovať do stoličného vojska bola veľkým problémom pri jeho zostavovaní. Nitrianska šľachta sa zúčastňovala brannej povinnosti s veľkou nevôľou. Bola si prirodzene vedomá veľkého rizika zranení, ba až priameho ohrozenia života a jeho straty vo vojenskom nasadení. Už stoličný štatút z roku 1573 preto pokutoval dvojnásobkom stoličnej pokuty (24 zl.) všetkých, ktorí by odmietli vstúpiť do stoličného pešieho vojska.⁴³ Doklad o jej slabej účasti na insurekcii je aj z roku 1605.⁴⁴ Ostatne táto povinnosť predstavovala pre šľachtu aj nemalé finančné výdavky. Tie však šľachtici oveľa radšej obetovali ako svoj život. Aj preto osobnú účasť na insurekcii radšej kompenzovali, najmä magnáti, finančnou náhradou. Stolica sa ich slabú ochotu pri

³⁷ ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 242.

³⁸ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 9.

³⁹ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 252.

⁴⁰ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 469.

⁴¹ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 154. V prípade magnátov to bolo 100 zl., majetnejších šľachticov 50 zl. a armalistov a kurialistov 25 zl.

⁴² ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 941.

⁴³ ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 2, 560. Vyhýbanie sa insurekčnej povinnosti pokutoval aj štatút z roku 1595.

⁴⁴ ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 953.

vstupovaní do jej vojska snažila eliminovať vysokými finančnými pokutami za neúčast', ojedinele aj povolávaním poddanského obyvateľstva do jeho radov.

Morálka uhorskej šľachty a jej prístup k vojenskej povinnosti a obrane vlastnej krajiny sa prejavil dokonca aj v zneužívaní lustrácií. Žold, určený vojakom v cisárskych pevnostiach, sa stal lákadlom pre mnohých úradníkov, ktorí na uprázdnené miesta zbehnutých vojakov pri lustráciach nastrkovali načierno svojich ľudí, s ktorými si žold rozdelili. V roku 1569 musel takýto prípad v Nitrianskej stolici riešiť Ferdinand I. Nariadil vyšetriť vojakov šurianskej pevnosti v súvislosti s praktikami úradníkov Bartolomeja Šolióma a Imricha Haršániho, ktorí takto podvádzali pri lustrácii v Nitre na jeseň uvedeného roku.⁴⁵

Evidencia vojakov (lustrácia) sa konala vždy v Nitre. V roku 1627 jej síce nariadil palatín uskutočniť insurekciu v Hlohovci, stolica to však odmietla s odôvodnením, že podľa starého zvyku sa konali vždy len v Nitre.⁴⁶ Podľa štatútu z roku 1594 sa mali zvolávať 17. februára v príslušnom kalendárnom roku.⁴⁷ Reálny počet členov stoličného vojska bol vždy iný. Závisel od konkrétnej vojenskej situácie a prirodzene, aj od ochoty šľachticov vstúpiť doň. A tá nebola veľká. Záležalo to napokon aj od toho, či išlo o insurekciu portálnu alebo osobnú. V roku 1641 malo nitrianskej stoličné vojsko – postavené výnimočne na náklady ostrihomského arcibiskupa a palatína – 200 jazdcov a 300 pešiakov.⁴⁸ Vojsko zostavené proti Osmanom v roku 1670 malo len 100 vojakov a pod.⁴⁹

Stoličné vojsko sa financovalo zo stoličnej pokladnice. Na insurekciu sa vybrali osobitné poplatky na základe portálneho kľúča a šľachtickej dane. S peniazmi narábal pokladník insurekčnej kasy (*perceptor cassae insurrectionis*) platený stolicou. Spomína sa od roku 1608.⁵⁰ Jeho povinnosťou bolo vyúčtovanie všetkých výdavkov stolice na insurekciu a predložiť stoličnému pokladníkovi účet (*ratio expensarum insurrectionalium*).

Jednotliví členovia vojska boli vyplácaní mesačným platom (*salarium*). Podľa platovej tabuľky z rokov 1684 boli takéto:⁵¹

Hlavný vojenský kapitán	150 zl.
Hlavný vojenský podkapitán	200 zl.
Hlavný strážmajster	50 zl.
Velitelia	20 zl.
Podvelitelia	25 zl.
Zástavníci	22 zl.

⁴⁵ Filmotéka Slovenského národného archívu v Bratislave, Archív Nitrianskeho biskupstva, Kapitúlsky archív, Hodnoverné protokoly, 1569, num. 14, fol. 149–153.

⁴⁶ ŠAN, NŽ. I., KP-2, s. 536.

⁴⁷ ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 547.

⁴⁸ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 8.

⁴⁹ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 818.

⁵⁰ ŠAN, NŽ. I., KP-2, s. 19.

⁵¹ ŠAN, NŽ. I., KP-5, s. 528–529; KP-3, s. 473, 540. Je zaujímavé, že v roku 1684 mal podkapitán vyšší plat ako kapitán, čo si možno vysvetliť tým, že mal väčšie vojenské povinnosti.

Strážmajstri	20 zl.
Správca vojenského tábora	20 zl.
Trubači	8 zl.
Bubeníci	8 zl.
Desiatnici	6 zl.

Nitrianske insurekčné vojsko tiahlo do boja pod vlastnou zástavou (*vexillum comitatus*) s vyobrazením stoličného erbu. Jej existencia je doložená prvýkrát v roku 1605.⁵² Držal ju a manipuloval s ňou zástavník (*vexillofer*) platený stolicou.⁵³ Jej najstaršia podoba s lastovičím chvostom je známa z roku 1660.⁵⁴ Bol na nej znázornený a vo venci umiestnený stoličný erb s hagiografickým motívom sv. Ladislava. Nad erbom bol umiestnený nápis „VEXILLVM INCLYTI COMIT[ATUS] NITTRIENSIS“. Pod erbom sa nachádzal druhý nápis: „VIRTUTE ET CONCORDIE“. Na opačnej strane zástavy bol vo venci obraz ukrižovaného Ježiša Krista s nápisom „IN HOC SIGNO VINCES 1660“.

V konečnom dôsledku však stoličné vojsko nepredstavovalo silu, ktorá sama osebe mala samostatnú akcieschopnosť. Len v spojení s ostatnými stolicami mohla vzniknúť formácia, ktorá predstavovala údernú vojenskú silu, schopnú sa vojensky presadiť. Ako sa dalo vidieť aj na príklade Nitrianskej stolice, stoličná šľachta sa už od 16. storočia zúčastňovala brannej povinnosti s nevôľou kvôli ohrozeniu vlastného života vo vojenskom nasadení. Ostatne táto povinnosť predstavovala pre šľachtu aj nemalé finančné výdavky. Napriek tomu branná povinnosť v uhorských stolicách pretrvala počas celého feudálneho systému, s výnimkou jej zrušenia za Jozefa II., aj keď po napoleonských vojnách to bola len čisto formálna záležitosť prezentácie šľachty a jej stavu.

Organizácia stoličného vojska

V organizovaní stoličného vojska sa uplatňovala hierarchia veliteľských hodností. Jeho veliteľom bol (hlavný) stoličný kapitán (*summus capitaneus, supremus capitaneus, capitaneus comitatus*). Túto pozíciu v Nitrianskej stolici zastával župan – nitriansky biskup.⁵⁵ Kvôli iným úradným povinnostiam však túto hodnosť reálne nevykonával. Presúval ju na podžupana. Ten bol preto volený na pravidelných stoličných lustráciách za stoličného kapitána.⁵⁶ Jemu podliehal podkapitán (*vicecapitaneus*) a ostatné zložky stoličného vojska. V čase výkonu kapitánskej hodnosti dostával podžupan mesačný plat vo výške 300 zl., podkapitán 150 zl.⁵⁷ Kapitán sa staral aj o stoličné väzenie, ktoré sa nachádzalo na Nit-

⁵² ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 953: „*vexillum comitatus*“.

⁵³ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 8, 473, 540, 570, 818; KP-5, s. 304, 528–529.

⁵⁴ *Magyarország vármegyei és városai. Nyitra vármegye*. Apollo: Budapest 1898, s. 607.

⁵⁵ ŠAN, NŽ. I., KP-4, s. 225: „*episcopus et supremus loci eiusdem comes et capitaneus*“ (1675).

⁵⁶ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 8, 26, 119; KP-5, s. 528–529.

⁵⁷ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 8, 119.

rianskom hrade. Podkapitánovi potom v rámci vojenskej hierarchie podliehali velitelia dvoch základných oddielov stoličného vojska – pešiakov (*vojvoda peditum, ductor peditum*) a menej početnejších jazdcov (*vojvoda equitum, equestris autem ordinis magister, capitaneus equitum*).⁵⁸ Z každého oddielu boli volení dvaja velitelia, a to zvlášť pre Zavažie a Predvažie (nazývané vojensky aj termínom *ducatus*). Im podliehali zástupcovia veliteľa (*viceductores, vicegerenti*). Boli volení štyria, neskôr piati, a to pre každý slúžnovský okres stolice osobitne. V nitrianskom stoličnom vojsku sa uplatňoval už podľa dávno zabehnutého systému desiatín a stotín. V ich čele stáli veliteľom delegovaní z radov vojakov *decuriones* a *centuriones* – desiatnici a stotníci.

Jeho súčasťou boli v 16. a 17. storočí napokon aj zástavník (*vexilifer*) manipulujúci so stoličnou zástavou, bubeníci (*thympanista*), trubkári (*tubicini*) a hlavný strážmajster (*supremus vigiliarum praefectus*). Ten dohliadal na pokoj a poriadok v tábore. V nitrianskom stoličnom vojsku sa volil aj hovorca pešiakov (*tribunus, tribunus peditum seu plebis a portis*). Spomína sa prvýkrát v roku 1607. Vtedy bol do tejto funkcie zvolený Michal Gradéci so svojim zástupcom Michalom Gutaiom.⁵⁹ Išlo o platenú funkciu s mesačným platom 25 až 50 zl. Bol to zástupca poddaných, ktorí boli v rámci portálnej insurekcie naverbovaní do stoličného vojska. Napokon dôležitú úlohu v stoličnom vojsku zohrávali aj vojenský zásobovač (*magister hospitiorum, magister fori*) a vojenský ubytovateľ (*magister excubarium*).⁶⁰ Na starosti mali zabezpečenie stravovania, táborové ubytovania a stráženie vojska. Všetky príjmy a výdavky stoličného vojska zaznamenával *notarius bellicus* – vojenský pisár.

Stoliční drábi

Stoliční drábi či hajdúsi (*satrapae, pedites, hajdones, gentes*) boli osobitnou zložkou branno-vojenskej pohotovosti Nitrianskej stolice a jej brachiálneho aparátu. V 16. a 17. storočí si ich najímala a vydržiavala na chytanie utečených poddaných, na prenasledovanie a chytanie zbojníkov, na dodržiavanie poriadku a bezpečnosti na jej území (*pro custodia comitatus*) a na ochranu života a majetku jej šľachtickej vrstvy. Využívali sa aj na spravodajské a kuriérske služby. Stoličná samospráva ich však využívala najmä na prenasledovanie zbojníkov a lupičov. V roku 1622 napríklad nariadila, aby sa postavil branný oddiel o sile 50 drábov – pešiakov, ktorý mal byť špeciálne nasadený na chytanie zbojníkov, zlodejov a lúpežníkov a na verbovanie poddaných do osobitného žoldnierskeho vojska na trestanie zločincov.⁶¹ Epicentrom zbojníkov v stolici bolo najmä okolie Myjavy a Starej Turej. Tamojší zbojníci, ukrývajúci sa na kopaniciach, ne-

⁵⁸ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 540–541; KP-5, s. 528–529 (1663 a 1684).

⁵⁹ ŠAN, NŽ. I., KP-2, s. 774, 357, 354–385, 671. Tribún „ľudu“ bol zvolený aj v rokoch 1617, 1619, 1620 a 1630.

⁶⁰ ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 934; KP-3, s. 121, 473, 540, 570.

⁶¹ ŠAN, NŽ. I., KP- 2, s. 421. Oddiel sa mal skladať z dvoch jednotiek o sile 25 pešiakov.

váhali lúpiť aj na Morave.⁶² Stolica drábov najímala aj príležitostne. V niektorých prípadoch im špeciálne určovala miesto pôsobenia.⁶³ Poverovala ich aj rôznymi špecifickými úlohami. Pridelovala ich napríklad jednotlivým stoličným funkcionárom. Jej štatút z 10. septembra 1685 napríklad nariadil, aby jeden dráb (*satrapa*) pomáhal notárovi s expedovaním písomností.⁶⁴ V roku 1689 boli s touto úlohou dvaja drábi priradení aj podžupanovi.⁶⁵ Iní drábi pomáhali aj strážcovi stoličného väzenia. Slúžili napokon aj v osobnej telesnej stráži podžupana (1659). Tá pozostávala až z 10 drábov (*pedites qui penes dominum vicecomitem resident, qui passus custodient*).⁶⁶ Za výkon služby dostávali diéty vo výške 4 zl. mesačne. Drábmami disponovali jednotliví stoliční funkcionári, pri ktorých slúžili; v prípade výjazdov v teréne ich veliteľia (*ductor, ductor satrape, conductor, decurio seu ductor*). Je zrejmé, že stolica v mimoriadnych prípadoch najímala aj niekoľko ich oddielov naraz. Platení boli zo stoličnej pokladnice. Mesačný plat ich veliteľa bol 4 až 12 zl., jazdcov 4 zl. a pešiakov 2,5 zl.⁶⁷ V roku 1682 stoličná samospráva nariadila, aby drábi povinne publikovali svoju ochrannú listinu (*litterae salvi conductus*) v jednotlivých slúžnovských okresoch stolice. Malo sa tak stať najmä preto, aby jednotliví členovia týchto oddielov boli verejne známi a neboli podozrievaní obyvateľstvom.⁶⁸

Vzťah stolice k branno-bezpečnostnej organizácii „Zápis“

Viac či menej organizovaný boj radových obyvateľov proti zbojníctvu, lúpežníctvu či plieneniu zo strany vojakov, ktoré v dôsledku zložitej politickej, hospodárskej a vojenskej situácie v krajine dosiahli v 16. a 17. storočí azda najväčší rozmach, viedli poddanských obyvateľov k vzniku a organizovaniu špecifických svojpomocných bezpečnostno-branných organizácií nazývaných ľudovo Zápis (lat. *contubernium, collegium*, slov. *Zápis*, maď. *parasztmegye*, ev. *parasztkapitány*). V slovenčine sa nazývajú aj *sedliacke stolice*.⁶⁹ Ako organizované spoločenstvá vznikli v Nitrianskej, Tekovskej, Trenčianskej, Komárňanskej, Ostrihomskej, Hontianskej, Novohradskej, Hevešskej a Peštianskej stolici.⁷⁰ Teda na

⁶² Olomoucký biskup Karol v roku 1689 musel stolicu osobitne požiadať, aby spacificovala tamojších zbojníkov, pretože niektorí z nich prepadli medzi obcami Bohuslavice a Jestřáb jeho dvoch židovských obchodníkov z Kroměříža. ŠAN, NŽ. I. Kongregačné spisy 1640–1711. I. manipulačné obdobie (fond v rekonštrukcii). Tam list biskupa Karola z 15. 6. 1689.

⁶³ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 686, 692–693, KP-5, s. 27.

⁶⁴ ŠAN, NŽ. I., KP-5, s. 652, 972.

⁶⁵ ŠAN, NŽ. I., KP-5, s. 972.

⁶⁶ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 457.

⁶⁷ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 600, 609, 665, 686, 692–693, 832, 914, KP-4, s. 535–539; KP-5, s. 304.

⁶⁸ ŠAN, NŽ. I., KP-5, s. 301.

⁶⁹ Pôvod vzniku názvu Zápis pre tieto organizácie nie je vysvetlený. Môže napríklad súvisieť so zapisovaním zločincov a lúpežníkov na zoznamy (registre) proskribovaných osôb.

⁷⁰ Podrobne sa problematikou sedliackych stolíc zaoberal GYÁRFÁS, I.: *A parasztság vármegye*. Budapest 1882 a neskôr štúdiou A parasztság vármegye. *Történelmi Tár*, 70, 1905,

tých územiach, ktoré boli priamo zasiahnuté dôsledkami vzájomnej cisársko-osmanskej vojenskej konfrontácie. Ich vznik sa dáva do súvislosti s viacerými zákonnými článkami zo 16. storočia, ktoré umožnili v dôsledku vojenskej anarchie v krajine roľníkom a ostatným nešľachtickým obyvateľom v rámci ich stolíc trestať potulných, rabujúcich a iných neprávostí sa dopúšťajúcich vojakov, a to aj hrdelným trestom.⁷¹ Tieto úpravy sa vzťahovali nielen na vojakov cudzích armád, ale aj na vojakov z radov cisárskej armády. Tí sa kvôli častému nevyplácaniu vojenského žoldu uchýľovali k rabovačkám.

Výskum nitrianskej stoličnej správy posúva vznik prvých Zápisov na jej území na prelom 16. a 17. storočia.⁷² Za najstarší dátum ich existencie treba pokladať dva údaje z roku 1604. Vtedy sa nitriansky podžupan sťažoval pred zhromaždením stolice voči obyvateľom Zápisu v Šalgovciach (*in contubernio sive Zapis*), ktorí negovali nariadenia stoličnej samosprávy a prepustili na slobodu zlodeja Horčičku. Podžupan mal vtedy od jednotlivých obcí Zápisu vybrať pokutu (homágium). O niekoľko dní neskôr boli tieto obce pokutované 100 zlatými.⁷³ Zápis teda na území Nitrianskej stolice existoval už pred rokom 1604. Spolu so Zápisom v Trenčianskej stolici (1603)⁷⁴ sú to najstaršie doklady o existencii Zápisov z územia Slovenska, resp. z celého územia Uhorska.⁷⁵

Podľa všetkého sa na začiatku 17. storočia pre tieto organizácie používal aj latinský termín *districtus*. V roku 1606 sa v Nitrianskej stolici spomína *districtus Divikiensis*,⁷⁶ ktorého centrom boli Diviaky nad Nitricou na Hornej Nitre; v roku 1671 *districtus Nitriensis*,⁷⁷ v roku 1685 dištrikty Branč, Holíč, Dobrá Voda, Čachtice a Vestenice. Ich územné hranice sa organizovali podľa hraníc feudálnych panstiev.⁷⁸ Už v tom čase stál na ich čele vojenský veliteľ (*ductor*) s inštrukciou a splnomocnením od stolice. Tá mu dala právomoc vykonávať takúto činnosť v jemu zverenom okrese.

s. 70, 237–245. Nitrianskej stolici v tejto problematike venoval pozornosť RUDNAY, B.: *A Csermenyek és parasztság büntetőbirósági a XVI. és XVII. században*. Budapest 1909, s. 46–80. K Trenčianskej stolici porovnaj najnovšie MARTINICKÝ, M.: Štatúty kuriálnych dedín na území Trenčianskej stolice zo 17. storočia z pohľadu dejín správy. *Slovenská archivistika*, roč. 41, 2006, č. 2, s. 47–50; k problematike novšie údaje prináša SZÁKÁLY, F.: A parasztvármegye történetéhez XVII. században. *Századok* 1969, s. 690–780.

⁷¹ Ref. 70, GYÁRFÁS, s. 3–8; Ref. 70, RUDNAY, 1909, s. 46–71.

⁷² V staršej literatúre sa stretne s datovaním prvých Zápisov na jej území len do rokov 1612, 1615 alebo 1619, keď mal byť ustanovený prvý zápis v Jelšovciach.

⁷³ ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 922, 926, 927.

⁷⁴ Ref. 70, MARTINICKÝ, 2006, s. 47.

⁷⁵ Staršia literatúra za najstarší doklad na existenciu Zápisov v jednotlivých stoliciach považuje rok 1609 (Tekovská). Doklady z ostatných stolíc: 1619 (Nitrianska), 1622 (Trenčianska), 1631 (Gemerská, Abovská, Turnianska a Hevešská) a 1638 (Pešťianska). Ref. 70, GYÁRFÁS, 1882, s. 10; Ref. 70, RUDNAY, 1909, s. 46, 71.

⁷⁶ ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 972. Vtedy na žiadosť Ondreja Ujfalušihu Nitrianska stolica rozhodla, že hajdučky kapitán Ján Elek má zložiť 50 zl. a 1 libru šafranu ako odškodné za napáchané škody na obyvateľstve diviackeho dištriktu (zápisu).

⁷⁷ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 876.

⁷⁸ ŠAN, NŽ. I., KP-5, s. 631.

Spočiatku bola legitímnosť Zápisov, až do ich odobrenia stoličnou samosprávou, diskutabilná.⁷⁹ Zo strany stolice sa napádal hlavne výkon ich súdnictva. Ich rozsudky, ako aj nimi vydané písomnosti boli spochybňované pre nešľachtický pôvod členov jej súdneho tribunálu.⁸⁰ Ich legitimita sa uskutočnila až schválením štatútov Zápisu stoličnou samosprávou. Práve snaha o právnu legitimitu a zvýšenie autority viedla členov jednotlivých Zápisov k uprednostňovaniu šľachticov pri voľbe svojich predstaviteľov.

Ďalšia správa o existencii Zápisu na území Nitrianskej stolice pochádza z roku 1619. Vtedy bol zriadený Zápis v obci Jelšovce pod vedením šľachtica Vavrinca Elefántyho (*praeses*).⁸¹ Pre výkon tejto úlohy mu stolica doručila konkrétne inštrukcie. Štatút z roku 1622 už presne definoval pôsobnosť, kompetencie a štruktúru organizácie Zápisov na území Nitrianskej stolice.⁸² Nariadľoval, aby ich členmi boli okrem poddanského obyvateľstva jednotlivých dedín a mestečiek aj všetci ostatní obyvatelia stolice vrátane magnátov, prelátov a šľachticov. Štatút deklaruje na jej území 16 Zápisov:

- I. Bojnice
- II. Dívaky nad Nitricou
- III. Nováky
- IV. Horné a Dolné Vestenice
- V. Žabokreky nad Nitrou s Topoľčanmi
- VI. Kovarce
- VII. Preseľany
- VIII. Veľké Ripňany s Nitrianskou Blatnicou
- IX. Šalgovce
- X. Močenok
- XI. Veľký Kýr
- XII. Čachtice
- XIII. Dobrá Voda
- XIV. Branč pri Senici
- XV. Holíč so Šaštínom
- XVI. Hlohovec s Tematínom

⁷⁹ Ref. 70, MARTINICKÝ, 2006, s. 47–48.

⁸⁰ Právny zástupca Trenčianskej stolice v konkrétnom sporovom prípade z roku 1607 ich legitimitu na území tejto stolice zamietol odôvodnením, že Zápisy nemali žiadnu obdobu a právnu podporu v Uhorsku a v krajinských zákonoch. Ref. 70, MARTINICKÝ, 2006, s. 48.

⁸¹ ŠAN, NŽ. I., KP-2, s. 346: „*Statutur etiam contubernium vulgo Zapys dictum, in possessione Egerszegh, cum sibi addictis ortis quibusdam possessionibus, cui praeses egregius Laurentius Eleffanthy praeficitus, et habebit similes litteras instructionales, prout Nicolao Apponi juniore a comitatu date sunt, in signum praesidis et autoritatis suae*“; Ref. 70, RUDNAY, 1909, s. 56–57. Neskôr sa sídlo Zápisu presunulo z Jelšoviec do neďalekých Preselien.

⁸² ŠAN, NŽ. I., KP-2, s. 455–457; Ref. 70, RUDNAY, 1909, s. 60–61.

Na čele každého Zápisu mal byť podľa tejto úpravy jeho vojenský veliteľ – predseda (*praeses*). Mala ním byť výlučne šľachtická osoba. V prípade hradov a panstiev to mali byť prefekti. Ich hlavnou úlohou bolo ochraňovať ľudí a ich majetok pred lupičmi a zbojníkmi. Zároveň richtárom obcí a obyvateľom začleneným pod príslušný Zápis štatút nariadil, aby povinne oznamovali každú podozrivú osobu veliteľovi príslušného Zápisu. V prípade zanedbania tejto povinnosti mali byť potrestaní 40 zl., pri opätovnom zanedbaní dvojnásobkom. Tretie sa tvrdo trestalo. Richtár obce, ktorá zanedbala prenasledovanie zbojníkov a neoznámila ho veliteľovi Zápisu, mal byť na výstrahu napichnutý na kôl.⁸³

Zápisy mali v podstate charakter vojenských kapitanátov so svojím veliteľom. Z analógie iných Zápisov aj o nich možno konštatovať, že sa delili na menšie časti – na stotiny a desatiny na čele so stotníkmi (*hadnagy*) a desiatnikmi (*tize-desek*). Staršia literatúra, venujúca pozornosť sedliackym stoliciam, pripustila, že vo výnimočných prípadoch mali aj vlastnú súdnu kompetenciu – právo uskutočniť stanný súd. O súdnych kompetenciách Zápisov hovoria aj viaceré správy zo zápisnic Nitrianskej stolice. Tie spomínajú *iudicium contubernii* (1658), *iurisdictione contubernii* (1666) atď.⁸⁴ Dá sa predpokladať, že súd v jednotlivých Zápisoch pozostával z richtárov jednotlivých obcí Zápisu, prípadne z dedinského súdu tej obce, v chotári ktorej bol zločinec prichytený. Ich výkon súdnych kompetencií sa sústreďoval predovšetkým na *persecutio, punitio et mulctatio*, t. j. zadržanie zločincov, vybratie súdnej pokuty, prípadne jeho odovzdanie do rúk stolice. Mohli však uskutočniť aj vykonanie hrdelného trestu.⁸⁵ Štatút Nitrianskej stolice z roku 1626 túto jurisdikciu Zápisu potvrdil.⁸⁶ Iné jej úpravy z rokov 1666 a 1667 dali súdne kompetencie v trestaní a pokutovaní zločincov a lupičov na úroveň stoličného alebo zemepanského súdu s právom meča (*ius gladii*).⁸⁷ V každom prípade však súd Zápisov podliehal kontrole stoličnej samosprávy. Tá na ich zasadnutia vysielala svojich zástupcov (najčastejšie slúžneho s prísediacim prisažným) *pro administrando iure et iustitia*.⁸⁸ Nekontrolovali len výkon jej súdnych kompetencií, ale zaiste pomáhali aj právnymi radami. Na súdnych zasadnutiach Zápisov dochádzalo často k rozmanitým právnickým otázkam,

⁸³ Porovnaj k tomu aj štatút trenčianskeho Zápisu z roku 1611. Ref. 70, MARTINICKÝ, 2006, s. 48–49.

⁸⁴ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 450–451, 651.

⁸⁵ Ref. 70, RUDNAY, 1909, s. 62–63.

⁸⁶ ŠAN, NŽ. I., KP-2, s. 465–466.

⁸⁷ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 651, 666: „*Captos in manus vicinioris magistratus assignabunt, vel in contubernium Zapis aut alicuius domini terrestres jus gladium habentis, assignentur in dilate puniendi. Cívagum deinceps capti in iurisdictionem domini vicecomitis*“. Zmienka z roku 1667: „*Deliberatum est, quod in deinceps iudex cuiuscumque possessionis in incaptivandis malefactoribus in medio eiusdem possessionis constitutis remissus aut pedibus ad capiendos malefactores per[...] non foret, luas poenam in articulo expensam. Captivos autem in iurisdictionem contubernii proximi assignate tenebuntur, vel aliis vicinioribus ius gladium habentibus*“.

⁸⁸ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 839. Porovnaj aj prípad z Topoľčian z roku 1650: ŠAN, ŽN. I., KP-3, s. 332.

diskusíam a pod.⁸⁹ Na druhej strane štatút z roku 1658 nariadil stoličným funkcionárom rešpektovať richtárov v jednotlivých Zápisoch.⁹⁰

Už z najstaršej správy o existencii Zápisu v Nitrianskej stolici z roku 1604 vyplýva jeho vzájomný antagonizmus so stoličnou samosprávou.⁹¹ Ten vyplýval z rozdielneho „triedneho“ zloženia oboch inštitúcií. Snaha šľachtickej stolice o kontrolu Zápisov prostredníctvom ich šľachtických veliteľov, podriadenosť stoličnému súdu v jurisdikcii, kontrola prostredníctvom stoličných funkcionárov pri výkone ich súdnych kompetencií a schvaľovanie štatútov mali nielen usmerňovať ich činnosť, zlepšovať ich organizovanosť a akcieschopnosť v boji proti lúpežníctvu, ale na druhej strane aj zabrániť vyššej forme organizovania poddanského obyvateľstva a ich možným otvoreným vystúpeniam proti stoličnej šľachte. Najviac sa vyhrocovali spory vo výkone súdnych kompetencií. Najmä vtedy, ak Zápisy neodovzdali chyteného lúpežníka či zbojníka stolici, prípadne ho prepustili na slobodu a pod. Pri ich porušení neváhali stoličné orgány vymáhať od dedín v obvode príslušného Zápisu vysoké pokuty až do výšky 100 zl.⁹² V iných prípadoch sa Zápisy dostávali pri výkone súdnych kompetencií aj do sporov so zemepánmi. Tí zadržaných páchatel'ov žiadali súdiť pred svojim panským súdom. V roku 1688 bol napríklad na žiadosť zemepána Beréniho napomínaný slúžnym bližšie nešpecifikovaný Zápis. Ten mu mal vrátiť poddaného zadržávaného pod pokutou 40 zl., ktorého Beréni požadoval súdiť pred jeho vlastným panským súdom (*in sede dominalis*).⁹³

V roku 1688 sa Zápis spomína v Nitrianskej stolici poslednýkrát.⁹⁴ Po ukončení dlhotrvajúceho vojenského konfliktu s Osmanmi a po skončení série protihabsburských povstaní stratil opodstatnenie svojej existencie a zanikol. O to sa definitívne pričínala aj samotná šľachta. Proti jej vôli bola totiž akákoľvek snaha po organizovaní poddanského obyvateľstva. Bola neprijateľná z dôvodov obavy o možné narušenie ich politických, hospodárskych a spoločenských privilégií. Po upokojení situácie už nemala žiadne snahy o udržanie sedliackych stolíc. Poslednýkrát sa reminiscencia na sedliacke stolice (Zápisy) objavila počas posledného protihabsburského povstania Františka II. Rákociho.⁹⁵ Knieža z vojenského tábora v Nových Zámkoch nariadil 13. novembra 1704 jednotlivým stoličným samosprávam, aby ich slúžnovské okresy rozdelili na kapitanáty (*kapitány-ságok*) a menšie vojenské okrsky (*hadnagyságok*) a prísne dozerali na výskyt lúpežníctva v ich okresoch.⁹⁶ Povinnosťou slúžnych bolo oznámiť jednotlivým

⁸⁹ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 450–451: „*in iudicis dicti contubernii super malefactoribus ferendis, saepe... oriantur quaestiones*“.

⁹⁰ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 450–451: „*iudices acceptare obligabatur*“.

⁹¹ ŠAN, NŽ. I., KP-1, s. 922, 926.

⁹² Porovnaj prípad richtára z Lukáčoviec. ŠAN, NŽ. I., KP-2, s. 466; Ref. 70, RUDNAY, 1909, s. 63.

⁹³ ŠAN, NŽ. I., KP-5, s. 912; Ref. 70, MARTINICKÝ, 2006, s. 49.

⁹⁴ ŠAN, NŽ. I., KP-5, s. 912.

⁹⁵ Ref. 70, GYÁRFÁS, 1882, s. 39.

⁹⁶ Ref. 70, GYÁRFÁS, 1882, s. 39.

obciam výskyt zločincov a lúpežníkov a nariadiť obyvateľom ich prenasledovanie, chytenie a odovzdanie do rúk stoličným orgánom. Príklad z Trenčianskej stolice, v ktorej župan potvrdil štatúty organizácie „Kolégia Zápis“ ešte aj v rokoch 1716 a 1731 však dokladá, že tieto organizácie pretrvali v niektorých stoličiach až do prvej polovice 18. storočia.⁹⁷

Vzájomné vzťahy v pohraničí

Zmienky o tom, že Osmani ozbrojenými rukami odoberali „kresťanom“ dobytok, najmä voly a potom ich predávali na trhoch s cieľom speňaženia,⁹⁸ prípadne sťažnosti o odvlečení ľudí do zajatia, boli bežným svedectvom o vtedajších pomeroch na území Nitrianskej stolice.⁹⁹ Jej správny aparát sa musel nimi často zaoberať. Kongregačné zápisnice sú svedectvom, že musela často riešiť aj otázky oslobodenia či už šľachticov alebo dedín, pre ich zbedačenie a finančnú neschopnosť, od platenia stoličných daní a poplatkov, verejných prác a pod. Už z podstaty charakteru osmanskej okupačnej správy, ktorá pre naplnenie týchto cieľov rešpektovala aj určité hospodársko-sociálne osobitosti vo vývoji okupovaného územia, však zároveň vyplýva, že nenarušila územnú celistvosť a južné hranice Nitrianskej stolice. Aj keď prirodzene treba predpokladať, že reálny výkon moci jej stoličných úradníkov sa na tomto Turkami okupovanom území výrazne obmedzil, no nezanikol. Nemenej závažným faktorom bola skutočnosť, že osmanské výboje nenarušili na pohraničí moc a vplyv uhorských feudálov, čo de facto viedlo k vzniku akéhosi kondomínia, spoločnej vlády uhorských a osmanských zemepánov. Ani jedna strana však nemala dosť síl na elimináciu nárokov nepriateľa a na plné presadenie svojej moci. Preto systém kondomínia, ktorý neuspokojoval ani cisársku ani osmanskú stranu, umožňoval narušovať ustanovenia mierových zmlúv bez väčších následkov pre narušiteľa, čo malo pre pohraničie a tamojšie sídla často deštruktívne následky.

Vzájomné interakcie cisárskej a osmanskej okupačnej moci v kondomíniu spôsobovali často medzi obyvateľmi pohraničných obcí aj vzájomné spory kvôli odvádzaniu daní a poplatkov Osmanom (*taxa turcica*). Takéto vzájomné spory rozsudzovala obyčajne stoličná samospráva, resp. poskytovala nezávislú radu, ako takéto spory rozriešiť. V roku 1675 napríklad nariadila, aby obyvatelia Veľkých Bošian prispievali na „tureckú taxu“ obyvateľom Klátovej Novej Vsi toľko, koľko pozemkov vlastní v ich chotári.¹⁰⁰ Takým istým spôsobom rozsúdila stolica v tom istom roku aj spor medzi Ivankou pri Nitre a Mojmírovcami.¹⁰¹

Na druhej strane však čoraz dlhšia koexistencia osmanskej moci na jednej a cisárskych posádok a uhorských zemepánov na druhej strane viedli v kondomíniu počas príméria k špecifickému systému dvojitého zdaňovania sídiel, a to

⁹⁷ Ref. 70, MARTINICKÝ, 2006, s. 49–50.

⁹⁸ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 395.

⁹⁹ ŠAN, NŽ. I., KP-4, s. 85-89.

¹⁰⁰ ŠAN, NŽ. I., KP-4, s. 190: „*proportionate concurrere in exolutione taxae Turcicae*“.

¹⁰¹ ŠAN, NŽ. I., KP-4, s. 189.

Osmanmi na jednej a štátom a zemepánmi na druhej strane. Osmanskí hodnostári brali dvojité zdanenie na vedomie a pokiaľ im nenarúšalo odvod daní a poplatkov z ich okupovaných obcí, situáciu ďalej neakcelerovali.¹⁰² Práve naopak, narúšania obojstranne tolerovaných pravidiel sa dopúšťala opačná strana. Velitelia jednotlivých plukov, dislokovaných na území stolice, sa často písomne zaručovali stolici za svojich vojakov, že budú dodržiavať disciplínu a nebudú pustošiť majetky na jej území.¹⁰³ Sťažnosti sa hromadili najmä na nemeckých vojakov, ktorí „okupovali“ územie stolice v poslednej tretine 17. storočia. Napáchané škody a výdavky jednotlivých obcí a mestečiek na ubytovaných vojakov musela stolica refundovať zo svojej pokladnice. Velitelia cisárskych vojsk však mali záujem spolupracovať so stoličnou samosprávou, pretože ich vojsko boli závislé na jej materiálnej pomoci. Ojedinelý prístup mal v tom smere veliteľ chorvátskeho vojska František Ivanovič, ktorý v roku 1678 stolici osobitne poďakoval za poskytnutú pomoc a požiadal ju, aby mu neváhala okamžite oznámiť akékoľvek prejavy porušovania vojenskej disciplíny zo strany jeho vojakov.¹⁰⁴ O rok na to sa už stoličná samospráva „triasla“ pred nemeckým generálom Leslim, ktorý sa cítil urazený darom od stolice v podobe „naporcovaného hoväda“.¹⁰⁵ Nakoniec si ho musela udobriť iným darom, aby neakcelerovala jeho vojakov ubytovaných v okolí Jelenca.

V roku 1679 niektorí odvážlivci, zrejme z radov cisárskych vojakov, sfalšovali kráľovskú pečať, ktorú používali v pohraničí na vyberanie osmanských daní a poplatkov (*Portae Othomanicae Tributum*).¹⁰⁶ Aj keď Nitrianska stolica nemala v správe panovníkovi vedomosť o používaní tejto pečate na jej území a potvrdila panovníkovi bezúhonnosť, tento doklad je významnou zmienkou o vzájomných vzťahoch v osmansko-uhorskej pohraničnej oblasti.

Drobné ozbrojené stretnutia v pohraničí boli skôr výsledkom osobných šarvátok cisárskych a osmanských vojakov z jednotlivých pevností a trestných expedícií za neplatenie daní a poplatkov. Napokon, ako dokladá zmienka z roku 1652 z územia Nitrianskej stolice, drobné šarvátky s Osmanmi rozpúťovali v pohraničí aj samotní šľachtici.¹⁰⁷ Podľa staršieho nariadenia stolice z roku 1642 narúšateľov pokoja s Osmanmi mohol na základe kráľovského mandátu potrestať priamo podžupan. Ten mohol časť svojich právomocí v tejto veci preniesť na slúžnych, najmä pokiaľ išlo o uskutočnenie vyšetrovania.¹⁰⁸ Štatútom z roku 1673 zakroči-

¹⁰² ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 341: „*pagi cis fluvium Nittra sit Turcis dedicatii, ex eo quod et Turcis et Christianis dominis terrestribus serviant ac etiam ad confinia labores praestent absolvuntur*“ (1650).

¹⁰³ ŠAN, NŽ. I. Kongregačné spisy 1640–1711. I. Manipulačné obdobie (fond v rekonštrukcii). Tam ubezpečovacia listina hlavného strážmajstra pluku Commersiani baróna Karola de La Marre z 20. 4. 1689.

¹⁰⁴ Ref. 103, list Františka Ivanoviča z 12. 12. 1678.

¹⁰⁵ Ref. 103, list Františka Fejérpatakyho z 5. 12. 1679.

¹⁰⁶ ŠAN, NŽ. I., KP-4, s. 573.

¹⁰⁷ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 385.

¹⁰⁸ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 53.

la Nitrianska stolica aj voči udavačom a špehom, ktorí Osmanom prinášali za finančnú odmenu rôzne správy a informácie, napríklad o odopieraní platenia daní a poplatkov a pod. Každý takýto prichytený informátor, bez rozdielu stavu, mal byť v okovách po vypočutí a vyšetrení slúžnym a prísažným odovzdaný veliteľovi najbližšej vojenskej posádky na potrestanie.¹⁰⁹

V tom istom roku Nitrianska stolica zakázala obchodovanie (*commercias*) s Osmanmi v pohraničí. Prichytených čakalo skonfiškovanie osmanského tovaru, pričom 2/3 zo zhabaného majetku mali pripadnúť stolici, ostatná konfiškátorovi.¹¹⁰

Strach z osmanského nebezpečenstva viedol nitriansku šľachtu v rámci jej finančných možností k opevňovaniu svojich kúrií a kaštieľov. V roku 1654 požiadal stolicu podžupan Kerestúri o kopáčov, ktorí mu mali vykopať priekopu okolo jeho kaštieľa v Sokolníkoch.¹¹¹ V roku 1656 zas žiadal stolicu o povolenie Michal Hidvégi. Pre svoju rodinu a okolitých obyvateľov žiadal možnosť postaviť si v blízkosti svojho kaštieľa, pravdepodobne v Obsolovciach, akúsi kamennú stavbu, kde by sa mohol zdržiavať v čase osmanských vpádov.¹¹² Čiastočné zlepšenie obranyschopnosti radových obyvateľov, najmä pred lupičmi a zbojníkmi, videla stolica aj v presadzovaní palankových opevnení z drevených kolov a ohrad okolo dedín a jednotlivých obydlí. Takéto opevnenia mali mať dediny stolice už pred rokom 1649. Richtári tých dedín, ktoré by si palanku nepostavili, mali byť veliteľmi stoličnej jazdy chytení a odovzdaní do Nitry na potrestanie.¹¹³ Stoličný štatút o ohradách z roku 1682 opätovne potvrdzoval pokutovanie každého nešľachtica alebo šľachtica, ktorý by zanedbal opravu ohrady okolo svojho príbytku. V prípade neuposlúchnutia výzvy slúžneho na jeho opravu do pätnástich dní (kvíndeny) mal byť okamžite pokutovaný 4 zl.¹¹⁴

¹⁰⁹ ŠAN, NŽ. I., KP-4, s. 30–31: „*Statuta contra eos, qui nobilitatem Turcis deffere et de constitutionibus oppidorum ac pagorum Turcas permitiose informare nihil pendant, additur in praesenti congregatione, quod tales delatores et informatores, etiam si sint nobiles, non obstante nobilitari praerogativa capitanei praesidiorum capiendi et contra captos et in vinculis detentos praevia inquisitione medio iudlium et iurassoris peragenda iuris ordine procedendi, proque demerito eosdem puniendi habeant auctoritatem*“.

¹¹⁰ ŠAN, NŽ. I., KP-4, s. 52.

¹¹¹ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 401.

¹¹² ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 424: „*pro familia sua et circumvicinis inhabitatoris incipit erigere per formam castelli aedificium lapideum in quo contra ... Turcarum excursiones*“.

¹¹³ ŠAN, NŽ. I., KP-3, s. 313.

¹¹⁴ ŠAN, NŽ. I., KP-5, s. 281.

PRÍLOHY

Vojenský funkcionári Nitrianskej stolice na prelome 16. a 17. storočia

Hlavní kapitáni insurekčného vojska

Dátum	Meno a priezvisko	Prameň
1591	Juraj Horvát-Karinčič	KP-1, s. 495
1596	Ladislav Majtény	KP-1, s. 583
1598	Mikuláš Pálfi	KP-1, s. 606
1598	Pavol Aponi	KP-1, s. 611
1600	Michal Cobor	KP-1, s. 657
1601	Michal Cobor	KP-1, s. 691
1602	Juraj Turzo	KP-1, s. 711
1604	Pavol Aponi	KP-1, s. 934
1607	Stanislav Turzo	KP-2, s. 4
1608	Juraj Turzo	KP-2, s. 19
1611	Stanislav Turzo	KP-2, s. 115
1613	Rudolf von Teuffelbach	KP-2, s. 189
1619	Stanislav Turzo	KP-2, s. 355, 363
1620	Stanislav Turzo	KP-2, s. 355, 363
1626	Štefan Pálfi	KP-2, s. 461
1626	Imrich Cobor	KP-2, s. 491
1627	Peter Forgáč	KP-2, s. 533–534
1629	Valentín Elefánty	KP-2, s. 574
1641	Juraj Beréni	KP-3, s. 7
1643	Ladislav Kerestúri	KP-3, s. 119
1643	Valentín Cobor	KP-3, s. 138
1643	Peter Alvinci	KP-3, s. 121

Ostatní vojenský kapitáni

Dátum	Meno a priezvisko	Prameň
Kapitán osobnej insurekcie		
1575	Gabriel Póli	KP-1, s. 43
1575	Matej Neskenei	KP-1, s. 43
1584	Matej Neskenei	KP-1, s. 286

1586	Martin Zermeg	KP-1, s. 333
1586	Michal Kereškezi	KP-1, s. 340
1591	Vavrinec Török	KP-1, s. 495
1594	Tomáš Šóky	KP-1, s. 551
1596	Juraj Horvat-Karinčič	KP-1, s. 577
1602	Ján Sentgyörgyi	KP-2, s. 784
1602	Gabriel Korontali	KP-2, s. 784
1610	František Balog	KP-2, s. 99
1611	František Balog	KP-2, s. 116
1611	Štefan Dalmady	KP-2, s. 116
1620	Tomáš Bosniak	KP-2, s. 375, 376
1630	Ludovít Nári	KP-2, s. 671
Kapitán jazdeckej insurekcie		
1572	Lukáš Balog	KP-1, s. 2
1573	Valentín Dešeó	KP-1, s. 20, 21
1584	František Gostoni	KP-1, s. 286
1586	Gregor Aponi	KP-1, s. 341
1594	Pavol Aponi	KP-1, s. 548
1598	Čúzi Gašpar	KP-1, s. 608
1604	Gabriel Korontáli	KP-2, s. 864, 930
1607	Ondrej Kinči	KP-2, s. 9, 67
1609	Ondrej Kinči	KP-2, s. 9, 67
1621	Juraj Ujfaluši	KP-2, s. 397
1635	Pavol Litaši	KP-2, s. 761
Kapitáni čiastkových insurekcií		
1593	Ondrej Babindali	KP-1, s. 545
1597	Štefan Balog	KP-1, s. 598
1604	Baltazár Bošáni	KP-1, s. 934
1608	Ondrej Sási	KP-2, s. 17
1620	Juraj Ujfaluši	KP-2, s. 369
1626	Vavrinec Elefánty	KP-2, s. 480
1627	Baltazár Barta	KP-2, s. 531

Tribúni pešiakov

Dátum	Meno a priezvisko	Prameň
1607	Michal Gradéci	KP-2, s. 4, 9
1617	Mikuláš Horvát	KP-2, s. 303
1619	Krištof Dióši	KP-2, s. 357
1620	Mikuláš Horvát	KP-2, s. 376
1620	Albert Šuráni	KP-2, s. 376, 384–385
1620	Gabriel Bori	KP-2, s. 384–385
1630	Ján Bosniak	KP-2, s. 671

KP = kongregačný protokol Nitrianskej stolice

ORGANISATION DER MILITÄRVERTEIDIGUNG DER GESPANSCHAFT NEUTRA / NITRA AUS SICHT IHRER SELBSTVERWALTUNG WÄHREND DES 16. UND 17. JAHRHUNDERTS

Peter Keresteš

Die Studie widmete sich der Organisation der Militärverteidigung der adeligen Gespanschaft Neutra (auf Slowakisch Nitra) aus Sicht ihrer Selbstverwaltung während des 16. und 17. Jahrhunderts. Die Organisation betraf vor allem zwei Hauptthemen. Einerseits handelte es sich um Verpflichtungen, die mit der zentralen Leitung der Armee zusammenhingen, andererseits musste die Selbstverwaltung auch Probleme, die mit der sgt. adeligen Insurrektion verbunden waren, lösen. In der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts und fast während des ganzen 17. Jahrhunderts geriet das Gebiet der Gespanschaft Neutra ins Zentrum der Militäroperationen im Zusammenhang mit kaiserlich-osmanischem Konflikt und mit den gegenhabsburgischen Aufständen. Sie beeinflussten negativ die ökonomische und soziale Entwicklung auf dem betroffenen Gebiet. Fast alle Kriegszüge in der Richtung Norden – Süden oder Westen – Osten zogen durch das Gebiet der Gespanschaft. Das Territorium war auch direkt durch die osmanischen Angriffe betroffen, im Süden der Gespanschaft setzte sich sogar die osmanische Verwaltung durch. Verbreitung von Räufern und Dieben war eine weitere negative Folge der Militäraktionen. In einigen Perioden waren die Banden fast unkontrollierbar. Die Lösung und Verwaltung der Militärfragen gehörte deshalb zu wichtigsten Problemen der Selbstverwaltung der Gespanschaft von Neutra, und belastete in der untersuchten Periode auch ihr Finanzwesen bzw. Budget. Nach der Reorganisation der Kapitanate durch den Wiener Hof wurde seit 1564 die Neutraer Gespanschaft zum Teil des „Vordonau-Kapitanats“ (des Bergbaustädtekapitanats) (*Capitanatus Cis-Danubianis*) mit einem Kapitän an der Spitze. Die Zusammenarbeit mit ihm definierte die Gespanschaft im Jahre 1604 in einem Sonderstatut. Wegen der Effektivität der Leitung von Militärverwaltung teilte sich die Gespanschaft in der 2. Hälfte des 16. und in der 1. Hälfte des

17. Jahrhunderts in kleinere Militäreinheiten auf. Die wurden auf Lateinisch ebenfalls als *capitaneates* – Kapitanate bezeichnet. Diese gliederten sich dann weiter auf kleinere „Zenturionate“ (*centurionates*) und „Dekurionate“ (*decurionates*) an der Spitze mit Zenturionen und Dekurionen. Die Selbstverwaltung der Gespanschaft musste sich vor allem mit den Verpflichtungen auseinandersetzen, die mit dem Durchzug der kaiserlichen Armee durch das Gebiet der Gespanschaft zusammenhingen. Vor allem während der gegenhabsburgischen Aufstände am Anfang des 17. Jahrhunderts war das Gebiet fast permanent durch zahlreiche kaiserliche Regimenter besetzt, für die die Selbstverwaltung Unterkunft, Verpflegung und andere Notwendigkeiten, die mit dem Aufenthalt oder Durchzug verbunden waren, sichern musste. Für die Sicherung der Unterkunft und Verpflegung der kaiserlichen Truppen sorgten am Anfang die Geschworene (*iudices nobilium*) oder andere dafür beauftragte Funktionäre der Gespanschaft. Nach der allmählichen Spezifikation der Selbstverwaltung wurden für diese Aufgaben die Kommissare der Gespanschaften (*comisarii comitatus*) zuständig. Zum ersten Mal werden sie im Jahre 1604 erwähnt. Am Anfang waren sie von der königlichen Steuer namens *dica* von der Ungarischen königlichen Kammer bezahlt, später bekamen sie für die Ausübung ihrer zeitlich begrenzten Funktionen Diäten von der Kasse der Gespanschaft. Vom Ende des 16. Jahrhunderts ist auch ein Beleben der Insurrektionspflicht von der Seite des Adels zu beobachten. Beispiel der Neutraer Gespanschaft belegt, dass es verschiedene Typen der Insurrektion gab, je nach der Art und Zusammensetzung der Insurrektionstruppen. Die Gespanschaft unterschied seit der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts sgt. Portalinsurrektion (*insurrectio portalis*), persönliche Insurrektion (*insurrectio personalis*), Infanterie-Insurrektion (*insurrectio pedestris*) und Reiterei-Insurrektion (*insurrectio equites*). Die einzelnen Insurrektionen konnten bei Zusammenstellung der Truppen der Gespanschaft kombiniert werden. In der Regel wurde aber die Infanterie der Gespanschaft vor allem aus portaler Insurrektion, die von Untertanen gebildet wurde, die Reitere vor allem aus Adligen, zusammengestellt. Die Studie widmet sich auch einer Sonderbeziehung der adeligen Selbstverwaltung zur Verteidigungsorganisation der Untertanen (*contubernium*), die auf dem Gebiet der Gespanschaft bestimmt schon vor 1604 existierte. In dem Jahre ist die erste Erwähnung des *contubernium* auf dem Territorium der Slowakei belegt. Ein Statut der Gespanschaft aus dem Jahre 1622 definierte bereits die Wirksamkeit, Kompetenz und Struktur der Organisation der *contubernia* auf dem Gebiet der Gespanschaft Neutra.

Übersetzt von Juraj Šedivý

ARCHONTOLÓGIA RICHTÁROV VELIČNEJ V ROKOCH 1684–1780

KATARÍNA ČERVEŇOVÁ

Červeňová, K.: The Archontology of Mayors of Veličná in the Period of 1684–1780. Slovenská archivistika, Vol XLV, 2010, No 2, p. 38–60.

The author of the paper presents the results of her archontological research dealing with persons in the office of mayor of the feudal town of Veličná in the period of 1684–1780. Besides the list of names of people in the office, the author provides mayors' basic biographical data, as well. She informs on their social origin, property status, describes their activities in other offices in municipality. Furthermore, the life events of the most significant of them are depicted. A particular attention is paid to the mayors coming from squire families (Revický, Párnický, Staník, Šulek, Török, Matesius).

Archontology. Municipality. Veličná. Mayor.

Mgr. Katarína Červeňová, interná doktorandka Katedry archívnictva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Gondova 2, 818 01 Bratislava

Archontológia patrí k tým pomocným vedám historickým, ktoré možno označiť ako moderné, práve sa rodia a rozvíjajúce. Cieľom archontologického výskumu je zostavenie kompletných prehľadov personálneho obsadenia skúmaných úradov, hodností či funkcií. Problematika archontológie predstaviteľov mestských samospráv z územia dnešného Slovenska je rozpracovaná pomerne málo. Komplexnejšie je spracovaná archontológia mestskej správy Košíc z obdobia rokov 1500–1700, a to v práci maďarského historika Istvána Németha.¹ Parciálne výsledky archontologického výskumu v oblasti mestskej a obecnej samosprávy na Slovensku nachádzame zväčša len ako prílohu v niektorých odborných štúdiách regionálneho charakteru. Najmä viaceré mestské a obecné monografie prinášajú jednoduché prehľady personálneho obsadenia mestských či obecných samospráv. Týmto príspevkom by sme radi prispeli k ďalšiemu popularizovaniu archontológie mestskej správy v slovenskej historiografii a prezentovali výsledky nášho výskumu zameraného na archontológiu richtárov Veličnej.²

¹ NÉMETH, István. *Kassa város archontológiája. Bírak, belső és külső tanács 1500–1700*. Budapešť : Szentpétery Imre Történettudományai Alapítvány, 2006, 328 s.

² Predkladaná štúdia je výstupom z diplomovej práce: ČERVEŇOVÁ, Katarína. *Archontológia richtárov zemepanského mestečka Veličná v rokoch 1684–1780*. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2009, 139 s. Okrem publikovania zoznamu richtárov Veličnej v rokoch 1684–1780 sme pri písaní diplomovej práce postupovali aj prozopograficky. Ku každému richtárovi sme vypracovali archontologicko-biografický profil, v ktorom sme sa snažili podrobne, ale pritom výstižne informovať o osobách už spomínaných richtárov. V jednotlivých profiloch sme načrtli základné bio-

Veličná bola zemepanským mestečkom, ktoré patrilo k územia Oravského panstva, resp. po roku 1626 k územia Oravského komposesorátu. Dlhé desaťročia bola Veličná sídlom Oravskej stolice. Zlomovým rokom v dejinách mestečka bol rok 1683. V tomto roku sa vydal poľský kráľ Ján III. Sobiesky na pomoc cisárovi Leopoldovi I. s cieľom poraziť Turkov, ktorí obliehali Viedeň. K vojsku poľského kráľa sa mal pridať aj litovský oddiel, približne 10 000 mužov, vedený Sapiehom a Ogińským.³ Hranice Oravy prekročili v októbri 1683. Presun vojakov sa však v 25 oravských dedinách zmenil na plienenie a drancovanie. Vojsko napadlo aj Oravský hrad. Hradnú posádku rozprášilo a hrad vylúpilo.⁴ Litovskí vojaci neušetřili ani Veličnú. Práve naopak. „Uštedřili“ jej ten najtvrdší úder – vypálili mestečko, v ktorom všetko zhorelo „až do tla“.⁵ O tom, aké nedozerné škody mala táto udalosť, svedčí aj fakt, že zhorel kostol, vo veži ktorého bol uložený nielen mestský, ale aj stoličný archív. V zápise z kongregačného protokolu Oravskej stolice zo dňa 19. februára 1685 sa píše, že v kostole zhoreli všetky stoličné protokoly a pri požiare sa stratila aj stoličná pečať.⁶ Prameň k dejinám mestečka, ako aj celej Oravy do roku 1683 tak navždy zmizli v prachu a popole vojnových udalostí 17. storočia. Práve nedostatok prameňov o fungovaní mestskej správy pred rokom 1683 bol dôvodom, aby sme archontológiu veličnianskych richtárov začali sledovať až od roku 1684.

Na čele mestečka stál richtár, ktorému pri výkone jeho funkcie pomáhali 12 prisazní. To, čo bolo každodennou náplňou práce mestskej rady, najlepšie vystihuje zápis v mestskej knihe zo dňa 23. októbra 1733, keď novozvolený richtár

grafické údaje o richtároch, skúmali sme ich majetkové pomery, spoločenský pôvod atď. Na ilustráciu uvádzame v prílohe tohto príspevku archontologicko-biografický profil richtára Ondreja Töröka, ako aj samotný zoznam richtárov z rokov 1684–1780.

³ SIEMKOŦICZ, Wladyslaw. Litovské vojsko Sobieskeho na Slovensku roku 1683. In *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1933–1934, roč. 27–28, s. 1–15.

⁴ KUBINYI, Miklós. *Arva vára*. Budapešť : Franklin, 1890, s. 145–146.

⁵ Správu o tejto katastrofe zaznamenal aj mestský notár, ktorý o rok neskôr, 15. októbra 1684, na zasadnutí mestskej rady napísal: „*My richtár s prisaznými i obec Mestečka Velkej Vsi, upadnuvše do velikých škód, bied a ťažkostí, zbavení byvše natoliko našich budunok (budunok – dom, budova – pozn. autora), živností i úžitkov, áno i chrámu nášho, v kterem naše co sme mali zložené a zachované, jak ze zeme vykopuvše, tak i na vrchu v truhlach cokolvek bylo, zebravše lid vojenský z Litvy do Uher se prestahující, zatím všeco mestečko vókol podžihali a vypálili. Kdežto i truhlice meské, netoliko knihu, v které se grunty zapisovali odpredávané, ale i listy některé spolu s transakciami, skapali a zhy-nuli...*“ MV SR – Státny archív v Bytči (ďalej ŠA BY), pobočka Dolný Kubín (ďalej pob. Dolný Kubín), fond Mestečko Veličná (ďalej f. MV), Spisy, škatuľa (ďalej šk.) 13, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 101. Vo fonde mestečka sa zachoval aj ďalší zápis opisujúci túto udalosť: „*1683. V tento rok všetko mesto do hlavne, i kostol, i veže zhoreli, i zvony sa roztopili. Který oheň vojsko Litvanské schválne roznietilo a vókol mesta podpáľovalo, a to síce z příčiny tej, že niektorý N. Porubský ich regimentspátera za mostom zastrelil. To potom isté vojsko zo Žaškova sa vrátilo a na nevinnom meste, pre jedného mrcha človeka Porubského, ohňom podpáleným a roznieteným sa vypomstilo.*“ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Varia, šk. 31, inv. č. 156.

⁶ ŠA BY, fond Oravská župa I (1393) 1584–1849 (ďalej f. OŽ I), Úradné knihy, Kongregačná zápisnica 1684–1695, inv. č. 8.

a prisázní zložili prisahu a zaviazali sa „*neposlušných trestat', ukrivdeným k spravedlivosti dopomáhať, pamätajúc na reč Boží, ktorú píše Izaiáš v kapitole 1, veršiku 17: Učte sa dobre činiť, hľadajte súd, pozdvihnite potláčaného, dopomôžte k spravedlivosti sirote, zastante sa vdovy!*“⁷ Richtára si každoročne volili mešťania Veličnej spomedzi 3–6 kandidátov, ktorých musel ešte pred samotnou voľbou odobriť provizor Oravského panstva. Keďže išlo o volenú funkciu, je zaujímavé sledovať, akí mešťania boli do tohto úradu volení. V období rokov 1684–1780 sa v úrade richtára Veličnej vystriedalo postupne 34 mešťanov. Už z tohto čísla je zrejmé, že viacerí z richtárov boli do tejto funkcie volení opakovane. Richtári Juraj Kubačka, Ján Sartoris, Ján Janovic st., Adam Hečko, Michal Matesius (Matthesius), Ján Ošvald st., Ján Kuran, Matej Petri, Štefan Török, Ondrej Matesius, Adam Petri a Ján Pagáč pôsobili v richtárskom úrade len 1 rok. V prípade 11 richtárov bolo ich pôsobenie vo funkcii dva roky. Išlo o richtárov Jeremiáša Marčeka, Jána Pecha, Gašpara Petriho, Pavla Culicisa, Tomáša Boháča, Adama Staníka, Martina Janovica, Samuela Revického, Mateja Sartorisa, Mateja Javoreka a Jána Janovica ml. Richtári Pavol Ošvald a Martin Kysel boli za richtárov zvolení trikrát, richtári Juraj Marček, Ján Boháč st., Ondrej Török a Juraj Šulek štyrikrát. Viacročné zvolenia do úradu neboli príliš časté, ale určite nie ojedinelé. Richtári Šimon Párnický a Jakub Mantovic boli do svojej funkcie zvolení päťkrát. Richtár Ondrej Ošvald bol v období rokov 1684–1780 do úradu zvolený sedemkrát po sebe, a to v rokoch 1774–1780. Rokom 1780 sa však jeho pôsobenie v úrade neskončilo, práve naopak. Richtárom bol až do roku 1790. Je to zároveň jediný prípad, keď jeden mešťan zastával úrad richtára také dlhé obdobie po sebe, a to až celých 16 rokov. Richtári Ján Ošvald ml. a Ján Boháč ml. patrili medzi najbohatších mešťanov Veličnej. Aj to bol určite jeden z dôvodov, prečo boli do úradu richtára zvolení až dvanásťkrát.

Úrad richtára však nebol jedinou funkciou v mestskej správe, ktorú títo mešťania zastávali. Viacerí z nich pôsobili dlhé roky ako prisázní, notári, prípadne ako inšpektori.⁸ Z tohto pohľadu je zaujímavý prípad dvoch richtárov, a to Martina Janovica, ktorý bol richtárom v rokoch 1717 a 1718, a Jána Boháča st., ktorý bol richtárom v rokoch 1719, 1720, 1723 a 1728. Títo dvaja mešťania okrem úradu richtára nezastávali iný post v mestskej správe.

Pri genealogickom výskume jednotlivých richtárov sme narazili na fakt, že vo viacerých rodinách sa richtársky úrad takpovediac „dedil“ z otca na syna. Je to prípad richtára Jeremiáša Marčeka (*1637 – †1694) a jeho syna Juraja (*1670 – †1750), Michala Matesiusa (*? – †?) a jeho syna Ondreja (*1691 – †1759), Mateja Petriho (*652 – †?) a jeho syna Adama (*1637 – †1694), Jána Sartorisa (*? – †?) a jeho syna Mateja (*1693 – †?). Richtár Ján Janovic ml. (*1715 –

⁷ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Mestská kniha 1733–1806, šk. 2, inv. č. 7, s. 11.

⁸ Každoročne sa volili 2 jarmoční inšpektori (*vasarbiri*), 2 pivovarníckí inšpektori (nazývaní v prameňoch aj „*varoví inšpektori*“), 2 trhovní inšpektori (označovaní aj ako „*ciachoví inšpektori*“), 2 mlynské inšpektori a 1 mostový inšpektor.

†1768) bol zasa vnukom richtára Jána Janovica st. (*? – †?). Z rodín Staníkovcov, Boháčovcov a Ošvaldovcov pochádzali dokonca celé generácie richtárov.⁹

Priemerný vek mešťana zvoleného do richtárskeho úradu mestečka Veličná sa pohyboval v rozmedzí od 40 do 50 rokov. Viacerí z richtárov boli do funkcie volení aj v mladšom veku, najčastejšie po dovŕšení 35 rokov. Aj tu však možno objaviť zaujímavé výnimky. Najmladším richtárom v úrade bol Ján Ošvald ml., syn richtára Jána Ošvalda st., ktorý sa prvý krát stal richtárom v roku 1724, keď mal len 27 rokov. Jeho syn Ondrej Ošvald pôsobil ako prísazný od roku 1761, keď mal len 20 rokov. Prvý krát sa stal Ondrej Ošvald richtárom v roku 1774 ako 33-ročný. Zaujímavým zistením je, že práve mešťania, ktorých vek pri zvolení do úradu bol menej ako 35 rokov, boli synmi či vnukmi mešťanov, ktorí sami dlhé roky predtým pôsobili v richtárskom úrade, poprípade pochádzali zo zemianskych rodov. Toto konštatovanie potvrdzuje aj už spomínaný príklad Jána Ošvalda ml. a Ondreja Ošvalda a obdobne to bolo aj v prípade richtárov Jána Boháča ml., Ondreja Matesiusa, Ondreja Töröka a ďalších. Keď už hovoríme o veku richtárov, nemôžeme opomenúť ani najstaršieho richtára v úrade. Bol ním Samuel Revický, ktorý bol v roku 1726 zvolený druhý krát do úradu, a to ako 60-ročný.

Väčšina richtárov sa narodila vo Veličnej. Svedčia o tom záznamy v rímskokatolíckej matrike pokrstených mestečka Veličná, ktorá sa zachovala od roku 1689. V prípade richtárov narodených pred týmto rokom môžeme len predpokladať, že miestom ich narodenia bola práve Veličná. Svedčí o tom aj súpis najstarších rodín, ktoré žili v mestečku. Už v 16. storočí sa vo Veličnej spomínajú rodiny Staníkovcov, Šulekovcov, Törökovcov (resp. Turčekovcov) či Ošvaldovcov. V prvej polovici 17. storočia sa, okrem iných, stretávame s menami týchto mešťanov: Boháč, Culicis, Hečko, Janovic, Kysel, Kubačka, Kuran, Mantovic, Marček, Pagáč, Pecho, Petri a Sartoris.¹⁰ O troch richtároch však vieme s určitosťou povedať, že sa nenarodili vo Veličnej. Ide o Šimona Párnického, ktorý pochádzal z Párnice a do Veličnej sa prisťahoval v roku 1684.¹¹ Zeman Samuel Revický pochádzal z Revišného a do Veličnej prišiel niekedy na začiatku 18. storočia. Richtár Matej Javorek pochádzal zasa z Tvrdošína. V januári 1725 sa vo Veličnej oženil so Žofiou Kubačkovou, ktorá bola vnučkou richtára Juraja Kubačku. V decembri toho istého roku bol Matej Javorek prijatý „za mladšieho pána brata“¹² do veličnianskeho krajčírskoho cechu. Predtým musel cechu zaplatiť inkor-

⁹ ŠA BY, fond Zbierka cirkevných matrik (ďalej f. ZCM), Rímskokatolícke matriky Veličnej 1689–1722, 1722–1756, 1757–1843, inv. č. 1293, 1294, 1295.

¹⁰ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Varia, šk. 31, inv. č. 156.

¹¹ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Mestská kniha 1684–1806, šk. 2, inv. č. 6, s. 3.

¹² Podľa I. Houdeka sa pojmom „mladší pán brat“ označoval majster, ktorý práve vstúpil do cechu. V cechu vykonával rozličné úlohy: roznášal pozvánky na cechové schôdze, zapaloval sviečky v kostole, nosil cechovú zástavu na procesiách či v prípade choroby zastupoval nejakého staršieho majstra v jeho dielni. Jeho funkcia trvala dovtedy, kým nebol do cechu prijatý ďalší mladý majster, ktorý prevzal tieto úlohy. HOUDEK, Ivan. *Cechovníctvo na Slovensku*. Turčiansky sv. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1943, s. 90.

poračnú taxu vo výške 10 zlatých (zl.). Okrem toho bol povinný pripraviť ostatným majstrom vo svojom dome dostatočný obed a zložiť cechu 2 okovy piva, 2 holby pálenky a 2 funty vosku.¹³

Od 30. rokov 18. storočia dochádzalo vo Veličnej ku každoročnému spisovaniu usadlostí (ralí). Z týchto záznamov sa dozvedáme, ktorý mešťan vlastnil akú veľkú čiastku pozemku. Následne si môžeme urobiť presný obraz o majetkových pomeroch toho-ktorého richtára. K najbohatším richtárom patrili tí, ktorí vlastnili dom a 1/4 alebo 1/8 usadlosti. Po vypálení Veličnej v roku 1683 si mešťania stavali nové domy prevažne z dreva. Drevo bolo v tých časoch najlacnejším a rovnako aj najdostupnejším stavebným materiálom. Domy stáli na murovaných základoch. Steny sa zvonka i zvnútra vymazávali hlinou a následne vybielili na bielo alebo bledobelaso.¹⁴ Domy boli orientované štítni do ulice, resp. námestia. Remeselnícke domy boli sústredené na ulici s názvom Remeselná, ktorá viedla od Mrziačskeho potoka po kaštieľ.¹⁵ Meštianske domy, ktoré stáli na námestí, boli poschodové s pavlačou na priechelnej i dvorovej strane domu.¹⁶ V priebehu 18. storočia si mešťania začali stavať aj murované domy. Napr. v roku 1776 si dal niekdajší richtár Ján Boháč ml. postaviť nový murovaný dom. Okrem toho vlastnil aj „*starý dom dosti veľký, s pivnicou a komorou...*“¹⁷ Meštianske domy sa skladali z pitvora, prednej obývacej izby, kuchyne a zadnej izby.¹⁸ Domy remeselníkov boli zvyčajne rovnako dispozične riešené. Zadnú izbu však zvykli využívať ako dielňu, kde mohli prevádzkovať svoje remeslo. Viacerí z richtárov, ako napríklad Ján Ošvald ml., Ján Boháč ml., Ondrej Ošvald, Ján Janovic ml., sa venovali predaju vína či piva. Preto zvyčajne využívali prednú izbu ako pohostinskú miestnosť. Keďže hlavným zamestnaním obyvateľov bolo poľnohospodárstvo, na dvore stáli aj viaceré hospodárske stavby: sýpky, humná, maštale. V prípade mešťanov, ktorí sa venovali pivovárníctvu či páleniu pálenky, nechýbal pri dome ani tzv. gazdovský pivovar či pálenica. Viacerí z mešťanov mali na svojom pozemku vystavané aj vlastné studne.¹⁹

Bohatí mešťania, ku ktorým patrili aj richtári, si každoročne najímali do služby čelad' – paholkov a slúžky. Zvyčajne išlo o komorníkov a podludníkov, ktorí žili vo Veličnej, poprípade v okolitých dedinách. Paholci vykonávali pomocné práce pri poľnohospodárstve, slúžky zasa v domácnosti. Služba sa začínala v januári a trvala rok. Odchod zo služby pred vypršaním ročného termínu sa trestal. Pa-

¹³ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, fond Krajčírsky cech (ďalej f. KC), Protokol krajčírkeho cechu, zápis z 27. novembra 1725.

¹⁴ POLONEC, Andrej. Architektúra Veličnej. In ČAPLOVIČ, Pavol. *Veličná : 700 rokov trvania obce*. Martin : Osveta, 1972, s. 150.

¹⁵ GÜNTHEROVÁ, Alžbeta (ed.). *Súpis pamiatok na Slovensku : zväzok tretí R–Ž*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 365.

¹⁶ POLONEC, ref. 14, s. 151.

¹⁷ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Spisy, šk. 10, inv. č. 93, Inventár majetku mešťana Jána Boháča ml.

¹⁸ POLONEC, ref. 14, s. 151 a 154.

¹⁹ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Varia, šk. 31, inv. č. 156.

holka čakal trest 24 palíc, slúžku 24 korbáčov. Po „zaplatení“ tejto pokuty boli povinní vrátiť sa späť do služby, z ktorej odišli. Paholci sa delili na tri triedy²⁰ a podľa toho dostávali aj svoju mzdu. Rovnako sa na tri triedy delili aj slúžky,²¹ ktoré vypomáhali panej domu pri vedení domácnosti.²²

Mešťania Veličnej kládli dôraz aj na vzdelanie. Okrem základnej znalosti čítania a písania sa od richtára očakávala aj znalosť latinčiny. Preto môžeme s určitosťou konštatovať, že samotní richtári v mladosti navštevovali miestnu veličniansku školu. Kedy presne vznikla miestna škola, nevieme, no možno predpokladať, že to bolo niekedy po vzniku rímskokatolíckej farnosti, ktorá sa spomína už v roku 1397.²³ Nové dimenzie do vzdelávania priniesla reformácia, keď došlo aj k rozvoju veličnianskej latinskej školy. Kvalita výučby v mnohom závisela od samotných učiteľov. Veličnianska škola sa mohla popýšiť takými učiteľmi, ako boli Ondrej Matesius, Juraj Nicolaides či Samuel Kveton, ktorý študoval na univerzite vo Wittenbergu.²⁴ Podľa Kalinkovej vizitácie školy z roku 1647 mala škola gramatické triedy. V zápisnici sa spomína aj *alumneum*, čiže študentská stravná a jej dôchodky.²⁵ Po šopronskom sneme evanjelická škola vo Veličnej zanikla. Potom tu pôsobila len katolícka škola. Založenie novej evanjelickej školy vo Veličnej umožnil až tolerančný patent Jozefa II.²⁶

Väčšina obyvateľov Veličnej v 17. a 18. storočí bola evanjelického vierovyznania. Myšlienky reformácie prenikli do Veličnej už v 2. polovici 16. storočia. V kanonickej vizitácii z roku 1559 sa píše, že veličniansky farár vo funkcii dekana je ženatý, sviatosti vykonáva po katolícky, avšak niektorým šľachticom dáva prijímať pod obojakým spôsobom.²⁷ Reformáciu podporovali aj Turzovci. Vo vizitácii z roku 1611 sa vo Veličnej už spomína evanjelický farár. Aj väčšina richtárov patrila k evanjelikom. Evanjelické matriky Veličnej pochádzajú až z roku 1786. Dovtedy sa evanjelici evidovali v katolíckej matrike, pričom pri každom zázname o nich katolícky farár napísal poznámku, že ide o evanjelika. Richtármi, ktorí patrili ku katolíkom, boli Martin Kysel a Matej Javorek. Ostatní richtári boli evanjelici. Práve richtár Matej Javorek pôsobil od roku 1763 ako tzv. cirkevný kurátor. Spravoval peniaze, ktoré patrili rímskokatolíckej farnosti. Tieto peniaze sa používali na opravu kostola, fary a katolíckej školy.²⁸

Viacerí z richtárov sa dožili aj pomerne vysokého veku. Najdlhšie žijúcim richtárom bol Juraj Marček, ktorý zomrel v roku 1750 ako 80-ročný. Richtári

²⁰ Išlo o: prvého paholka, druhého paholka (nazývaný aj voliar) a tzv. hospodárskeho kočiša.

²¹ Išlo o: služobnú dievku, prvú slúžku a druhú slúžku (nazývala sa aj menšia slúžka).

²² ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Varia, šk. 31, inv. č. 156.

²³ KAVULJAK, Andrej. *Historický miestopis Oravy*. Bratislava : SAV, 1955, s. 20.

²⁴ REZÍK, Ján – MATTHEIDES, Samuel. *Gymnaziológia : Dejiny gymnázií na Slovensku*. Bratislava : SPN, 1971, s. 511.

²⁵ ČAPLOVIČ, Ján. Školstvo. In ČAPLOVIČ, Pavol. *Veličná : 700 rokov trvania obce*. Martín : Osveta, 1972, s. 92–93.

²⁶ MAŤUGOVÁ, Soňa. Školstvo. In HUBA, Peter. *Veličná : 725 rokov*. Dolný Kubín : Vydavateľstvo Petra Hubu, 1997, s. 55.

²⁷ KAVULJAK, ref. 23, s. 252.

²⁸ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Účty, šk. 18, inv. č. 112, rok 1763.

Tomáš Boháč, Martin Kysel, Matej Javorek a Juraj Šulek sa dožili v rozpätí od 70 do 76 rokov. Najmenej sa dožil richtár Ján Pagáč, ktorý zomrel ako 36-ročný. Richtári Veličnej boli pochovávaní na cintoríne vo Veličnej. Mestečko malo dva cintoríny. Starší bol pri katolíckom kostole a pochovávalo sa v ňom do roku 1782. Vtedy bol zriadený za mestečkom nový cintorín. Tu napr. pochovali v roku 1784 aj richtára Juraja Šuleka, ktorému dali Veličňania z vďaky za všetko, čo pre nich urobil, vyhotoviť epitaf.²⁹ Aj to bol jeden zo spôsobov, ako mohli obyvatelia svojmu niekdajšiemu richtárovi vyjadriť poďakovanie a prejaviť mu úctu.

Veličniansky richtár za vykonávanie svojej funkcie nedostával plat. Tento úrad sa chápal skôr ako istý honor pre mešťana, ktorého si ostatní vyvolili spoločne medzi sebou, aby reprezentoval a viedol ich mestečko. Preto bolo nevyhnutné, aby aj richtár mal svoje zamestnanie, svoje remeslo, ktoré ho živilo a zabezpečovalo mu stály zdroj príjmov. V našom výskume sa nám v prípade 24 richtárov podarilo zistiť aj ich zamestnanie. Medzi týmito richtármi boli: 5 krajčíri (Matej Petri, Adam Petri, Juraj Marček, Martin Kysel, Matej Javorek), 5 pivovarníci (Šimon Párnický, Ján Ošvald st., Ján Boháč st., Samuel Revický, Ondrej Török), 4 obchodníci s vínom (Ján Ošvald ml., Ján Janovic ml., Ján Boháč ml., Ondrej Ošvald), 3 čižmári (Ján Pagáč, Juraj Šulek, Štefan Török), 2 kováči (Juraj Kubacka, Adam Hečko), 2 obuvníci (Ján Sartoris, Tomáš Boháč), 1 debnár (Pavol Culicis), 1 rybár (Jakub Mantovic) a 1 papiernik (Matej Sartoris).

Jedno staré slovenské príslovie hovorí, že remeslo má zlaté dno. V tom prípade môžeme tvrdiť, že k remeslám, ktoré prinášali najväčšie zisky, patrilo vo Veličnej pivovarníctvo a obchod s vínom. Veď určite nie je náhoda, že práve richtári zaoberajúci sa týmito činnosťami patrili medzi najbohatších a najväznejších mešťanov mestečka, ako to môžeme vidieť v prípade rodín Boháčovcov, Ošvaldovcov a Janovicovcov. Varenie piva bolo obľúbené aj u richtárov pochádzajúcich z oravských zemianskych rodov, ku ktorým patrili Šimon Párnický, Samuel Revický a Ondrej Török.

Ďalším početnejšie zastúpeným remeslom medzi richtármi bolo krajčírstvo. Veličnianski krajčíri boli organizovaní v cechu. Ten sa spomína už v roku 1616. Cech si artikuly vypožičal od krajčírskoho cechu z Varína. Stalo sa tak v roku 1712, keď varínsky cech „*prijmúc slušnú žiadosť slovutného a opatrného muža Juraja Marčeka a iných spolupoctivých bratov remesla krajčírskoho z poctivého mesta Velkej Vsi, aby sme im dali pravidlo poctivých artikulo, podľa ktorého by mohli svoje cechové dielo vykonávať. Žiadosť neodporuje artikulám a tak sme im ich vydali a pečaťou našou cechovou potvrdili.*“³⁰ Práve richtár Juraj Marček pôsobil 12 rokov v cechu ako cechmajster. V jeho dome sa pravidelne konávali cechové zhromaždenia, takisto spravoval aj cechovú pokladnicu. Ako cechmajster mal právo súdiť a trestať jednotlivých majstrov cechu za menšie priestupky.

²⁹ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Varia, šk. 31, inv. č. 156.

³⁰ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. KC, Protokol krajčírskoho cechu, zápis z 29. mája 1712.

V roku 1728 musel Marček riešiť žalobu, ktorá bola podaná na majstra Adama Petriho.³¹ Tú naňho podal kováčsky cech. Petri totižto kováčskemu majstrovi Jakubovi Hečkovi³² „nadal do huncútov a k tomu mu bez akejkoľvek príčiny dal aj zaucho.“³³ Petri sa k obvineniu priznal, no nezabudol podotknúť, že Hečko mu ako prvý „nadal do huncútov.“ Marček tento spor vyriešil priam šalamúnsky. Keďže celý incident sa stal bez svedkov, nariadil Petrimu, aby sa s Hečkom zmieril s podmienkou, že kým tak neurobí, „nebude mať medzi bratstvom cechu žiadneho posedenia.“³⁴ Okrem Marčeka sa v „cechmajstrovskom úrade“ vystriedali aj ďalší dvaja richtári. Boli to už spomínaní Adam Petri a Matej Javorek. Richtár Matej Petri pôsobil zas v cechu dlhé roky ako pisár, za čo dostával od cechu aj menšie „odmeny“. Napr. keď v roku 1713 písal list do Prešporka, vyplatil mu cechmajster z cechovej pokladnice 12 denárov (d.) na pivo. Veličniansky majster, ktorého prijímali do krajčírskoho cechu, musel zložiť nasledujúcu prisahu: „Prisahám Pánu Bohu otcu i Synu i Duchu Svatému, jednému večnému Pánu Bohu, Blahoslavenej Panne Márii i všetkým božím svätým, že chcem spravodlivo tomuto maličkému cechu krajčírskemu slúžiť, žaloby prijímajúce z jednej aj druhej strany, spravodlivo práva osudzovať, vinného trestať a nevinného zastávať budem. Pakli že by čo slišel spolu o bratu cechovnom, obzvlášť proti pocitivity utráhajúce, jeho brániť sľubujem. Všelijaký prijímajúci z toho počet dať chcem, tak mi dopomáhaj Sv. Trojica pod zachovávaním duše mojej Pánu Bohu.“³⁵ Z cechového protokolu sa dozvedáme, že veličnianski krajčíri ponúkali svojim zákazníkom široký sortiment na ušitie, ako napr. tri druhy nohavíc, a to valaské nohavice, uhorské nohavice a tzv. nemecké vysoké nohavice, ušitie ktorých stálo až 5 zl. Z kvalitného čierneho i bieleho valaského súkna šili mentieky, dolomány, zdobené haleny. Okrem toho krajčíri šili aj rukavice. Krajčír, ktorého si zavolať zákazník do svojho domu a následne ho aj patrične pohostil, mohol podľa nariadenia cechu z konečnej ceny spustiť pár denárov.³⁶

Na výrobu vysokej obuvi sa špecializovali čižmári. V 2. polovici 18. storočia fungovalo v Oravskej stolici okolo 60 čižmárskych dielní.³⁷ Aj čižmári mali vo Veličnej svoj vlastný cech, ktorý sa spomína už v roku 1713. Podľa cechových artikúl mal záujemca o vstup do cechu zaplatiť inkorporačnú taxu 12 zl. Keby chcel vstúpiť do cechu bez vandrovky, musel ešte priplatiť 2 zl. Okrem toho mal ostatným majstrom pripraviť dostatočný obed a cechu poukázať 2 okovy piva a 2 funty vosku. Čižmárom bol aj richtár Ján Pagáč. Zomrel v roku 1742 ako 36-

³¹ Adam Petri bol richtárom Veličnej v roku 1733.

³² Jakub Hečko bol synom Adama Hečku, ktorý bol richtárom Veličnej v roku 1692.

³³ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. KC, Protokol krajčírskoho cechu, zápis z januára 1728.

³⁴ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. KC, Protokol krajčírskoho cechu, zápis z 13. januára 1728.

³⁵ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. KC, Protokol krajčírskoho cechu, zápis z roku 1712.

³⁶ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. KC, Protokol krajčírskoho cechu, cenník ponúkaných výrobkov cechu.

³⁷ HORVÁTH, Pavol. Remeslo a obchod na Orave v 18. storočí. In ČAPLOVIČ, Pavol (ed.). Zborník Oravského múzea II. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 62.

ročný a jeho manželka Zuzana, rodená Šuleková, sa druhý krát vydala za zema-
na Martina Čutku. Toho v januári 1744 prijali do čižmárskeho cechu, na čom sa
jednomyseľne zhodli všetci majstri „a to z tej príčiny, že by pozostalú vdovu po
nebohom Jánovi Pagáčovi nášho cechu čižmárskeho pána brata spolu i siroty sa
neostíchal a s nimi nepohrdal, ale aby sa im stal otcom a ochrancom...“.³⁸ Ná-
sledne zaplatil taxu 3 zl. a 1 zl. za vandrovku, pripravil ostatným majstrom obed
a dodal cechu okov piva.

Richtári Juraj Kubačka a Adam Hečko boli kováčmi. Kováčsky cech sa vo
Veličnej spomína už na začiatku 18. storočia. Náplňou práce miestnych kováčov
nebolo len podkúvanie koní, ale rovnako aj výroba rôznych železných predme-
tov. Napr. od okovania jedného páru kolies si kováči vo Veličnej účtovali 1 zl.,
od podkúvania koňa zas 10 d.³⁹

Pôsobenie obuvníckeho cechu v mestečku sa spomína už v prvej polovici
17. storočia. Cech bol známy tým, že synovia a zaťovia majstrov boli do cechu
prijímaní takpovediac automaticky. Platilo pravidlo, že kto bol synom majstra
a bral si za manželku dcéru iného majstra, bol prijatý do cechu bez akýchkoľvek
výdavkov. Stačilo, ak cechu dal „*pohár dobrého zjednocení*“. Kto však bol sy-
nom majstra, mohol sa dostať do cechu aj vtedy, keď remeslo vôbec neovládal.⁴⁰
Obuvnícky cech mal vo Veličnej početné zastúpenie. Pred vypálením mestečka
v roku 1683 pôsobilo vo Veličnej 31 obuvníckych majstrov. V roku 1712 ich
však v cechu bolo už len 6. K nim patrili aj richtári Ján Sartoris a Tomáš Boháč.
Z marca 1683 sa v súdnej knihe mestečka⁴¹ zachoval zápis o ich vzájomnom
spore. Sartoris ako cechmajster žaloval pred mestským súdom Boháča za to, že
„sa sprotivil ševcovskému cechu a že neplatí od koží...“⁴² Boháč však pred sú-
dom argumentoval tvrdením, že on chce žiť podľa cechových artikúl a nie podľa
nariadení a ustanovení Sartorisa.

Richtár Jakub Mantovic sa živil rybárstvom. Spolu s ostatnými rybárskymi
majstrami lovil ryby pre potreby obyvateľov mestečka. Spoločne platili mesteč-
ku aj árendu, ktorá ročne predstavovala sumu 2 zl. Podľa dohody s magistrátom
malí rybári povinnosť darovať z času na čas nejaký zo svojich úlovkov aj richtá-
rovi a prisázným.⁴³

Richtár Pavol Culicis sa živil ako debnár. K najčastejším výrobkom, ktoré vy-
rábal, patrili nepochybne sudy. Tie sa v mestečku využívali nielen na uskladne-

³⁸ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, fond Čižmársky cech, Protokol čižmárskeho cechu, zápis
z 29. januára 1744.

³⁹ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Varia, šk. 31, inv. č. 156.

⁴⁰ Magyar Országos Levéltár, Archív Uhorskej miestodržiteľskej rady, fond Acta mecha-
nica, Oravská stolica, overený odpis štatútov zo 17. storočia. In ŠPIESZ, Anton. *Remeslo
na Slovensku v období existencie cechov*. Bratislava : SAV, 1972, s. 66.

⁴¹ Samotná vyše 770-stranová súdna kniha mestečka Veličná sa žiaľ nezachovala. Vo fonde
mestečka sa zachoval len index k tejto knihe, ktorý má 67 strán. Podáva prehľad o súd-
nych sporoch, ktoré mestský súd prejednával v rokoch 1613–1802.

⁴² ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Index k súdnej knihe 1613–1802, šk. 2, inv. č. 5, s. 44.

⁴³ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Mestská kniha 1768–1773, šk. 4, inv. č. 15.

nie tekutín (víno, pivo), ale aj na uskladňovanie potravín, ako napríklad múky či cukru. Okrem sudov však vyrábala aj vedrá, kade atď.

Výrobe a predaju papiera sa venoval richtár Matej Sartoris. Spotreba papiera v mestečku bola vždy veľká. Papier kupoval magistrát pre potreby mestskej registratúry, ako aj miestne cechy. Papiernici, ktorí pôsobili na území Slovenska, si nezakladali vlastné cechy. Svoje zamestnanie totiž nezvykli pokladať za remeslo, ale skôr za umenie, kumšt.⁴⁴

Pri pohľade na archontológiu richtárov v rokoch 1684–1780 nachádzame medzi nimi v ôsmich prípadoch aj príslušníkov zemianskych rodov. Išlo o richtárov Šimona Párnického z Párnice, Michala Matesiusa, Štefana Töröka, Adama Staníka, Samuela Revického z Revišného, Ondreja Matesiusa, Ondreja Töröka a Juraja Šuleka.

Šimon Párnický z Párnice (*? – † okolo 1722) pochádzal zo šoltýskeho rodu Párnickovcov, ktorý v roku 1650 získal od panovníka armáles.⁴⁵ Najstarším známym predkom rodu bol Juraj Párnický, ktorý sa spomína v roku 1550.⁴⁶ Jeho dvaja synovia Juraj a Melichar sa považujú za zakladateľov rodu Párnickovcov v Párnici.⁴⁷ Potomkovia Melichara sa označovali aj ako Melicherčíkovci či Melicherčíci. Práve z tejto vetvy rodu pochádzal aj Šimon Párnický. Šimonov otec, Štefan Párnický (*1609 – †1694),⁴⁸ bol synom Michala Párnického, ktorý bol synom už spomínaného Melichara. Melichar Párnický bol teda Šimonovým prastarým otcom. Z písomností rodu sa dozvedáme, že v roku 1696 vznikol medzi Melicherčíkovcami, ktorých zastupoval práve Šimon Párnický, a medzi Jurajom Párnickým, ktorý bol v tom čase šoltýsom v Párnici, spor. Šimon a jeho bratranec si robili nárok na šoltýstvo v Párnici, ktoré však podľa listiny z roku 1666 panstvo potvrdilo predkom Juraja Párnického. Jurajovi však v roku 1695 zhoreli pri požiari všetky listy a listiny, ktoré potvrdzovali jeho nárok na šoltýstvo. Preto bola v júli 1696, na rozkaz riaditeľa Oravského komposesorátu Juraja Erdődyho, do Párnice vyslaná komisia, aby celú záležitosť prešetrla a priviedla sporné stránky k dohode. Podľa nej musel Juraj Párnický dať Melicherčíkovcom a ich potomkom do večného užívania svoj pozemok, ktorý susedil s ich pozemkom. Okrem toho im „*pre pokoj a svornosť dal aj plac komornický medzi Kostkovcami ležiaci...*“ Za to musel Šimon Párnický v mene svojom aj v mene svojich bratrancov sľúbiť, „*že sa do richtárskeho úradu tisnúť nebudú, ale naopak Juraja a jeho potomkov budú v tomto úrade držať a uznávať. Budú im poslušní, cisárske a kráľovské nariadenia, panské rozkazy vykonávať im pomôžu. Dobrý poriadok v dedine medzi susedmi nebudú mútiť a rušiť, ale radšej svoj život*

⁴⁴ HOUDEK, ref. 12, s. 35.

⁴⁵ ŠA BY, f. OŽ I, Šľachtické písomnosti, Rod Párnický z Párnice, šk. 695, fasc. 2, inv. č. 1723.

⁴⁶ SIEBMACHER, J. – CSERGHEÖ, G. *Wappenbuch des Adels von Ungarn sammt den Nebenländer der St. Stephanus Krone*. Nürnberg : Bauer und Raspe, 1885–1892, s. 482.

⁴⁷ VÍTEK, Peter – MATÚGOVÁ, Soňa. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku III : Oravská stolica*. Bratislava : Hajko & Hajková, 2007, s. 96.

⁴⁸ ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1689–1722, inv. č. 1293.

v bázni voči Bohu budú viesť.“⁴⁹ V prípade, že by Melicherčíkovci porušili niečo z tejto dohody, mali zaplatiť pokutu 80 zl. V roku 1696, keď prebiehal tento spor, už ale Šimon Párnický býval vo Veličnej. Na základe zápisu v mestskej knihe poznáme aj presný rok, keď sa do mestečka prísťahoval. Tu sa uvádza, že v roku 1684, teda rok po vypálení Veličnej, kúpil od mešťana Michala Uličného 1/6 usadlosti.⁵⁰ Za veličnianskeho richtára bol Šimon Párnický zvolený 5-krát, a to v rokoch 1688, 1691, 1694, 1705 a 1709. Šimonovou manželkou bola Žofia Pagáčová, ktorá pochádzala z veličnianskej meštianskej rodiny. Koľko mali presne detí, nevieme, ale dospelosti sa dožil syn Šimon (*1693) a dcéra Žofia (*1699).⁵¹ Práve meno Šimona Párnického ml. sa často objavuje v súdnej knihe mestečka. Len v rokoch 1733–1734 bolo veličnianskemu richtárovi na Šimona ml. podaných 5 žalôb za urážku na cti.⁵² Potomkovia zemana Šimona Párnického sa vo Veličnej spomínajú aj v 19. storočí. Podľa súpisu domov a obyvateľov Veličnej z roku 1807 žili v mestečku 2 rodiny Párnikovcov-Melicherčíkovcov.⁵³

Z rodu Matesius pochádzali ďalší dvaja richtári, otec a syn, Michal a Ondrej Matesiovci. Prvé zmienky o prítomnosti tohto rodu vo Veličnej sú zo začiatku 17. storočia. Samuel Mattheides z Revišného vo svojom diele *Gymnasiologia*, ktoré napísal v roku 1728, uvádza, že Matesiovci pochádzali z nemeckého Meisenu.⁵⁴ V roku 1621 sa vo Veličnej spomína ako evanjelický učiteľ Ján Matesius. Jeho manželkou bola Barbora, dcéra Michala Sinapia.⁵⁵ Ján pochádzal zo Žiliny.⁵⁶ Ich syn Ondrej v rokoch 1638–1640 tiež pôsobil vo Veličnej ako učiteľ. Od roku 1655 až do svojej smrti v roku 1661 sa spomína ako veličniansky evanjelický farár.⁵⁷ Ondrej Matesius bol otcom Michala Matesiusa, ktorý pôsobil ako veličniansky richtár v roku 1693. Od roku 1695 pôsobil v stoličnej správe Oravskej stolice ako prísažný.⁵⁸ Zo zápisov v rímskokatolíckej matrike sa dozvedáme, že jeho manželkou bola Anna Párnická z Párnice (*? – †1705).⁵⁹ V roku 1691 sa im narodil syn Ondrej. Pokrstený bol 13. novembra a jeho krstnými rodičmi boli zeman Matej Revický z Revišného a jeho manželka Helena.⁶⁰ Ondrej

⁴⁹ ŠA BY, f. OŽ I, Šľachtické písomnosti, Rod Párnický z Párnice, šk. 695, fasc. 2, inv. č. 1723, no. 8.

⁵⁰ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Mestská kniha 1684–1806, šk. 2, inv. č. 6, s. 39.

⁵¹ ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1689–1722, inv. č. 1293.

⁵² ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Index k súdnej knihe 1613–1802, šk. 2, inv. č. 5.

⁵³ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Varia, šk. 31, inv. č. 156.

⁵⁴ REZÍK – MATTHEIDES, ref. 24, s. 206.

⁵⁵ VÍTEK – MAŤUGOVÁ, ref. 47, s. 77.

⁵⁶ REZÍK – MATTHEIDES, ref. 24, s. 137.

⁵⁷ VÍTEK – MAŤUGOVÁ, ref. 47, s. 77.

⁵⁸ ŠA BY, f. OŽ I, Úradné knihy, Kongregačná zápisnica 1684 – 1695, inv. č. 8, Kongregačná zápisnica 1696–1701, inv. č. 9.

⁵⁹ V matrike sa uvádza: „*gen. dns. Michael Matthaesius et gen. dna. Anna n. Párniczký, consors eius*“. ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1689 – 1722, inv. č. 1293.

⁶⁰ ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1689–1722, inv. č. 1293.

Matesius (*1691 – †1759) bol za richtára Veličnej zvolený v roku 1722. Jeho manželka bola Zuzana Šuvadová (*? – †1746). Dospelosti sa z ich detí dožili synovia Michal, Ondrej a dcéra Zuzana.

Štefan a Ondrej Törökovci pochádzali zo zemianskeho rodu Törökovcov-Árvaiovcov (Árvayovcov). Členovia tohto rodu žili vo Veličnej a pred povýšením do šľachtického stavu sa označovali ako Turčekovci či Turekovci. Do šľachtického stavu boli povýšení 12. júna 1664 bratia Ján a Juraj a ich strýko Štefan Török.⁶¹ Spomínaný Štefan sa venoval čižmárskemu remeslu a bol otcom richtára Štefana Töröka (*1637 – †?), ktorý bol do tohto úradu zvolený v roku 1701. Vo Veličnej vlastnil 1/8 usadlosti, o ktorú ale v roku 1711 prišiel kvôli nezaplateným dlhom.⁶²

Zeman Ondrej Török (*1714 – †1781) bol richtárom Veličnej v rokoch 1729, 1736, 1737 a 1751. Bol potomkom spomínaného Juraja Töröka, ktorý bol nobilitovaný v roku 1664. Jurajov syn, Matej Török, bol Ondrejovým starým otcom. Ondrej Török bol pokrstený 10. novembra 1698. Jeho otcom bol Michal Török (*1676 – †1744) a matka Barbora (*1678 – †1735) bola dcérou mešťana Pavla Žida.⁶³ V písomnostiach rodu Törökovcov sa uvádza, že v roku 1751 sa Ondrej obrátil na Trenčiansku stolicu so žiadosťou o potvrdenie šľachtického pôvodu. V Trenčianskej stolici žil totiž jeho príbuzný Mikuláš Török,⁶⁴ ktorý vlastnil armáles vydaný v roku 1664. Po vydaní patričného svedectva napokon Oravská stolica na svojej kongregácii v roku 1766 Ondreja Töröka „*prizvala in gremio committatus nostri*.“⁶⁵ O svoj šľachtický pôvod museli Törökovci „bojovať“ aj predtým. V roku 1699 sa na generálnej kongregácii Oravskej stolice prejednával spor medzi provizorom Oravského panstva Michalom Törökom⁶⁶ a Jánom Ivanovicom. Na Kvetnú nedeľu 6. apríla 1699 Ivanovic napadol Törökov zemiansky pôvod. Celý incident sa stal vo Vyšnom Kubíne, na poli zemana Juraja Kubíniho (Kubínyiho). Ivanovic vtedy pred ostatnými zemanmi Töröka dehonestoval a napadol jeho pôvod, keď mu „*vulgari, ac Slavonico sermone*“ pove-

⁶¹ ŠA BY, f. OŽ I, Šľachtické písomnosti, Rod Török alias Árvay, šk. 696, fasc. 2, inv. č. 1731, no. 14.

⁶² Počas pôsobenia v richtárskom úrade totiž minul panské i mestské peniaze. Preto bol v novembri 1711 predvolaný pred úradníkov panstva a magistrát mestečka, ktorí celú vec prešetrovali. Štefan mal do troch týždňov splatiť dlh panstvu, ktorý predstavoval sumu 100 zl., a mestečku vo výške 14 zl. Keďže Török nemal z čoho dlh zaplatiť, poručil mestečku, „*aby s nim robili čo chceli, a čo má aby predali*.“ Tak sa celá obec mestečka jednomyselne zhodla na predaji jeho nehnuteľného majetku. Toto rozhodnutie zdôvodnili aj tým, že Török neutratil len panské a mestské peniaze, ale čo bolo ešte horšie, aj peniaze svojich detí. Tak mestečko predalo jeho pozemok mešťanovi Jurajovi Šulekovi a z peňazí uhradilo Törökov dlh. ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Mestská kniha 1684–1806, šk. 2, inv. č. 6, s. 38.

⁶³ ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1689–1722, 1722–1756, inv. č. 1293, 1294.

⁶⁴ Mikuláš bol vnukom Jána Töröka nobilitovaného v roku 1664.

⁶⁵ ŠA BY, f. OŽ I, Šľachtické písomnosti, Rod Török alias Árvay, šk. 696, fasc. 2, inv. č. 1731, no. 14.

⁶⁶ Michal Török bol bratom Mateja Töröka, ktorý bol starým otcom Ondreja Töröka.

dal: „Ty nje si zeman, ale sedljak z Welkej Wsi!“⁶⁷ Za tieto svoje slová musel Ivanovic aj patrične zaplatiť. Stolica mu vymerala peňažnú pokutu vo výške 100 zl.

Ondrej Török sa oženil v roku 1720 so zemiankou Zuzanou Meškovou z Vyšného Kubína. Z ich detí sa dospelosti dožili synovia Michal (*1729), Ondrej (*1736) a dcéry Dorota (*1725), Zuzana (*1734). Syn Ondrej Török ml. pôsobil v správe Oravského panstva ako dvorský. Jeho manželka Zuzana pochádzala z rodu Orság Gazda (Országh Gazda).⁶⁸ Syn Michal sa oženil s Alžbetou Kurtiniovou (Kurthinyiovou) a v 2. polovici 18. storočia sa presťahoval do dedinky Demänová, nachádzajúcej sa v Liptovskej stolici.⁶⁹ V januári 1781 sa Ondrej Török rozhodol presťahovať k svojmu synovi Michalovi. K tomu napokon nedošlo, lebo už o necelý mesiac, dňa 17. februára, zomrel.⁷⁰ Potomkovia zemana Ondreja Töröka sa do Veličnej už nevrátili. Jeho vnukovia Jozef, Karol, Ján, Ondrej, Gašpar a Alexander sa v 19. storočí spomínajú medzi šľachticmi žijúcimi v Liptovskej stolici.⁷¹

Adam Staník (*? – †1718) bol richtárom Veličnej v rokoch 1712 a 1714. Pochádzal z rodu Staníkovcov, ktorý sa vo Veličnej spomína už v 2. polovici 16. storočia. Prvým známym členom rodu je Jeremiáš Staník, ináč nazývaný Sartorius, ktorý bol synom Michala Staníka a Barbory, rodenej Haličskej.⁷² Jeremiáš a jeho brat Juraj študovali vo Wittenbergu. Zásľuhu na tom mal Imrich Forgáč (Forgács), ktorý ich tam poslal študovať na vlastné náklady. Jeremiáš pôsobil do roku 1587 vo Veličnej ako evanjelický farár, potom ako učiteľ v Trenčíne. Po jeho smrti na miesto učiteľa nastúpil jeho brat Juraj.⁷³ V roku 1595 sa vo Veličnej spomína Matej Staník, ktorý dovážal olovo z Poľska. Vo Veličnej vlastnil 1,5 usadlosti. V dikálnom súpise Oravskej stolice z roku 1598 sa uvádza ako

⁶⁷ ŠA BY, f. OŽ I, Súdne písomnosti – r) Civilné procesy, šk. 735, fasc. 1, inv. č. 1847, no. 8. „Veľká Ves“ je slovenským ekvivalentom pre latinské označenie Veličnej ako „Magna villa“.

⁶⁸ ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1689–1722, 1722–1756, 1757–1843, inv. č. 1293, 1294, 1295.

⁶⁹ ŠA BY, f. OŽ I, Šľachtické písomnosti, Rod Török alias Árvay, šk. 696, fasc. 2, inv. č. 1731, no. 14.

⁷⁰ Zápis v pozemkovej knihe z júla 1781 hovorí o predaji nehnuteľného majetku, ktorý Michal Török zdedil po svojom otcovi. Dom s tromi izbami, hospodárske budovy a pozemky (1/6 a 1/36 usadlosti) predal Michal za 300 zl. Imrichovi Strniskovi a jeho manželke Eve, rodenej Slamkajovej (Szlamkayovej). Súčasťou kúpno-predajnej zmluvy bola aj dohoda, že ak by sa Michal alebo niekto z jeho potomkov rozhodol Törökovský majetok odkúpiť späť, mohol tak urobiť bez akejkoľvek prekážky. Stačilo, ak by Strniskovcom vyplatil spomínaných 300 zl., a majetok sa mal následne stať jeho vlastníctvom. ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Mestská kniha 1684–1806, šk. 2, inv. č. 6, s. 298.

⁷¹ ŠA BY, f. OŽ I, Šľachtické písomnosti, Rod Török alias Árvay, šk. 696, fasc. 2, inv. č. 1731, no. 14.

⁷² VÍTEK – MAŤUGOVÁ, ref. 47, s. 107.

⁷³ REZÍK – MATTHEIDES, ref. 24, s. 346.

armalista a provizor Oravského panstva.⁷⁴ Richtár Adam Staník bol synom Mateja Staníka, ináč nazývaného Bizík (*1637 – †1697).⁷⁵ Jeho starý otec Matej Staník st. pôsobil tiež dlhé roky v richtárskom úrade. Staníkovci žili vo Veličnej aj v 19. storočí. V súpise z roku 1807 sa spomínajú 3 rodiny Staníkovcov.⁷⁶

Samuel Revický (*1666 – †1734), richtár Veličnej v rokoch 1721 a 1726, pochádzal zo starého oravského zemianskeho rodu Revickovcov z Revišného. Za zakladateľa rodu sa považuje Hocymmer, ktorý v roku 1272 dostal od panovníka 2 poplužia zeme v Revišnom, ktoré boli vyčlenené práve z chotára Veličnej. V roku 1475 panovník Matej obnovil donáciu na Revišné pre Jána a Mateja Revickovcov, ktorí boli synmi Beňadika z Revišného.⁷⁷ Revickovci vždy zastávali dôležité pozície v stoličnej správe, ale uplatňovali sa aj na postoch úradníkov Oravského panstva. Samuel Revický sa narodil v roku 1666 v Revišnom. Jeho otcom bol Daniel Revický.⁷⁸ Ten v 70. a 80. rokoch 17. storočia pôsobil ako predsediaci Oravskej stolice. Podobne ako to bolo v prípade zemana Šimona Párnického, aj Samuel Revický sa do Veličnej prisťahoval. Presný rok nepoznáme, bolo to však niekedy začiatkom 18. storočia. V mestečku vlastnil 1/8 usadlosti a živil sa varením a predajom piva. Jeho manželkou bola Dorota Pavlovičová. Z ich detí sa dospelosti dožili syn Juraj a dcéra Dorota. Juraj Revický sa v roku 1714 oženil so Zuzanou Bysterskou z Veľkého Bysterca. Dorota Revická sa vydala v roku 1736 za zemana Juraja Zábřežského zo Zábřeže.⁷⁹ V zachovanej evidencii rodín mestečka Veličná sa uvádza, že veličnianski Revickovci vymreli na konci 18. storočia. Tento údaj potvrdzuje aj už spomínaný súpis domov z roku 1807. V ňom sa vo Veličnej nespomína už ani jeden príslušník tohto rodu.⁸⁰

Rod Šulekovcov bol do zemianskeho stavu povýšený v roku 1615.⁸¹ Príslušníkov tohto rodu nachádzame vo Veličnej už začiatkom 17. storočia. V rokoch 1757, 1758, 1767 a 1768 bol za richtára Veličnej zvolený Juraj Šulek (*1714 – †1784). Jeho otec Juraj Šulek st. sa v mestskej registratúre spomína ako mäsiarsky majster, ktorý vlastnil 1/8 usadlosti. Juraj Šulek ml. sa oženil 3. novembra 1740 so Zuzanou Černotovou, ktorá pochádzala z oravského zemianskeho rodu Dedinskovcov zo Zemianskej Dediny.⁸² Postupne sa im narodilo 12 detí: Juraj, Pavol, Michal, Ján, Matej, Zuzana, Ondrej, Helena, Ján, Daniel, Jozef a Anna.

⁷⁴ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, Dikálne súpisy Oravskej stolice z rokov 1549–1700, kópia. Originál je uložený v Magyar Országos Levéltár v Budapešti.

⁷⁵ ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1689–1722, inv. č. 1293.

⁷⁶ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Varia, šk. 31, inv. č. 156.

⁷⁷ VARSÍK, Branislav. *Otázky vzniku a vývinu slovenského zemanstva*. Bratislava : VEDA, 1988, s. 169.

⁷⁸ ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1689–1722, 1722–1756, 1757–1843, inv. č. 1293, 1294, 1295.

⁷⁹ ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1689–1722, 1722–1756, inv. č. 1293, 1294.

⁸⁰ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Varia, šk. 31, inv. č. 156.

⁸¹ VÍTEK – MAŤUGOVÁ, ref. 47, s. 120.

⁸² Jej rodičmi boli Juraj Černota a Zuzana, rodená Dedinská, zo Zemianskej Dediny. ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1722–1756, inv. č. 1294.

Synovia Juraj (*1741), Matej (*1748), Ondrej (*1753), Ján (*1756) a Jozef (*1760) sa stali evanjelickými kňazmi. Syn Michal (*1745) zase dlhé roky pôsobil ako evanjelický učiteľ.⁸³

Michal Šulek pôsobil ako učiteľ v Rajci, vo Veličnej a v Istebnom. Pre mestečko Veličná urobil Michal chvályhodnú službu, keď v roku 1806 ako 61-ročný usporiadal mestský archív a vyhotovil k fondu registre. Z vďaky za to si ho magistrát mestečka vyvolil za „*meského archivariusa*“.⁸⁴ Ďalší syn Juraja Šuleka, Matej Šulek, študoval v Ožďanoch, Kežmarku a Prešove. Potom pôsobil ako evanjelický farár v Hybiach, Paludzi a Tisovci, kde v roku 1815 aj zomrel. Na radu svojho otca Juraja Šuleka sa Matej v roku 1776 oženil s Júliou Zmeškaloovou, dcérou Václava a Júlie Zmeškalcov z Leštín.⁸⁵ Matej sa zaoberal aj históriou. Zbieral a odpisoval listiny týkajúce sa cirkevných dejín (*Documenta ad protocolem eccl. Tissoite ab anno 1705*), spisovateľov, rektorov a farárov. Viaceré z jeho cirkevných piesní sa dostali aj do *Tranovského kancionála* a *Zpěvníka*.⁸⁶ Najmladším Jurajovým synom bol Jozef Šulek. Študoval v Kežmarku a Prešove. Najskôr pôsobil ako učiteľ v Liptovskom Sv. Jáne, potom ako evanjelický farár v Boci a Ľubietovej.⁸⁷ Po smrti svojho brata Ondreja († 1805), ktorý bol evanjelickým farárom v Hanušovciach nad Topľou, bol tútorom jeho detí.⁸⁸ Nielen synovia, ale aj ďalší potomkovia richtára Juraja Šuleka patrili k významným osobnostiam 19. storočia. Jurajov vnuk Ján Šulek (syn učiteľa Michala Šuleka) bol otcom Viliama Šuleka, ktorý bol popravený počas revolúcie v roku 1848 (v dnešnom Šulekove). Jánov ďalší syn Ľudovít zomrel rovnako v roku 1848 po tom, ako bol košútovcami uväznený v komárňanskom väzení. Ich brat Bohuslav Šulek bol spisovateľom a žil v Chorvátsku.⁸⁹ Ani tu sa však línia významných osobností Šulekovského rodu nekončí. Ján Šulek mal aj dcéru Ľudmilu. Tá sa vydala za evanjelického farára Pavla Štefánika. Ich syn Pavol Štefánik (*1844) bol otcom generála Milana Rastislava Štefánika.⁹⁰ Význam Šulekovského rodu vyzdvihol už Jozef Miloslav Hurban vo svojom diele *Slovensko a jeho život literárny*, kde o Šulekovcoch napísal: „*Šulekovský rod je pamätný pre slovenský národ, lebo dostal z neho veľa činných, ráznych a horlivých mužov...*“⁹¹

⁸³ ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1689–1722, 1722–1756, 1757–1843, inv. č. 1293, 1294, 1295.

⁸⁴ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Mestská kniha 1806–1822, šk. 5, inv. č. 17.

⁸⁵ MALIAK, Jozef. *Tisovec v minulosti (reedícia)*. Tisovec : MsKS Tisovec, 1998, s. 66.

⁸⁶ DUDÁŠ, Ján – JANEK, Jozef. *Literárno-kultúrny miestopis Oravy*. Dolný Kubín : Vydavateľstvo Petra Hubu, 2002, s. 46–47.

⁸⁷ MALIAK, ref. 85, s. 64.

⁸⁸ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Mestská kniha 1684–1806, šk. 2, inv. č. 6, s. 251.

⁸⁹ DUDÁŠ – JANEK, ref. 86, s. 47.

⁹⁰ JURÍČEK, Ján. *M. R. Štefánik*. Bratislava : Mladé Letá, 1968, s. 13-14.

⁹¹ HURBAN, Jozef Miloslav. *Slovensko a jeho život literárny*. Zlatý fond denníka SME 2007, [cit. 2009-03-19]. Dostupné na webovej stránke: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/281/Hurban_Slovensko-a-jeho-zivot-literarny>.

K najbohatším a najvýznamnejším rodinám vo Veličnej patrila v 17. a 18. storočí rodina Boháčovcov. Prvým členom tejto rodiny, ktorý sa stal richtárom, bol obuvnícky majster Tomáš Boháč. Do tejto funkcie bol zvolený dvakrát, a to v rokoch 1706 a 1708. Tomáš sa narodil v roku 1650 a bol synom mešťana Mikuláša Boháča.

V roku 1688 kúpil Tomáš od mešťana Jána Bizíka za 88 uhorských zlatých 1/4 usadlosti. Spolu s manželkou Dorotou, rodenou Viklovou, mal päť detí. Dospelosti sa dožili synovia Ján, Michal a dcéry Eva, Žofia. Najstarší syn Ján sa narodil v roku 1675. Práve on pokračoval v otcových šľapajach. V rokoch 1719, 1720, 1723 a 1728 pôsobil v mestečku ako richtár. Jeho zamestnaním bolo varenie piva. Pivo sa v mestečku pilo a predávalo vo veľkých množstvách a práve to prinášalo Jánovi Boháčovi st. nemalé zisky. Svedčí o tom fakt, že v roku 1711 kúpil 1/8 usadlosti s domom za 300 zl. od mešťana Michala Chmeliusa. Súčasťou kúpno-predajnej zmluvy bola aj dohoda, v ktorej sa Boháč zaviazal, že „*po-kial' bude Chmeliusa Boh živiť,*“ bude mu každoročne zo svojej úrody dávať 1 korec pšenice, 1 korec žita a 2 korce jačmeňa.⁹² Už o tri roky neskôr, v roku 1714, kúpil od mešťana Ondreja Párnického 1/4 usadlosti, tentoraz za 400 zl. Tento pozemok patrila kedysi šľachticovi Jánovi Kelemešimu (Kellemessimu) a k pozemku prináležali aj hospodárske stavby, záhrady a lúky.⁹³

Ján Boháč st. sa oženil v roku 1695 s Katarínou Ošvaldovou. Narodili sa im dvaja synovia: Ján (*1696) a Pavol (*1698). Starší syn Ján zomrel ešte ako dieťa. Mladší syn Pavol zomrel v roku 1733 pomerne mladý, ako 35-ročný. Zanechal po sebe dvoch synov: Jána (*1721) a Mateja (*1732). V januári 1738 nechal ich starý otec Ján Boháč st. spísať testament, v ktorom odkázal celý svoj majetok svojmu staršiemu vnukovi Jánovi. O mesiac neskôr, 2. februára 1738, zomrel. Dedičom Boháčovského majetku sa teda stal vtedy len 17-ročný Ján Boháč ml. Proti testamentu však protestovala Jánova matka, Žofia Boháčová, rodená Slaninová. Nesúhlasila s tým, že mladšiemu vnukovi Matejovi starý otec Ján Boháč nič neodkázal. Preto podala žalobu, po prerokovaní ktorej sa richtár s prisáznymi zhodli na tom, že právo stojí na Matejovej strane. Preto nechali spísať celý Boháčovský majetok, aby si následne Matej, po tom ako dosiahne plnoletosť, mohol od svojho staršieho brata Jána nárokovať polovicu majetku.⁹⁴

Ján Boháč ml. bol teda po svojom starom a prastarom otcovi v poradí tretím členom rodiny Boháčovcov, ktorý sa stal richtárom. Živil sa predajom vína. To mohol v mestečku predávať počas konania jarmokov.⁹⁵ V roku 1738 sa oženil so

⁹² ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Mestská kniha 1684–1806, šk. 2, inv. č. 6, s. 39.

⁹³ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Mestská kniha 1684–1806, šk. 2, inv. č. 6, s. 44.

⁹⁴ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Index k súdnej knihe 1613–1802, šk. 2, inv. č. 5, s. 58.

⁹⁵ V roku 1635 panovník potvrdil Veličnej výsadu, na základe ktorej sa v mestečku povoľovalo konanie jarmokov a týždenných trhov. Jarmoky sa vo Veličnej konali päťkrát do roka, a to na sviatok Troch kráľov, sv. Mateja apoštola, sv. Juraja, sv. Jakuba apoštola a sv. Michala archanjela. Dva týždne pred a dva týždne po jarmoku (toto obdobie sa zvyklo označovať ako *Freiung*) bolo aj mešťanom dovolené predávať (šenkovať) víno. Túto výsadu, ktorú mešťania Veličnej oddávna užívali, im v roku 1742 potvrdil aj riaditeľ Orav-

Zuzanou Törökovou. Postupne sa im narodilo 9 detí, ale žiadne z nich sa nedožilo dospelosti. Druhý krát sa Ján Boháč ml. oženil v roku 1773. Aj tentoraz si vzal za manželku príslušníčku oravského zemianskeho rodu – Kláru Revickú z Revišného. Narodilo sa im 7 detí (Johana, Ján, Zuzana, Mária Magdaléna, Samuel, Michal, Zuzana). Ján Boháč ml. zomrel 29. marca 1788. V matrike zomretých sa uvádza, že v tento deň sa vyšiel prejsť na pole, kde ho ranila mŕtvica, takže ihneď skonal.⁹⁶ Keďže nezanechal testament, došlo k spísaniu jeho nehnuteľného i hnutel'ného majetku. Na tomto spisovaní sa zúčastnil richtár, 2 prisažní, notár a hospodársky úradník panstva Juraj Malarčík. Zo spísaného inventára sa dozvedáme, že Ján Boháč ml. vlastnil 1/4 usadlosti, ku ktorej patrili záhrady, lúky a polia. K ďalším nehnuteľnostiam patrili dva domy. Starší z nich bol pôvodne drevený, niekoľkokrát opravovaný. Nový dom, v ktorom býval, bol murovaný. Ako hospodárske budovy sa v inventári uvádzajú: humno, 2 maštale, pálenica a tzv. „voziareň“. V súpise statku sa uvádza, že vlastnil 2 kone, 2 voly, 5 kráv a 2 ošípané. Po prehliadke hospodárskych budov zapísal notár do inventára aj tento hnutel'ný majetok: koč, 4 kováčske mechy, páleníčny kotlík, 1 050 šindľov, 2 „hospodárske armarie“, voz, 2 pluhy, píly, reťaze a ešte iné veci potrebné na vedenie hospodárstva. Zaujímavý je súpis vecí, ktoré sa nachádzali v dome. K nábytku, ktorý Ján Boháč ml. vlastnil, patrili 4 truhlice, 1 veľká skriňa, 1 menšia skrinka, 3 stoly, 5 opieracích stoličiek. Ako kuchynský riad sa v inventári uvádza aj 20 cínových tanierov, 2 zdobené misy, 3 plytké cínové misy, 2 panvice, 2 cínové krčiazky s uchom. Na vzdelanosť richtára Jána Boháča ml. poukazuje skutočnosť, že vlastnil aj menšiu „knižnicu“, ktorá obsahovala 13 kníh a 1 slovenskú Bibliu. Medzi ďalšími vecami, ktoré boli spísané, sa uvádzajú staršie kufre, nástenné hodiny, mangel', 2 mosadzné svietniky, 3 staré rámy atď. Boháč vlastnil aj 1 pás zdobený striebornými gombičkami a 2 palice. Jedna bola „istená striebrom, druhá pak mosaczou.“ Čo sa týka finančných prostriedkov, v inventári sa uvádza, že Boháč vlastnil 800 zl., ktoré mal uložené u Gábora Okolicičaniho (Okolicsányiho). Časť z tejto sumy použila jeho manželka Klára na splatenie dlhov. Najväčšie sumy musela splatiť Jánovi Párnickému (236 zl.) a Židovi Markovi Mendelovi (174 zl.).⁹⁷ Celý majetok pripadol Boháčovej manželke a ich deťom. Z Jánových detí sa dospelosti dožili synovia Samuel, Michal a dcéra Mária Magdaléna. Syn Samuel sa oženil s Katarínou Škrabákovou, ktorá bola dcérou zemana Mateja Škrabáka a Anny, rodenej Ambróziovej (Ambrózyovej). Dcéra Mária Magdaléna sa vydala za Štefana Geržu, ktorý bol pivovarníkom v Krasňanoch. Michal sa oženil v roku 1814 s Evou Migrovou z Ružomberka.

ského komposesorátu. Kto by sa opovážil predávať víno aj mimo *Freiungu*, tomu hrozila pokuta 12 zl., poprípade skonfiškovanie vína v prospech panstva. Tieto opatrenia sa týkali iba predaja vína. Napr. pivo mohli mešťania slobodne variť a predávať počas celého roka. Rovnako slobodne mohli obyvatelia Veličnej počas celého roka aj páliť a predávať pálenku. ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Spisy, šk. 13, inv. č. 101.

⁹⁶ ŠA BY, f. ZCM, Evanjelická matrika Veličnej 1786–1860, inv. č. 1306, s. 7.

⁹⁷ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Spisy, šk. 10, inv. č. 93, Inventár majetku mešťana Jána Boháča ml.

Jej matka pochádzala z rodiny Bohúňovcov.⁹⁸ Aj on nadviazal na „richtársku tradíciu Boháčovskej rodiny“. Dlhé roky pôsobil v mestskej správe, najprv ako notár, podnotár a v rokoch 1825–1827 ako veličniansky richtár.

Vo fonde mestečka Veličná sa medzi mestskými písomnosťami nachádza dokument s názvom *Elenchus vitae et officii domini Andreae Ossvald*. Tento dokument pojednáva o živote najvýznamnejšieho richtára Veličnej v 18. storočí – Ondreja Ošvalda (*1741 – †1791). Do histórie mestečka sa ako richtári zapísali už jeho otec (Ján Ošvald ml.) a starý otec (Ján Ošvald st.). Dokonca aj Ondrejov prastarý otec Michal Ošvald pôsobil v mestskej správe ako prisažný.⁹⁹ Ján Ošvald st. (*? – †pred 1711) bol richtárom Veličnej v roku 1696. Jeho manželkou bola Žofia Lehotská. V roku 1697 sa im narodil syn Ján Ošvald ml. (*1697 – †1757). V roku 1724 sa Ján Ošvald ml. spomína prvýkrát ako richtár. Postupne bol do tohto úradu zvolený ešte 11-krát. Do roku 1742 sa Ján Ošvald ml. venoval pivovarníctvu,¹⁰⁰ neskôr to bol predaj vína. V zápisoch mestskej registratúry sa uvádza, že počas stoličných kongregácií ubytúval vo svojom dome stoličnú šľachtu. Ján Ošvald ml. bol trikrát ženatý. V roku 1724 sa oženil druhýkrát, a to s Annou Meškovou, ktorá pochádzala zo zemianskeho rodu Meškovcov z Vyšného Kubína. Po jej smrti sa v roku 1738 oženil tretíkrát. Aj tentoraz si vybral manželku z radov oravských zemianok, a to Katarínu Revickú z Revišného. Mali 5 detí, pričom dospelosti sa dožili synovia Ondrej (*1741), Samuel (*1749)¹⁰¹ a Martin (*1754).¹⁰²

Richtár Ondrej Ošvald sa narodil 14. mája 1741. V mestskej správe pôsobil nepretržite od roku 1761 do roku 1790. V roku 1761 bol prvýkrát zvolený za prisažného, hoci mal vtedy ešte len 20 rokov. Ako prisažný pôsobil do roku 1773. Okrem toho pracoval aj ako mlynský inšpektor (v rokoch 1763 a 1766), pivovarnícky inšpektor (v rokoch 1767–1768 a 1770–1773) a trhový inšpektor (v roku 1769). Od roku 1774 pôsobil ako richtár, a to až do roku 1790. Počas jeho pôsobenia v úrade prežívala Veličná svoj „zlatý vek“. Hneď po svojom prvom zvolení v roku 1774 zaplatil zo svojich vlastných peňazí mestský dlh, ktorý predstavo-

⁹⁸ ŠA BY, f. ZCM, Evanjelická matrika Veličnej 1786 – 1860, inv. č. 1304.

⁹⁹ MV SR – Slovenský národný archív, fond Hodnoverné miesto Turčiansky konvent, Protokol O (1673–1675), s. 279.

¹⁰⁰ V roku 1738 panstvo dovolilo Veličanom postaviť si mestský pivovar. Pivovar bol uvedený do prevádzky v roku 1742, takže od tohto roku sa pivo varilo už len v mestskom pivovare.

¹⁰¹ Samuel Ošvald (†1820) pôsobil v mestečku ako farbiar a zaslúžil sa o založenie prvého mangľa na spracovanie plátna. V roku 1772 požiadal Oravský komposesorát o súhlas s postavením mangľa na pozemku svojho otca (Jána Ošvalda ml.). Od užívania mangľa sa zaviazal ročne platiť „2 Kremnické dukáty“. ŠA BY, fond Oravský komposesorát 1526–1864 (ďalej f. OK), fasc. 8, inv. č. 36, no. 3. Samuelova dcéra Mária Ošvaldová sa v roku 1796 vydala za zemana Jozefa Medveckého z Malého Bysterca. Ďalšia dcéra, Ester Ošvaldová, sa v roku 1810 vydala za šľachticu Michala Záborského. ŠA BY, f. ZCM, Evanjelická matrika Veličnej 1786–1860, inv. č. 1304.

¹⁰² Martin Ošvald (†1810) bol v rokoch 1793–1795 richtárom Veličnej. Jeho manželkou bola zemianka Ester Ivanovicová. ŠA BY, f. ZCM, Evanjelická matrika Veličnej 1786–1860, inv. č. 1304.

val sumu 212 zl. V ďalších rokoch sa jeho zásluhou vo Veličnej pristúpilo k revidovaniu mestských pozemkov. V rokoch 1778 a 1779 dal opraviť tzv. mestské komornícke domy v Revišnom a Zábreži. V roku 1779 nechal postaviť pri mlynoch nový most. Na jeho podnet sa v roku 1780 postavil nový mestský dom, v podzemí ktorého nechal vymurovať pivnice. Po vydaní tolerančného patentu sa v mestečku začalo so stavbou evanjelického kostola, ku ktorému v roku 1788 pribudla aj evanjelická fara.¹⁰³ Ondrej Ošvald sa oženil so zemiankou Zuzanou Čaplovičovou z Jasenovej. Narodilo sa im 7 detí. Dospelosti sa dožil syn Ján a dcéry Zuzana, Terézia, Žofia. Najstaršia dcéra Zuzana sa neskôr vydala za evanjelického farára Ondreja Holeciho, ktorý pochádzal z Liptovského Mikuláša.¹⁰⁴ Zlomovým momentom v živote Ondreja Ošvalda bola smrť jeho manželky Zuzany v roku 1790. Mestský notár túto udalosť zapísal do spomínaného „elenchu“ nasledovne: „1790. V Ošvaldovom ďalšom úrade Hospodin ho navštívil a prekázil, že jeho pani manželku, gen. d. Zuzanu Čaplovicz s tohoto sveta časnou smrťou povolal, pri ktorej všetky potrebné ctnosti nalezat se mohli. Zemrela die 15. marca, ako 42 ročná.“¹⁰⁵ Posledná zmienka o Ošvaldovom pôsobení v richtárskom úrade je z 3. novembra 1790. V tento deň predstúpil pred obec mestečka a „zadekoval za svoje dlhoročné richtárstvo“. Zomrel na mŕtvicu o tri mesiace neskôr, dňa 6. februára 1791, vo veku 49 rokov.¹⁰⁶

Na základe výsledkov archontologického výskumu zameraného na richtárov Veličnej v rokoch 1684–1780, ktoré sme prezentovali v tomto príspevku, možno vyvodit' niekoľko zaujímavých záverov a zistení. Genealogickým rozborom jednotlivých richtárov sme medzi nimi zistili viaceré príbuzenské vzťahy. Nebolo nič nezvyčajné, že z jednej rodiny pochádzalo aj niekoľko generácií richtárov, ako tomu bolo v prípade spomínaných rodín Boháčovcov, Ošvaldovcov, Janovicovcov a ďalších. Skúmanie majetkových pomerov jednotlivých richtárov nám potvrdilo skutočnosť, že richtár patril k najbohatším obyvateľom mestečka. V čase, keď mestečko pociťovalo nedostatok finančných prostriedkov, to bol často práve richtár, kto „podal pomocnú ruku“ a požičal svoje peniaze na zaplatenie mestských dlhov. Dostatočne veľký majetok a finančný kapitál často richtárovi „otváral dvere“ do zemianskych rodín Oravskej stolice. Potvrďuje to genealogický výskum, z výsledkov ktorého možno vidieť, že nebolo nič neobvyklé, ak si bohatý mešťan – richtár – vzal za manželku príslušníčku niektorého oravského zemianskeho rodu. Najčastejšie išlo o manželky z rodov Párnickovcov, Revickovcov, Törökovcov, Meškovcov či Čaplovičovcov. Rovnako zaujímavým zistením je aj skutočnosť, že sa v rokoch 1684–1780 na poste richtára Veličnej vystriedalo aj niekoľko členov oravských zemianskych rodov. Na jed-

¹⁰³ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Spisy, šk. 12, inv. č. 99, *Elenchus vitae et officii domini Andreae Ossvald.*

¹⁰⁴ ŠA BY, f. ZCM, Evanjelická matrika Veličnej 1786–1860, inv. č. 1304.

¹⁰⁵ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Spisy, šk. 12, inv. č. 99, *Elenchus vitae et officii domini Andreae Ossvald.*

¹⁰⁶ ŠA BY, f. ZCM, Evanjelická matrika Veličnej 1786–1860, inv. č. 1304.

nej strane to boli zemanania, ktorých by sme mohli v prenesenom zmysle slova označiť ako „domácich“, teda príslušníkov tých rodov, ktorých predkovia sa vo Veličnej spomínajú už v 16. a v 17. storočí – Matesiovci, Törökovci, Staníkovci a Šulekovci. Druhú skupinu reprezentujú zemanania Šimon Párnický z Párnice a Samuel Revický z Revišného. Títo, ako sme sa už vyššie zmienili, sa do mestečka prisťahovali koncom 17., resp. začiatkom 18. storočia. Ak zoberieme do úvahy skutočnosť, že v roku 1683 padlo skoro celé mestečko za obeť ničivému požiaru, vynára sa otázka, prečo si za svoj nový domov vybrali práve Veličnú. Môžeme predpokladať, že v situácii, keď sa viacerí obyvatelia po spomínanej katastrofe rozhodli skôr opustiť mestečko ako v ňom ostať, videli príležitosť nového začiatku a možnosť lepšieho uplatnenia sa, ako v už relatívne preľudnených kuriálnych dedinách. Uvedomili si, že nový spôsob obživy – remeslo či obchod – im môže zabezpečiť lepšiu životnú úroveň a priniesť aj finančný kapitál. A práve k takým patrilo aj pivovarníctvo či predaj vína, ktorému sa väčšina spomínaných zemanov venovala. No nie všetci zemanania Oravskej stolice mali pre fakt, že niektorí príslušníci zemianskej vrstvy sa usadzovali v mestečkách panstva, začali sa venovať „podnikateľským“ aktivitám, splývali s mestianskym obyvateľstvom či pôsobili v mestských samosprávach, aj patričné pochopenie. Incident medzi zemanmi Michalom Törökom a Jánom Ivanovicom z roku 1699, o ktorom sme sa už vyššie zmienili, je len jedným, ale určite nie jediným príkladom, ilustrujúcim vzťahy medzi oravskými zemanmi. Ved' o tom, že takéto urážky na cti neboli medzi zemanmi ničím ojedinelým, nás presvedča množstvo dokumentov o ich vzájomných sporoch, ktoré sa zachovali v našich archívoch až dodnes.

Príloha č. 1:

Archontológia richtárov mestečka Veličná v rokoch 1684–1780

Ján Ošvald st.	1696	Šimon Párnický	1709
Ján Kuran	1697	Juraj Marček	1710
Ján Pecho	1698	Gašpar Petri	1711
Matej Petri	1699	Adam Staník	1712
Pavol Ošvald	1700	Juraj Marček	1713
Štefan Török	1701	Adam Staník	1714
Gašpar Petri	1702	Juraj Marček	1715–1716
Pavol Culicis	1703–1704	Martin Janovic	1717–1718
Šimon Párnický	1705	Ján Boháč st.	1719–1720
Tomáš Boháč	1706	Samuel Revický	1721
Pavol Ošvald	1707	Ondrej Matesius	1722
Tomáš Boháč	1708	Ján Boháč st.	1723

Ján Ošvald ml.	1724–1725	Martin Kysel	1748
Samuel Revický	1726	Jakub Mantovic	1749–1750
Ján Ošvald ml.	1727	Ondrej Török	1751
Ján Boháč st.	1728	Matej Javorek	1752
Ondrej Török	1729	Jakub Mantovic	1753–1754
Ján Ošvald ml.	1730–1732	Ján Janovic ml.	1755–1756
Adam Petri	1733	Juraj Šulek	1757–1758
Matej Sartoris	1734–1735	Ján Boháč ml.	1759–1761
Ondrej Török	1736–1737	Matej Javorek	1762
Ján Ošvald ml.	1738–1740	Ján Boháč ml.	1763–1766
Ján Pagáč	1741	Juraj Šulek	1767–1768
Martin Kysel	1742–1743	Ján Boháč ml.	1769–1773
Ján Ošvald ml.	1744–1746	Ondrej Ošvald	1774–1780
Jakub Mantovic	1747		

Príloha č. 2:

Archontologicko-biografický profil richtára Ondreja Töröka

Meno a priezvisko: Ondrej Török.

Varianty priezviska: Árvay, Toerek, Teöreök, Töeröök, Turcsek, Turek.

V úrade: Zvolený za richtára v rokoch 1729, 1736, 1737 a 1751.¹

Dátum a miesto narodenia: Pokrstený 10. novembra 1698 vo Veličnej.²

Rodičia: Otec zeman Michal Török (*1676 – †1744), syn Mateja Töröka. Matka Barbora Töröková (*1678 – †1735), rodená Židová, dcéra mešťana Pavla Žida.³

Spoločenský pôvod: Šľachtic – armalista. Jeho prastarý otec Juraj Török bol v roku 1664 povýšený do šľachtického stavu.⁴

Etnicita: Slovenská.

Náboženstvo: Evanjelik.⁵

Rodinný stav: Manželka Zuzana Mešková (*1696 – †1769), pochádzala zo zemianskeho rodu Meškovcov z Vyšného Kubína. Sobáš uzavreli 2. júna 1720. Deti: 5 synov, 2 dcéry. Dospelosti sa dožili synovia Michal, Ondrej a dcéry Dorota, Zuzana.⁶

Zamestnanie: Pivovarník.⁷

¹ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Varia, šk. 31, inv. č. 156.

² ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1689–1722, inv. č. 1293.

³ ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1722–1756, inv. č. 1294.

⁴ ŠA BY, f. OŽ I, Šľachtické písomnosti, Rod Török alias Árvay, šk. 696, fasc. 2, inv. č. 1731.

⁵ ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1689–1722, inv. č. 1293.

⁶ ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1722–1756, inv. č. 1294.

⁷ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Varia, šk. 31, inv. č. 156.

Kariérny postup: V rokoch 1728, 1730, 1731, 1733–1735, 1738–1741, 1743–1747, 1752–1754, 1757, 1759, 1761–1767 a 1769–1771 pôsobil ako prísazný. Notár v rokoch 1748–1750, 1755 a 1758. Pivovarnícky inšpektor v rokoch 1740, 1759–1761, 1763, 1764, 1769 a 1770.⁸

Bydlisko: Veličná.

Majetkové pomery: Dom, záhrada, pálenica, 1/6 a 1/36 usadlosti.⁹

Dátum a miesto úmrtia: Pochovaný 17. februára 1781 vo Veličnej.¹⁰

Heraldický prameň: Erb rodu tvorí v modrom štíte na zelenej pažiti stojaci doprava obrátený leopard držiaci v zdvihnutej pravej prednej labe strieborný meč. Nad štítom je turnajová prilba s korunkou a prikrývadlami. Prikrývadlá sú vpravo modro-zlaté, vľavo červeno-strieborné. Klenot tvorí štítové znamenie.¹¹ Na zachovanej pečati Ondreja Töröka z roku 1763 sa v pečatnom poli nachádza lev od pása vyrastajúci z korunky.¹²

ARCHONTOLOGIE DES BAILLIS DE VELIČNÁ DANS LES ANNÉES 1684–1780

Katarína Červeňová

La ville féodale de Veličná appartenait au territoire du domaine seigneurial d'Orava.

Pendant de longues années, Veličná fut le siège et le centre de la vie du comitat d'Orava. Cependant, les événements de l'année 1683 changèrent pour toujours le cours d'histoire de la petite ville. Cette année-là, la ville de Veličná fut réduite en cendre par des troupes lithuaniennes. Ce fut aussi l'église, dans la tour de laquelle furent déposées des archives de comitat ainsi que celles de ville, qui devint victime de l'incendie destructif. À la tête de la régie municipale se trouvait un bailli lequel, à l'aide des assermentés, dirigeait la ville et la plaidait en pleine audience auprès des employés du domaine d'Orava et du comitat d'Orava. Veličná profitait d'une élection libre de son bailli. Celui-ci fut élu chaque année par des bourgeois qui firent choix parmi 3–6 candidats. Ils durent être approuvés encore avant l'élection elle-même par le proviseur du domaine seigneurial d'Orava du fait que, au point de vue du droit, Veličná fut passible de la compétence féodale. Dans la période des années 1684–1780, 34 bourgeois en tout se succédèrent dans l'exercice des fonctions du bailli. Vu le nombre d'élus, nous constatons que plus que la moitié d'eux exerça les fonctions du bailli plus d'un an. À côté de ces fonctions, les baillis occupaient aussi d'autres positions dans la régie municipale. Beaucoup d'eux furent actifs de longues années en tant qu'assermentés, notaires ou bien soi-disants inspecteurs (de meunerie, de brasserie, de marchand forain, etc.). La plupart des baillis descendaient des familles bourgeoises. Beaucoup d'en sont mentionnées à Veličná déjà au 16e siècle. À côté d'elles, parmi les baillis des années

⁸ ŠA BY, pob. Dolný Kubín, f. MV, Varia, šk. 31, inv. č. 156.

⁹ ŠA BY, f. OŽ I, Spisy – daňové a účtovné, šk. 484, fasc. 9, inv. č. 1123.

¹⁰ ŠA BY, f. ZCM, Rímskokatolícka matrika Veličnej 1757–1843, inv. č. 1295.

¹¹ ŠA BY, f. OŽ I, Šľachtické písomnosti, Rod Török alias Árvay, šk. 696, fasc. 2, inv. č. 1731.

¹² ŠA BY, f. OK, Záležitosti mestečka Veličná, fasc. 69 et A, inv. č. 146, no. 1.

1684–1780, on rencontre aussi les noms des membres des familles de hobereau (Revický, Párnický, Staník, Šulek, Török, Matesius). Les recherches généalogiques orientées vers des baillis individuels prouvent, dans certains cas, leurs relations familiales réciproques. Il y eut même plusieurs générations de baillis descendant des familles bourgeoises des Boháč, Janovic et Ošvald. L'office du bailli ne fut pas une fonction rémunérée. C'est pourquoi les baillis durent avoir aussi leur emploi qui les nourrissait et qui fut la source de leurs revenus. Parmi leurs emplois, nous trouvons différents types d'artisans: tailleurs, brasseurs, marchands de vin, bottiers, cordonniers, forgerons, etc. Intéressants sont aussi les résultats des recherches portant sur les convictions religieuses des baillis. La majorité absolue d'eux furent évangéliques. La Réforme commença à se répandre à Veličná déjà dans la deuxième moitié du 16e siècle. Ce fut, sans aucun doute, aussi grâce à la famille Turzo laquelle soutenait, dans son domaine, justement la diffusion des idées de la Réforme. Le fait que le bailli appartient aux habitants les plus riches de la petite ville est prouvé par la revue de la situation de fortune de différents baillis. En même temps, il est incontestable que, outre les connaissances élémentaires, comprenant la lecture et l'écriture, un bailli dut pratiquer aussi, par exemple, la langue latine. Cette instruction primaire prédestinait le bailli à être reconnu par les autres habitants de la ville comme capable et compétent de diriger leur ville.

Traduit par Kristína Kapitánová

ARCHIVOVANIE ELEKTRONICKÝCH REGISTRATÚRNYCH ZÁZNAMOV V KONTEXTE PRIPRAVOVANEJ NOVELY ZÁKONA O ARCHÍVOCH A REGISTRATÚRACH

MÁRIA MRIŽOVÁ

Elektronický registratúrny záznam (ďalej len „elektronický dokument“) sa dnes stáva najdôležitejším prvkom elektronickej komunikácie. Prečo až dnes? Veď elektronické dokumenty používame už niekoľko rokov. Vysvetlenie je pomerne jednoduché – až do nedávnej minulosti sa elektronické dokumenty používali len ako akýsi doplnok, príloha k listinným (papierovým) dokumentom. Až nárast tzv. elektronických sociálnych, komerčných a verejnoprávnych aktivít (eGovernment, eCommerce, eJustice, eHealth a pod.) priniesol so sebou ako vedľajší efekt aj enormné zvýšenie možností a aj množstva použitia elektronických dokumentov, u ktorých však už spravidla prakticky neexistuje ich listinný ekvivalent. Následne musia či už privátne alebo verejné subjekty vrátane archivov a archivárov, túto novú formu dokumentu nielen v plnej miere akceptovať, ale musia byť schopné s ňou ďalej efektívne pracovať. Jedným z kľúčových faktorov ovplyvňujúcich tento trend sú jednoznačne aktivity v oblasti eGovernmentu.

Rovnako ako pri pôvodných listinných dokumentoch, tak aj pri elektronických je nutné zabezpečiť a garantovať také vlastnosti, ktoré umožnia ich dlhodobé ukladanie v autentickej podobe, t. j. zabezpečiť a mať schopnosť preukázať ich obsahovú a časovú pôvodnosť.

Z tohto dôvodu je nutné jednoznačne zadefinovať pojmy:

- hodnoverný elektronický dokument,
- hodnoverný a bezpečný komunikačný priestor pre tzv. eAktivity,
- hodnoverné a bezpečné procesy u všetkých zúčastnených subjektov,
- hodnoverné a bezpečné ukladanie (archivovanie) elektronických dokumentov.

Elektronický dokument je pôvodný, elektronicke vytvorený registratúrny záznam, ktorý pôvodca registratúry uchováva na dátovom nosiči, prenáša alebo spracúva pomocou technických prostriedkov v elektronickej, magnetickej, optickej alebo inej forme.

Subjekty, ktoré sa chcú, alebo jednoznačne potrebujú aktívne zapojiť do procesu informatizácie, musia byť schopné splniť viaceré požiadavky. Patrí k nim napríklad schopnosť zachytiť, indexovať a ukladať štruktúrované a neštruktúrované dokumenty a ich obsah v elektronickej forme; umožniť jednoduchý prístup k týmto dokumentom pomocou webového rozhrania ďalším používateľom; umožniť zdieľanie daného okruhu dokumentov medzi rôznymi inštitúciami a partnermi; sprístupniť informácie verejnosti; zautomatizovať procesy, ktoré majú najväčší podiel na službách pomocou systému workflow; uchovávať doku-

menty na všetkých úrovniach a zabezpečiť prístup k týmto informáciám iba určeným používateľom; riadiť dokumenty a tok informácií v papierovej i elektronickej podobe súčasne, a to všetko v podobe maximálne efektívnej a racionálnej.

Opis platnej legislatívy regulujúcej registratúry a archívnicstvo vo väzbe na elektronické systémy správy registratúry, vrátane archivovania elektronických dokumentov

Všeobecne záväzným právnym predpisom v Slovenskej republike je pre oblasť archívnicstva a registratúr zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon ukladá pôvodcom registratúry povinnosť zabezpečovať odbornú správu záznamov, teda zaznamenaných informácií, ktoré pochádzajú z ich činnosti alebo z činnosti ich predchodcov, a to bez ohľadu na nosič záznamu.

Z platnej legislatívy vyplýva, že pre vedenie elektronických systémov na správu registratúry, resp. správu elektronických dokumentov nie sú v súčasnej dobe zákonné prekážky a zákon o archívoch a registratúrach svojím liberálnym prístupom k voľbe spôsobu plnenia povinností pôvodcu registratúry si vyžaduje aj do budúcnosti iba niektoré spresňujúce ustanovenia, resp. osobitný vykonávací predpis pre oblasť elektronickej správy registratúry. V oblasti dlhodobého uchovávanía dokumentov v elektronickej podobe v súčasnosti existuje platný rámec pre akreditovanú certifikačnú službu, ktorou je dlhodobé uchovávanie elektronických dokumentov podpísaných zaručeným elektronickým podpisom.

Informácia o aktuálne pripravovaných všeobecne záväzných úpravách

Aktuálne je ministerstvom vnútra na základe uznesenia vlády SR č. 283/2009 pripravovaná *novela zákona o archívoch a registratúrach*. Cieľom novely je definovať podmienky na správu elektronických dokumentov v rámci elektronických systémov na správu registratúry. Návrh prináša nové ustanovenia o elektronickej dokumente. Pôvodca registratúry bude mať povinnosť zabezpečiť hodnoverný elektronický dokument zaručeným elektronickým podpisom a časovou pečiatkou. Súčasne bude mať ministerstvo vnútra povinnosť vydať a upraviť podrobnosti o elektronických systémoch na správu registratúry. Na úrovni Európskej únie bol navrhnutý štandard MoReq2 (Model Requirements Specification for the Management of Electronic Records), ktorý má zjednotiť aktivity všetkých krajín EÚ v riešení problematiky správy elektronických dokumentov. Nakoľko spracované modelové požiadavky na správu elektronických dokumentov prináša práve táto špecifikácia budú štandardy pre elektronické systémy na správu registratúry, samozrejme s prihliadnutím na legislatívu platnú v Slovenskej republike, vychádzať z tohto materiálu.

Požiadavky uvedené v špecifikácii by mali pri svojej realizácii vyústiť do systému, ktorý bude spravovať elektronické dokumenty s potrebnou úrovňou hodnovernosti a integrity, a to spojením predností elektronických spôsobov práce s teóriou klasickej správy záznamov. Príklady tohto pragmatického prístupu znamenajú včlenenie podmienok a požiadaviek na správu dokumentov, popis pracovných postupov, metadáta a iné súvisiace technológie.

Proces elektronizácie a informatizácie si vyžaduje podrobnejšiu úpravu inštitútu elektronickej správy registratúry, keďže aplikačná prax poukazuje na absenciu niektorých zásadných ustanovení. *Správa registratúry vykonávaná v elektronickej podobe nebola doteraz na Slovensku komplexne riešená žiadnym právnym predpisom a súčasný trend rozšírenia práve tohto druhu registratúrnych systémov si komplexnú právnú úpravu vyžaduje.* Potreba novelizácie zákona tiež vyplynula z vonkajších podnetov zásadného charakteru, ktoré súvisia s plnením úloh Národnej stratégie pre informačnú bezpečnosť Slovenskej republiky a úloh Akčného plánu na roky 2008 až 2013.

Podnetom na spracovanie takejto komplexnej právnej úpravy je nesporne aj skutočnosť, že vytvorenie podmienok pre implementáciu elektronického spracovania agend, ako aj celý eGovernment bez správy registratúry vykonávanej u určených pôvodcov registratúry v elektronickej podobe je de facto nerealizovateľný. Absencia pravidiel pre tento typ registratúry by spôsobila škody veľkého rozsahu, pretože môže dôjsť k strate hodnovernosti a autenticity registratúrnych záznamov (dokumentov) vznikajúcich z činnosti najmä orgánov verejnej správy, otvorila by sa tak cesta k ich nekontrolovateľnému pozmeňovaniu a ničeniu.

Návrh novely zákona rieši i niektoré ďalšie problémy, ako je napr. zafinovanie niektorých nových pojmov súvisiacich s elektronickou správou registratúry, vybudovanie a správu tzv. Národného digitálneho archívu ako logického vyústenia starostlivosti o elektronické dokumenty s trvalou dokumentárnou hodnotou, problematiku spisovej rozluky a spôsob posudzovania zhody štandardu a používaných elektronických registratúrnych systémov. Zároveň zaväzuje Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky vydať dva samostatné vykonávacie predpisy

- o výkone správy registratúry orgánov verejnej správy, najmä podrobnosti o tvorbe spisu,
- o štandardoch pre elektronické informačné systémy na správu registratúry, najmä pre povinné štruktúrované údaje o obsahu, štruktúre a väzbách, hodnovernosti a čitateľnosti elektronického registratúrneho záznamu, bezpečnosti procesu zmeny formátu elektronického registratúrneho záznamu a o formátoch elektronických archívnych dokumentov.

Na príprave oboch noriem sa v súčasnosti intenzívne pracuje a ich predpokladaná účinnosť je od januára 2011.

Za implementáciu novelizovaného zákona o archívoch a registratúrach, ako aj nových vykonávacích predpisov zodpovedá Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, ktoré bude zároveň zabezpečovať poradenstvo zo strany štátu.

Životný cyklus elektronického dokumentu – problém odlišného náhľadu na archivovanie elektronického dokumentu z pozície archivára a zamestnanca IT

Životný cyklus elektronického dokumentu môžeme rozdeliť do niekoľkých etáp:

- tvorba elektronického dokumentu,
- aktívne používanie elektronického dokumentu,
- sekundárne používanie elektronického dokumentu,
- dlhodobé uloženie, resp. archivovanie elektronického dokumentu.

Z uvedeného vyplýva, že od vytvorenia elektronického dokumentu a jeho prvotnej evidencie v subjekte je nutné sa o tento druh záznamu starať tak, aby mohol byť využívaný rovnako ako doposiaľ používané listinné dokumenty. Musíme však vždy dbať o tzv. hodnoverné uloženie, ktorého cieľom je uchovať elektronické dokumenty v „použiteľnom“ stave počas ich prevádzkovej potreby (lehota uloženia) alebo v prípade elektronických archívnych dokumentov natrvalo.

Nedôvera archivárov

História od dávnych čias pozná zaznamenávanie informácie na fyzický nosič (veľmi zjednodušene povedané od hlinených doštičiek až po papier) prostredníctvom písma, ktoré je pre odborne vzdelaného človeka (spravidla so skúškou z paleografie) čitateľné a zrozumiteľné a práve takéto záznamy sú zároveň považované za najcennejší historický prameň z hľadiska historického bádania, z hľadiska významu pre dejiny Slovenska a Slovákov. V právnych vzťahoch hovoríme o tzv. listinnej podobe dokumentov. Z pohľadu histórie iba veľmi nedávno, koncom 20. storočia, začalo dochádzať k zaznamenávaniu informácie prostredníctvom elektronického nosiča. Na rozdiel od listinných dokumentov sa tie elektronické ukládajú na pamäťové nosiče v podobe, ktorá je pre človeka nečitateľná a nezrozumiteľná, a to je možno práve ten bod, ktorý vyvoláva u ľudí, a archivárov zvlášť, vyšší stupeň nedôvery ohľadom pravosti (autenticity) elektronických záznamov.

Ďalším podnetom na nedôveru archivárov vo vzťahu k elektronickým dokumentom a ich „archivovaniu“ je práve používanie pojmov „archív“ a „archivovanie“ v kontexte uloženia, resp. dlhodobého uloženia a správy elektronických dokumentov, teda bez rozlíšenia či ide o dokument nesúci informáciu s trvalou dokumentárnou hodnotou alebo bez nej a rovnako bez ohľadu na uplynutie lehoty uloženia elektronického dokumentu. *Archivovať z pohľadu legislatívy*

vy a teda prirodzene aj archivárov možno iba archivne dokumenty, teda tie, ktoré boli v riadnom vyrad'ovacom konaní hodnotené ako dokumenty s trvalou dokumentárnou hodnotou, podľa kritérií hodnotenia určených vyhláškou Ministerstva vnútra SR č. 628/2002 Z. z.

Napriek tejto skutočnosti sa bežne vo svete informačných technológií operuje s pojmami „archív“ a „archivovanie“, ktoré popisujú v prostredí digitálneho spracovania informácií všetky činnosti súvisiace s uložením elektronických dokumentov. Patrí sem napríklad presun dokumentov na archivne médiá, pričom sa má zachovať prístup na čítanie, bezpečné dlhodobé uloženie dokumentov, správa rozličných archivných médií v rámci archivneho informačného systému. Navyše sa verejne proklamuje, že typické činnosti archivára potom môžu byť integrované do elektronického workflow, čo samozrejme nie je pravda.

Elektronické archivovanie/uloženie znamená samotné presunutie dát z produktívneho systému do akéhosi úložného (archivneho) systému a znamená zabezpečenie, uchovanie a sprístupnenie zaznamenaných informácií v autentickej forme počas dlhého časového obdobia. Elektronické archivovanie si vyžaduje okrem uchovania dokumentov a obsahov aj uchovanie metadát. V archivovaných obsahoch a metadátach je spravidla možné následne jednoducho vyhľadávať pomocou rozsiahlych možností na hľadanie a rešerše. Podklady, dokumenty a metadáta uložené v *elektronickom archíve/úložisku* možno nielen čítať, ale aj obnoviť v produktívnom systéme a ďalej s nimi pracovať.

Je nesporne nutné začať v praxi *rozlišovať pojmy* „archivovanie“ a „elektronické archivovanie/uloženie“, „archív“ a „elektronický archív/úložisko“, pretože bez tohto rozlíšenia sa predstava verejnosti o archívoch zúži na akési digitálne úložisko a odborná práca archivárov pri spracúvaní a sprístupňovaní archivných fondov bude dehonestovaná na úroveň mechanických procesných úkonov ošetrených nastaveným workflow.

Ďalšou skutočnosťou, ktorá môže nesporne prispieť k zníženiu obáv archivárov, je nevyhnutná potreba ustanovenia *inštitútu hodnoverného elektronického archívu*, do ktorého budú za dodržania príslušných štandardov preberané elektronické dokumenty, posúdené v riadnom vyrad'ovacom konaní ako archivne, priamo z príslušných elektronických systémov správy registratúry, resp. z jednotlivých „elektronických archívov“. Postup pri preberaní elektronických archivných dokumentov bude obsahovať preverenie náležitostí dokumentu a trvalé pripojenie informácie o stave dokumentu v čase jeho odovzdania do hodnoverného archívu a uloženie spolu s touto informáciou spôsobom, ktorý zaručí nezmeniteľnosť takto uloženého elektronického archivneho dokumentu. Hodnoverný archív, ktorý sa zatiaľ označuje pracovným názvom „Národný digitálny archív“, zabezpečí zachovanie integrity a informačného obsahu uchovávaných dokumentov a ich náležitostí. Cieľom takejto navrhovanej osobitnej úpravy je zamedziť potrebe neustáleho „prepodpisovania“ zaručeným elektronickým podpisom. Pôjde o iný spôsob uchovávaní ako pri akreditačnej certifikačnej službe dlhodobého uchovávaní elektronických dokumentov podľa zákona o elektro-

nickom podpise. Správcom takéhoto hodnoverného archívu bude ministerstvo vnútra, ktoré zároveň stanoví vykonávacím predpisom podrobnosti o náležitostiach a podmienkach certifikácie tohto archívu.

Dôvera IT zamestnanca

Na rozdiel od aktuálneho zhodnotenia veľkej časti archivárov je prístup zamestnancov IT oveľa pragmatickejší, stretávame sa s ním denne, najmä pri kontrolách. Podľa nich jednoducho treba rovnako ako v prípade papierového dokumentu aj pri dokumente elektronickom zaistiť také jeho vlastnosti, ktoré zabezpečia jeho dlhodobé uchovanie v autentickej podobe, teda obsahovú a časovú pôvodnosť, ktorá bude preukázateľne overiteľná. V prípade elektronického dokumentu poskytujúceho uvedené vlastnosti hovoríme o tzv. *hodnovernom elektronickom dokumente*.

Pri dlhodobom používaní listinných dokumentov sa našli metódy zaistenia ich autenticity, ktoré sú dnes všeobecne uznávané a používané (napríklad aplikácia špeciálneho druhu papiera, spôsobov tlače alebo iných ochranných prvkov), ale ich výskum má za sebou dlhodobý proces. Doba používania elektronických dokumentov je krátka a zatiaľ nedošlo k všeobecnej zhode na spôsobe preukazovania ich autenticity. Spôsob overovania hodnovernosti preto spravidla určuje dohoda subjektov, ktoré sa na autenticitu elektronických dokumentov spoliehajú.

V súkromnoprávných vzťahoch (napríklad vedenie účtu v banke) spravidla postačuje zadávanie príkazov prostredníctvom webovej aplikácie alebo SMS správ a zasielanie výpisov vo formáte PDF. Ak sa používajú elektronické dokumenty v komunikácii s orgánmi verejnej moci, t. j. vo verejnoprávnych vzťahoch, musí byť dohoda na spôsobe overovania autenticity elektronických dokumentov zakotvená vo všeobecne záväznom právnom predpise. Na Slovensku je takýmto nástrojom na zaistenie autenticity elektronických dokumentov aplikácia zaručených elektronických podpisov, prípadne aj kvalifikovaných časových pečiatok. Zaručený elektronický podpis zaisťuje identifikáciu pôvodcu a neporušenosť dokumentu. Kvalifikovaná časová pečiatka preukazuje existenciu dokumentu pred určitým časovým okamihom.

Od tejto praxe sa zásadným spôsobom neodkloní ani novela zákona o archívoch a registratúrach, zároveň však prinesie možnosť zabezpečenia autenticity elektronických dokumentov, ak ich prijatie, tvorba, správa a uloženie bude realizované prostredníctvom elektronického systému na správu registratúry, ktorý splní hodnotiace kritériá vydané štátom.

V kontexte uvedeného je možné konštatovať, že tzv. miera nedôvery k elektronickým dokumentom je v priamej úmere k niečomu, čo môžeme nazvať „počítačová gramotnosť“, ale nie v zmysle odbornej znalosti a konkrétnej PC zručnosti, ale najmä v zmysle schopnosti využitia tzv. informačného eContentsu (elektronického obsahu), a to predovšetkým vo väzbe na už niekoľkokrát spomínané eAktivity, eSlužby a pod. Práve z tohto dôvodu je logické, že výrazne vyššiu mieru dôvery k elektronickým dokumentom a stratu fixácie na listinnú po-

dobu informácie prejavujú ľudia, ktorí aktívne pracujú s IT technológiami alebo ľudia, ktorí uvedené elektronické služby využívajú či už v súkromnom alebo pracovnom živote.

Aktuálne možnosti garancie hodnovernosti záznamu – hodnoverný elektronický dokument

Ako už bolo pri pôvodných listinných dokumentoch niekoľkokrát spomenuté, tak je aj pri elektronických nutné zaistiť také ich vlastnosti, ktoré umožnia dlhodobé ukladanie záznamov v autentickej podobe, teda s možnosťou preukázať ich obsahovú a časovú autenticitu. Slovensko v súlade s platnými európskymi štandardami a platnou legislatívou realizuje v súčasnosti uvedené garancie pri elektronických dokumentoch prostredníctvom dvoch základných mechanizmov, a to časovej pečiatky a elektronického podpisu.

Časová pečiatka

Hodnoverný elektronický dokument musí garantovať predovšetkým integritu informácie v ňom obsiahnutej. Integritou rozumieme skutočnosť, že obsiahnutá informácia nemohla byť zmenená neoprávneným spôsobom. V prípade každej neoprávnenej zmeny sa musí dať taká skutočnosť jednoznačne zistiť. Mechanizmy garantujúce integritu elektronického dokumentu môžu v súčasnosti poskytnúť najmä kryptografické prostriedky, ako sú najmä elektronický podpis a časová pečiatka. Použitie kryptografických prostriedkov však nie je jediná možnosť, ako zaistiť hodnoverné uchovanie elektronických dokumentov.

Pri komunikácii a spracovaní papierových dokumentov sme zvyknutí uvádzať datovanie ich vzniku, resp. ich prijatia, ak ide o záznamy cudzej proveniencie. Robíme to teda pri ich odoslaní a prijatí, ako aj pri vykonaní každej dôležitej činnosti vyžadujúcej zaevidovanie (napríklad nadobudnutie právoplatnosti a podobne). Rovnaká potreba evidencie času prirodzene vzniká pri elektronickej komunikácii, tu je však situácia značne zložitejšia. Elektronické dokumenty sa vyznačujú možnosťou ich jednoduchých zmien bez možnosti ich detekcie. Rovnako spracovanie elektronických dokumentov, napríklad vytváranie elektronického podpisu zúčastnenými stranami je často vykonávané z rôznych miest a v rôznom čase. Tieto a ďalšie skutočnosti vedú k problémom, ktoré bránia použiť osvedčené postupy pre označovanie času na papierových dokumentoch pre dokumenty elektronické a k vytvoreniu novej služby – vydávaniu časových pečiatok. Časová pečiatka je elektronický dokument, ktorý dosvedčuje, že iný časovou pečiatkou označený elektronický dokument existoval v čase v nej uvedenom. Časová pečiatka však navyše umožňuje zistiť aj to, že samotný opečiatkovaný dokument sa od jej vydania nezmenil. Je teda dôležitým prvkom na ceste k hodnovernosti elektronického dokumentu, pretože umožňuje chrániť tak čas, ako aj obsah dokumentu. Získanie časovej pečiatky z pohľadu žiadateľa o túto službu je zároveň spravidla mimoriadne jednoduché.

Pre potreby vydávania časových pečiatok v automatizovaných procesoch (napríklad pri vydávaní elektronických faktúr, vystavovaní potvrdení o prijatí dokumentu a podobne) môže žiadateľ spravidla získať pripravené moduly pre plne automatizované získavanie časových pečiatok, ktoré je možné jednoducho integrovať do existujúcich alebo vznikajúcich informačných systémov.

Časové pečiatky sú silným nástrojom pre jednoznačné doloženie času existencie dokumentu a zabezpečenie jeho integrity. Ako také môžu byť použité v širokom spektre aplikácií vyžadujúcich tieto funkcie. V súčasnosti sú časové pečiatky najčastejšie využívané v nižšie uvedených oblastiach, vzhľadom na ich potenciál je však možné predpokladať ich rozšírenie i do mnohých ďalších oblastí:

- uzatváranie zmlúv v elektronickej podobe,
- vydávanie potvrdení o prijatí elektronických dokumentov v rámci elektronických podateľní,
- archivovanie/uloženie elektronických dokumentov,
- doloženie časovej súslednosti obchodných a iných transakcií,
- vytváranie elektronických podpisov s dlhodobou platnosťou.

Elektronický podpis

Elektronický podpis je technický ekvivalent rukou vytvoreného podpisu. Sú to elektronické údaje pripojené k podpisovanému elektronickému dokumentu, ktoré identifikujú jeho autora (podpisovateľa). Na základe uvedenej vlastnosti je možné elektronicky podpísané dokumenty postaviť na úroveň papierových dokumentov.

Zaručený elektronický podpis je taká forma elektronického podpisu, kde totožnosť jeho autora (podpisovateľa) je jednoznačne a preukázateľne identifikovateľná. Na rozdiel od podpisu rukou sa zaručený elektronický podpis vyznačuje tromi kľúčovými atribútmi – autenticita (podpis je jedinečný), integrita – (dokument je originálny) a právna nepopierateľnosť.

Systémy na dlhodobé uloženie elektronických dokumentov

Potreba zaistiť autenticitu dokumentov v právnych vzťahoch vytvára požiadavku na vznik hodnoverných úložísk na dlhodobú archiváciu/uloženie elektronických dokumentov. Medzi nezanedbateľné riziká dlhodobého uchovávaní elektronických dokumentov (spravidla 10 a viac rokov) patrí napríklad: degradácia pamäťového nosiča, devalvácia použitého hardvéru, zastaranie formátu dokumentu, kompromitácia použitej bezpečnostnej technológie, zmeny právneho prostredia a podobne.

Na prvý pohľad sa môže zdať, že riešenie problému dlhodobého archivovania elektronických súborov (Long Term Archive) nie je až také zložité. Po dlhšej úvahe sa však začnú vynárať otázky o životnosti použitého hardvéru, softvéru, médií, životnosti formátov uložených súborov, ich integrite, dôvernosti, ukončovaní platnosti certifikátov kľúčov použitých na ich podpísanie, zvyšovanie vý-

počtovej sily hardvéru atď. Požiadavky na ich prevádzku a správu potom zahŕňa celý rad štandardov a noriem; hlavnými požiadavkami sú napríklad:

- poskytovanie dôkazu o existencii a integrite archivovaných dát v danom čase,
- zachovanie dostupnosti archivovaných dát,
- zachovanie dôvernosti archivovaných dát,
- akceptácia ľubovoľného formátu dát,
- zachovanie integrity archivovaných dát,
- zachovanie autenticity archivovaných dát,
- interpretovateľnosť archivovaných dát.

Uvedené požiadavky sú ďalej rozpracované do konkrétnych technických a funkčných požiadaviek. Uvedme aspoň základné oblasti a technológie, ktoré treba zobrať do úvahy:

- špecifikácia kontrolných záznamov a logov dokazujúcich existenciu, integritu a originalitu údajov,
- vkladanie, vyhľadávanie a mazanie archivovaných dát,
- kopírovanie dát a jeho bezpečnosť,
- požiadavky na autorizáciu a ochranu,
- požiadavky na hodnovernosť údajov,
- transfer dát medzi rôznymi poskytovateľmi,
- proces obnovy hardvéru a médií (najmä z pohľadu ich životnosti),
- reformátovanie dokumentov a ich autenticita,
- riadenie kvality,
- riadenie prístupu (fyzického aj logického).

Hodnoverné uloženie elektronických dokumentov

Hodnoverné a bezpečné uloženie je spravidla definované ako postup zaručujúci hodnovernosť pôvodcu dokumentu, neporušiteľnosť obsahu dokumentu, ako aj jeho čitateľnosť vrátane údajov preukazujúcich existenciu daného dokumentu v elektronickej podobe v priebehu času.

Ak sa používajú elektronické dokumenty v komunikácii s verejnou správou, tak by mal byť spôsob overovania ich autenticity zakotvený vo všeobecne záväznom právnom predpise. V niektorých štátoch vrátane Slovenska je pre garanciu autenticity elektronických dokumentov používaný inštitút zaručených elektronických podpisov, prípadne kvalifikovaných časových pečiatok.

Nevyhnutnosť zabezpečenia autenticity elektronických dokumentov v právnych vzťahoch vytvára požiadavky na vytvorenie tzv. hodnoverných úložísk (nesprávne označovaných ako „archív“) pre dlhodobé ukladanie dokumentov v elektronickej/digitalnej podobe. Pojem „dlhodobý“ nie je medzinárodnými normami presne definovaný, ale spravidla sa vníma ako doba dlhšia ako desať rokov, pričom v niektorých prípadoch to ale môže byť aj doba výrazne kratšia. Hodnoverné a bezpečné uloženie elektronických dokumentov nie je možné chá-

pat' tak, že sa iba uložia a zabezpečia pred pozmenením. Takýto prístup, vo všeobecnosti označovaný ako „passive preservation“, je v súčasnosti pomerne rozšírený, garantuje nemeniteľnosť dokumentu, ale negarantuje čitateľnosť záznamu ani platnosť jeho ďalších atribútov (metadát). Hodnoverné a bezpečné uloženie elektronických dokumentov preto predpokladá ich tzv. aktívne uloženie – „active preservation“, ktorého úlohou je prevzatie dokumentu, kontrola dokumentu, resp. jeho atribútov, overenie dokumentu pripojením overovacej doložky a jej trvalé uloženie spoločne s dokumentom a jeho atribútmi. Uložený dokument hodnoverné úložisko manažuje a v pravidelných intervaloch sa oň stará – kontroluje dokument a jeho vlastnosti a v prípade ohrozenia niektorých jeho vlastností realizuje úkony potrebné na zaistenie ich ďalšej použiteľnosti.

Elektronizácia priniesla do práce s dokumentmi niektoré nové a neočakávané aspekty. Nesplnil sa napríklad predpoklad, že elektronizáciou sa zredukuje objem „papierovania“. Naopak, jednoduchosť tvorby dokumentov pomocou počítačov a tlačiarň spôsobila veľký nárast spracúvaných dokumentov.

Elektronický systém správy registratúry, ktorý bude certifikovaný podľa štátom uznávaných hodnotiacich kritérií, je ďalšou možnosťou na zaručenie autenticity elektronických dokumentov.

Pri správe elektronických dokumentov následne v procese správy registratúry vzniká niekoľko v súčasnosti problémových aspektov:

- vytváranie elektronických úložísk/archívov je technicky i finančne náročnejšie,
- schopnosť preukazovania autenticity značne klesá plynutím času,
- neexistuje všeobecná „globálna“ zhoda na spôsobe preukazovania autenticity.

Uvedené aspekty vytvárajú tlak na skracovanie životného cyklu elektronických dokumentov, t. j. časové obmedzenie ich právnej validity na dobu primeranú súvisiacemu právnemu aktu. Oprávnené požiadavky na obmedzovanie životnosti dokumentov sa však stretávajú s právnymi požiadavkami na stanovenie ich povinnej lehoty uloženia, ktoré spravidla vychádzajú z dlhodobej tradície a skúsenosti s uložením listinných dokumentov.

Ďalším problémom, ktorý treba možno paradoxne v súčasnosti riešiť, je aj potreba vytvárania hodnoverných papierových kópií pôvodných elektronických dokumentov. Dôvodom a jednoznačným motivátorom potreby hodnoverných papierových/listinných kópií z pôvodných elektronických dokumentov je jednak zaručenie autenticity a nemennosti obsahu mimo tzv. hodnoverné úložisko/archív a jednak zaistenie identity dokumentu, najmä vo vzťahu k metadátam (dátum vzniku, autor, dôvod, elektronický podpis a pod.). Ako technické riešenie sa v takýchto prípadoch s obľubou používa pomerne jednoduchá, ale veľmi efektívna technológia čiarového kódu (bar code), a to či už jednoduchého alebo tzv. dvojdimenzionálneho čiarového kódu.

Záver

V súčasnosti je v rámci uvedenej témy asi najzásadnejší problém dodržiavanie, či skôr nedodržiavanie, popísaných postupov, metodík a platnej legislatívy, a to ako na strane pôvodcov elektronických dokumentov, tak u poskytovateľov aplikácií, ktoré s uvedenými dokumentmi pracujú alebo ich produkujú.

Prekvapivo veľa problémov pramení z malých praktických skúseností s pracovnými postupmi pri používaní a spracúvaní elektronických dokumentov napriek skutočnosti, že používanie elektronickej formy dokumentov, ako aj platná legislatíva v tejto oblasti je aj v podmienkach Slovenskej republiky platná už niekoľko rokov. V uvedenej oblasti sa žiaľ veľakrát nedokážu správne orientovať ani orgány štátu či samosprávy (správne formáty elektronických dokumentov, ich konverzie a pod.) vrátane archívov. Vlastné ukladanie elektronických dokumentov je veľakrát pomerne chaotické a používané riešenia nielenže nezodpovedajú platnej legislatíve, ale veľakrát ani vlastným potrebám daného subjektu.

Ak si uvedomíme, že veľká časť privátnej sféry, ale aj orgánov verejnej správy dnes už intenzívne pracuje s elektronickými dokumentmi, bez možnosti ich hodnoverného dlhodobého uloženia, tak snaha o určenie štandardov pre ich bezpečné uloženie je viac ako akútna.

Svet archívov a archivárov si bude musieť jednoznačne uvedomiť, že pri narastajúcom objeme a frekvencii používania elektronických dokumentov nebude v budúcnosti jednoducho možné realizovať bezpečné uloženie záznamov ich konverziou do papierovej/listinnej podoby. Rovnako bude nutné pochopiť, že elektronická forma prenosu a uloženia informácií je nezvratná a treba sa na jej spracúvanie a sprístupňovanie pripraviť (vrátane odbornej výučby), čo nás doposiaľ pochopilo iba zopár.

DISKUSIA

ARCHÍVNA SIGNATÚRA

VLADIMÍR WOLFSHÖRNDL

Wolfshörndl, V.: Archive Signature, Slovenská archivistika, Vol XLV, No 2, 2010, p. 72–87.

A brief summary of the origin and production of signatures of written documents at originators (pre-archival care) and its usage during the processing of archival documents and making them available to the public (archive signature). An attempt at standardization and an appropriate choice of a unified system of signing (coding) archival documents.

PhDr. Vladimír Wolfshörndl, Slovenský národný archív, Drotárska cesta 42, 817 01 Bratislava

Cieľom nášho príspevku je „predstaviť“ archívnu signatúru, jej v podstate jednoznačnú definíciu, súčasne však aj paradoxne „rozkolísanú“ tvorbu u pôvodcu dokumentu a hlavne jej nejednotné použitie pri spracovaní a sprístupnení dokumentov v archíve. V tejto súvislosti (so zreteľom na teoretické aj praktické hľadiská) bude užitočné spomenúť význam slova signatúra, a to v niekoľkých príbuzných významoch vo všeobecnosti (v širšom slova zmysle). Signatúra ako kód, značka, označenie, prípadne podpis. Jej najrozšírenejšie použitie je v polygrafickom priemysle ako číselné označenie poradia knižnej zložky v dolnom rohu prvej stránky uľahčujúce správne zaradenie zložky do knižničného bloku; hárková značka a značnica na písmene (zastarané). Ďalej v knižniciach ako značka knihy a v muzejníctve a v rôznych zbierkach (nearchívneho pôvodu) ako značka predmetu a veci.

Ťažšie je však uspokojivo etymologizovať a definovať pôvod, ale hlavne význam slovného spojenia „archívna signatúra“, pre jej široký a mnohovýznamový záber. Archívna signatúra nás v podstate (nie vždy) sprevádza všetkými fázami archívnych prác – od triedenia, usporiadania, inventarizácie, katalogizácie až po vypracovanie archívnej pomôcky (archívneho diela). Literatúra k danej téme nie je ani taká skromná, ako sa zvykne hovoriť, skôr sa obmedzuje na tradičné konštatovania, ktoré sa zužujú na jednoznačné definície. Tieto však neriešia, a ani nemôžu riešiť, tvorbu a konkrétne použitie archívnych signatúr v archívnej praxi. V týchto súvislostiach sú u nás príspevky (odborné články a publikácie) skromné. Týmto otázkam sa venuje len okrajovo, v podstate sú to základné pravidlá, teoretické a metodické inštrukcie (pokyny, predpisy, návody), ktoré sa

zužujú na „klasické definície“ a na všeobecné príklady použitia signatúr v archívnej praxi. Dokonca časť archívnej society zastáva názor, že používanie termínu „archívna signatúra“ do archívniectva ani nepatrí.¹ Ide skôr o prevzatý „terminus technicus“ z knihovníctva, múzejníctva či polygrafického priemyslu. Dodávame, že termín „archívna signatúra“ je veľmi všeobecné označenie, ktoré platí pre všetky číselné a abecedné hodnoty v súbore archívnych dokumentov, prípadne pre jeden archívny dokument. Nakoniec archívna signatúra má aj evidenčnú (bezpečnostnú a lokačnú) funkciu.

Podľa definícií² je archívna signatúra jednoznačne určená a definovaná ako symbol vyjadrujúci umiestnenie jednotlivého archívneho dokumentu, prípadne súboru archívnych dokumentov v celku – je ich kódom alebo šifrou – poznávacou značkou (znakom). Francúzsky *La cote d'archives*, anglicky *Archivale signature – code*, rusky *Archivnij šifr*, nemecky *Signatur – Aktenzeichen*, taliansky *Segnatura*, poľsky *Sygnatura archiwalna*, maďarsky *Levéltári jelzet*. Archívnu (aj predarchívnu) signatúru môžeme tiež definovať ako dohodnutý systém pravidiel na priradenie významu k znakom s cieľom prenášania informácií. Aj v medzinárodnom meradle sú definície pojmu archívnej signatúry v podstate rovnaké. Situácia sa však radikálne zmení, keď hovoríme konkrétne o vzniku a tvorbe predarchívnej signatúry, ale hlavne pri jej použití – tvorbe (zostavovaní a pridelovaní) signatúry v archívnej praxi – pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov. Možno budeme sami prekvapení, keď zistíme, čo všetko spadá pod termín „predarchívna signatúra“ a „archívna signatúra“. V nasledujúcej časti sa pokúsime o štrukturalizáciu a systemizáciu (klasifikáciu) týchto termínov (odborných výrazov):

1. Predarchívna signatúra
 - I. Capsa – armarium – ladula – fasciculus – numerus,
 - II. Číslo spisu (spisové číslo), tiež protokolárne číslo, rokovacie číslo alebo registratúrne číslo,
 - II.1 Evidenčné (bežné) číslo, tiež číslo záznamu,
 - II.2 Podacie (protokolárne) číslo ako poradové – radové číslo,
 - II.3 Základné číslo,
 - II.4 Spisová značka,
 - II.5 Ukladacia značka,
 - II.6 Registratúrna značka.
2. Archívna signatúra
 - I. Predarchívna signatúra,
 - II. Nová (umelá, prípadne odvodená) signatúra,

¹ PETKOVA, S.: O používaní niektorých kolísavých termínov, *Archiven pregled*, č. 3–4, 1994.

² *Základné pravidlá pre spracovanie archívneho materiálu*, (1958). *Archívna príručka*, (1965). *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*, (1988). *Príručka archivára*, (1999).

- III. Signatúra (kód) archívu ako inštitúcie,
- IV. Poradové číslo inventárnej jednotky – inventárne číslo,
- V. Poradové číslo úložnej jednotky (archívna škatuľa, obaly na mapy, plány, fotografie a iné),
- VI. Bezpečnostná signatúra,
- VII. Lokačná signatúra.

Z uvedeného vyplýva, že ide o proces vzniku a tvorby (zostavovania a prideľovania) signatúry písomným záznamom u pôvodcu – predarchívne štádium až po ich spracovanie a sprístupnenie v archíve – archívne štádium. V archíve môžeme použiť a prideliť pôvodné (predarchívne) signatúry alebo zostaviť nové (umelé), prípadne odvodené archívne signatúry. V podstate vznik a tvorbu predarchívnej signatúry, ako aj jej použitie v archíve ovplyvnila spisová manipulácia,³ ktorá v širšom kontexte patrí do náuky o registratúrnych systémoch a je špeciálnou súčasťou archívnej teórie a praxe.⁴ Spisová manipulácia ako písomný styk, písomná evidencia a v konečnej fáze ukladací systém písomných záznamov u pôvodcu, kde práve pri ich evidencii a uložení „hrá“ hlavnú a nezastupiteľnú úlohu signatúra a je súčasne aj hlavným kritériom (znakom) hodnovernosti a právnej záväznosti písomných záznamov. Na vznik a tvorbu signatúr mali vplyv systémy spisovej manipulácie, ktoré sa používali na území Slovenska už v rakúsko-uhorskej monarchii, ako aj po vzniku prvej Československej republiky a Slovenskej republiky (1939–1945) a ovplyvnili aj súčasnosť. Bolo to v podstate päť systémov spisovej manipulácie, ktoré súčasne ovplyvnili aj základné spôsoby označovania (signovania, kódovania) písomných záznamov: 1. systém radových čísel, 2. systém základných čísel, 3. systém ukladacích značiek, 4. systém spisových značiek, 5. systém registratúrnych značiek.

1. Predarchívna signatúra

1. *Spisová manipulácia*

V stredoveku boli „úradné“ písomnosti uložené vo vreciach označených písmenami abecedy a jednotlivé písomnosti boli označené (signované) poradovými číslami. Základom usporiadania archívu bol systém vriec (capsa), v ktorom sa použilo spravidla usporiadanie podľa vecného systému, prípadne chronologicky (označené farbou) v štruktúre capsy – fasciculus – numerus. (Napríklad v Ústrednom pálfiovskom archíve systém usporiadania spočíval na signatúrach armarium – ladula – fasciculus – numerus.). V uhorských ústredných krajin-ských úradoch sa zaviedlo protokolovanie písomných záznamov formou podacích protokolov (denníkov) až v 2. polovici 18. storočia a pretrvalo na území Slovenska do súčasnosti. Podacie protokoly (denníky) evidovali došlé podanie

³ Odborný termín „spisová manipulácia“ je významovo užší ako súčasný termín „správa registratúry“.

⁴ RAKOŠ, ě.: Archívna veda a archívna prax, *Slovenská archivistika*, č. 1, 1990, s. 19.

v časovom poradí (chronologicky) a číslovali (signovali) ich podaciami (evidenčnými) číslami.⁵ Tieto podania sa zapísali do registratúrnych pomôcok (podacích protokolov), preto sa tiež nazývali protokolárnymi alebo radovými číslami – v jednom roku dostali podania čísla v aritmetickom rade za sebou. Podacie číslo môžeme definovať ako numerický symbol, ktorý označoval miesto a „fixoval“ poradie písomných záznamov (podaní) v registratúrnej pomôcke a poradové číslo ako numerický symbol, ktorý označoval poradie záznamov v spise (v podaní). Bol to systém radového čísla spisovej manipulácie, v ktorom sa spisy v tej istej veci nespájali pod jedným číslom, a to ani v registratúrnom štádiu. Snahou však bolo združovať spisy do celkov, v ktorých by boli podania v tej istej veci spolu. Táto zásada sa do určitej miery uplatnila v spisovej manipulácii podľa systému základného čísla. Jeho podstatou bolo, že podanie sa zapisovalo do registratúrnej pomôcky (podacieho protokolu) tak ako prichádzali a dostávali podacie a poradové čísla. V priebehu roka (prípadne dvoch až piatich rokov) boli všetky podania v tej istej veci spojené pod jedným číslom – a to základným číslom, pod ktorým sa uložili v registratúre (spisovni). Bol to jednoduchý a obvyklý spôsob spisovej manipulácie už v rakúsko-uhorskej monarchii.

Na Slovensku sa používal v Úrade Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska (1918–1927). V rokoch 1920–1923 boli snahy aj o zavedenie spisovej manipulácie podľa systému spisových značiek (označených rímskymi číslami). V registratúre (v spisovni) sa však spisy ukladali v chronologicko-numerickom poradí. Bola to v podstate kombinácia systému základného čísla so systémom spisových značiek, ktorý rozdeľoval písomné záznamy do vecných skupín, ktoré sa ďalej členili na podskupiny a pomocou zlomkov na ešte menšie pertinenčne – vecné celky. V roku 1924 sa upustilo od tohto náročného, ale hlavne ťažkopádneho systému používania spisových značiek a vecných skupín písomných záznamov a prešlo sa znovu na systém základného čísla. Súčasne sa používal aj systém radového čísla (hlavne pri ukladaní písomných záznamov v registratúre).

Podobná situácia v spisovej manipulácii a v signovaní písomných záznamov „prežívala“ aj v období krajinského zriadenia na Slovensku – v Krajinskom úrade v Bratislave, ako aj v období Slovenskej republiky (1939–1945), keď boli snahy (hlavne na Ministerstve vnútra) o zhospodárnenie a zlepšenie spisovej manipulácie. História sa znovu opakovala, keď sa mali podacie (protokolárne) čísla a základné čísla nahradiť rokovacími značkami, ktoré by súčasne zahrňovali v sebe aj príslušné spisové značky. Mali sa zaviesť stále (konštantné) spisové značky, stabilne pridelené opakujúcim sa agendovým skupinám písomných záznamov (1942). Tento pokus skončil kompromisom, keď miesto podacieho protokolu sa viedli knihy stálych a nestálych základných čísel a nakoniec trvalé (konštantné) základné čísla, pod ktorými sa písomné záznamy ukladali aj v registratúre (v spisovni). To sa ešte viac skomplikovalo používaním šifrovaných spisových značiek (stálych základných čísel). Podľa šifrovaného kľúča sa jed-

⁵ RÁKOŠ, E.: Teória archívneho fondu III., *Slovenská archivistika*, č. 1, 1996, s. 20.

notlivé vecné heslá označili arabskými číslami (napríklad kancelársky poriadok dostal číslo 411, kde 41 označovala poriadok a 1 označovala kancelársky). Šifrované spisové značky (v podstate podľa zásad desatinného systému spisovej manipulácie) sa pre svoju komplikovanosť a ťažkopádnosť v praxi neujali a prestali sa používať (1943).⁶ Ako sme spomenuli, už od vzniku Československej republiky boli snahy o uloženie písomných záznamov pomocou spisových plánov. Pre určité druhy spisových agend sa vypracovali ukladacie a spisové značky, pod ktorými sa tieto ukladali v registratúre (v spisovni). Ukladacie značky boli vopred určené heslá (označené arabskými číslami), pre určité vecné skupiny písomných záznamov v tej istej veci a slúžili na ich označenie pri uložení v registratúre (v spisovni). Spisy však boli naďalej protokolované v chronologicko-numerickej poradí, čo v praxi znamenalo zdvojenie signovania spisov dvomi značkami, a to protokolárnym (radovým alebo základným) číslom a príslušnou registratúrnou značkou. Spisová manipulácia podľa systému ukladacích značiek bola v podstate tiež kompromisom medzi chronologicko-numerickej radením spisov a desatinným systémom. Na rozdiel od systému ukladacích značiek, registratúrna (spisová) značka vyjadrovala pomocou stanovenej symboliky zaradenie písomných záznamov od ich vzniku alebo doručenia, do vopred stanovenej štruktúry – čo umožňovalo ich prehľadnejšie a rýchlejšie vybavovanie už v štádiu úradného konania. Tento systém registratúrnej (spisovej) značky sa najviac uplatnil v spisovej manipulácii podľa desatinného (decimálneho) systému. Verejná správa používala tzv. modifikované systémy desatinného triedenia. Spočívali v tom, že sa podľa potrieb príslušného odvetvia verejnej správy vypracovali registratúrne (spisové) plány, t. j. sústavy hesiel a im zodpovedajúce spisové značky. (Celá spisová značka aj s pomocným znakom už na prvý pohľad bola ťažkopádna, napr. zn. IV-315.2-N-1950/5/, kde IV = značka odboru, 315.2 = hlavný znak, N = zriaďovanie národných škôl, pomocný znak a evidenčné označenie, v tomto prípade pozostávajúce z ročníka 1950/5, kde 5 je číslom záznamu. Mohli sa pridať aj iné označenia, napríklad skratka spracovateľa).

Roky 1944–1945 (vznik povereníctiev) znamenali aj naďalej používanie starých „osvedčených“ protokolárných systémov spisovej manipulácie podľa radových a základných čísiel. V rokoch 1949–1954 boli znovu pokusy o zavedenie modifikovaného desatinného systému v Československej republike, ktorý sa však neujal. V rokoch 1954–1960 (popri protokolárných systémoch spisovej manipulácie) sa používal aj systém ukladacích značiek (známy z minulosti). V súčasnosti sa používa systém spisovej manipulácie podľa vopred vypracovaného registratúrneho plánu a registratúrnej značky, ktorý do istej miery vychádza zo spisovej manipulácie podľa modifikovaného desatinného systému a znova prežíva svoju „renesanciu“ vo verejnej správe.

V tomto na prvý pohľad „zdĺhavom“, ale v podstate stručnom prehľade o spisovej manipulácii a vzniku, tvorbe a použití signatúr u pôvodcu písomných

⁶ SNA, fond PV, škat. 25. Vyhláška Ministerstva vnútra, prez., č. 26 763 – I/1 – 1941.

záznamov, sme chceli poukázať na ich často zložitú, ťažkopádnu a nepraktickú tvorbu. V praxi to znamenalo predimenzované alfabeticke-numericke označovanie (signovanie) spisov, používanie značiek, dokonca skratiek a zlomkov v číslach spisov, čo ovplyvňovalo a sťažovalo aj ukladanie písomných záznamov v registratúrnom štádiu a hlavne skomplikovalo ich spracovanie a sprístupnenie v archíve. Všetky uvedené signatúry sú číslami spisov – registratúrными (spisovými) značkami, ktoré sú súčasne aj ich hlavným identifikačným znakom, kritériom hodnovernosti a právnej záväznosti. Môžeme zhrnúť, že číslo spisu (písomného záznamu) – jeho signatúra, kód – bez ohľadu na to, či išlo o radové číslo, základné číslo, spisovú značku, ukladaciu značku alebo registratúrnu značku – vzniklo väčšinou kombináciou numerickeých a alfabetickeých symbolov, kódom (značkou alebo skratkou) organizačného útvaru pôvodcu, poradového čísla podacieho protokolu, lomené kalendárnym rokom, pridaním registratúrnej (spisovej a ukladacej) značky, prípadne radovým a základným číslom a značkou (skratkou) zamestnanca, ktorý spis vybavoval.

2. Archívna signatúra

1. Obsah pojmu

Archívne signatúry (zhodné so súčasnou definíciou) sa v podstate „vykryštali-zovali“ až v 20. storočí. Je dôležité konštatovať tú skutočnosť, že pre spôsob signovania písomných záznamov neboli ustálené povinné pravidlá (normy), a keď aj boli, tak nie vždy sa dodržiavali. Tvorba, výber a použitie archívnej signatúry záviselo vo väčšej miere od prijatých metód spracovania súboru dokumentov do archívnych fondov a zbierok, od druhu archívnych dokumentov, v konečnom štádiu však od voľby spracovateľa (archivára) – a hlavne sa nedodržiaval jednotný postup pri ich používaní. Tento stav prekvapivo trvá dodnes.

Archívna signatúra ako poznávací znak daný archívnej (inventárnej) jednotke určuje jej miesto v súbore dokumentov a umožňuje jej identifikáciu. Súbor týchto poznávacích znakov – archívnych signatúr – ukazuje na aktuálne miesto uloženia archívnej (inventárnej) jednotky. Prvá časť tejto definície, v ktorej archívna signatúra „fixuje“ miesto uloženia v súbore dokumentov, ohraničuje archívnu signatúru len ako symbol určujúci jej miesto v súbore dokumentov. Druhá časť definície, ktorá umožňuje jej identifikáciu, naznačuje, hoci to nevyznieva jasne z definície, že súčasťou archívnej signatúry môže byť nielen jej miesto v súbore, ale môže byť aj symbolom samotného súboru dokumentov (dokumentu), prípadne aj „dodatkovou“ značkou názvu archívu. Obidve časti tejto definície však neurčujú (nevymedzujú), aké podmienky musí spĺňať znak signatúrnej jednotky – archívnej signatúry – v súbore dokumentov.⁷ Jednou z teórií overených v praxi je, že archívne signatúry určujú v súbore archívnych dokumentov čísla postavenia (miesta) archívnej jednotky zapísanej v archívnej pomôcke (v archívnom diele), kde „fixujú“ súbory dokumentov v jednej veci, prípadne aj jednotlivé ar-

⁷ RADTKE, I.: Sygnatura archiwalna, *Archeion*, č. 1, 1985, s. 24.

chívne dokumenty. Ďalší význam (funkcia) archívnej signatúry je v tom, že ju používateľ cituje v odborných článkoch a v literatúre. Nakoniec archívna signatúra poslúži aj ako bezpečnostná a lokačná jednotka. Jej bezpečnostná funkcia spočíva vo fóliovaní a paginovaní archívnych dokumentov. Lokačná signatúra spĺňa bezpečnostnú aj evidenčnú funkciu, a to označením depotu, miestnosti, strany regálu, jeho polic, prípadne aj poradového čísla archívnej jednotky.⁸ Tieto funkcie archívnej signatúry však nebývajú v archívoch patrične docenené. Archívnu signatúru môžeme tiež definovať ako symbol, ktorý vyjadruje stručný názov archívneho dokumentu, a to spravidla pôvodným číslom spisu vytvoreným podľa protokolárnych (rokovacích) čísiel alebo registratúrnou (spisovou) značkou vytvorenou podľa registratúrneho (spisového) plánu – pre súbor archívnych dokumentov v jednej veci alebo pre jeden archívny dokument. Pri najrozšírenejšom druhu „novodobých“ písomných záznamov, ktorými sú spisy, je snád vhodnejšie používať miesto pojmu „archívna signatúra“ termín číslo spisu, ktorým môže byť radové číslo, základné číslo, ukladacia značka, spisová značka a registratúrna značka.

2. Archívna signatúra

2. *Tvorba, výber a použitie*

Pre tvorbu, výber a použitie archívnych signatúr pri spracovaní a sprístupnení archívnych dokumentov (ako sme už spomenuli), sú v podstate jediným návodom archívno-teoretické práce.⁹ Sú v nich určené inštrukcie a pravidlá pre tvorbu, prípadne výber archívnych signatúr pri spracovaní archívnych dokumentov a vypracovaní archívnej pomôcky (archívneho diela). Musíme však znovu zdôrazniť, že tieto návody a možnosti výberu a použitia archívnych signatúr v konečnom štádiu sú determinované spracovateľom archívneho fondu (zbierky), čo však nie je najšťastnejšie riešenie. Znamená to „rozkolísanosť“, a tým aj nejednotnosť pri tvorbe a pri výbere archívnych signatúr. Dôležitý bude jednotný výber a hlavne jednotné použitie v archívnej praxi, t. j. štandardizácia archívnych signatúr. Nakoniec to uľahčí a zjednoduší aj použitie archívnych signatúr pri počítačovom spracovaní archívnych dokumentov.

V nasledujúcej časti príspevku poukážeme na tvorbu archívnych signatúr pre jednotlivé druhy písomných záznamov pri vypracovaní najčastejšej archívnej pomôcky v súčasnosti – inventára a v budúcnosti katalógu (podľa základných aj nových pravidiel a príručiek). Pre kvantitatívne najrozšírenejší druh archívnych dokumentov – spisov – boli pri vypracovaní formou inventára uvedené nasledujúce archívne signatúry. Poradové číslo inventárnej jednotky, t. j. inventárne číslo a signatúra, t. j. spisová značka alebo registratúrne označenie spisov – registratúrna značka. Keď inventárnou jednotkou bol súbor spisov najnižšieho registratúrneho oddelenia, súčasťou signatúry bolo jeho označenie. Pri formovaní

⁸ IGIELSKI, A.: Lokačná signatúra v archíve, *Archiwista*, č. 2–3, 1975.

⁹ Pozri poznámku č. 2.

v podstate „nových“ inventárnych jednotiek (pri premanipulovaní archívneho fondu) sa použil aj novovytvorený (umelý) systém ich označovania. Spisy v chronologicko-numerickej sériách sa označili ich oficiálnymi alebo vžitými skratkami (sekr., prez., adm. a pod.). Podobne sa postupovalo aj pri inventarizácii spisov podľa ukladacích jednotiek. Pri inventarizácii každého spisu sa uviedlo podacie číslo spisu. Pri starších fondoch, v ktorých sa obnovilo pôvodné usporiadanie, sa použili aj pôvodné signatúry. Ďalej to bol číselný rozsah spisov v ukladacej jednotke (v archívnej škatuli, ale aj iné), keď boli spisy číslované a inventárna jednotka bola uložená vo viac než v jednej ukladacej jednotke a nakoniec to bolo poradové číslo alebo rozsah poradových čísiel ukladacej jednotky. Túto môžeme nazvať aj lokačnou signatúrou. To bol návod na tvorbu (použitie) archívnej signatúry pri inventarizácii archívnych dokumentov (spisov) podľa základných pravidiel. V Príručke archivára (1999) sa už pripúšťa aj inventárna jednotka ako skupina spisov uložených v jednej ukladacej jednotke (v archívnej škatuli) pri veľkých chronologicko-numerickej sériách spisov a inventárnou jednotkou môže byť aj jeden archívny dokument (jednotlivina). Táto požiadavka by mala byť v súčasnosti už samozrejmosťou aspoň v teoretickej rovine a v budúcnosti snáď už aj ako striktná požiadavka v praxi. Archívny dokument (jednotlivina) by zjednotil aj tvorbu, výber a použitie tej ktorej archívnej signatúry. Odpadli by všetky signatúry predarchívneho štádia, ako aj umelé, novovytvorené archívne signatúry. Jednou z možností by bolo použitie pôvodnej signatúry – registratúrnej (spisovej) značky alebo použitie poradového čísla inventárnej jednotky (inventárneho čísla) ako archívnej signatúry. Dôležitou zásadou by však bolo, aby sa použila len jedna archívna signatúra.

Podľa uvedených základných pravidiel a príručiek je aj tvorba, výber a použitie archívnych signatúr pri inventarizácii a katalogizácii listín dosť široký. To dáva viac možností pre tvorbu a výber archívnej signatúry, čo v praxi znamená jej rozkolísanosť a nejednotnosť. Pri inventarizácii listín sa má použiť súčasná archívna signatúra. Táto formulácia v základných pravidlách však dáva k dispozícii viac možností preto, že súčasnou archívnu signatúrou môže byť aj pôvodná signatúra, prípadne odvodená signatúra, ale aj novovytvorená (umelá) signatúra. To sa ešte viac komplikuje tým, že sa v zátvorke môže použiť aj pôvodná signatúra, ak jej identifikácia má význam pre posúdenie osudov príslušnej listiny, alebo ak je listina pod touto signatúrou známa v odborných publikáciách a v literatúre. V archívnom fonde (zbierke), ktorý sa skladá výlučne z listín, je súčasná signatúra obyčajne zhodná s inventárnym číslom. V ostatných prípadoch sa signatúra tvorí podľa štruktúry fondu a skladá sa z označenia skupiny a podskupiny a poradového čísla (podľa zaradenia v skupine či v podskupine). Podobne pri katalogizácii listín sa má použiť súčasná archívna signatúra a v zátvorkách všetky staršie signatúry, potrebné k identifikácii príslušnej listiny. Myslíme si, že aj v tomto prípade je danosť mnohých možností pri tvorbe, výbere a použití archívnych signatúr na škodu vecí. Slová ako „osud listiny“ a „...keď sú tak známe

v literatúre“ sú veľmi všeobecné konštatovania a nie sú argumentom pre zachovanie starých, prípadne viacerých signatúr. Je to klišé, ktoré toho veľa nevyrieši.

Aj pri inventarizácii účtovných písomných záznamov a úradných kníh sa používa pôvodná signatúra, ak je dôležitá pre určenie miesta v systéme agendy alebo usporiadania. Podobná požiadavka je aj pri ich katalogizácii (ktoré sa formou katalógu spracúvajú len výnimočne). Použiť sa má platná archívna signatúra, a v zátvorkách aj staršie signatúry, keď sú takto známe v literatúre, alebo majú význam pre ich identifikáciu.

Pri inventarizácii technickej dokumentácie sa používa pôvodná signatúra. Ak je inventárne číslo súčasne signatúrou, táto „odpadá“. Platí to aj pre dokumenty na netradičných nosičoch informácií (fotografie, osobné doklady, rukopisy vedeckých diel, pamäti, verejné prejavy a pod.).

Podobne pri inventarizácii a katalogizácii máp a plánov sa dáva signatúra, ak sa pomocou nej od seba odlišujú samostatné mapové celky a série, alebo ak má signatúra význam pre identifikáciu mapy (plánu). Ak je inventárne číslo súčasne signatúrou, táto „odpadá“.

Pri inventarizácii rôznych súborov dokumentov neregistrátúrneho charakteru (sčítanie ľudu, dotazníkové akcie, štatistické súbory) dostanú tieto signatúru, prípadne štatistický kód, ak je podľa nich súbor pôvodne členený.

Môžeme zhrnúť, že pre zjednodušenie a zjednotenie použitia archívnych signatúr najviac vyhovuje tvorba a použitie archívnej signatúry pri inventarizácii a katalogizácii technickej dokumentácie, dokumentov na netradičných nosičoch informácií a máp a plánov. V týchto prípadoch sa používa pôvodná signatúra alebo nová signatúra – nie však súčasne obidve – a keď je inventárne číslo súčasne aj archívnu signatúrou – táto „odpadá“. Dôležité je, že sa na označenie súboru archívnych dokumentov, prípadne jednotliviny použije len jedna archívna signatúra.

2. Archívna signatúra

3. Základné archívne práce

So spracovaním, sprístupňovaním a využívaním archívnych dokumentov úzko súvisí aj tvorba a použitie archívnych signatúr. Ako sme už spomenuli, archívna signatúra stanoví značku názvu archívu, názvu súboru dokumentov, prípadne archívneho dokumentu (jednotliviny) a nakoniec poradové číslo archívnej jednotky. Archívna signatúra je jedným z najdôležitejších identifikačných a evidenčných znakov pri vypracovaní štruktúry archívneho fondu (zbierky) a archívnej pomôcky (inventár, katalóg). Z týchto dôvodov poukážeme aj na notoricky známe problémy, a to objektívne, ale aj subjektívne ťažkosti a nejednotnosť, ktorá vzniká pri základných archívnych prácach a tým aj pri tvorbe, výbere a použití archívnych signatúr. Celkom logicky sa predpokladá aj jednotný postup a jednotné pracovné metódy pri evidencii, spracovaní a sprístupnení archívnych dokumentov. V našich archívoch je problém usporiadania a inventarizácie písomností vyplývajúci z nepomeru medzi inventárnou a ukladacou (evidenčnou) jed-

notkou, keď sa v našej spisovej manipulácii doteraz nevyvinula jednotka, ktorá by v sebe zahrňovala primeraný počet spisov, súcich stať sa inventárnou jednotkou. Čo je však dôležité, je požiadavka a základný imperatív pre spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov – a to, že zaradenie archívneho dokumentu vo fonde má byť pevne fixované, t. j. signované a evidované tak, aby bolo možné kedykoľvek vonkajším zásahom rozsypaný fond znova rekonštruovať do pôvodnej podoby.¹⁰ Pri spracúvaní a sprístupňovaní veľkých nečlenených chronologicko-numerickej sériách spisov (hlavne po roku 1945) vzniká rozkolísanosť pri tvorbe najmenších archívnych jednotiek, čo má vplyv na nejednotnosť a dočasnosť pri signovaní a evidovaní archívnych dokumentov – a tým je daná aj dočasnosť celej archívnej pomôcky (inventára). Unisono sa konštatuje, že veľké nečlenené chronologicko-numerickej série spisov, kde sa spisová manipulácia zakladá na protokolárnom systéme radových a základných čísiel, možno pripustiť len pri malom množstve spisov, prípadne len v tých prípadoch, keď ich nie je možné pre ich obsahovú rôznorodosť triediť vecne. Už táto formulácia „problému“ je kontroverzná. Pojmy ako „malé množstvo spisov“ a „nie je možné...“ sú nič nehovoriace slová, ktoré v podstate pripúšťajú výnimky a subjektívne zásahy jednotlivých spracovateľov archívneho fondu – ale v konečnom štádiu nič neriešia. V našich archívoch je problémom tvorba inventárnej jednotky v spisových registratúrach a signovanie (kódovanie) archívnej jednotky. Nie je údajne vhodné tvoriť inventárnu jednotku z nečlenej série spisov, ktorú charakterizuje iba vzťah číselnej sériovosti, t. j. postupujúci rad evidenčných (poradových) čísiel. Tieto je údajne archivár povinný prekvalifikovať tak, že vytvorí perfektné¹¹ a účelné¹² inventárne jednotky. Musíme konštatovať a trvať na tom, že aj tieto požiadavky sú kliše, ktoré má síce snahu upozorniť na stále aktuálny problém, ale nič nevyrieši. Vytvoriť perfektné a účelné inventárne jednotky nakoniec nebolo v doterajšej archívnej praxi dosť možné z viacerých dôvodov. Hlavným dôvodom je absencia vypracovania štandardov pre spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov (formou inventára), ako aj štandardného a jednotného výberu jednej archívnej signatúry na „fixovanie“ súboru archívnych dokumentov, prípadne jedného archívneho dokumentu. To by vyriešilo aj problém ako usporiadať a sprístupniť veľké nečlenené chronologicko-numerickej série spisov bez toho, aby sa museli „premanipulovať“. Východisko, ktoré však bolo skôr kompromisom, videli odborní archivári pri spracovaní takýchto spisov podľa systému vybudovanom na protokolovaní podľa poradových čísiel a súčasne na ich ukladaní podľa pertinencie-vecných skupín. Ako sme už spomenuli, bol to v podstate kombinovaný systém základného čísla a dosť slabo vypracovo-

¹⁰ RÁKOŠ, E.: Spracúvanie a sprístupňovanie fondov povereníctiev 1945–1960 (Príspevok k archívnej metodike), *Slovenská archivistika*, č. 1, 1985, s. 28.

¹¹ RÁKOŠ, E.: Teória archívneho fondu V., – Archívne aspekty – analýza, *Slovenská archivistika*, č. 2, 1997, s. 17.

¹² VARGA, A.: Analýza klasického informačného systému, *Slovenská archivistika*, č. 1, 1992, s. 153.

vaný modifikovaný desatinný systém spisovej manipulácie, ktorý sa vo verejnej správe neujal. Paradoxne podobné problémy nastali aj neskôr, v podstate pretrvávajú až do súčasnosti, pri tvorbe pertinenčne-vecných skupín písomných záznamov v súvislosti s vypracovaním registratúrnych plánov u pôvodcov. Najčastejšie ide o nedostatočné členenie príslušných pertinenčne-vecných skupín písomných záznamov, nesprávne, prípadne žiadne zaradenie spisov podľa registratúrneho plánu, úradná komunikácia prebieha pod evidenčnými číslami záznamov, v príručných registratúrach nie sú uzavreté spisy uložené podľa registratúrnych značiek a neadekvátne sa využíva vecná skupina „Rôzne“, kde sa zaraďujú aj také záležitosti, ktoré by sa mohli zaradiť do príslušných pertinenčne-vecných skupín spisov. Spomenuté nedostatky nie sú spôsobené ani tak z neznalosti, ako skôr z nezáujmu, pohodlnosti a snahy o rýchle vybavenie a zaradenie spisov v úradnom konaní. Súčasná odborná literatúra zaoberajúca sa správou registratúrnych záznamov a archívnych dokumentov¹³ pri tvorbe a prideľovaní registratúrnych značiek dávajú veľmi široký priestor pre ich realizáciu, a to tým, že odporúčajú upraviť registratúrne značky (čísla spisov) individuálne podľa používaného registratúrneho plánu organizácie (bez ohľadu na to, či ide o správu registratúry neautomatizovaným alebo automatizovaným spôsobom). V budúcnosti pôjde o zjednotenie a štandardizáciu registratúrnych plánov a registratúrnych značiek. (Napríklad podľa odvetví národného hospodárstva, jednotlivých rezortných ministerstiev a pod.). V konečnom štádiu to bude mať pozitívny dopad aj na spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov.

V nedávnej minulosti jednou z možností prehľadnejšej a rýchlejšej orientácie vo veľkých nečlenených sériách spisov bolo aj ich označenie signatúrami, podľa ktorých sa požadované archívne dokumenty vyhľadávali.¹⁴ Archívne dokumenty sa označili zvolenými signatúrami (značkami) série (skupiny) alebo podsérie (podskupiny), do ktorej podľa obsahu patrili. Zatriedené archívne dokumenty sa tak zoradili podľa pôvodných (starých) čísiel do skupín a podskupín nového usporiadania v rámci jednotlivých ročníkov. Pri archívnom spracovaní dokumentov mohli tieto dostať ešte odvodenú signatúru (v prípade keď nebola pôvodná signatúra) alebo novú (umelú) signatúru „vytvorenú“ spracovateľom archívnych dokumentov. Sériou a podsériou sa nazývali archívne jednotky rovnakého druhu v archívnom fonde, ktoré mohli byť radené chronologicky, abecedne, vecne (napr. séria Účtovníctvo sa delila na podsérie Hlavné knihy, Pokladničné knihy a pod.). K signatúre patrilo aj poradové číslo fasciklu v jednotlivých sériách dokumentov, prípadne číslo zväzku, spisu alebo listu.¹⁵ Na označe-

¹³ KARTOUS, P. – MRIŽOVÁ, M.: *Správa registratúry a archívu podnikateľských a iných subjektov*, Bratislava 2000 a *Správa registratúrnych záznamov a archívnych dokumentov u ich pôvodcov*, Bratislava 2003.

¹⁴ ZEMĚNE, R. M.: Prebudovanie a inventarizácia nečlenených fondov, *Archivní časopis*, č. 1, 1965, s. 13–17.

¹⁵ ŠAMBERGER, Z.: Materiály k medzinárodnej archívnej terminológii, *Sborník archivních prací*, č. 1, 1964, s. 266.

nie sa odporúčalo použiť v signatúre skupinu dvoch písmen a na označenie druhu archívneho dokumentu zas rímske čísla (napr. I. listina, II. knihy, III. spisy, IV. pomocné knihy) a pre lepšiu prehľadnosť striedať číselné a abecedné značky. Nakoniec prebehla posledná fáza prebudovania štruktúry uloženia spisov, a to zapísaním sérií a podsérií spisov do rubriky ich základných čísiel v registratúrnych pomôckach (v podacom protokole, v indexe alebo číselníku). Týmto novým signovaním sa dosiahla konkordancia starého usporiadania spisov s novým usporiadaním. Platnosť pôvodných registratúrnych pomôcok zostala zachovaná. Spracovaním archívnych fondov bol pôvodný chronologicko-numerický rad základných čísiel porušený premanipulovaním a skartáciou. Základné číslo archívneho dokumentu sa tak stalo iba časťou úložnej signatúry a stratilo svoju pôvodnú funkciu kontrolného a evidenčného činiteľa. Túto prebralo nové poradové číslo dokumentu. Poradové číslo súčasne odstránilo aj nedostatok spôsobený veľkými hiátmi v radení základných čísiel. Presné signatúry archívnych dokumentov sa mohli zistiť len z konkrétnych údajov v archívnej pomôcke (v inventári), aj to nie vždy, prípadne z registratúrnych pomôcok (podací protokol, index) pôvodcu fondu. Táto syntéza starých a nových pomôcok mala pomôcť aj bádateľom. V mnohých prípadoch sa však registratúrne pomôcky nezachovali, prípadne archívnym spracovaním (skartáciou) stratili do istej miery svoj pôvodný význam, a tak aj ich konkordancia s novými archívnymi pomôckami nebola potrebná. M. Kušík (už v roku 1956)¹⁶ napísal, že inventárna jednotka musí byť fyzicky ohraničená a organicky členená. Jednotlivé archívne dokumenty inventárnej jednotky sa nesignovali ani nie tak z dôvodu šetrenia pôvodných dokumentov, ale hlavne z nedostatku času. Praktické dôvody však viedli k tomu, že sa pristúpilo k vyznačovaniu signatúry na spisoch a k foliácii z bezpečnostných dôvodov. Konštatoval, že inventárne číslo, ktoré postupuje kurentne celým archívnym fondom, predstavuje menej produktívny rad čísiel, ale nemožno ho podceňovať už z toho dôvodu, že stmeluje celý fond do logických súvislostí a je výrazom dobrej proveniencie a dobrého usporiadania fondu. Neproduktívne sa zdá inventárne číslo preto, že pri citácii sa vystačí so signatúrou a vlastnou značkou spisu. Mali by sme sa vystríhať toho, aby naše archívne pomôcky neboli len záplavou numerických a alfabetických značiek, prípadne skratiek, ktoré sú sami osebe dokumentačne mŕtve, ale aby viac hovorili o obsahu inventárnej jednotky. Preto by sme nemali používať a citovať celý identifikačný aparát – inventárne číslo, poradové číslo spisu, a to pôvodnú alebo novovytvorenú signatúru. V minulosti tiež platilo, že výrazné má byť poradové číslo úložnej (evidenčnej) jednotky, pretože je najpraktickejším manipulačným prostriedkom. V súčasnosti však, s podrobnejším spracovaním archívnych dokumentov, táto možnosť už stratila svoje opodstatnenie. Stručne, ale veľmi výstižne sa znovu vyjadril

¹⁶ KUŠÍK, M.: K problémom inventarizácie novodobého spisového materiálu, *Archivní časopis*, č. 3, 1956, s. 43.

E. Rákoš¹⁷ o konkrétnych problémoch, ktoré sú najslabším ohniskom doterajších metodických pravidiel a inštrukcií pre spracúvanie a sprístupňovanie archívnych fondov. Je to problém konštrukcie najmenej organickej jednotky archívneho fondu – inventárnej jednotky, problém názvu (popisu) inventárnej jednotky a problém signovania (kódovania) inventárnej jednotky. Vyslovil požiadavku, že inventárnu jednotku má tvoriť iba niekoľko obsahovo príbuzných spisov, resp. iba jeden základný spis (spis v archívnom slova zmysle) – a môžeme dodať, že v budúcnosti aj každý archívny dokument (jednotlivina).

2. Archívna signatúra

4. Štandardizácia

Z uvedených archívno-teoretických a archívno-metodických inštrukcií a pravidiel pre spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov – s ktorými úzko súvisí aj tvorba a použitie archívnej signatúry – vyplývajú isté skutočnosti. V minulosti, ale aj v súčasnosti ide o spracovanie a sprístupnenie archívnych fondov a zbierok najčastejšou formou archívnej pomôcky – inventárom, čo má dopad aj na tvorbu, výber a použitie príslušného signovania (kódovania) archívnych dokumentov. Pri archívnom spracovaní dokumentov, v podstate premanipulovaní veľkých chronologicko-numericke členených registratúrach, tieto ovplyvňujú aj tvorbu, výber a použitie archívnych signatúr – a to negatívne. V archívnej praxi to znamená veľkú nejednotnosť pri výbere a použití tej ktorej archívnej signatúry v archívnej pomôcke (v archívnom diele) a následne aj pri citácii v odborných článkoch a v literatúre. Ako sme už spomenuli, „fixovať“ množstvo archívnych dokumentov viacerými signatúrami (pôvodnými, odvodenými alebo novými signatúrami) vytvorenými spracovateľom archívneho fondu, ako aj úložnými, bezpečnostnými a lokačnými signatúrami je kontraproduktívne a hlavne nejednotné. Podobne konkordancia starého usporiadania písomných záznamov s novým usporiadaním, keď sa v mnohých prípadoch nezachovali pôvodné registratúrne pomôcky, prípadne archívnym spracovaním (skartáciou) stratili do istej miery svoj pôvodný význam, čím sa aj ich konkordancia s novými archívnymi pomôckami stáva nepotrebnou. (Nakoniec sa registratúrne pomôcky pri veľkom množstve novodobých dokumentov bádateľmi ani veľmi nevyužívajú.) V teoretickej rovine snáď aj platila zásada, že archívna signatúra má archívny dokument presne identifikovať, je jeho stručným názvom vyjadreným spravidla pôvodnou signatúrou a nemá byť „preťažovaná“ zbytočným množstvom číselných a abecedných značiek a skratiek.¹⁸ V praktickej rovine však často opak bol pravdou, a to aj v súčasnosti. V budúcnosti pôjde o tvorbu signatúr (kódov), ako aj o výber a použitie účelného a prehľadného systému označovania archívnych dokumentov a hlavne štandardného a jednotného výberu toho

¹⁷ RÁKOŠ, E.: Teória a metodológia spracúvania a sprístupňovania archívnych fondov, *Slovenská archivistika*, č. 1, 1994, s. 179–180.

¹⁸ LUKÁŠ, V.: Základní pojmy z archivní praxe, *Archivní časopis*, č. 2, 1952, s. 45.

ktorého systému signovania (kódovania) archívnych dokumentov. Mnohí odborní archivári spomínali nejednotnosť archívnych signatúr používaných pri spracovaní a sprístupnení archívnych fondov a zbierok a podávali návrhy na zavedenie jednotnej sústavy signatúr, a to už v predarchívnom štádiu.¹⁹ Zvlášť aktuálnou je v súčasnosti tvorba, výber a použitie archívnych signatúr v súvislosti s využívaním výpočtovej techniky pri budovaní automatizovaného informačného systému. Aj v tejto oblasti je veľká nejednotnosť názorov na to, akú vhodnú signatúru (kód) použiť pri spracovaní archívnych dokumentov. Na jednej strane sa ozývajú hlasy pre „premanipulovanie“ a modifikáciu pôvodného usporiadania dokumentov na základe pertinenčne-vecných vzťahov, v záujme ich „zdokonalenia“. Na druhej strane sa požaduje absolútna rekonštrukcia pôvodného systému.²⁰ Podobne rozkolísaný je aj názor na tvorbu a použitie archívnych signatúr. Niektorí odborní archivári poukazujú na nevhodnosť používania pôvodných – predarchívnych signatúr,²¹ hlavne pri počítačovom spracovaní archívnych dokumentov, keď tieto môžu byť predimenzované číselnými a abecednými znakmi ako aj značkami a skratkami slov. Iní uprednostňujú používanie nových archívnych signatúr vytvorených spracovateľom archívnych fondov a zbierok a zabúdajú pri tom na subjektívne faktory, ktoré ovplyvnia ich tvorbu a použitie, a to v negatívnom slova zmysle – ich nejednotnosťou. Mnohí odborní archivári dávajú prednosť systému poradových čísiel ako najpraktickejšej archívnej signatúre. V poľských archívoch (po roku 1945) sa natrvalo udomácnil systém poradových (bežných) čísiel v archívnych pomôckach vo funkcii archívnych signatúr. Tieto súčasne označovali (fixovali) aj inventárnu (archívnu) jednotku. Systém poradových čísiel nezávisí od čísiel archívnych dokumentov, nevyžaduje žiadne ďalšie nové, odvodené a dodatkové označenia (signatúr) na rozlíšenie jednej signatúry od druhej a najlepšie vyhovujú zásade, že archívna signatúra má byť stála a nemenná. (Jej zmena sa pripúšťa len vo výnimočných prípadoch.) Použitie poradového čísla ako symbolu archívnej jednotky v súbore dokumentov aj jednotlivín je veľmi praktické pri sprístupňovaní archívnych dokumentov (v archívnom fonde má byť archívnu signatúrou poradové číslo od 1 do x),²² ako aj pri ich citovaní používateľmi v odborných prácach a v literatúre.

Prikláňame sa tiež k tomuto variantu (systému) použitia poradového čísla ako archívnej signatúry a rozpoznávajúceho (identifikačného) znaku archívnej (inventárnej) jednotky v súbore archívnych dokumentov. Tieto poradové čísla oddeľujú od seba jednotlivé archívne (inventárne) jednotky patriace do daného súboru dokumentov, prípadne jednotliviny, kde každá archívna (inventárna) jed-

¹⁹ LALIČ, S.: Potreby a možnosti zavedenia jednotných značiek, *Arhivski pregled*, č. 1–2, 1973.

²⁰ LODOLINI, E.: L'ordinamento dell'archivio: nuove discussioni, *Rassegna degli Archivi di Stato*, č. 1–3, 1981.

²¹ GREEN, A.: Signatures and computer systems, *Journal of the Society of Archivists*, č. 11, 1990.

²² RADTKE, I.: Sygnatura archiwalna, *Archeion*, č. 1, 1985, s. 30.

notka má samostatné poradové číslo, ktoré označuje archívnu signatúru. Toto poradové číslo je archívnu signatúrou už danou, jednotnou a stálou, a nemusí ju „vytvárať“ spracovateľ archívneho fondu (zbierky).

Na predarchívnu a archívnu signatúru môžeme tiež pozeráť aj ako na fenomén historický, právny a archívny. Z historického hľadiska je archívnu signatúrou pôvodná (predarchívna) signatúra, ktorá vznikla u pôvodcu budúceho archívneho fondu (zbierky). Z archívneho hľadiska je archívnu signatúrou tá signatúra (môže ňou byť aj pôvodná, predarchívna – historická signatúra), ktorú jej „pridelil“ spracovateľ archívneho fondu (zbierky) v archíve. Nakoniec obidva tieto fenomény archívnej signatúry sú umocnené hodnovernosťou a právnou záväznosťou archívnych dokumentov. Ako konštatoval archívny odborník E. Rákoš, úsilie archivárov smeruje k zachovaniu integrity archívov a archívnych fondov, hodnovernosti a právnej záväznosti archívnych dokumentov v archíve.²³ Jedným z hlavných identifikačných znakov, hodnovernosti a právnej záväznosti v tomto smere je signovanie (kódovanie) písomných záznamov v predarchívnej sfére (predarchívna signatúra) a v konečnom štádiu ich signovanie (kódovanie) pri spracovaní a sprístupnení v archíve (archívna signatúra).

Z uvedeného vyplýva, že rozkolísanosť názorov na spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov v minulosti, ale aj v súčasnosti zasahujú tvorbu, výber a hlavne použitie archívnej signatúry – a to negatívne. Logicky z toho vyplývajú aj problémy a ťažkosti pri štandardizácii a zavedení jednotnej sústavy archívnych signatúr. Stále aktuálnou je požiadavka na vypracovanie štandardov pre spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov. Tento pohyb sa začal v 80. rokoch 20. storočia v anglosaských krajinách a nie je dovŕšený dodnes. Táto požiadavka platí analogicky aj pre tvorbu a použitie archívnych signatúr. V tomto smere snahy o štandardizáciu archívnych signatúr nezaostávajú alebo súbežne zaostávajú za štandardizáciou pri spracovaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov. Štandardizácia používania archívnych signatúr nemôže predbehnúť štandardizáciu spracovania archívnych dokumentov.

Na záver môžeme zhrnúť, že problémom nie je ani tak tvorba a použitie predarchívnych signatúr u pôvodcov, ako skôr štandardizácia a vhodný výber signovania (kódovania) archívnych dokumentov, zavedenie jednotnej sústavy archívnych signatúr a ich striktné, dôsledné a jednotné používanie v praxi – pri spracovaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov v našich archívoch.

²³ RÁKOŠ, E.: Teória archívneho fondu I., *Slovenská archivistika*, č. 1, 1994, s. 152.

COTE D'ARCHIVES

Vladimír Wolfshörndl

La revue concise de la genèse et la création des cotes des enregistrements écrits chez l'auteur – la cote préliminaire où, au cours de l'enregistrement (signage, codage) des documents écrits, un rôle important appartient au système de la rédaction des documents. Ensuite la création, le choix et l'utilisation des cotes au cours du traitement et de l'accessibilité des documents dans les archives – la cote d'archives.

Nous avons mis en évidence le phénomène que, même si la cote d'archives est déterminée et définie d'une façon exacte, sa création est paradoxalement „ébranlée“ et surtout utilisée d'une façon différente quant au traitement et à l'accessibilité des documents dans les archives. Nous faisons remarquer sa création qui est souvent maladroite, compliquée et peu pratique déjà chez l'auteur lui-même, quant à leurs enregistrements écrits. En pratique, cela signifie souvent une détermination (signation) alphabético-numérique de documents surdimensionnée. (Signes, abréviations et fractions dans les numéros des enregistrements écrits). Cela a une influence négative sur leur rangement dans le stade d'enregistrement et, par cette divergence, complique leur détermination au cours de leur traitement et leur accessibilité dans les archives.

En faisant effort de standardisation et de choix convenable d'un système homogène de signation (codage) des documents d'archives, nous penchons pour le système où l'on emploiera le numéro de classement en tant que cote d'archives et le signe d'identification d'inventaire d'archives dans l'ensemble de documents d'archives, éventuellement dans le cas d'un document unique d'archives.

En conclusion, nous constatons que dans l'avenir, il s'agira de standardisation de la création des codes chez les auteurs des enregistrements écrits et, dans le stade final, de choix et d'utilisation de la détermination (codage) des documents d'archives rationnelle, bien ordonnée et surtout homogène – et cela à l'échelle internationale.

Traduit par Kristína Kapitáňová

K DISKUSII DOC. F. FEDERMAYER –
REDAKCIA SLOVENSKEJ ARCHIVISTIKY

(AD SA 1/2010, s. 76–79)

Ešte predtým, než sa zrodila norma a dostala sa aj do Pravidiel slovenského pravopisu, inventarizovali sme v archívoch jednotlivé fondy. Podľa interného predpisu bolo treba k inventáru vyhotoviť menný, miestny, niekedy aj vecný register. V Trnave sme inventarizovali vo fonde Magistrát mesta Trnava aj *Missiles* = korešpondenciu mesta z rokov 1500–1850, desaťtisíce listov adresovaných mestu. Prvá skúsenosť archivára bola, že autori listov sa podpisovali 4–5 spôsobmi; vznikol problém, ktorý podpis je správny a ktorý patrí do registra? Už vtedy som rozhodol, že v registri budeme evidovať všetky v listoch sa vyskytujúce formy mena. Listy písali nielen úrady, šľachtici, mestá, dediny, cirkevné kniežatá, ale aj jednoduchí neznámi ľudia (*Katarina, tesárova dcéra*). Na našich celoslovenských poradách sme o tomto probléme hovorili – a možno sme normu sčasti aj vyprovokovali. Norma sa rodila dlho v Historickom a Jazykovednom ústave SAV a my dolu sme verili, že ju robia ľudia zodpovední, skúsení, rozhladení. A keď sa to kodifikovalo ako norma, čo mal archivár robiť? Keď Pravidlá slovenského pravopisu určia niečo, tak je to záväzné. Možno si predstaviť, keby norma vznikla v Nemecku, Poľsku, Maďarsku, že by sa potom spochybňovala? Prečo dokážeme my zo všetkého urobiť anarchiu!?

Koncom 50. či začiatkom 60. rokov minulého storočia sme začali spracúvať fondy v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti. Na úvod sa bolo treba ohlásiť na ich Archívnej správe, kde vydávali cudzincom povolenie na štúdium. Bola to taká malá kartička formátu A6. Keď som ju prvý raz dostal, dovolil som si povedať panej, ktorá mi kartičku napísala na stroji, nechala podpísať a opečiatkovať, že ja sa nepíšem: *Simonsics József*... Zdôvodnenie som si vypočul ihneď: *V Maďarsku platí maďarský pravopis!*... Kartička je možno dodnes uložená v agende Št. archívu v Trnave pri mojej správe o služobnej ceste, ako to bolo vtedy zvykom.

V Archivum Romanum Societatis Jesu, Borgo San Spirito 4, Roma vo fonde Provincia Austriae je uložená korešpondencia rektorov kolégií a rezidií z územia dnešného Slovenska. Je tam aj bohatá korešpondencia s Trnavou. Prvý rektor Trnavskej univerzity sa podpisoval aj *Dobronocki* (bol rodákom z rozhrania slovinsko-chorvátsko-maďarského). Prečo by malo byť záväzné len *Dobronoki*?

A pri mojej veľkej úcte k Pázmaňovi dovoľm si tvrdiť, že problém so svojím menom si zavinil sám. Veď sám sa podpisoval 4–5 spôsobmi. Editori uvádzajú aj listy s podpisom *Pasmanj*. Aj jeho publikácie ho uvádzajú tromi spôsobmi (I. Bitskey: Pázmány Péter, Gondolat 1986): s. 58, 70: Pazmani, s. 98, 106: Paz-

many, s. 104 Pazman. Ani v jednom prípade sa nepodpisoval, ako je nám dnes nanucované: Pázmány.

Prof. PhDr. Jozef Šimončíč, CSc.

LITERATÚRA

RECENZIE A REFERÁTY

NOVÁK, Jozef: *PEČATE MIEST A OBCÍ NA SLOVENSKU – I. ZVÄZOK, A–M, II. ZVÄZOK, N–Ž*. Bratislava : FF UK 2008. 720 a 648 s.

Odborná verejnosť dostala v roku 2008 do rúk tretiu generáciu priekopníckej práce nestora *slovenskej heraldickej školy* prof. Jozefa Nováka venovanej slovenskej mestskej a obecnej symbolike, ktorá zhŕňa vo viac ako 4 000 heslách výsledky jeho viac ako polstoročných výskumov, ktoré začali v roku 1955. Práca je obdivuhodná svojím rozsahom a spôsobom spracovania jednotlivých hesiel a k dosiahnutému výsledku je potrebné aj na tomto mieste autorovi zablahoželať. To, že syntetická práca vyšla oproti predchádzajúcim vydaniam v dvoch objemných zväzkoch jasne napovedá, že nejde o reedíciu, ale o omnoho rozsiahlejšiu prácu, ktorá zahŕňa aj aktuálne výsledky vedeckého skúmania autora. Tento predpoklad potvrdzuje aj zoznam literatúry, ktorého najčerstvejšie položky pochádzajú z roku 2007. Práca bola vydaná ako zatiaľ jediný výstup z už dávnejšie ukončenej grantovej úlohy APVV-20-000205.

V predhovore autor podáva chronologický prierez svojím dlhodobým výskumom a zvolenou metodikou, dejinami komunálnej heraldiky na Slovensku v druhej polovici 20. storočia, až po súčasnú módu zavádzania log v mestskom prostredí a výpovednou hodnotou spracovaných prameňov. Venuje sa výpovednej hodnote sfragistického materiálu: pečatidiel, pečatí a pečiatok, ktoré považuje za významné historické pramene. Existenciu pečatidla chápe ako signál dovŕšenia mestotvorného procesu a svedectvo organizovanej správy a zdroj poznatkov pre viaceré vedecké disciplíny. Opisuje aj zmenu spoločenskej klímy po roku 1989, ktorý znamenal koniec autocenzúry a ideologického deformovania trpenej heraldiky. Nastal „boom“ prijímania obecných erbov, ktorý zase so sebou priniesol masovosť, podnikavcov a neodborné zásahy (nielen) zo strany samospráv.

Syntetická kapitola nazvaná *Komunálna sfragistika* predstavuje najdôležitejšie poznatky získané spracovaním veľkého množstva sfragistického materiálu. Asi najpodnetnejšia je časť venovaná kruhopisom historických pečatidiel. J. Novák popisuje typické znaky kruhopisov pečatidiel pochádzajúcich z jednotlivých historických období, napríklad frekvenciu skratiek, výskyt nemých pečatidiel, vynechávanie častí kruhopisov (typické pre 18. storočie), nápisové pečatidlá a pečiatky. Opisuje zmenu pomeru obraz:text na novovekých pečatidlách, kde sa oproti stredoveku výrazne zvyšuje úloha obrazu oproti textu, ktorý sa často stáva doplnkovým. Podkapitola *Pečate v historickom vývoji* je spracovaním obsahovej náplne pečatidiel a pečiatok od obdobia stredoveku až do medzivojnového obdo-

bia. Opisuje jednotlivé vývinové etapy uhorskej komunálnej heraldiky a sfragistiky, ktorých bolo spolu päť. V prípade erbu Nitry poukazuje na to, že nepatrí do najstaršej chronologickej vrstvy z 13. storočia, ale kompozične je blízky erbu Levoče s levmi a dvojkřížom doloženému od 15. storočia. V oboch prípadoch je dvojkříž len doplnkovým a nie hlavným symbolom. Na príklade Košíc posúva vznik vrstvy pečatidiel s cirkevným motívom už na koniec 13. storočia s poukazaním na rozpad kráľovskej moci v 90. rokoch 13. storočia. Upozorňuje na výskyt atribútov svätcov už v priebehu 14. storočia. Načrtnutý je aj komplikovaný vzťah symboliky poddanských mestečiek a obcí a ich zemepánov. Väčšina historických symbolov je však zamestnaneckých. Podkapitola *Kruhopisy* sa venuje hlavne zisteným odchýlkam: nedatovaným, neúplne a presne datovaným (s denným dátumom) pečatidlám, pečatidlám signovaným ich autormi, minoritným jazykom kruhopisov (napríklad cyrilika). Poukazuje na naše malé znalosti o rytcoch pečatidiel. Práce niektorých sú typické práve špecifickými kruhopismi a chybami. Zaujímavé sú poznámky o heraldickej kultúre, kde je zrejmé, že v mnohých prípadoch napríklad nevznikli hovoriace pečatidlá ani vtedy, keď sa ich vznik priamo *ponúkal*. Ďalšia podkapitola je venovaná pečiatkam a práci uhorskej Krajinskej komisie pre kmeňovú knihu obcí (vznik 1898), výsledkom práce ktorej bola celá vrstva nových pečatí a pečiatok uhorských miest a obcí, ktoré vznikli v dielni Ignáca Felsenfelda a novo zisteného Jozefa Bienenstoka. Komisia spolupracovala aj s archivármi a skúmala dodané historické podklady. Podkapitola *Pečate – erby* opisuje najstaršie komunálne erbové pečatidlá na Slovensku. Vyzdvihuje napríklad vyspelosť najstaršieho erbového banskoštiavnického pečatidla s baníckym motívom (doložené 1275), ktoré predbieha aj západoeurópsky vývoj. Venuje sa vzťahom pečatné pole – štít, pečatný znak – erb a blazon – erb. Záverečná časť kapitoly je venovaná terminológii vrátane autorovi vlastného typu opisu, rôznym zisteným kuriozitám a zásahom do pečatidiel. Zaujímavosťou sú informácie o viacerých obciach, ktoré v 17. storočí pečatili farskými pečatidlami.

Ďalšou časťou práce je heslár. Heslár je radený abecedne a jednotlivé encyklopedické heslá majú rovnakú štruktúru. Samostatné heslo bolo venované každej existujúcej alebo zaniknutej lokalite, ktorá v minulosti dokázateľne vyvíjala vlastnú administratívnu aktivitu, vrátane ulíc, osád a predmestí miest. Úvod hesla je venovaný prvým písomným zmienkam, stručným údajom o dôležitých historických medzníkoch a majetkovoprávných pomeroch v jednotlivých lokalitách, cirkevným pomerom a poznatkom o samospráve až do 20. storočia (zmeny názvov, zánik a zlučovanie). Ďalšia časť hesla je venovaná popisu a analýze zistených sfragistických pamiatok predstavovaných v chronologickom poradí a sprevádzaných početnými čiernobielymi zobrazeniami, čo významne zvyšuje hodnotu publikácie. Posledná časť hesla je pravidelne venovaná súčasnej heraldickej symbolike a okolnostiam vzniku alebo obnovy používania jednotlivých erbov. V každom diele sa na konci nachádza abecedne radený zoznam literatúry

a prameňov, zoznam použitých skratiek a v druhom diele aj vecný register (erbové figúry).

Hodnotenie podobných korpusových diel je vždy obtiažne. Základným problémom je, že autori v nich majú obmedzený rozsah a preddefinovanú štruktúru jednotlivých hesiel, z dôvodu rozsahu materiálu nemôžu ísť pri analýzach jednotlivých položiek do hĺbky. Navyše sú pri zostavovaní jednotlivých hesiel často odkázaní na lokálne historické predpráce a podklady rôznej kvality. Úmyselne sa nebudem venovať jednotlivým heslám. Moje výhrady sa koncentrujú do týchto oblastí. Kniha podľa mňa nemala prílišné šťastie na grafické spracovanie, ktoré je spolu s obálkou veľmi citeľne pod úrovňou dnešných možností reprografickej techniky. Z hľadiska deklarovanej úspornosti opisu autor vypustil údaje o priemere jednotlivých opisovaných pečatidiel. Na základe vlastných skúseností však môžem potvrdiť, že ide často o dôležitý identifikátor, hlavne v prípade horších odtlačkov veľkosťou alebo obsahovo podobných pečatidiel. Dovolím si tiež upozorniť, že komplexnosť a komplikovať domáceho materiálu je ešte rozsiahlejšia, ako by sa mohlo zdať z úvodných kapitol. Poznáme viaceré lokality, ktoré ostentatívne dlhodobo používali cudzie pečatidlá (napr. Špania Dolina, Hájniky), kruhopisy pečatidiel sa používali aj ako nástroj cielenej propagandy (napr. Dobrá Niva, Pliešovce). Veľmi málo vieme o ďalších funkciách pečatidiel v komunálnom prostredí. Pravdepodobne nielen v dedinskom prostredí boli aj noseným symbolom moci (napríklad Detva), overovali sa nimi nielen písomné dokumenty, ale aj mestské miery, pokladnice, zásoby tovaru, mestský majetok, hypoteticky sa dá vzhľadom na analógie predpokladať aj ich používanie vo zvolávacej funkcii a podobne. Rovnako veľmi málo vieme o ich tvorcoch a o spomínanom vzťahu zemepanskej a komunálnej symboliky. Z hľadiska často diskutovanej živosti heraldickej kultúry v našom komunálnom prostredí môžeme poukázať na vysokú mieru rozšírenia používania mestskej symboliky – erbov, erbových figúr, tinktúr erbov, inšpiráciu stvárnením mestských pečatidiel (viaceré kamenné reliéfy, napr. Trnava, Zvolen, Pezinok), armálne listiny, ktorých miniatúry dokázateľne ideovo vznikli v prostredí mesta (napríklad Banská Belá, Prešov) a ich autorom nebol neznámy dvorský miniátor, heraldické povesti, či takmer neznámy svet historickej mestskej vexilológie.

Na záver si dovoľím konštatovanie, že ide o základnú prácu, ktorá je výsledkom celoživotnej vedeckej práce a kolosálneho polstoročného úsilia prof. J. Nováka. Výrazne obohacuje naše poznanie nielen v oblasti komunálnej sfragistiky, ale má vo viacerých smeroch aj zásadný interdisciplinárny presah. Práca navyše nepochybne zaujme široký okruh používateľov aj mimo radov odbornej verejnosti. Jej prínos je už v súčasnosti viditeľný nielen vo vedeckých prácach, ale aj v košatom svete regionálnej historiografie.

Radoslav Ragač

GENEALOGICKO-HERALDICKÝ HLAS 1–2/2009. Zostavil Milan Šišmiš. Martin: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť 2009, 68 s.

Genealogicko-heraldický hlas vyšiel v roku 2009 ako dvojčíslo. Obsahuje spolu štyri väčšie príspevky. Frederik Federmayer sa zaoberá archontológiou vo vzťahu ku genealogickému výskumu. Venuje sa dejinám disciplíny v uhorskom kontexte, jej súčasnej podobe a metódam prezentácie jej výsledkov. Upozorňuje na nutnosť širšie koncipovaných výskumov, ktoré presahujú pôvodné, resp. tradičné chápanie disciplíny a sú organicky prepojené s historickým a genealogickým výskumom. Marek Ďurčo predstavuje šľachtický rod Rožňovcov z Trenčianskych Mitíc od jeho predpokladaných predkov z druhej polovice 13. storočia až po vymretie rodu v mužskej línii koncom 16. storočia. Opisuje aj zachované sfragistické pamiatky. Príslušníci rodu boli donátormi kostolov v Trenčianskom Jastrabí (1425) a Kostolných Miticiach (1494). Príspevok je zaujímavý aj vo vzťahu k štúdiu Juraja Žudela publikovanej v Slovenskej archivistike v roku 2007. K osobe Michala Rožeňa, tvorcu Lazarovej mapy Uhorska, však neprináša nové údaje. Prílohou práce je genealogická tabuľka rodu. Richard Drška predstavuje málo známy evanjelický vzdelanecký rod Dubraviusovcov. Známe korene majú v polovici 16. storočia v Žiline a z rodu vyšlo viacero evanjelických kňazov. Daniel (15. 10. 1595 – 7. 2. 1655), ktorý vyštudoval wittenberskú univerzitu a po viacerých učiteľských postoch pôsobil ako evanjelický farár v Senici, bol nitrianskym superintendentom. Syn Ján (†1705) bol významným skalickým mešťanom. Po roku 1690 z politických príčin emigroval do Nemecka, kde jeho syn Štefan pôsobil ako farár v Blexene. Druhý syn Daniel ml. taktiež vyštudoval wittenberskú univerzitu, jeho ďalšie osudy však zatiaľ nie sú známe. V Nemecku sa po príslušníkoch rodu zachovalo viacero hmotných pamiatok. Prílohou práce je genealogická tabuľka rodu.

Miroslav Glejtek predstavuje súčasnú heraldiku Nitrianskej diecézy a diecézneho biskupa.

V rubrike Občianska heraldika Zdenko Alexy opisuje proces registrácie erbú bratov Stolárikovcov, ktorého je autorom, heraldickými autoritami v Kanade.

Z tradičnej bohatej rubriky Anotácie – glosy upozorňujeme na anotáciu edície Bartolovho traktátu *De insigniis et armis* Ladislava Vrtela a Márie Munkovej (I. Graus), anotáciu práce prof. Jozefa Nováka *Pečate miest a obcí na Slovensku I–II* (F. Federmayer), Jany Oršulovej *Heraldické pamiatky Bratislavy* (R. Ragač), Petra Zubka *Cirkevná heraldika v Košickej arcidiecéze* (M. Glejtek), Želmíry Geškovej *Biografie vo výročných školských správach škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/19–1952/53*. Obsahuje údaje o viac ako 1 200 osobnostiach z oblasti školstva (K. Pekařová). Zaujímavosťou je srbská práca Desanky Stamatovič *Saga o Draškocijevima* o pôsobení Vanovičovcov z Draškoviec (Draškóciocov) v Srbsku. Lekárnik Ján Vanovič-Draškóci sa v roku 1868 odsťahoval z Kláštora pod Znievom do Bele-

hradu, kde založil úspešnú lekárňu, farmácii sa venovali aj obaja synovia. Syn Július bol navyše činný v spolkovej oblasti (M. Mačuha). Recenzované sú ročníky 2007–2008 časopisu Turul. Viacero príspevkov je slovacikálnych (Frivaldskovci, Bánovci z Bratislavy, Erdödyovci, Szirmaiovci, Zaiovci, Banská Štiavnica. (J. Novák). Je tu aj diskusia o digitalizácii matrík v Čechách a na Slovensku a informácia o XIII. archívnych dňoch SR v Bojniciach. V rubrike Kronika sú informácie o konferenciách *Historické mapy*, *Fenomén rodiny v minulosti Slovenska* a *Patrocíniá kostolov topolčianskeho okresu*, na organizácii ktorých sa podieľali aj archívy.

Radoslav Ragač

TURCSÁNY, Juraj a kolektív: *SVÄTÝ JUR 1209–2009. DEJINY PÍSANÉ VÍNOM*. Svätý Jur 2009, 256 s.

V roku 2009 si Svätoturania dôstojne pripomenuli 800. výročie prvej písomnej správy o svojej existencii. Prispeli k tomu aj vydaním monografie dejín vinohradníctva a vinárstva svojho mesta. Predchádzajúca publikácia venovaná dejinám Svätého Jura vyšla pred štvrtstoročím zásluhou archivárov Jána Dubovského a Juraja Turcsányho. Súčasný riaditeľ modranskej pobočky Štátneho archívu v Bratislave – Juraj Turcsány, sa stal vedúcim autorského kolektívu a zároveň zostavovateľom novej publikácie. So svojím kolektívom pripravil vskutku zaujímavé dielo – obsahovo i esteticky. Hoci leitmotívom publikácie je víno, jeho výroba a predaj, obchod s ním, prináša viaceré nové poznatky aj k iným oblastiam histórie mesta. Patrí sa nám všimnúť si ju bližšie už aj z toho dôvodu, že temer polovicu autorského kolektívu tvorili kolegovia – archivári.

Je rozdelená v podstate do ôsmich kapitol. Po úvodných príhovoroch primátora mesta i zostavovateľa publikácie nasleduje tradičná prvá časť – archeologická s názvom *Najstaršie osídlenie Svätého Jura* od Júliusa Vaváka. Autor v nej stručne prezentuje výsledky práce archeológov dokazujúce praveké a protohistorické osídlenie v katastri mesta či širšom regióne. Podrobnejšie sa venuje slovan-skému osídleniu, najmä miestneho hradiska v polohe nad Neštichom od 8. storočia. Považuje ho za prirodzené regionálne hospodárske a aj duchovné centrum, profitujúce zo svojej refugiálnej polohy, z remeselnej výroby, vrátane železiarstva i z poľnohospodárstva v širšom zázemí. Rozsah jeho fortifikácie ho zaraďuje k najmohutnejším veľkomoravským hradiskovým areálom. Autor tu nevylučuje ani existenciu rozsiahleho pohrebiska a dreveného kostolíka. Po zániku Veľkej Moravy konštatuje intenzívnejšie osídlenie v polohe pod hradiskom, okolo kostola sv. Juraja, na ktoré sa vzťahuje už prvá písomná správa z roku 1209.

Autorom druhej časti s názvom *Svätý Jur v rokoch 1209–1647* je Juraj Turcsány. Kapitola začína vlastne „edíciou“, aj keď neúplnou (bez diplomatického rozboru) listiny Ondreja II. z roku 1209, ktorou panovník daroval správcovi kráľovských pivníc, Šebešovi, majetok Svätý Jur s istými výsadami pre jeho obyvateľov. Čitateľovi je priblížená farebnou fotografiou, transkripciou latinského textu podľa Richarda Marsinu (1971), slovenským prekladom podľa Jána Dubovského (1984) s doplnkami a úpravami Márie Novákovej. Nasleduje rozsiahly historický rozbor jej obsahu. Autor odvážne, ale vcelku presvedčivo, ponúka čitateľovi svoju interpretáciu prameňa. Dochádza k záveru, že „už prvá písomná zmienka predstavuje Svätý Jur ako staré a významné sídlisko s kostolom, trhom a centrálnym postavením v rámci veľkého majetkového komplexu.“ Postavenie miestneho kostola (na pohanskom pohrebisku) a existenciu sídliska pod hradiskom aj s vinohradmi kladie do 9. storočia. Pritom vinohradníctvo považuje za hlavné zamestnanie Svätójuranov a zdroj ich prosperity. Jeho povznesenie spája aj s príchodom hostí (kolonistov) zo Zadunajska a rakúskych krajín, ktorý predpokladá na prelome 11. a 12. storočia.

V ďalších pasážach kapitoly autor stručne predstavil rody grófov zo Svätého Jura a Pezinka, ktorých slovanské korene siahajú k známym Poznanovcom až do 10. storočia. Na základe del'by majetkov dvoch členov ich rodu podľa listiny z roku 1412 rekonštruoval sídlíštný obraz vtedajšieho mestečka. Venoval sa aj heraldickým a sfragistickým pamiatkam rodu. Prijemným prekvapením je objav najstaršieho erbového znamenia rodu v pečati zachovanej na listine z roku 1278 v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti. Na rozdiel od známej šest'hrotej hviezdy v ich znamení, tu sa nachádza hviezda ako sedemhrotá! Škoda, že autor v texte a ani pod fotografiou pečate neuviedol rok vydania listiny. O tak dôležitom dátume sa čitateľ dozvie až o pár strán neskôr. Podkapitulu *Vo vlastníctve grófov 1209–1543* začal autor bližším predstavením zakladateľa svätójurskej vetvy rodu – Šebeša. Poukázal na jeho zásluhy o Uhorské kráľovstvo a zdôraznil jeho významný podiel na rozvoji svätójurského vinohradníctva i prostredníctvom nemeckých hostí. V ďalších pasážach podkapitoly sa venuje stredovekým výsadám Svätého Jura ako privilegovaného zemepanského mestečka. Kvôli nedostatku stredovekých prameňov však tak robí až na základe prameňov z polovice 16. storočia. Podobne postupoval aj pri stati označenej ako *Stredoveké vinohradníctvo v číslach*. Jej názov tak plne nekorešponduje s obsahom state. Navyše si autor sám do istej miery protirečí. Na rovnakej strane totiž uznáva ako zjednodušený „...prepočet hodnoty 1 uhorského zlatého na 230 Euro, ktorý je odvodený len z ceny hovädzieho mäsa a vína v rokoch 1548 a 2009.“ Vzápätí však dodáva: „Bolo by však na škodu nevyužiť možnosť priblížiť súčasnému čitateľovi stredoveké (!) reálie a vysvetliť konštatovania o výhodnosti svätójurského vinohradníctva a vinárstva v minulosti“ (s. 56). Isté vysvetlenie k jeho postupu nachádzame pri konštatovaní autora v stati venovanej obchodu a predaju svätójurského vína. Vyplýva z neho, že kvantitatívne údaje skutočného stavu miestneho

vinohradníctva a vinárstva z roku 1548 by sa nemali líšiť od situácie v 15. a na začiatku 16. storočia a zásadne ani od stavu v 13.–14. storočí.

Akýmsi symbolickým predelom k ďalšej podkapitole s názvom *Na ceste za slobodou 1543–1647* je dvojstránková genealogická tabuľka (autor Daniel Gahér) rodu grófov zo Svätého Jura, ktorý vymrel po meči v roku 1543. Samotná podkapitola je venovaná dramatickým vzťahom mestečka s novými zemepánmi (predovšetkým Šeredyovci, Krušičovci a Ilešháziovci), ktorí ho získali zálohom od panovníka. Komplikovali sa snahou zemepánov o oklieštenie výsad mestečka, následnou reakciou mešťanov o zmenu svojho právneho statusu, konfesijnými problémami po nástupe reformácie i stavovským odbojom. K zmene právneho postavenia Svätého Jura došlo kráľovskými privilégiami z rokov 1615 a 1647. Dovršil sa tak jeho dlhotrvajúci proces začlenenenia medzi plnoprávne slobodné kráľovské mestá.

Záverečná podkapitola J. Turcsányho je venovaná svätojurskému vínu a vinohradníctvu v rokoch 1543–1647. Jej prínos spočíva vo využití bohatých archívnych zdrojov. Poskytuje cenné a pomerne komplexné informácie o výrobe a predaji kvalitného svätojurského vína (najznámejší samotok). Jeho zhodnocovanie v prospech mesta a mešťanov trefne vystihuje názov state *Ako sa menilo víno na striebro*.

Tretia kapitola (*Rok v živote mestečka*), pochádzajúca z pera mladej archivárky Márie Novákovéj, je príjemným prekvapením publikácie. Vymyká sa z rámca „klasických“ kapitol monografií dejín miest. Je prekladom textov zápisníc zo zasadnutí mestskej rady od 24. apríla 1619 do 21. apríla 1620, teda obdobia medzi voľbami mestských funkcionárov. Otázna do istej miery je len transkripcia názvov miest a ich obyvateľov. Súčasné názvy autorka totiž použila iba prvýkrát – aj to v zátvorke, pri identifikácii termínu z prameňa. Potom sa už v textoch stretávame iba s Prešporkom namiesto Bratislavy, s Otentálom namiesto Doľan, s Račišdorfanmi namiesto Račanmi atď. V slovenskom preklade by sa očakával skôr opačný postup.

Štvrtú kapitolu s názvom *Slobodným kráľovským mestom (1647–1918)* napísal ďalší z generácie ambiciózných mladých archivárov – Michal Duchoň. Rozdelil ju na sedem podkapitol. V úvodnej si všímal okolnosti povýšenia Svätého Jura na slobodné kráľovské mesto na základe privilégia v roku 1467 a v ďalšej situáciu v meste počas vojny s Turkami a stavovských povstaní Imricha Tököliho a Františka II. Rákociho. Z prehľadnej podkapitoly *Svätójurský mešťan a jeho svet* by sme radi vyzdvihli aspoň stať venovanú cechom, ktorá doposiaľ absentovala. Pritom už v roku 1631 evidovali vo Svätom Jure až 9 samostatných cechov a ďalší remeselníci patrili k cechom v iných mestách. V samostatnej podkapitole (*Víno ako bohatstvo mesta*) sa pochopiteľne zaoberá aj miestnym vinohradníctvom, jeho rentabilitou pre mešťanov a prácou vo viníci, stručným popisom výroby svätójurskej špeciality – samotoka i pokusom o jeho falšovanie. K politickým dejinám v rokoch 1848–1918 možno priradiť podkapitolu *Od revolúcie až po koniec monarchie*. V jej závere autor konštatuje výraznú slovakizáciu mesta

začiatkom 20. storočia. V podkapitole *Na periférii Prešporka* autor poukazuje na význam železnice pre mesto, nevyužitú možnosť väčšieho spriemyslenia i na počiatky spolkovej činnosti. Paradoxne, na rozdiel od nadpisu podkapitoly, v texte využíva už pomenovanie Bratislava. Záverečná podkapitola je venovaná miestnemu vinohradníctvu. To sa muselo od polovice 19. storočia vysporadúvať so zmenenými celospoločenskými podmienkami, rastúcou konkurenciou najmä na zahraničných trhoch, chorobami viniča, obmedzeným pestovaním samotoku, celkovým znížením produkcie a pod. Dostalo sa do krízy.

Ďalšia chronologická náväznosť kapitol bola prerušená kapitolou genealogicko-heraldického charakteru Frederika Federmayera a Michala Duchoňa *Svätojurské rody v pomoháčskom období*. Z patricijských rodov sa špeciálne venovali Segnerovcom a Tutzentalerovcom, ktoré tu prežili od stredoveku do 19. storočia. Okrem základných genealogických údajov prezentovali ich erby a v prípade Tutzentalerovcov aj genealogickú tabuľku rodu. Zo šľachtických rodov žijúcich v meste vyzdvihli hlavne Armprusterovcov a Kerekešovcov. V závere publikovali päť erbových pečatí svätojurských mešťanov, ktorých obsahom je vinohradnícky motív. Nemožno tiež nespomenúť ich transkripciu názvu Bratislavy. Vychádzali zrejme z predpokladu, že každému čitateľovi je známa aj ako Prešporok. Používali v texte teda oba varianty celkom bežne (bez vysvetľovania v zátvorke) ako synonymá, podobne tak aj adjektíva prešporský a bratislavský. Keďže sa tento úzus nepraktizoval aj v predchádzajúcich kapitolách, trochu to narúša, ináč vcelku jednotný, „rukopis“ celej publikácie.

Kapitola *Svätý Jur v 20. storočí* pochádza od dvojice autoriek Kataríny Pospelovej a Beaty Vlasákovvej. V piatich podkapitolách sa venovali politickej a spoločenskej situácii v meste medzi dvomi svetovými vojnami, životu mesta počas slovenského štátu, svätojurskému vinohradníctvu v prvej a druhej polovici 20. storočia a politicko-spoločenskému dianiu od roku 1945 po súčasnosť. Napriek značnému množstvu užitočných informácií k dejinám mesta i jeho vinohradníctvu, kapitola prakticky postráda poznámkový aparát (iba 7 poznámok!). Nahrádza ho len zoznam literatúry a archívnych dokumentov. V porovnaní s predchádzajúcimi kapitolami tak spôsobuje istú nevyváženosť publikácie v tomto smere. Chýbajúci kritický aparát je do istej miery ešte pochopiteľný v nasledujúcej kapitole o súčasnom vinohradníctve a vinárstve, ktorú napísal Matúš Turcsány. Autor pozitívne hodnotí obnovu miestneho vinohradníckeho spolku v roku 1997. Napriek konštatovaniu súčasnej neutešenej situácie svätojurského vinárstva, má podľa neho potenciál obnoviť svoju bývalú slávu.

Záverečnú kapitolu venovanú starým nemeckým názvom vinohradov autorsky pripravil pedagóg – germanista Ivan Voda.

Prílohu publikácie tvorí cenný *Zoznam richtárov* z rokov 1472–2010 od Juraja Turcsányho. Nasleduje krátke anglické a nemecké resumé a informácia o autoroch. Tu zaiste len určitým nedopatrením chýba Frederik Federmayer.

Na záver je potrebné doplniť, že publikácia má vynikajúcu grafickú úpravu, excelentné fotografie, kvalitný papier a tlač. Napriek istým drobným nedostat-

kom ju ako celok hodnotíme veľmi kladne. Spĺňa parametre vedecko-populárnej publikácie. Je prehľadná, písaná pre čitateľa pútavo, zrozumiteľne, texty sú vhodne oživené obrazovým materiálom. Ak zostavovateľ diela hľadal k nemu inšpiráciu pri víne vo svätajurskej vinici, ako sám uvádza na s. 252, určite ju našiel. Dôkazom toho je tiež víťazstvo tejto publikácie v celoslovenskej súťaži o Najkrajšiu knihu a propagačné materiály za rok 2009 v kategórii Kniha o mes-tách.

František Žifčák

DRAHOŠOVÁ, Šarlota – BÚTORA, Jozef – LUKAČKA, Ján: *ČIFÁRE 1209–2009*. Nitra 2009, 114 strán, obrazová príloha. ISBN 978-80-969076-8-7

Čifáre sú nevelká obec s menej než 650 obyvateľmi a s 1 534 hektárovým chotárom v nitrianskom okrese. Pri osemtom výročí svojej existencie, avizovanom priamo v názve publikácie, sa dočkali zasväteného výkladu o stopách, ktoré zanechala minulosť nielen v podobe rôznych artefaktov, najmä ale ako písomné a obrazové záznamy, čiže ako archívne dokumenty. Pretože polovica obyvateľov Čifár používa ako materinský jazyk slovenčinu a druhá polovica komunikuje po maďarsky, vydal obecný úrad slovenský rukopis aj v maďarskom preklade.

Starosta obce pripomenul vo svojom *predhovore*, že archivárka, archeológ a historik *sa popasovali s odbornou interpretáciou [výsledkov] archeologických výskumov aj [s obsahom] archívnych dokumentov, aby svedectvo [o dejinách obce] bolo čo najhodnovernejšie. Každý historický fakt je podložený výskumom.*

Čifáre vznikli a existujú v regióne so starou sídelnou kontinuitou. Archeologické nálezy dokladajú jej začiatok v paleolitickom osídlení. V súvislosti s ním uvádza Jozef Bátor vo vstupnej časti publikácie, ktorú nazval *PRAVEKÉ A VČASNOHISTORICKÉ OSÍDLLENIE*, dve polohy v chotári obce, a to *Bomha* a *Stredné siatie* ako táboriská lovcov mamutov. Ich vitálne obdobie situuje medzi roky 29000 až 22000 pred začiatkom nášho letopočtu. Prítomnosť Keltov, ktorí sa udomácnili v strednej Európe vrátane územia terajšieho Slovenska, v protohistorickom období okrem iného železiarstvo, spracúvanie železa kováčmi, používanie hrnčiarskeho kruhu pri tvarovaní hliny na mnohoraké nádoby aj mince ako nové platidlo dokladajú v čifárskom chotári stopy po dvoch sídliskách z posledných storočí pred narodením Krista. Slovanské osídlenie preukázal archeologický výskum odkrytým zaniknutého sídliska z 9. až 10. storočia. Podľa Jozefa Bátora *pravdepodobne v okolí horárne Pata ... sa rozprestierala zaniknutá dedina Patyi, ktorá sa uvádza už v roku 1527 ako spustnutá.*

Výklad o dejinnom pohybe v obci *ČIFÁRE V OBDOBÍ STREDOVEKU*, menovite od druhej polovice 12. storočia, počas 13. storočia, v období vlády

Anjouovcov, počas panovania Žigmunda Luxemburského, ako aj v druhej polovici 15. storočia a v prvých deceniách 16. storočia, napísal Ján Lukačka. Informuje súčasných obyvateľov Čifár, takisto ďalších záujemcov o obsah publikácie, že Čifáre patrili v druhej polovici 12. storočia, vedno so šiestimi okolitými obcami, bližšie neznámym urodzeným pánom Seudovi a Martinovi. Nevedno kedy ani ktorý zo spoluvlastníkov obce daroval jemu v nej patriacu časť opátstvu sv. Benedikta v Hronskom Beňadiku. Bula z roku 1209, ktorá spisomnila rozhodnutie pápeža Inocenta III. stať sa ochrancom evanjelizačného, kultúrneho, ako aj najstaršieho ťažiarkeho centra na Pohroní, má pre poznanie dejín Čifár mimoriadny význam. Inocent III. totiž nepotvrdil onou bulou súhrnne vlastníctvo hronskobeňadického opátstva, ale nechal jednotlivé časti jeho nehnuteľného majetku vrátane Čifár (*villa Chefar*) vymenovať. Je to najstaršia známa autentická zmienka o existencii aj názve obce.

Ďalšia písomná zmienka o Čifároch pochádza z roku 1235 a má podobu *Chyphar*. V polovici tridsiatych rokov 13. storočia sa ocitli celé [Čifáre] v držbe cirkevných inštitúcií ... ktoré vedeli rozumne narábať so svojimi majetkami a vďaka rôznym kráľovským privilegiám získavali aj pre svojich poddaných rôzne výhody.

Pápežskí decimátori, ktorí vyberali na našom území v rokoch 1332 až 1337 (počas pontifikátu avignonských pápežov Jána XXII. a Benedikta XII.) pápežský desiatok na obranu Svätej zeme, neobišli ani Čifáre. *Sacerdos Sancti Johannis de Chifar, Paulus*, im odovzdal zo svojho celoročného príjmu vo výške pol hrivny striebra ako povinný desiatok tri groše. Pretože *Rationes collectorum pontificiorum in annis 1332–1337* sú vďaka Vincentovi Sedlákovi ľahko prístupné v edovanej podobe, môžeme konštatovať po porovnaní s príjmami iných farárov, že Čifáre patrili v spomenutých rokoch k chudobným farnostiam.

Nadväzujúc na zánik exemptného rádu štefanitov podliehajúcich výlučne jurisdikcii pápeža, sa novým majiteľom Čifár stalo v polovici 15. storočia prepošstvo Svätej Trojice z Felhévízu pri Budíne, ktoré podliehalo ako krížovnícky priorát od polovice 13. storočia do zániku rádu štefanitov práve tomuto uhorskému rytierskemu špitálnemu rádu. Z merita sporu felhévízkeho prepošta Jána s Pavlom Solčánim sídliacim na hrade Hrušove (okres Veľký Krtíš), ktorý prikázal v roku 1475 zhabať poddaným prepošta Jána z Čifár kone určené na predaj v Solčanoch (okres Topoľčany), Ján Lukačka dedukuje, že niektorí z Čifárčanov sa živili chovom koní. Zároveň upriamuje pozornosť na Mateja Čecha, Mikuláša Bešeho a Ondreja Holého, ktorí oné kone hnali cez Tríbečské pohorie, ako na prvých obyvateľov Čifár, ktorých meno neupadlo do zabudnutia.

Kardinál Tomáš Bakóc prejavil ako ostrihomský arcibiskup mimoriadnu pričinnosť pri získavaní iných a ďalších pozemkov. V roku 1510 doslova obral o viaceré pozemky, majere, ako aj o príjmy z mýta tiež Hronskobeňadické opátstvo, ktoré ono užívalo takrečeno od svojho vzniku. V Čifároch mu patrilo Opátovo pole (*Apathfewlde*) alias Opátske chraste (*Apatharazthya*). A tak sa stalo

v nepokojnom 16. storočí aj v Čifároch rozhodujúcim vlastníkom Ostrihomskej arcibiskupstva.

Tretiu a zároveň najrozsiahlejšiu časť publikácie autorsky pripravila Šarlota Drahošová. Rozčlenila ju na osem chronologicky limitovaných kapitol a tie zámerne *rozparcelovala* na takmer jednotridsať retrospektívnych pasáží. Prvú kapitolu nazvala *DEJINY OBCE PO ROKU 1526*. V pasáži *Turecké rabovačky* pripomína, že Čifáre vyplienili prvý raz oddiely bega Mehmeda v septembri 1530. Uviedla tiež, že Mehmed bol semeredovským begom. Myslíme si, že autorka sa nemusela pridržať pri identifikácii vyššieho veliteľa osmanského lénneho vojska staršieho slovného útvaru s rezonujúcim latinským názvom hradu a prístavu pri ústí Jezavy do Dunaja (*Semendria*), ktoré Osmani obsadili v roku 1459. Pretože *Semendria* sa nachádza v Srbsku, bolo azda vhodnejšie použiť srbský názov *Smederevo*. Z posledných pasáží prvej kapitoly (*Turecké zdanenie a Škody napáchané Turkami*) sa čitateľ dozvie, že Čifáre boli súčasťou Tekovskej náhije (najnižšej administratívnej jednotky v osmanskom lénnom systéme) patriacej do Ostrihomskej sandžaku (vojensko-administratívneho územného celku), ako aj, že Osmani vyrubili v roku 1570 Čifárom daň vo výške 6 600 akcí. Pretože v druhej polovici 16. storočia mala najmenšia (strieborná) nominálna jednotka osmanského peňažného systému hmotnosť 1,2 gramov a až 66 akcí sa rovnalo hodnote jednej uhorskej zlatky, dá sa vyjadriť daňová povinnosť Čifár v roku 1570 takmer ôsmymi kilogramami striebra alebo jedným uhorským zlatkami.

Ďalšie kapitoly ohlasujú svoj obsah názvami *NEPOKOJNÉ 17. STOROČIE, UDALOSTI 18. STOROČIA, ROZVOJ OBCE V 19. STOROČÍ, ZAČIATOK 20. STOROČIA, ČIFÁRE PO ROKU 1918, V MAĎARSKOM KRÁĽOVSTVE, OSLOBODENIE A ŽIVOT V OBCI PO ROKU 1945*. Z výstižných názvov pasáží uvádzame aspoň *Turecký daňový súpis z rokov 1664–1665* (Osmani vyberali desiatok z obilia, strukovín, medu a muštu aj z ľanu a konope; daňou spoplatnili ornicu, pasienky, seno, drevo ... dokonca aj vydávajúce sa nevesty), *Rákociovské povstanie na začiatku 18. storočia* (v Čifároch sa zdržiaval v októbri 1708 cisársky plukovník Andrej Vajda), *O novej fare, novom kostole a cintoríne* (v roku 1779 patrili k mobiliáru Kostola sv. Jána evanjelistu, ktorý nahradil zbúraný stredoveký kostol, veľký zvon a tri menšie zvony; priekopa okolo nového cintorína znemožňovala dobytku a divej zveri pohyb na *camposante*), *Pochod ruskej armády cez Čifáre začiatkom 19. storočia* (dorážané ruské jednotky sa vracali po porážke pri moravskom Slavkove do svojich garnizón v decembri 1805), *Historická pamäť Čifárčanov* (už iba matriky svedčia o prítomnosti Nemcov v obci; napríklad v roku 1822 sa narodila dcéra Paula Wagenmachera premenovaného Maďarmi na Szekeresa; miestny murár Machia pochádzal až z obce Clausetto v blízkosti východotalianskeho mesta Udine). V roku 1864 žilo v Čifároch 800 ľudí, teda o 150 obyvateľov viac ako v roku 2009!

V kapitolách venovaných dejinnému pohybu v 20. storočí upriamujeme pozornosť na údajovú hutnosť pasáží *Boje s Maďarskou červenou armádou, Život*

vo vojnovom Maďarsku (povinné členstvo v militantnom a protitrianomskom spolku mládeže Levente), *Prechod frontu cez Čifáre*, *Činnosť miestnej správy* (predsedom Akčného výboru Národného frontu v obci sa stal Jozef Krnčan; Povereníctvo vnútra zmenilo v roku 1948 názov Čifáry na Čifáre), *Správcovia fary*, *Symboly obce*.

V publikácii nechýba opis geografických podmienok, prehľad názvov obce počnúc rokom 1209 (19 názvov), prehľad najčastejších priezvisk (podľa stavu v roku 1995), prehľad slovenských chotárnych názvov a ich maďarských podôb.

Šarlota Drahošová využila náležite pri heuristike a nadväzujúcom koncipovaní tri výhody. Ako pracovníčka a následne ako riaditeľka Štátneho archívu v Nitre, ktorý presťahovala z dlhoročného provizória do účelovo adaptovaného a o samostatné ukladacie priestory rozšíreného kaštieľa v Ivanke pri Nitre, už dôverne poznala a mala doslova poruke všetky archívne fondy s retrospektívnymi údajmi o Čifároch. V prehľade *archívnych prameňov* (s. 107 a 108) vymenúva 19 fondov a 2 zbierky, za ktorých komplexnú ochranu zodpovedá a ktoré jej poslúžili počas cesty *ad fontes*. V prehľade nechýba 7 fondov uložených v miestnej pobočke Štátneho archívu v Nitre, Slovenský národný archív, Maďarský krajinský archív (Diplomatikai Levéltár) ani iné archívy na Slovensku a v Maďarsku. Treťou autorkinou výhodou bola skutočnosť, že v Čifároch žila s rodičmi a súrodencami takmer dve desaťročia a mohla sa preto oprieť aj o vlastné poznanie. Postrehli sme, že pri výbere obrazových príloh siahla do rodinnej zbierky fotografií (zalesňovanie pod dohľadom lesníka Jozefa Krnčana, divadelný výstup žiakov ľudovej školy so slovenským vyučovacím jazykom...).

Sme presvedčení, že kniha o Čifároch nie je posledným prejavom autorských ambícií Šarloty Drahošovej. V súlade s právom recenzenta zverejňujeme preto jednu prosbu a tri pripomienky.

Prosíme nitriansku kolegyňu, aby sa vyhýbala nevhodne kráteným slovným spojeniam typu *Veľká a Malá Lula* (s. 47), *pri Hornom a Dolnom Ďúrade* (s. 98) a neváhala napísať, že sa niečo stalo *pri Hornom Ďúrade a Dolnom Ďúrade* atď.

Na Slovensku nepôsobila nikdy ideologicky rozpoltená *demokratická a komunistická strana* (s. 91), ale iba *Demokratická strana a ako appendix KSČ Komunistická strana Slovenska*.

Konštatovanie, že podnetom na rozpútanie 1. svetovej vojny sa stal atentát na Františka Ferdinanda v *Srbsku* (s. 63), koliduje čiastočne so skutočnosťou. Osemnásťročný Gavrilo Princip, ktorého vylúčili kvôli politickej aktivite zo školy, skutočne bol Srb. Arciknieža Ferdinanda d'Este, ktorý bol synovcom staručkého Františka Jozefa I., jeho designovaným následníkom a úhlavným nepriateľom srbského nacionalizmu, tiež jeho manželku Žofiu Chotekovú, zastrelil Princip pred radnicou v Sarajeve, čiže v Bosne anektovanej habsburskou monarchiou.

Oslobodením Želiezoviec v marci 1945 nezlomila *sovietska armáda ... odpor fašistických vojsk* (s. 89). Vojská 2. Ukrajinského frontu boli súčasťou *Červenej armády*. Názov *fašistické vojsko* prináleží talianskej armáde z obdobia Benita

Mussoliniho. Wehrmacht a divízie zbraní SS boli brannou mocou nacionálne socialistického, čiže *nacistického* Nemecka.

Posledná pripomienka sa týka archívára a historického geografa J. Žudela. Jedného zo zakladateľov Slovenskej archivistiky prekrstili zrejme až v tlačiarňi z Juraja na Jozefa (s. 110).

Napriek pripomienkam radi preberáme ako dôvetok zhodný názor starostu, že publikácia *isto poteší nielen historikov. Je čitateľná aj pre laikov a dobrým krokom pri popularizácii dejín.*

Juraj Spiritza

NOVOTNÁ, Mária (ed.): *TERRA SCEPUSIENSIS, TERRA CHRISTIANA 1209–2009. 800 ROKOV PRVEJ PÍSOMNEJ ZMIENKY O SPIŠI, 1–2.* Levoča 2009, 223 s. a 45 s. ISBN 978-82-85167-41-2

Prvý zväzok publikácie má podtitul *SPIŠSKÝ HRAD, SPIŠSKÁ KAPITULA – DVE CENTRÁ V DEJINÁCH SPIŠA*. Podtitul druhého zväzku oznamuje oveľa stručnejšie *MATÚŠ LÁNYI – NOVÝ ZÁKON*. Recenzent netají, že publikácii, ktorú vydalo Spišské múzeum v Levoči ako súčasť Slovenského národného múzea v Bratislave s rímskokatolíckym biskupstvom v Spišskom Podhradí, venoval dvojakú pozornosť. Pretože to bol takmer dvojjediný pohľad archívára pochádzajúceho z Levoče, ktorá bezmála susedí s obidvoma centrami, rozdielne spôsoby hodnotenia printového pretlmočenia rovnomennej výstavy do knižnej podoby, nedivergovali, ale sa dopĺňali. Výstava bola sprístupnená verejnosti v Levoči v novembri 2009 a ostala otvorená do júla 2010.

Vďaka priaznivým okolnostiam, ktoré vyplynuli z disponibilít finančných prostriedkov, mohla editorka rozšíriť v spolupráci s autorským kolektívom obvyklý katalóg exponátov na hodnotné interdisciplinárne kompendium. Neprekvapuje, že Mária Novotná ako editorka a tiež ako autorka koncepcie výstavy si ponechala napísanie úvodného príhovoru k čitateľom a že spišský biskup František Tondra upriamil ako predstaviteľ spoluorganizátora výstavy zamyslením *OSEMSTO ROKOV SPIŠSKÉHO PREPOŠTSTVA* pozornosť na skutočnosť, že Spiš je na Slovensku *azda najbohatší na kultúrne dedičstvo* a že najpočetnejšími pamiatkami sú *náboženské stavby a predmety*.

Prekvapilo ale, ba až zarazilo, že autor inej recenzie *regionálnej dvojjvýstavy v Spišskom múzeu s nadregionálnym dosahom*, ktorú uverejnil v jedných novinách, sa rozhodol, a to napriek tomu, že si výstavu prezrel a za meno si dal dôvetok *Autor je historik umenia, napísať svoj text otázkou Je Spiš už len skanzenom?* Historik dejín umenia by mal rešpektovať, že slovný útvar *skanzen* identi-

fikuje (a to tiež neželaným spôsobom) *múzeum vo voľnej prírode sústreďujúce ľudovú materiálnu kultúru, stavby...*

Martin Homza dal vstupnej štúdii *SPIŠSKÝ HRAD A SPIŠSKÉ PREPOŠTSTVO, DVE CENTRÁ VČASNOSTREDOVEKÉHO SPIŠA* podobu mozaiky údajov spätých nielen s geopolitickou polohou Spiša *na hraniciach s Poľskom*. Všíma si dejinný pohyb na Spiši dávno pred 11. storočím, na začiatku ktorého vznikol *na Vrchu svätého Martina v priestore na Pažiti benediktínsky kláštor*. Z neho prešlo svätomartinské patrocínium na nový kostol Spišského prepoštstva, ktoré sa konštituovalo neďaleko kláštora. V súvislosti s umiestnením Spišského hradu na travertínovom brale vzdialenom iba na dohľad od prepoštstva, považuje Homza jeho mimoriadne bohatú architektúru za svedectvo, že vznikol ako *jeden z kráľovských dvorov*. Pripomenul úlohu domáceho *slovenského obyvateľstva* pri najstaršom *vnútroštátnom osídľovaní Spiša riadenom priamo panovníckou rodinou*. Nezabudol ani na novousadlíkov, ktorí prichádzali ako *hostia* z iných krajín, napríklad budovatelia novej kráľovskej rezidencie. Ich pôvod rezonuje v etymológii názvu Spišských Vlách (*Villa latina, Villa olasi, Wallendorf*). Prví migranti z nemeckých rečových oblastí prichádzali na Spiš už na prelome 12. a 13. storočia.

Vladimír Olejník interpretuje v štúdii *SPIŠSKÝ HRAD A SPIŠSKÁ KAPITULA V ARCHÍVNÝCH PRAMENŇOCH* predovšetkým listiny uložené v Štátnom archíve v Levoči, Archíve Biskupského úradu v Spišskom Podhradí, iných archívoch na Slovensku aj za jeho hranicami (*Magyar Országos Levéltár Budapest, Primási Levéltár Esztergom*). Najstaršie listiny sa hlásia zväčša do 13. storočia. Výnimkou je listina kráľa Imricha z roku 1198. Ivan Chalupecký, Michal Slivka, Ján Steinhübel majú predchodcov, ktorí ju tiež považovali za najstaršiu známu spisomnenú zmienku o Spiši. Richard Marsina spochybnil samotnú listinu. Najmladšou z Olejníkom spomenutých listín je dekrét z 15. januára 1776, ktorým povýšila Mária Terézia stáročné Spišské prepoštstvo na biskupstvo.

Autorstvo správy o novom obraze vývoja objektu *KATEDRÁLY SV. MARTINA*, ktorý vyplynul z rozsiahleho architektonického a umelecko-historického výskumu v rokoch 2006 a 2007, prevzala uznávaná autorka Magdaléna Janovská. Osobitne upriamujeme pozornosť archivárov na tú časť informácie o svätyni zapísanej ako zložka súboru *Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia* do zoznamu *svetového kultúrneho dedičstva UNESCO*, ktorá sa týka v nej umiestneného archívu. Dvojpodlažnou nadstavbou nad najstaršou sakristiou získalo prepoštstvo nový, lepší priestor pre archív vrátane listín súvisiacich s vykonávaním práva hodnoverného miesta. Text vizualizujú fotografie oboch miestností aj s ich vybavením. (s. 92). Pripomeňme si, že je to najstarší priestor na Slovensku zohľadňujúci už od konca 15. storočia základné požiadavky, ktoré musia rešpektovať stavitelia moderných účelových objektov aj v nich umiestnené archívy. Situovanie dvojpodlažného priestoru v objekte Katedrály a príchod k nemu novým kamenným vretenovým schodišťom začínajúcim v sakristii, vylučovalo nekontrolovaný vstup. Múry spoľahlivo chránili pergamen a pečate pred nežia-

ducim vplyvom striedajúcich sa ročných období, tiež prudkých výkyvov počasia. Železné okienky na jedinom okienku poskytovali potrebné zatemnenie. Znemožňovali tiež kavkám, aby tam hniezdili a možno aj netopierom, aby tam počas dňa spali a od jesene do jari zimovali. Vrecia z ľanového plátna viseli dostatočne vysoko, aby sa k ich obsahu nedostali hlodavce ani ho neohrozila prípadná vzliňajúca vlhkosť. Plátno zachytávalo prach, nebránilo ale koži listín, aby dýchala.

Mária Novotná vložila znalosti rozhládenej a uznávanej historičky umenia do opisu *INTERIÉRU KATEDRÁLY SV. MARTINA V SPIŠSKEJ KAPITULE A PREMIEN JEHO PODOBY*. Prichodí dodať, že od roku 1992, na ktorý pripadlo 650. výročie úmrtia uhorského panovníka Karola Róberta z Anjou, šíri správu o existencii nástennej maľby s výjavom jeho korunovania z roku 1317 nad severným vchodom do Katedrály tiež pamätná minca. Bola emitovaná zo zlata v Maďarskej republike s nominálnou hodnotou 10 tisíc Forintov (SCHÖN, Günter – SCHÖN, Gerhard: *Weltmünzkatalog 20. Jahrhundert*. Battenberg Verlag 2003, s. 1647).

Poznatky, ktoré priniesol archeologický výskum vo fortifikačnom diele stavanom pri križovatke rušných obchodných ciest a blízko hraníc s Malopoľskom aj Haličskom, takisto stavebno-historický výskum v ňom, prezentuje Magdaléna Janovská v časti *SPIŠSKÝ HRAD*. Fundovaný text rozdelila na 11 chronologických dielov (od obdobia pred koncom 12. storočia po rok 1946, v ktorom prišli Čákyovci o hradnú ruinu) a zvýraznila početnými fotografiami, kolorovanými pôdorysmi, rekonštrukciami. Vzali sme na vedomie, že dôležité informácie o hrade, ktorý v roku 1780 vyhorel, poskytol Andrej Fiala spolupracujúci pri staršom výskume s Adriánom Vallašekom. Neprehliadli sme ani uznanlivú zmienku o prínose zistení poskytnutých archivármi. Archivne dokumenty preukázali aj v tomto prípade nezastupiteľnosť prameňov o vzájomnom ovplyvňovaní sa vývoja Spišského hradu ako kráľovského hradu a Spišskej Kapituly ako sídla takrečeno kráľovskej kapituly.

Národná banka Slovenska zareagovala v roku 1998 na zapísanie Spišského hradu a Katedrály sv. Martina do prestížneho zoznamu svetového dedičstva *World Heritage-Patrimoine Mondial* emitovaním dvoch mincí. Na averze Ag razby s nominálnou hodnotou 200 Slovenských korún je ústredným motívom priečelie Katedrály s dvomi vežami, na jej reverze je panoráma jedného z najrozsiahljších hradných komplexov v Európe. Na averze Au razby s nominálnou hodnotou 5 000 Slovenských korún je hlavným motívom známa románska plastika ležiaceho leva z travertínu, ktorému vďačí zver za názov *Leo albus*. Na reverze mince dominuje tiež Spišský hrad.

Fundamentálnou časťou prvého zväzku je *KATALÓG DIEL*. Opisy exponátov vrátane registrov archívnych dokumentov sú rozdelené v súlade s historickými disciplínami. Prvý celok patrí *ARCHEOLOGICKÝM NÁLEZOM*. Všimli sme si v ňom fragment gotického zvona s majuskulnými literami [m]A R I[a], ktoré kladú pôvod zvona do lejárne činnej v Spišskej Novej Vsi od roku 1357. Okrúhla, šesť milimetrov široká pečať (Ø 37 mm) z olova bola privesená pôvodne na

bule pápeža Martina V. (1417–1431). Jej odkrytie na Spišskom hrade v blízkosti pevnôstky spájanej s obsadením vojskom Jana Jiskru z Brandýsa v roku 1443, asi naznačuje, že niektorí *Bohemos* zneužili prístup k listinám, ktoré na hrade ukryto (?) Spišské prepošstvo. Hákovnica (dlhá 870 mm, s rážou 25 mm) odkrytá v predbráaní vstupu do stredného nádvorja hradu svedčí, že ešte aj v 15. storočí, v ktorom sa liali okrem delových hlavni už aj hákovnice pešiakov rozmiestnených za strieľňami v hradbách z bronzu, kovali ich aj kováči zo železa.

Z výtvorov ľudských rúk v časti *ARCHITEKTONICKÉ DIELA* si zaslúži pozornosť fragment teplovzdušnej pece zo 14. storočia. Dokladá, že benediktíni, známi ako horlivci *biblického etosu práce*, zdolávali chlad spišských zim v kláštore na Pažiti na tú dobu moderným kúrením. Až po roku 1978 zanikla podoba Spišského hradu v 13. a 14. storočí, ktorú nakreslil ktosi do omietky jednej z jeho ostení. Ojedinelú kresbu imitovalo na výstave jej faksimile. Tiež vernú podobu Spišského hradu na začiatku 16. storočia s kráľom a kráľovnou v okne goticky prestavaného hradného paláca sprítomňovala na výstave reprodukcia. Kombinovaná kolorovaná fresco-secco maľba z rokov 1507 až 1515 sa nachádza v Levoči v kaplnke sv. Juraja vo farskom Kostole sv. Jakuba.

Galériu *UMELECKOHISTORICKÝCH DIEL* začína spomenutý Leo albus. Mária Novotná udomácnuje jeho zdroj, zdá sa, že definitívne do prvej tretiny 13. storočia. Kazulu z 15. storočia z červeného zamatu importovaného z Apenínskeho polostrova, spomíname z dvoch dôvodov. Emanuel Poche ju vybral ako dôkaz úrovne *vyšivačského umění* na výstavu *Umění na Slovensku – odkaz země a lidu*, ktorá nadobudla v roku 1937 na Pražskom hrade nielen u návštevníkov podobu objavu. Druhým dôvodom je jej zbierková príslušnosť k Diecéznemu múzeu v sídle spišského biskupa, ktoré z neho vyhnali bývalí dozorujúci *cirkevní referenti*. Na prednej strane biskupskej mitry zo svetlého brokátu oznamuje dvojriadková zlatá plastická výšivka *NATIO SLOVACA / EP [isco]PIS SLOVACIS 1921 rok*, v ktorom vymenoval pápež Benedikt XV. za biskupa Jána Vojašáka.

V časti vyhradenej *MOBILIÁRU* sa úspešne uchádzali o pozornosť návštevníkov truhlica hodnoverného miesta z 15. storočia a spomenuté plátenné vrecia. Okovaná truhlica z dubového dreva má vstavanú kovovú zámku, zabezpečovací mechanizmus a tri vonkajšie závary. Dva kované kruhy na oboch bokoch uľahčujú jej premiestňovanie. Prvý raz od roku 1795, počas ktorého bol dvojpodlažný archív v katedrále upravený, opustila ho drevená tyč dlhá 3 330 mm so 14 kovovými hákmi a 6 vriec z ľanového plátna spevnené pri ústí dvomi drevenými lištami. Na každom vreci je prišitý papierový štítok s lokačnými údajmi (*scrinium ... , capsula ...*). 28 prázdnych vriec ostalo visieť na iných tyčiach v dvojpodlažnom, teraz už nepoužívanom priestore.

Nielen pastvou pre oči je dočasný súbor 72(!) *LISTÍN, LISTOV A MÁP* vrátane búl pápežov Martina V., Pia II. a Sixta IV., ktorých obsah adekvátne pretlmochli František Žifčák a Vladimír Olejník a ktoré vyzualizuje v publikácii takmer 120 farebných fotografií. Oboch archivárov zaiste netreba societe archivárov

predstavovať. Nech je však predstavená z ich súboru aspoň nasledovná trojica. Najstarší datovaný obsah má transumpt listiny, ktorou spísomnil spišský prepošťa Matej 17. augusta 1244 povolenie pre Jána zo Žehry postaviť v jeho dedine Kostol sv. Ducha – terajšiu oficiálne uznanú súčasť *svetového dedičstva*. Zároveň prenechal novému kostolu polovicu vlastného desiatku zo Žehry. Vystavená listina je transumptom listiny, ktorou Matejov nástupca Mutimír predchodcovu donáciu v roku 1274 potvrdil. Dekrét rakúskeho cisára, uhorského kráľa etc. Františka Jozefa I. z 1. decembra 1891, menujúci rodáka zo Šarišských Draviec Pavla Smrečániho (Szmrecsányiho) za spišského biskupa, bol najmladším exponátom. Nepochybne získal najmä u mládeže imidž najatraktívnejšieho exponátu 14 630 mm dlhý a 230 mm široký rotulus z roku 1332. Spísomňuje priebeh súdneho sporu farárov Toryského dištriktu v Šariši s dvomi biskupmi v Jágri (Maďarsko, Eger) o cirkevné desiatky a cirkevnú správu na dotknutom území. *Notársky instrument* je pospájaný z 25 pergamenových membrán. Ich spoje prekrývajú pružky pergamenu s notárskym znakom s'aby prekážka pre prípadných falšovateľov.

O nepočetnej skupine artefaktov označených ako *TYPÁRIÁ A PEČIATKY*, sa žiada povedať: mosadzný predmet s drevenou rukoväťou z roku 1827 a s uzavretým kruhopisom nie je pečiatka, čiže výsledok spečatenia, ale pečatidlo.

Posledná časť katalógu exponátov má názov *KNIŽNÁ KULTÚRA*. Najstarším bol kódex spišského prepošťa Jakuba z Kežmarku z roku 1426. Odborná literatúra ho pozná ako *Graduale Scepusiense*. Dosky potiahnuté svetlou kožou a spevnené kovaním spájajú 222 fólií. *Matricula Goltziana* vznikala v rokoch 1606 až 1673. Má 591 papierových fólií. Texty na 336 fóliách informujú o príjmoch, výdavkoch, poradách a činoch Bratstva XXIV kráľovských pastorov na Spiši. Pomenovanie *matriculy* pripomína Joachima Goltza, ktorý bol prvým zapisovateľom. Dokladá pravdivosť poučky *Habent sua fata libelli*. Vznikala nielen v Spišskej Novej Vsi. V roku 1674 ju odviezli do Saska, v roku 1702 zaradili do kniežacej knižnice vo Weimare, v roku 1775 priniesli do kostola ev. a. v. cirkevného zboru v Spišskej Sobote, v roku 1784 deponovali na radnici v Spišskej Sobote, v roku 1785 zmenila odovzdaním Spišskému biskupstvu miesto uloženia piaty raz.

Recenzent rád konštatuje, že publikácia má presvedčivú podobu. Predsa si však poznačil niekoľko poznámok a otázok.

Prvá poznámka sa týka poslednej vôle prepošťa Mutimíra z roku 1273. Testátor hrozí v ňom exkomunikáciou každému, kto by *ukradol*, čiže *odcudzil* niektorý z kódexov poručených Kostolu sv. Martina. Slovný útvar *scudzenie*, ktorý je vytlačený na 22. strane, vyjadruje v právnej terminológii opak krádeže, čiže *dobrovoľnú zmenu* majiteľa.

Druhá poznámka sa týka Zoznamu skratiek. Abreviatura bývalých štátnych okresných archívov mala podobu ŠOKA a nie ŠOA. Nie je ani vhodné identifikovať (bývalý) Štátny okresný archív v Levoči a zároveň (bývalý) Štátny okresný archív v Poprade zhodnou abreviatúrou ŠOA PP (s. 216).

Tretia a zároveň posledná zo zverejnených poznámok sa týka mena kampanológa spomenutého pri fragmente zvona z vykopávok na Spišskom hrade. Recenzent sa iba usmial pri zistení, že ho po rokoch opätovne niekto prekrstil.

Prvá otázka vyplynula z presvedčenia archivára, že na výstave bolo priveľa archívnych dokumentov, z ktorých aspoň časť sa dala a mala nahradiť robustnejšími artefaktmi. Alebo sa vyskytla prekážka, ktorá znemožnila vystaviť napríklad bronzovú krstiteľnicu (vysokú iba 937 mm) uliatu po roku 1390 Jánom Weygelom v Spišskej Novej Vsi a patriacou k mobiliáru Kostola narodenia Panny Márie priamo v Spišskom Podhradí?

Druhá, zároveň posledná zverejnená otázka vyplynula z imperatívu komplexnej ochrany archívnych dokumentov. Zrejme fungovali všetky opatrenia, aby nebolo možné archívny dokument poškodiť alebo nebudaj odcudzit'. Nebudú ale mať archívne dokumenty dôvod sťažovať sa po určitom čase, že sa nemôžu spaťovať z nadbytku svetla a sucha v expozičnom prostredí?

Recenzent sa oboznámil aj s druhým zväzkom publikácie, ktorý zverejňuje výpoveď výtvarníka Matúša Lányiho o tom, ako vidí on *dotyk náboženských alebo historických fenoménov s dnešným človekom*. Graduovaný rodák zo Spišského Podhradia (1981) vystavoval už nielen v Múzeu moderného umenia Andyho Warhola v Medzilaborciach a v iných mestách na Slovensku aj za hranicami (Berlín, Luzern vo Švajčiarsku, opakovane Praha, Rím, Saint-Etienne vo Francúzsku, Viedeň). V Levoči *predstavil 15 veľkoformátových malieb v cykloch Evanjelium (2006–2007) a Zjavenie (2009), ako aj záznamy z realizácií horizontálnych kresieb pôdorysov na verejných priestranstvách*. Recenzent necíti oprávnenie napísať čokoľvek o *preklade biblických citátov do vizuálu počítačového prostredia Windows* ani o *projekcii schémy pôdorysov katedrál na palubovku telocvične alebo plochu futbalového ihriska* (koniec citátov).

Juraj Spiritza

ČAS V ROCE 2009. ROČENKA ČESKÉ ARCHIVNÍ SPOLEČNOSTI. Praha: Česká archivní společnost 2010, 219 s.

Česká archívna spoločnosť od roku 2002 vydáva pre svojich členov a sympatizantov ročenku, ktorá mapuje najdôležitejšie udalosti zo života archívov a archivárov v Čechách v príslušnom roku. V prvej polovici roka 2010 vyšla v poradí už ôsma ročenka a my s radosťou prinášame čitateľom Slovenskej archivistiky stručnú anotáciu jej obsahu.

Štruktúra ročenky ostala bezo zmeny a tak po úvodnom slove predsedníčky Českej archívnej spoločnosti Marie Ryantovej, nasledujú príspevky rubriky Z činnosti ČAS. Prvý je venovaný základným informáciám z 19. valného

zhromaždenia Českej archívnej spoločnosti, ktoré sa konalo 26. marca 2009 v kinosále Národného archívu v Prahe. Výročnú správu spoločnosti predniesol jej tajomník Jiří Smitka. Spoločnosť eviduje 512 členov, v roku 2008 pristúpilo 57 nových členov. Výbor spoločnosti sa stretol deväťkrát počas roka. Na svojich zasadnutiach sa snažil splniť schválený plán práce. V októbri zorganizovala spoločnosť trojdňovú odbornú exkurziu do archívov východnej Moravy; zabezpečila odbornú prednášku týkajúcu sa bibliografických citácií podľa ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2; pokračovala v edičnej činnosti. Okrem ročenky rozposielala internetový občasník NeČAS, zhromažďovala údaje pre encyklopédiu českých archívov, pokračovala v práci na projekte „Hroby českých, moravských a slezských archivářů“, starala sa o svoju internetovú stránku (www.cesarch.cz). V rámci ČAS pracovalo v roku 2008 šesť tematických sekcií a jedna regionálna pobočka.

Na valnom zhromaždení ešte odznela pokladničná správa, návrh rozpočtu, správa revíznej komisie i návrh plánu práce spoločnosti na rok 2009. S príspevkami o činnosti vystúpili zástupcovia regionálnych pobočiek a sekcií. Václav Babička informoval o činnosti a aktivitách OASSS MV ČR najmä v medzinárodnej oblasti. Ďalej prítomní schválili a udelili čestné členstvo v ČAS dlhoročnému riaditeľovi Archívnej správy ministerstva vnútra PhDr. Oldřichu Sládkovi, CSc., ktorý sa okrem iného zaslúžil o realizáciu archívneho areálu v Prahe na Chodovci a postaral sa o vzostup českého archívnictva. Valné zhromaždenie schválilo aj ďalšie dva návrhy na udelenie čestného členstva v ČAS – prof. PhDr. Miroslavovi Flodrovi, CSc. a doc. PhDr. Vladimírovi Vaškovi, CSc.

Rubrika Z činnosti ČAS prináša aj ďalšie zaujímavé informácie. Michal Sejk sa s čitateľmi ročenky podelil o zážitky z trojdňovej archívnej exkurzie do archívov južných Čiech, ktorú pripravil tajomník spoločnosti Jiří Smitka a Sylvia Wimmerová zo SOKA Český Krumlov na začiatku októbra 2009. Účastníci navštívili v meste Příbram špecializovaný Archiv DIAMO, s. p. (spravuje písomnosti uránového a rudného baníctva); ďalej okresné archívy Písek, Strakonice, Český Krumlov. Súčasťou exkurzie bola návšteva aj ďalších pamätihodností – cisterciánsky kláštor Vyšší Brod, Kláštor Božieho Milosrdenstva v Nových Hradoch, štátny hrad Nové Hrady, národná prírodná pamiatka Terčino údolí a technická pamiatka Buškův hamr. Karel Chobot, predseda odbornej komisie na vyhodnotenie študentskej vedeckej súťaže v odbore archívnictvo o cenu univ. prof. Dr. S. Duškovej, informoval o priebehu ročníka 2009. Do súťaže sa prihlásilo 9 študentských prác. Komisia konštatovala ich vysokú odbornosť, a preto udelila dve tretie, jedno druhé a jedno prvé miesto. Zvítazila diplomová práca Žanety Marešovej: *Archivnictví v Anglii*, ktorá bude publikovaná na stránkach Archivního časopisu. Okrem toho si víťazka odniesla aj finančnú odmenu, podobne ako ďalší traja ocenení. Ďalšie príspevky mapujú priebeh 13. konferencie archivárov ČR na tému *České archivy a zahraniční inspirace*, ktorá sa uskutočnila v Brne (J. Kahuda); informujú o exkurzii do Archívu Národnej galérie

(J. Smitka) a prinášajú profily troch nových čestných členov ČAS (D. Perutková, M. Kotlíková – I. Sklenská, K. Chobot).

Rubrika Zahraniční styky prináša podrobné informácie o XIII. archívnych dňoch v SR v Bojniciach (D. Doležal), o stretnutí maďarských archivárov v Soprone (P. Koblasa), o 17. saskom archívnom zjazde vo Freibergu (M. Myšička), o rakúskom archívnom sneme v Linci (M. Ryantová), o 58. durínskom archívnom dni v Greizi (K. Halla). O celkovom dianí i o samotnom rokovaní na 79. nemeckom archívnom sneme v Regensburgu informuje Marie Ryantová. Snem sa venoval novým pracovným a komunikačným procesom v archívoch v ére digitalizácie. Napr. zaujímavý príspevok pod názvom *Cesty cirkevných archiválií na web* predniesol archivár arcibiskupstva Mníchov a Freising Peter Pfister. Informoval prítomných o archívno-pedagogickom projekte, ktorý sa uskutočnil v úzkej spolupráci s rôznymi školami a jeho hlavným zámerom bolo vyhľadať napr. správy o rôznych vojenských ťaženiach na konci druhej svetovej vojny alebo zmapovať spolužitie bavorského obyvateľstva s Američanmi v rámci okupačnej zóny a pod. Informácie o projekte nájdete na internetovej stránke <http://webpace.stmichaelsbund.de/diozesanarchiv/denkwerk.htm>, kde sú napríklad i naskenované získané pramene. O rozsiahlom internetovom portáli „Konrad Adenauer“ (<http://www.konrad-adenauer.de>), ako o vzdelávacom i bádateľskom zdroji, referoval Hanns Jürgen Küsters. Švajčiarski archivári napr. prednášali o využívaní archívu a novom programe Archiv 2.0, o digitálnych podkladoch. V rámci rokovania jednej zo sekcií na tému vzdelávanie na sieti odznela správa Birgit Joosovej z Norimbergu o digitálnej edícii matrik Akadémie výtvarných umení v Mníchove (tri knihy matrik z rokov 1809–1920). Autorka správy oboznámila prítomných s priebehom a samotnou realizáciou celého projektu. Neobišla ani otázky financovania. Projekt realizoval Inštitút pre dejiny umenia. Digitálnu edíciu matrik nájdete na internetovej adrese: <http://matrikel.adbk.de>. O ďalšom stretnutí predstaviteľov archívnych asociácií Vyšehradskej štvorky stručne informuje v nasledujúcej správe predsedníčka spoločnosti Marie Ryantová. Stretnutie sa konalo 10.–12. decembra 2009 vo Varšave ako súčasť medzinárodného seminára *Kulinárske dedičstvo v dokumentoch*. Popri samotnom odbornom seminári aktéri navštívili priestory bývalej šľachtickej akadémie a novootvorené Múzeum varšavského povstania. Na samotnom stretnutí V4 sa riešili najmä otázky vzájomnej spolupráce. Poľská strana zastúpená Hannou Krajewskou navrhla vytvoriť samostatnú Vyšehradskú skupinu v rámci Medzinárodnej archívnej rady. Bližšie o tom referovala samotná zástupkyňa rady Susanne Belovari. Členstvo by okrem zaplatenia ročného poplatku vo výške 200 € (50 € každá krajina) prinieslo napr. možnosť čerpať väčší objem finančných prostriedkov z vyšehradských fondov a i. Medzi ďalšie formy spolupráce by mala patriť výmena skúseností v oblasti digitalizácie, pri výstavbe nových budov, pri ďalšom vzdelávaní archivárov, tlačou vydať poloniká, bohemiká, hungariká v archívoch ostatných krajín a pod. Ďalšie stretnutie V4 by sa malo konať v Budapešti. Martin Sovák v príspevku s názvom *Medzinárodní*

archivní solidarita funguje informuje o pomoci českých archivárov nemeckým kolegom v Kolíne nad Rýnom pri záchrane archívnych dokumentov po zrútení budovy mestského archívu.

Za zahraničnými aktivitami nasleduje ročný prehľad činností sekcií Českej archívnej spoločnosti – sekcie špecializovaných archívov pri ČAS (M. Běličová), Tematickej študentskej sekcii České Budějovice (J. Cukr) a študentskej sekcii z Brna (J. Škrdlíková, P. Kratěnová, M. Smolová). Pavel Pilz a Ivo Navrátil informujú čitateľov o činnosti Ještědskej pobočky, ktorá aj napriek tomu, že ku 31. decembru 2009 evidovala „len“ 39 členov, pripravila veľa zaujímavých podujatí (napr. odborný seminár o usporiadaní fondov súdov; odborná prednáška V. Kaisera z Archívu mesta Ústí nad Labem *Starostlivost' o zvukové záznamy*; výročná schôdza pobočky; vyslanie záchranného trojčlenného tímu do Kolína nad Rýnom; prednáška I. Hajzlerovej zo SOKA Karviná *Spisová služba v školskej praxi* atď.).

Ďalej nasledujú informácie o aktivitách českých, moravských a sliezskych archívov na poli kultúrno-propagačnej práce, z ktorých pre čitateľov nášho periodika vyberáme aspoň niekoľko podujatí. Michaela Munková napísala správu o zaujímavom seminári *Plakáty v českých archivech a muzeích*, ktorý sa konal v kinosále Národného archívu 10. decembra 2009. Pripravili ho pracovníci SOA Praha. Seminár bol rozdelený do dvoch blokov – prvý sa venoval histórii českého plagátu, umeleckej i výpovednej hodnote plagátov – druhý bol zameraný na uchovanie, spracovanie a sprístupnenie plagátov bádateľskej verejnosti. V druhom „archívnom bloku“ vystúpil Libor Jůn, ktorý priblížil prítomným osud plagátov v zbierkach Národného múzea, ktorý nie je ideálny, ale predstavuje reálny obraz českých múzeí a archívov bojujúcich s nedostatkom financií. Naopak pracovníci Národného filmového archívu Jitka Panznerová a Milan Večeřa sa podelili o svoje skúsenosti s digitalizáciou a katalogizáciou zbierky plagátov od konca 19. storočia do súčasnosti. Priblížili i technickú stránku digitalizácie až do formátu A1 i softvér na konečnú katalogizáciu. Zaujímavú výstavu s názvom *1989!!!* pripravil Archív mesta Ostravy. Informuje o nej Jozef Šerka. Tri výkričníky jednak zdôraznili význam prelomového roku, ale zároveň boli aj súčasťou nového jednotného vizuálneho štýlu, ktorý zaviedlo mesto Ostrava v roku 2009. Ostravskí archivári sa na 17 paneloch snažili priblížiť atmosféru novembra '89 v Ostrave – ocelovom srdci republiky. Výstava v skratke zmapovala aj vývoj pred revolúciou i po nej – uzatvorila ju návšteva novozvoleného prezidenta republiky Václava Havla v Ostrave 3. januára 1990. Úplne posledný, 17. panel, nechali kurátori výstavy prázdny. Bol určený na podnety a príspevky od občanov – spomienky, fotografie, plagáty a ďalší materiál dokumentujúci túto dejinnú epochu, ktorý by obohatil fondy a zbierky archívu. Žiaľ, odozva verejnosti bola slabá a zámer archívu sa nepodarilo celkom zrealizovať. Výstava bola nainštalovaná vo foyer ostravskej radnice a následne priamo na Masarykovom námestí v Ostrave v rámci tzv. totalitného mestečka, ktoré malo súčasníkom pripomenúť každodennosť reálneho socializmu. Zaujímavá a podnetná pre nás je aj

správa Karla Halla o cezhraničnej spolupráci Štátneho oblastného archívu v Plzni a Generálneho riaditeľstva bavorských archívov v Mníchove v rokoch 2010–2013 dotýkajúca sa vytvorenia bavorsko-českej digitálnej siete historických prameňov, t. j. v minulosti násilne roztrhnuté fondy spojiť do jedného virtuálneho celku. Česká strana bude čerpať finančné prostriedky na tento projekt zo štrukturálnych fondov Európskej únie (program cezhraničnej spolupráce). V rámci projektu bude zdigitalizovaná napr. Zbierka matrik západných Čiech (10 300 zväzkov matrik z rokov 1531–1958), kroniky (mestské, obecné, školské, spolkové atď.), fotografie a negatívy do roku 1948. Digitalizovať sa budú aj archívne dokumenty cirkevnej proveniencie – najmä písomnosti cisterciánskeho kláštora Waldsassen. Zhodnotenie medzinárodného dňa archívov v roku 2009 v rámci Moravsko-sliezskeho a Olomouckého kraja prináša správa Bláženky Przybylovej, ktorá v nej konštatuje, že odozva verejnosti nebola adekvátne vynaloženej námahe zo strany archivárov. Preto v septembri 2009 usporiadali v Archíve mesta Ostravy seminár *Mezinárodní den archivů a archivářů – předpoklady, souvislosti a jak dál*, kde hľadali najúčinnjšiu formu propagácie tejto akcie, aby oslovili čo najširší okruh ľudí i školskej mládeže. Prítomní skonštatovali, že aj archivári sa musia prispôbiť súčasným trendom v oblasti mediálnej politiky a usporadúvať tlačové konferencie, rozposielať tlačové správy, lepšie využívať internet. Na seminári odznel aj referát *Den archivů ve Švédsku – inspirace pro nás*.

V rubrike *Představujeme* Jaromír Košťák, predseda Združenia kronikárov Čiech, Moravy a Sliezska, prináša zaujímavý pohľad na život a najmä prácu troch kronikárov – A. Kubíčka, J. Vostárka a M. Sígla. Ďalej nasledujú informácie o nových publikáciách vydaných archívmi v roku 2009.

Spoločenská rubrika prináša už tradične radostné i smutné správy. Okrem zoznamu jubilentov i novonarodených malých archivárov (v roku 2009 14!) sa zmieňuje i o udelení Ceny Přemysla Pittra PhDr. Eve Procházkovej, riaditeľke SOA Benešov.

Na záver zostavovateľa ročenky zaradili kapitolu s názvom *Česká archivní společnost v roce svého 20. výročí*. Záujemca v nej nájde spomenuté všetky najdôležitejšie okamihy spoločnosti od ustanovujúceho valného zhromaždenia v máji 1990 (programové vyhlásenie; personálne zloženie orgánov ČAS 1989–2011; prehľad celoštátnych konferencií a odborných exkurzií; zoznam odborných prednášok a diskusných stretnutí; bibliografiu bulletinu Archivní čtvrtletník, ktorý vychádzal v rokoch 1993–2001; zoznam čestných členov spoločnosti; rozhovor s prvým predsedom ČAS PhDr. Ing. I. Martinovským (1990–1996), ako aj s jeho nástupcami PhDr. V. Hradeckou (1996–2002), PhDr. D. Doležalom, PhD. (2002–2008) a na záver i so súčasnou predsedníčkou doc. PhDr. M. Ryantovou, CSc.).

Ročenku uzatvára stať nazvaná *Rok 1989 v archivnictví*, ktorá prináša rozhovory o novembri '89 a nasledujúcich udalostiach tak, ako ich vnímali archivári a aký mali dopad na ďalší vývoj archivníctva v Čechách.

Na záver musíme skonštatovať, že sa českým kolegom podarilo aj v tomto roku zostaviť obsahovo veľmi bohatú ročenku s množstvom zaujímavých a pre nás podnetných informácií. Veríme, že po nej siahnu aj ďalší naši archivári a neuspokojia sa len s touto stručnou anotáciou.

Júlia Ragačová

OLEXÁK, Peter: *SCRIPTURA LATINA LIBRARIA*, M & A Stiepak Verlag: Weißenburg 2008, 227 s. textu a obrazových príloh.

Paleografia je historická veda, ktorá pre slovenských bádateľov nemá šarm histórie, heraldiky či genealógie. Nepriťahuje desiatky či stovky bádateľov, doteraz sa ňou zaoberali skôr jednotlivci, aj to iba marginálne (P. Križko, A. Húščava, J. Sopko, R. Marsina, drobné príspevky aj L. Sokolovský, D. Lehotská a J. Novák). Až pred niečo vyše 10 rokmi bol na Univerzitu Komenského prijatý doktorand so špecializáciou práve na túto „vedeckú Popolušku“ (J. Šedivý). Podľa niekoľkých posledných publikácií sa zdá, že bude mať konečne ďalšieho kolegu, ktorý vyrastá na Katolíckej univerzite v Ružomberku.

Ružomberský pedagóg Peter Olexák sa prezentoval pred niekoľkými rokmi svojimi skriptami Kodikológia (Ružomberok 2007). Stali sa prvými v slovenčine publikovanými učebnými textami z tejto disciplíny. Charakter skript nevyžadoval vlastný výskum a tak absencia slovenského materiálu nebola nápadná. Texty prezrádzali talianske školenie autora nielen obsahom a citovanými dielami, ale aj použitou terminológiou.

Ku predošlým skriptám pridal Peter Olexák v roku 2008 ďalšie. Už názov (Latinské knižné písmo) naznačuje ich obsah. Autor ponúka čitateľovi niečo ako paleografickú čítanku. V teoretickom úvode (s. 12–28) autor ponúka svoj pohľad na vývoj latinského knižného písma. Na krátky úvod nadväzuje praktická časť čítanky s ukážkami a ich prepismi (s. 30–227). Oproti Paleografickej čítanke od Jozefa Nováka (Martin 2001) predstavuje práca Petra Olexáka iba nepatrný pokrok. Napriek tomu, že obe práce delí už istý čas, mladší autor nám ponúka len o niekoľko strán dlhší úvod, kde nás oboznamuje s teóriou vzniku a vývoja jednotlivých písomných štýlov a druhov. Práca si svojím obsahom zaslúži recenziu na stránkach časopisu venujúceho sa archívnictvu a pomocným vedám historickým, na druhej strane recenzent nemôže prehliadnuť množstvo jej nedostatkov.

Olexákovo vnímanie paleografie ako vedy je protirečivé. Autor uvádza, že do paleografie patria iba texty na tabuľkách, papyrusy, pergamene a papieri (s. 6). O riadok nižšie však už píše, že „štúdium písma“ berie do úvahy všetky druhy zápisov. Ba dokonca uvádza, že moderná paleografia sa vďaka filológii (sic!) „pokúša skúmať dejiny vo vzťahu k sociálnym, kultúrnym a politickým udalos-

tiam“ (s. 6). Pevne verím, že autor myslel „skúmať dejiny písma“, ale aj tak to, čo opisuje, tvorí predmet dejín písomnej kultúry – nie paleografie. Peter Olexák v zásade len oživuje dlhšie pochovanú diskusiu o potrebe gramatológie („meta-paleografie“ – pozri v slovenčine vydanú prácu J. Derridu) bez toho, aby onú diskusiu či modernú literatúru reflektoval.

Aj všeobecné problémy vzniku písma, jednotlivých sústav a ich historické zmeny (s. 12) opisuje Peter Olexák zjednodušene (vývoj nie je lineárny, ako ho podáva). Navyše zaradiť vedľa seba klinové a babylonské písmo je jasná chyba (druhé je podskupinou prvého). Čo je geometrické a abstraktné písmo, ktorého experimentálnymi vývojovými formami majú byť podľa autora obrázkové písma? Ved' piktografické (obrázkové) písma predstavujú najstaršie formy záznamov – aspoň si to doteraz veda myslela. Podľa P. Olexáka jestvovali teda už pred nimi akési abstraktné a geometrické písma? Celý jeho systém je neudržateľný – v rámci teoretického modelu vývoja písiem zabudol napríklad na písma sylabografické. Elementárnym chybám by sa vyhol, keby necitoval populárno-náučné knihy plné chýb (napr. J. Špetka alebo E. Doblhofer), ale keby použil základnú slovenskú (sic!) príručku od Jozefa Genzora a Viktora Krupu Písma sveta (vyšla už v dvoch vydaniach). Potom by zrejme nenapísal ani pre mňa neuveriteľné konštatovanie, že „abeceda je súhrnom všetkých fonetických znakov a hlások reči“ (s. 12). Aj absolvent základného kurzu paleografie vie, že abeceda je súhrnom grafických – nie fonetických znakov – navyše v ustálenom poradí! Ved' podľa definície P. Olexáka by abecedou mohol byť aj záznam na gramofónovej platni!

V práci je naozaj mnoho ďalších nesprávnych konštatovaní. Napríklad nie je pravda, že „knižné písmo charakterizuje kaligrafická vážnosť“ (s. 14). Ved' to by medzi knihy nepatrili skoro žiadne neliturgické rukopisy. Je vari neúhľadné písmo Klaretovho slovníka listinné či epigrafické? Nad konštatovaním P. Olexáka, že „latinka vznikla v 8. storočí pred Kristom v gréckej kolónii Cuma“ (s. 15) sa iste usmeje aj ten, kto o paleografii nič nevie. Ako mohla latinka vzniknúť v gréckom meste? Latinka má svoj pôvod v etruskom písme, ktoré prevzalo tvary zo západogréckej abecedy, navyše latinka vznikla asi o storočie neskôr, ako píše autor. Alebo – možno ovplyvnený Petruccim – píše P. Olexák, že unciálu predchádzala akási „protominuskula“ (str. 17). Unciála je však v skutočnosti jedným z troch najstarších majuskulných písiem a prebrala spôsob zápisu z kapitály a niektoré formy zo staršej rímskej kurzívy. Nad konštatovaním na s. 22, že od románskych a akýchsi „nacionálnych“ písiem sa prešlo ku karolínskym, zostávam v nemom úžase. Ved' ako mohli románske písma predchádzať písmam karolínskym, keď tie sa formovali už v druhej polovici 8. storočia?

Vyvrátiť všetky podobné výroky P. Olexáka by prekročilo rozsah bežnej recenzie, no nemôžem obísť sklamanie z toho, že P. Olexák nepozná domácu, resp. aspoň v strednej Európe zaužívanú paleografickú nomenklatúru (názvoslovie písma) a terminológiu (názvy písiem a ich častí). Je to o to smutnejšie, že o ich jednotné používanie sa od roku 1953 zasadzujú nielen v celej západnej

a strednej Európe, ale aj u nás. V Paríži navrhnutú (B. Bischoff, G. I. Lieftinck, G. Battelli) a českými vedcami (J. Pražák, P. Spunar) rozpracovanú nomenklatúru prijal a používal už nestor slovenskej paleografie a najmä kodikológie Július Sopko. Slovensko dokonca iniciovalo (J. Šedivý) vznik medzinárodného paleografického terminologického slovníka v 7 jazykoch (bol vytlačený v roku 2008 dokonca v Bratislave!). Peter Olexák hodil tie desaťročia slovenských snáh cez palubu a ovplyvnený akousi mne neznámou nomenklatúrou navrhuje pojmy evokujúce 19. storočie, keď si rôzni od seba izolovaní autori zavádzali termíny, ako chceli. Miesto štandardných názvov inzulárna (resp. írsky a anglosaská) polounciála a minuskula používa P. Olexák výraz *Scriptura insularis* (resp. inzulárna majuskula a minuskula). Čo je autorom spomínaná *Scriptura minuscula antiquior*? Prečo používa akúsi „majuskulu kurzívu“ miesto staršej rímskej kurzívy (alebo ak už chce, tak majuskulnej kurzívy)? Pojem „minuskula kurzíva“ (str. 20) pre predkarolínske minuskuly vo Franskej ríši je absurdný (písmo je buď minuskulné alebo kurzívne – nemôže byť aj jedno aj druhé).

K základným druhom písma patrilo podľa P. Olexáka „knižné a kurzívkové písmo“ (s. 14). Kurzívkové písmo však neexistuje. Ak mal autor na mysli kurzívu alebo písma individuálnych záznamov, tak obe patria medzi knižné písma. Autor proste prekladá (aj to zle) do slovenčiny prostredníctvom kalkov pre nás cudzie termíny talianskeho pôvodu. Napríklad jeho „uzuálne písmo bežných prepisovačov“ (s. 13) zrejme pochádza z talianskeho „*scrittura usuale*“ (teda po slovensky: písmo bežných záznamov). Taliansky vplyv je nepopierateľný – ešte aj základné stredoeurópske dielo (nemeckú Bischoffovu paleografiu) cituje autor len v talianskom preklade. Okrem talianskych kalkov používa autor aj termíny, ktoré si zaviedol (vymyslel) sám: napríklad jeho pojem „knižný hárok“ (s. 13) je neakceptovateľný. Nevie, či ním myslel desaťročia u nás používaný termín „zložka“ (spojenie viacerých dvojlistov) alebo klasické termíny fólio či dvojlist.

K „novotvarom“ Petra Olexáka patrí aj „polokurzívka“ (s. 14), „telo písmena“, „spodná linajka“ (miesto základná linka), „horné dlhé drieky“ (miesto horné dĺžky), „vertikálna os písmena“ (s. 19 – správne driek) alebo napríklad úsmev vyvolávajúci termín „rozkročené drieky“ (s. 17), „brušká“ či „nožičky“ písmen (s. 19). Má jeho termín „bežné denné písmo“ (s. 28) znamenať, že existovalo aj „bežné nočné písmo“? Peter Olexák by si mal uvedomiť, že u iných slovenských autorov (či už v minulosti alebo dnes) používané domáce termíny nevznikli na kolene, ale sú výsledkom dlhého vývoja. Vlastná terminológia a nomenklatúra, ktorú zavádza Peter Olexák, nie je žiadnym námetom na diskusiu. Je to doslova nebezpečný materiál, ktorý pomúti hlavu študentom a neznalým čitateľom. Neakceptovanie slovenských a medzinárodných štandardov je jednoznačne najväčšia chyba, ktorú ako recenzent práci vyčítam.

Hlavnú časť práce P. Olexáka tvorí paleografická čítanka. Autor v nej na takmer 100 dvojstranách uvádza na jednej strane obrázok písomnosti (väčšinou fólia rukopisu) a na druhej strane prepis textu. Vyobrazenia prebral autor zo starších tabuľových edícií (napr. z notoricky známej a na internete prístupnej, vyše

100 rokov starej učebnice F. Steffensa). To nie je až takou chybou. Neodpustiteľné však je, že pri jednotlivých ukážkach autor nenapísal, aký prameň zobrazuje, kde je uložený a dokonca ani z akého obdobia (roku) pochádza. Ako sa má čitateľ zorientovať? V práci chýbajú aj zásady prepisu, ktoré by mali byť súčasťou teoretického úvodu. Autor nerešpektuje ani základnú zásadu, že majuskulu treba prepisovať majuskulou a minuskulu minuskulou (zle napr. na s. 184, 186, 190 atď.). Jeho prepis nie je transliteráciou (ako sa patrí na paleografickú čítanku) ale interpretatívnym prepisom. Teda napríklad *SECVNDUS* z originálu prepisuje ako *secundus* (s. 184).

Bez chýb nie je ani charakteristika jednotlivých ukážok. Písmo *scriptura luxoviensis* sa nedá chápať ako samostatný druh. Ani *scriptura corbiensis* (s. 170) nie je žiadnym samostatným druhom, navyše ukážka, ktorú autor publikuje, je už pomerne pokročilou karolínskou minuskulou! Písmo na s. 181 nie je churrätským písmom, ale má bližšie ku beneventáne. Na ukážke, ktorá je charakterizovaná ako *scriptura carolina* (s. 187) je okrem karolínskej minuskuly aj kapitála a unciála, čo autor vôbec nezohľadňuje. Podobne aj moderný doplnok na fóliu, ktorý je oproti zvyšku textu mladší o nejakých 6-7 storočí, prepisuje autor bez akéhokoľvek komentára. Potom si čitateľ môže myslieť, že kurzíva zo 16. storočia je naozaj *scriptura corbiensis* z ranokarolínskeho obdobia (s. 172). Autor pri prepise nezohľadňuje ani *e-caudata* (napr. s. 180) a ignoruje aj v origináloch sa vyskytujúce rozdeľovníky (napr. s. 201 alebo 211). V prepisoch sú chyby (len pri 14 riadkovom prepise karolínskeho textu na s. 188 sú 4 väčšie chyby: *prefec-tis ses* má byť správne *prefecisses*, miesto *adjumentum* má byť *adiumentum*, miesto *adiuctoribus* má byť *adiutoribus*, pisár nenapísal *Thamar*, ale v skutočnosti *Ithamar* a dve menšie chyby predstavuje zámena *u* za *v*).

Výber ukážok, ale aj teoretický výklad vychádza z už publikovaných materiálov a nijako neprezentuje našu písomnú tvorbu. Ale aj tam, kde autor stratil nejaké to slovo o vývoji v Uhorsku, sú jeho úvahy nepodložené alebo vyslovene chybné. Ako napríklad vie, že skriptorsky vynikali kláštory v Hronskom Beňadiku alebo v Štôle? Máme z nich zachované aspoň po dva-tri rukopisy? Nehovoriac o nejakých väčších množstvách, na základe ktorých by mohol tvrdiť, že vynikali nad ostatnými? Výrok, že k popredným skriptóriám patril aj cisterciánsky kláštor v Bratislave (s. 13) je už doslova nonsens. Tento omyl uviedla do slovenskej literatúry A. Güntherová, ale v Bratislave v skutočnosti kláštor cisterciánov nikdy nebol (mali tu iba hospodárske dvory, kde určite skriptorium nebolo) a o existencii skriptória ženského kláštora cisterciánok, ktorý bol v Bratislave pred rokom 1290, nemáme ani len náznak, nie že by sa zachoval čo len jeden fragment z jeho produkcie.

Úroveň recenzovanej práce znižujú aj zbytočné drobné chyby. Objavujú sa napríklad v prepise nemeckých názvov kníh (napr. pozn. 55). Zastaraný názov *scriptura coelestes* dnes nikto nepoužíva, ale ak ho už autor chce použiť, musí byť v gramaticky správnom tvare (*scriptura coelestis*). Normanská invázia do Anglicka nebola v roku 1056 (s. 19) ale o 10 rokov neskôr. *Aquisgranum* má

slovenský ekvivalent Cáchy (alebo po nemecky Aachen). Poradca Karola Veľkého Alkuin nemohol byť Angličan (s. 25), ale prinajlepšom Anglosas a podobne.

Ako recenzenta ma trochu zmiatol fakt, že, ako sa v tiráži píše, knihu lektorovala okrem Dr. Gejza Šidlovského z Prahy aj talianska kodikologička Marilena Maniaci. Že by sa naučila po slovensky? A ak s ňou autor konzultoval taliansku verziu textu, prečo ju nepripojil ku knihe, ktorá by tým získala väčší počet recipientov? Neviem ani, prečo autor vydal knihu prakticky celú v slovenčine v Nemecku. Zoznam publikácií Katolíckej univerzity v Ružomberku, kde je táto publikácia (v skutočnosti nie veľmi podarené slovenské skriptá) zaradená do kategórie AAA (vedecká monografia vydaná v zahraničnom vydavateľstve), jasne svedčí, za čo stojí celá v súčasnosti platná metodika ministerstva školstva, ktorá prideliuje univerzitám viac bodov za zahraničné publikácie. Ako naznačuje aj táto recenzia – nie všetko, čo vyjde v zahraničí, musí byť lepšie ako to domáce.

Recenzovaná práca je natoľko preplnená chybami, nepresnosťami a vymyslenou terminológiou, že jej teoretická časť je nepoužiteľná. Pozitívom práce by mohla byť jej praktická časť (obrázky s prepismi), ktorá má študentom pomôcť naučiť sa čítať historické texty. Prepisy by však museli byť podľa istých pravidiel a podľa možnosti s menej chybami. Pre slovenských čitateľov je istou útechou iba to, že popri dlho jedinom slovenskom centre, v ktorom sa paleografia pestovala – Bratislave – sa na Liptove rodí možno ďalšie. Práca P. Olexáka však zatiaľ potvrdzuje, že začiatky sú ťažké...

Juraj Šedivý

HAVEL, Dalibor: *LISTINNÉ PÍSMO V ČESKÝCH ZEMÍCH NA PŘELOMU 13. A 14. STOLETÍ* (Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filosofická fakulta č. 377), Masarykova univerzita: Brno 2008, 293 s. (vrátane 38 čb. obrázkov)

Práca Dalibora Havla predstavuje protipól ku skriptám Petra Olexáka, recenzovaným v tomto čísle SA, a napriek mladému veku autora (nar. 1972) je jeho kniha v podstate českým pendantom našich Štúdií ku Slovenskému diplomatáru od Richarda Marsinu. Havlova kniha je detailnou vedeckou analýzou vychádzajúcou z vlastných dlhoročných a interdisciplinárnych výskumov (autor je zároveň diplomatikom a jedným z editorov projektu Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae).

V úvode sa autor zamýšľa nad metódami a nomenklatúrou listinných písiem (s. 5–14). V druhej kapitole (K písarské kultúre a jejému obrazu v diplomatickém materiálu českých zemí 13./14. stoley – s. 15–31) autor opisuje všeobecné znaky

listín a počiatky úradných kníh za Václava II. a Václava III. Skôr ako v Uhorsku sa už v tom období objavujú prvé registre, formulárové zbierky či urbáre, alebo dokonca súpisy zločincov. Iba Varadínsky register by mohol súperiť s – aj keď len nepriamo doloženými – protokolmi s výpoveďami svedkov na súdoch už z tohto obdobia.

Najrozsiahlejšiu časť Havlovej knihy tvorí tretia kapitola (Diplomatické okruhy – s. 32–117), kde autor podrobne analyzuje ruky notárov panovníka, pražských a olomouckých biskupov, kapituly na Vyšehrade, kláštorných kancelárií v Břevnově, Oslavanoch, Velehrade, Vyšším Brodě, Zlaté Koruně, Plasoch, templárov, rádu nemeckých rytierov a iných vydavateľov. Veľmi dôležitú kapitolu (s. 118–151) tvorí rozbor lokálnych notárskych škôl (Vyšehrad, Plasy, Velehrad, Oslavany, Zlatá Koruna) spolu so zamyslením sa nad nomenklatúrou a formálnymi zmenami. Nasleduje rozsiahly prehľad listín českej (a moravskej, resp. sliezskej) proveniencie vydaných od 2. 10. 1257 do 7. 8. 1313, kde je tabuľkovým spôsobom uvedený dátum, stručný obsah, edícia, identifikovaný pisár, ktorého ruka je následne priradená do tradície istej kancelárie. Môžeme povedať, že Havel identifikoval a zaradil do širšieho kontextu všetkých pisárov českých a moravských listín z daného obdobia, čo je nesporne monumentálne dielo. Knihu uzatvára na môj vkus trochu krátke zhrnutie (s. 273–276), na ktoré nadväzuje bibliografia, výkaz použitých ilustrácií a nemecké resumé.

V zásade môžeme povedať, že ani táto práca – podobne ako iné paleografické práce – nie je veľmi vhodná na čítanie. Predstavuje skôr kompendium, základnú príručku pre každého, kto sa chce bližšie zaoberať formou opisovaných listín. Autor je dôsledný a dá sa mu snáď vyčítať iba to, že popisisky pod obrázkami listín tvorí len údaj o ich uložení (v podstate signatúra) miesto toho, aby autor vždy napísal o akú ruku ide, prípadne čo si má čitateľ na obrázku všimnúť. Signatúry treba uvádzať, ale čitateľa primárne nezaujímajú, majú preto miesto na konci knihy vo výkaze publikačných práv, resp. uloženia ilustračných materiálov. Podobne trochu skúpo ilustruje ruku toho istého notára prostredníctvom viacerých listín (iba na obr. 21). Každý paleograf by sa tak mohol presvedčiť (alebo nie) o autorovom zaradení písomností ku jednému notárovi. Z dôvodu nárastu kvantity sa to nedá u všetkých notárov, ale autor mohol vybrať aspoň niekoľko ilustratívnych príkladov. Problém identifikácie písárskej ruky je totiž do značnej miery ovplyvnený subjektívnym vnímaním.

Pre slovenského čitateľa, ktorý sa vyslovene nezaujíma o toto obdobie českých dejín, je práca prinajmenšom vhodným príkladom pre metodiku diplomatického a paleografického opisu veľkého množstva listín (890 kusov). Okrajovo je vhodná aj pre historika neskoroarpádovského obdobia (stručný regist listín ponúka vhodnú komparáciu ku problémom, ktoré trápili Uhorsko v tomto období). Niektoré autorom pertraktované listiny sa dotýkajú aj našich (uhorských či slovenských) dejín. Spomeňme napríklad listinu Václava II. pre Podolínce z roku 1292 (s. 197) alebo listiny pre Matúša Čáka z roku 1302 (s. 237). Tu treba

opraviť jedno konštatovanie: listina pre Jordana zo Spišského Hrhova nie je uložená v Magyarországos oklevelek, ale v Magyar országos levéltár (s. 237).

Na rozdiel od Marsinových Štúdií k Slovenskému diplomatáru, ktoré kládli väčší dôraz na diplomatickú analýzu, vychádza Havlova práca skôr z paleografického rozboru, obe však predstavujú syntetický pohľad na formálnu stránku najstaršieho uhorského/slovenského, resp. českého/moravského/sliezského diplomatického materiálu. Z Havlovho a Marsinovho prehľadu sa zdá, že zatiaľ čo diplomatický vývoj v českých krajinách smeroval k menšiemu nárastu kvantity listín a na druhej strane k pomerne skorému rozvoju širokého spektra úradných kníh, v našom priestore sa minimálne do polovice 13. storočia úradné knihy presadzovali len ťažko, ale zase veľké kvantum našich listín sa vďaka typicky uhorskej inštitúcii hodnoverných miest vydávalo v pariách po dva aj tri identické kusy. Záverom recenzie treba pochváliť aj grafickú stránku knihy, ktorá v paleografických prácach nie je len ilustračná, ale má byť súčasťou vedeckej argumentácie. Keďže kniha D. Havla začala kedysi jeho dizertáciou, ako pedagóga ma mrzí množstvo kvalitných nepublikovaných diplomových prác, uložených na našej katedre, ale aj prerušený edičný výskum, týkajúci sa aj formálnej stránky našich listín, na ktorý Historický ústav SAV už evidentne rezignoval. Havlova práca nám môže preto slúžiť nielen ako komparačný materiál, ale možno aj ako vhodná inšpirácia.

Juraj Šedivý

HORVÁTH, Richárd (ed.). *GYŐR MEGYE HATÁSÁGÁNAK OKLEVELEI (1328–1525)*. A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 1. Győr : 2005, 164 s. ISBN 963-217-839-4.

Vydávanie prameňov patrí azda k najzákladnejším odborným činnostiam archivárov a historikov. V Maďarsku najmä po roku 1989 vychádza množstvo diplomatárov a registárov stredovekých listín, či už reedície starších alebo úplne nové. Predkladaná edícia prináša listiny jednak vydané Rábskou stolicou a jednak jej adresované listiny od iných vydavateľov, najmä mandáty uhorských kráľov a krajinských hodnostárov.

Ako úvod k diplomatáru napísal editor štúdiu o dedičnom županstve rábskych biskupov v rovnomennej stolici počas obdobia stredoveku. Poukazuje na skutočnosť, že k takémuto javu dochádzalo najmä vtedy, keď uhorský kráľ potreboval posilniť svoje mocenské postavenie proti svetským magnátom a opieral sa pritom o cirkevných hodnostárov. Časť tejto štúdie tvorí aj kompletný archontologický prehľad predstaviteľov Rábskej stolice od roku 1318 do konca stredoveku. Na záver štúdie sú ako príloha pripojené dve listiny vzťahujúce sa na ostri-

homskeho arcibiskupa Tomáša (Bakóca) ako správcu uprázdneného rábskeho biskupského stolca (1509–1510).

Autor v poznámke č. 85 tejto štúdie vymenúva bibliografiu k stredovekým dejinám a archontológii uhorských stolíc na základe archívneho materiálu. Vôbec však nespomína iste nezanedbateľné práce k dejinám diplomatickej produkcie stolíc a ich správy na území Slovenska napísané v slovenskom jazyku. Ako príklad stačí uviesť len štúdie publikované na stránkach Slovenskej archivistiky za posledné štvrtstoročie (NOVÁKOVÁ, Veronika: *Nitrianska stolica do roku 1526 (Vývoj správy a spisomňovania)*. In: *SIArchiv*, roč. 19, 1984, č. 2, s. 35–58; ULIČNÝ, Ferdinand ml.: *Listiny Zemplínskej stolice do roku 1526*. In: *SIArchiv*, roč. 23, 1988, č. 1, s. 89–110; NOVÁKOVÁ, Veronika: *Vývoj správy a spisomňovania v Tekovskej stolici do roku 1526*. In: *SIArchiv*, roč. 23, 1988, č. 2, s. 34–53 či NOVÁKOVÁ, Veronika: *Vývoj správy a spisomňovania v Abovskej stolici do roku 1526*. In: *SIArchiv*, roč. 27, 1992, č. 2, s. 56–79). Určite by ich historik zaoberajúci sa stredovekými stoličným písomnosťami v Uhorsku mal poznať.

Samotný diplomatár tvorí 136 diplomatických jednotiek z rokov 1328–1526, z čoho len 27 listín bolo doteraz publikovaných v starších edíciách a uvádzajú sa už len ich maďarské registry. Pre ostatné texty listín (vyše 100) bola zvolená edícia v plnom znení (*in extenso*) v latinčine a bádateľom tak poskytuje ucelený pramenný materiál k diplomatickej produkcii Rábskej stolice. Najstaršia zachovaná listina vydaná jej predstaviteľmi pochádza až z roku 1351. Každá edovaná jednotka obsahuje dátum a miesto vydania, záhlavný (stručný) regist v maďarčine, údaje o forme zachovania a archívneho uloženia, citácie starších edícií a samotný text danej listiny podľa štandardných edičných pravidiel používaných v Maďarsku. Na záver diplomatára je ešte publikovaný daňový súpis Rábskej stolice z roku 1518, ktorý je zaradený do edície ako doplnok.

Veľmi efektívne a chvályhodne je zvolený výber cudzojazyčného resumé a to v nemeckom a slovenskom jazyku, pretože je predpoklad, že edíciu budú využívať okrem maďarských historikov najmä záujemcovia z najbližších susedných krajín (Rakúska a Slovenska). Zo slovenského územia sa táto edícia týka najmä obcí v minulosti patriacich do Rábskej stolice: Baloň, Čiližská Radvaň, Klúčovec, Medveďov, Nárada, Pataš a Sap.

Publikácia obsahuje aj združený menný, miestny i vecný register. Treba poznamenať, že tvorba registrových hesiel, i keď podľa zaužívaných zásad pre maďarské edície, je do istej miery diskutabilná. Heslá sú na malé výnimky evidované v maďarčine, čo by bolo vhodnejšie použiť pri registárovej forme publikovania v danom jazyku. Pri edíciách plného znenia textov v pôvodnom jazyku listín by bolo efektívnejšie používať teda heslá v latinskom jazyku. V tomto prípade sú v latinčine uvedené len heslá, pri ktorých bol zrejme problém najsť maďarský jazykový alebo terminologický ekvivalent. Takisto menné heslá sú tvorené len v maďarskom jazyku. Oveľa praktickejšie pre používateľa tohto diplomatára by bolo uviesť, ak nie ako odkazové heslá, tak aspoň do zátvorky k maďarským heslám osôb a rodín, pôvodné znenia týchto mien.

Rovnako miestne heslá obsahujú len súčasné geografické názvy v maďarskom jazyku a len zriedka v pôvodnom znení, zrejme pri zaniknutých lokalitách a neidentifikovateľných geografických názvoch. Kým pri lokalitách v Maďarsku je táto skutočnosť pochopiteľná a bez pripomienok, pri lokalitách mimo územia Maďarska by mohli byť uvedené aj súčasné názvy platné v štátnom jazyku danej krajiny, ako napr. *Bécs* (Wien), *Pozsony* (Bratislava). Navyše pri lokalitách na Slovensku nie je ani zmienka o tom, že sú na území mimo Maďarska. Či už sú to obce patriace do bývalej Rábskej stolice alebo aj lokality ako Bratislava (*Pozsony*), Rimavská Sobota (*Rimaszombat*) či Trenčín (*Trencsén*). Hoci pri mestách ako napr. *Bécs* a *Nürnberg* je uvedený v zátvorke aj štát, v ktorom sa dnes nachádzajú. Istou náhradou pri spomínaných slovenských obciach je aspoň uvedenie bývalých uhorských stolíc, do ktorých patrili. Zároveň mohli byť zaradené do registra všetky lokality v pôvodnom znení z textov listín, čím by sa uľahčila najmä práca používateľom tohto diplomatára.

Každá nová edícia doteraz nepublikovaných stredovekých listín k dejinám Uhorska si určite zasluhuje pozornosť a poteší každého medievistu nielen v Maďarsku, ale aj na Slovensku. Táto publikácia posluží najmä regionálnym historikom juhozápadného Slovenska a nemala by preto chýbať v regionálnych, archívnych a ani akademických knižniciach. A hoci jej vydavateľom je cirkevný archív (Rábsky biskupský archív), mohla by byť príkladom edičnej činnosti aj pre štátne archívy na Slovensku.

Robert G. Margetta

KOCH, Walter: *INSCHRIFTENPALÄOGRAPHE DES ABENDLÄNDISCHEN MITTELALTERS UND DER FRÜHEN NEUZEIT. FRÜH UND HOCHMITTELALTER*. R. Oldenbourg Verlag: Wien – München 2007, 263 s., CD-Rom.

Walter Koch bol dlhoročným vedúcim oddelenia pomocných vied historických na mníchovskej univerzite a zároveň prednášal štvrt' storočia aj na univerzite vo Viedni epigrafiu. Začínal síce ako diplomatik cisárskej kancelárie 12. storočia, ale už desaťročia je členom projektu *Deutsche Inschriften* a venuje sa problémom stredovekých nápisových textov. Je považovaný za doyena európskej epigrafie stredoveku. Jeho práca (v preklade: *Nápisová paleografia západného stredoveku a raného novoveku*) je prvou časťou impozantného diela, ktoré má zmapovať vývin latinského písma na nápisoch západnej, južnej a strednej Európy od sklonku antiky do 13. storočia.

Práca má logickú štruktúru – začína prehľadom doterajšieho bádania (s. 12–22) a definíciami základných pojmov (s. 22–29). Jadro práce tvoria kapitoly venované nápisom antickým (s. 30–51), ranostredovekým (s. 55–101), karolín-

ským (s. 101–148), románským (s. 148–181) a ranogotickým (s. 181–216). Záverom ponúka autor v prílohe aj metodiku opisu epigrafických textov (uvádza nielen teoretické pravidlá, ale na troch príkladoch ich aj detailne vysvetľuje). Výborný, aj keď zďaleka nie vyčerpávajúci, je tematicky zoradený zoznam literatúry (s. 233–261), za ktorým už nasleduje iba uvedenie zdroja ilustrácií (naši autori ho často nahrádzajú spojením „z archívu autora“, ktoré zastiera, že obrázky prebrali z inej knihy). Autor postihuje vývoj najmä v mediteránnej oblasti, na Britských ostrovoch, vo Francúzsku a po nemecky hovoriacich krajinách. Vzhľadom na (ne)pokročilosť spracovania katalógov nápisov z tzv. východostrednej Európy poznal Koch iba nápisy z Poľska a Čiech.

Walter Koch mohol nadviazať na donedávna najlepšiu stredoeurópsku príručku epigrafie od Rudolfa M. Kloosa (inšpirovala aj prvú zásadnejšiu slovenskú epigrafickú štúdiu od Juraja Spiritzu). Zatiaľ čo Kloos mal v roku 1980 k dispozícii menej ako 20 katalógov stredovekých nápisov z Nemecka, Francúzska a Poľska, Walter Koch už mohol využiť takmer päťnásobok katalógov z desiatky európskych štátov. Obrovský nárast epigrafickej literatúry v poslednom období odzrkadľuje zvýšený záujem, ktorý stredovekým nápisom začali venovať historici a iní medievisti.

Potešiteľné je, že W. Koch chápe nápisovú paleografiu ako súčasť širšie chápanej paleografie (s. 26). Používa štandardnú terminológiu, o ktorej presadenie sa sám zaslúžil. Čo sa týka nomenklatúry, používa radšej menej názvov, ale jasne definovaných. V antike rozoznáva ako samostatné epigrafické druhy *scripturu monumentalis*, *scripturu actuariu*, zriedka sa podľa neho vyskytovala unciála a polunciála, pre nástenné grafity používali častejšie staršiu a mladšiu rímsku kurzívu. Nasledujúce obdobie ranokresťanských nápisov síce čerpá z kapitálnych foriem, písma sú však infiltrované aj inými tvarmi (najčastejšie unciálnymi). Karolínske obdobie (od cca r. 800) prináša návrat ku klasickým kapitálnym tvarom. Románska majuskula je podľa Kocha typická pre 11. a 12. storočie, v nasledujúcom storočí ju nahradila gotická majuskula (pozri najmä graf na str. 52). Vývoj ďalších písiem (gotická minuskula, ranohumanistická kapitála, humanistická kapitála a minuskula, gotico-antiqua a fraktúra) nechal autor na druhý zväzok práce.

Nomenklatúra je síce pre nemecký priestor štandardná, ale podľa mňa v nej nie je jasne zadefinovaný rozdiel medzi upadnutou karolínskou kapitálou a románskou majuskulou. Ten rozdiel v zásade ani neexistuje, preto som v slovenskom návrhu nomenklatúry (Byzantinoslovaca I. z roku 2006) navrhol používať názov karolínska a románska kapitála. Napriek tomu, že v románskom období dochádza k prieniku nekapitálnych tvarov, základný formulár jasne vychádza z kapitály a keď hovoríme o kapitále ranohumanistickej, prečo by sme nemali hovoriť aj o kapitále románskej? Naopak pre rozhranie románskeho a gotického obdobia je lepšie oddeliť ranogotickú a vrcholgotickú etapu, ktorú W. Koch (spolu s inými nemeckými epigrafmi) nerozlišuje. Napríklad v uhorskom materiáli sú nápisy 13. storočia z väčšej časti ešte iba ranogotické (ploché, lineárne,

s množstvom románskych relikto) a až od konca 13. storočia sa presadila (vrcholno)gotická majuskula so svojou plasticitou písmen a jednotnejším kánonom.

Prácu možno charakterizovať ako základnú vedeckú príručku („Handbuch“), ktorá je formou prispôbená vysokoškolskej učebnici (na margu používa heslá vystihujúce celý odsek, poznámkový aparát je iba v texte v skrátenej podobe, každá obrazová ukážka je aj prepísaná – podotýkam podľa štandardných epigrafických pravidiel). Mimoriadne treba oceniť výber 247 obrazových príloh. W. Koch nepoužil iba najreprezentatívnejšie ukážky, ale ilustroval aj slepé vetvy vývoja, často porovnáva ukážky epigrafické s kodikologickými, čo jeho práci dáva ďalší rozmer. Text je doplnený množstvom prekreslených abecied rôznych písiev. Pochopenie vývoja uľahčujú aj dva grafy (s. 52 a 54). Výber ďalšieho komparačného materiálu umožnia potenciálnemu čitateľovi mapy vybraných štátov (Francúzska, Nemecka, Rakúska a Poľska) s oblasťami, ku ktorým sú už hotové katalógy nápisov (ich kompletne bibliografické údaje cituje autor v zozname svojich zdrojov). Treba pochváliť, že príručku sprevádza aj CD-Rom so všetkými ilustráciami aj v elektronickej podobe, ktoré umožňujú detailnejšiu prácu s obrazovým materiálom (napr. možnosť zväčšiť si ilustrácie a pozorovať tvary jednotlivých písmen).

Nápisy uhorskej proveniencie W. Koch nezohľadnil, čo však vzhľadom na nízku časovú hranicu pre naše územie neprekvapuje. Ved' ak nezohľadníme sériovo vyrábané nápisy na minciach a pečatiach (ktoré v striktnom slova zmysle do epigrafie nepatria), tak z územia Uhorska existuje iba niekoľko nápisov spred 13. storočia. Ku niekoľkým textom z Pribinovho Zalaváru pribudli nedávno nápisy z Bojnej, až do konca 13. storočia je ich snáď 50, navyše neexistuje zatiaľ ich katalóg. Na druhej strane uvádza množstvo príkladov z na nápisy bohatšieho a nám kultúrne blízkeho územia Rakúska. Celkovo treba uznať, že práca W. Kocha ponúka výbornú syntézu vývoja epigrafického písma v strednej Európe od antiky po rozšírenie gotiky a potvrdzuje, že nemecky hovoriaci medievistickí epigrafi majú dnes v Európe vedúce postavenie.

Juraj Šedivý

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD ZAHRANIČNÝCH ARCHÍVNYCH PERIODÍK

THE AMERICAN ARCHIVIST. Published semi-annually by the Society of American Archivist. Fall/Winter 2009, Volume 72, No 2.

Číslo 2: Mary Jo Pugh, *Readers: What Do You Think about the American Archivist?* (305–310). Šéfredaktorka časopisu v krátkom príspevku oznamuje čitateľom časopisu *American Archivist*, členom i nečlenom Spoločnosti amerických archivárov, že začiatkom roku 2010 rozpošle dotazník, v ktorom sa svojich čitateľov opýta na ich názor na *American Archivist* a jeho úlohu v ich profesionálnom raste. Tento prieskum súvisí s pripravovanou transformáciou na elektronickú formu jeho vydávania a digitálnu konverziu všetkých v ňom uverejnených príspevkov od jeho založenia, t. j. od roku 1938. – Cory L. Nimer: *Reading and Publishing within the Archives Community: A Survey* (311–330). Autor príspevku referuje o zostavení spomínaného dotazníka. Čitatelia časopisu boli vyzvaní, aby reagovali na sériu otázok súvisiacich s čitateľskými návykmi, skúsenosťami a ich preferenciami. Analýza ich odpovedí pomôže ovplyvniť profesionálnu úroveň tohto archívneho časopisu, o. i. aj zaradením nových foriem, akou sú napríklad blogy, on-line komunikácia a pod. – Scott Cline, „*To the Limit of Our Integrity*“: *Reflections on Archival Being* (331–343). Archivári sa lopotia v profesionálnom svete moci a mocenských vzťahov. Ak však chcú sprostredkovať moc archívnych dokumentov a využiť ich v prospech verejného blaha, musia pracovať s hlbokým pochopením toho, čo znamená byť archivárom, ako robiť svoju prácu a preniknúť do *archívneho bytia*. Pre *archívne bytie* sú kľúčové štyri hodnoty: čestnosť, dôkladné sebazpoznanie, odhodlanie a bezúhonnosť. Osvojenie týchto hodnôt pomáha archivárom a archívnej profesii z etického i morálneho hľadiska lepšie vykonávať prácu v prospech spoločnosti. – Jeffrey Mifflin, „*Closing the Circle*“: *Native American Writings in Colonial New England, a Documentary Nexus between Acculturation and Cultural Preservation*. (344–382). Rukopisy, ako aj tlačené knihy a rozpravy napísané v tradičných jazykoch domorodých Američanov Nového Anglicka z koloniálneho obdobia, umožnili jazykovedcom „kultivovať“ pôvodné indiánske jazyky, „uzavrieť kruh“ a poskytnúť základ skupinovej súdržnosti a kultúrnej identity. Okrem toho rukopisy, ako aj ústne podania domorodých obyvateľov Ameriky zapísané prvými americkými kolonistami, majú obrovský význam pre pochopenie detailov a dynamiky kultúrnej asimilácie Indiánov. Autor štúdie predstavuje projekt, cieľom ktorého je zachytiť a sanovať pôvodný jazyk wôpanaak pomocou lingvistickej analýzy historických dokumentov roztrúsených v archívoch Nového Anglicka a tak zachovať vedomosti o kultúrnej rozmanitosti Ameriky. – Scott R. Anderson a Robert B. Allen, *Envisioning the Archival Commons* (383–400).

Autor predkladá víziu o podpore budovania systému umožňujúceho integrálne využívanie dokumentov. Pre jej naplnenie treba vytvoriť jednotný rámec pre získavanie, sústredovanie a používanie spoločných prostriedkov poskytovaných archívom, knižniciam a iným pamäťovým kultúrnym inštitúciám. Systém bude zapájať ďalších používateľov, investovať do existujúcich vyhľadávacích programov a znižovať náklady koordináciou dokumentačnej stratégie. – Henry Gladney, *Long-Term Preservation of Digital Records: Trustworthy Digital Objects* (401–435). Vhodnými objektmi pozornosti archívárov sú modely na prenos a ukladanie správ. Už viac ako desaťročie sa v širokej miere využíva technológia digitálnych archívnych úložísk (v súkromnom sektore označované ako *content management technology* – CM). Táto technológia je však pre dlhodobé uchovávanie digitálnych záznamov nevhodná, pretože nepozná mechanizmy pre spoľahlivé zabezpečenie autenticity a zrozumiteľnosti dokumentov v digitálnej podobe. Nová CM technológia krátkodobo poskytuje zabezpečenie digitálnych dokumentov bez nevyhnutnej viacnásobnej manipulácie pri ich dlhodobom uložení. Autori štúdie ponúkajú riešenia na zmiernenie uvedeného rizika, ktorým je výber vhodného softvéru ako doplnku k široko používanej CM ponuke. Ten je vhodný práve pre dlhodobé uchovávanie digitálnych záznamov pamäťových inštitúcií. – Larry Hackman, *The Origins of Documentation Strategies in Context: Recollections and Reflections* (436–459). Autor príspevku opäť po dvadsiatich piatich rokoch skúma, čo vplývalo na jeho predstavu rozpracovať dokumentačnú stratégiu detailne podrobujúc analýze jej prípravu v roku 1984 pre pracovné zasadnutie Spoločnosti amerických archívárov, kde bola táto stratégia po prvýkrát predstavená. Skúma vnútorné vzťahy medzi touto predstavou a niektoré svoje postoje v tom období, keď bol prvým riaditeľom Programu pre historické dokumenty (v rokoch 1975 až 1981) a v roku 1982 predsedom programového výboru Spoločnosti amerických archívárov a zostavovateľom prvej pracovnej skupiny pre ciele a priority archívnej profesie. Identifikuje štyri základné prístupy hodnotenia, plánovania a presadzovania archívnej profesie, kde uplatnil svoje skúsenosti a konštatuje, že jeho koncepčný vzor a súvisiace návrhy pre dokumentačné stratégie sa logicky opierali o tieto základné prístupy, ktoré majú oveľa širšie uplatnenie. – Michael Forstrom, *Managing Electronic Records in Manuscript Collections: A Case Study from the Beinecke Rare Book and Manuscript Library* (460–477). Autor štúdie na príklade Beineckeho knižnice vzácných rukopisov a kníh Yaleovej univerzity venuje pozornosť správe elektronických záznamov rukopisných zbierok. Skúma pracovnú úlohu „Požiadavky na určenie a zachovanie autenticity elektronických záznamov“ a zhotovovanie archívnych opisov za účelom zachovania pravosti kópií elektronických dokumentov zhotovených zo zbierky rukopisov. – Geoff Wexler a Linda Long, *Lifetimes and Legacies: Mortality, Immortality, and the Needs of Aging and Dying Donors* (478–495). Archivári často získavajú dokumenty od ľudí, ktorí síce prežili dlhý a produktívny život, ale ku koncu života musia čeliť starobe a neudhom. Archivár na úseku akvizíčnej činnosti musí preto úzko spolupraco-

vat' s ošetrovateľmi, pozostalými a dedičmi. Autori príspevku skúmajú často zložité právne, etické a medziľudské problémy, ktoré musia riešiť pri preberaní dokumentov od ľudí v starobe, resp. tých, ktorí už zomreli. – John R. Lawton a Heather Block Lawton, *Public-Academic Library Collaboration: A Case Study of an Instructional House and Property History Research Program for the Public* (496–514). V štúdiu jej autori skúmajú výhody vzájomnej spolupráce a spojenia síl dvoch typov inštitúcií – verejnej a vedeckej knižnice pri výskume, čím je možné dosiahnuť vyššiu efektivitu. Autori sa podieľali na vytvorení verejnej prezentácii, ktorá podrobne predstavuje históriu mnohých objektov dostupnú v miestnych knižničných depotoch a jej často zložitý proces spracovania a interpretácie. – *Book Reviews* (515–537) – *Society of American Archivists* (538–562) – *Council Meeting Minutes* (563–582) – *Editorial Policy* (583–585).

Peter Draškaba

ARCHIWA, BIBLIOTEKI I MUZEA KOŚCIELNE, 2009/ 91, 92.
Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II., 2009.

Zborník Cirkevné archívy, knižnice a múzea je orgánom inštitútu cirkevných archívov, knižníc a múzeí Katolíckej univerzity Jána Pavla II. v Lubline. Periodikum s polročnou periodicitou je už tradičnou súčasťou anotácii v Slovenskej archivistike. Zborník je rozdelený do troch až štyroch častí.

Jeho prvé minuloročné číslo 91 obsahuje najskôr príspevky, ktoré odznali na sympóziu *Cirkevné knižničné zbierky, dedičstvo minulosti a súčasné výzvy*. Autorom prvej štúdie je Jan Bednarczyk, ktorý sa venuje cirkevným knižniciam. Tie predstavil z pohľadu ich využitia, resp. služby v evanjelizácii (*Biblioteki kościelne w służbie ewangelizacji*, s. 5–14). Krzysztof Gonet sa zamýšľa nad minulosťou a budúcimi plánmi Federácie cirkevných knižníc FIDES (*To już 17 lat! Przeszłość i plany na przyszłość Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES*, s. 15–25). Zachované časti knižníc po zrušení kláštorov v 19. storočí v Plockej diecéze, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú v knižnici seminára v Plocku, predstavuje Waldemar Graczyk (*Zachowane szczątki księgozbiorów po skasowanych w XIX. wieku klasztorach w diecezji plockiej w obecnych zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, s. 25–28). Tajomstvá knižných väzieb na základe dosiahnutých výsledkov počas konzervátorských prác v univerzitnej knižnici v Lubline odhaľuje Iwona Kasiura (*Tajemnice opraw księzkowych na podstawie odkryć dokonanych podczas prac konserwatorskich w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL*, s. 29–40). Jolanta M. Marszalska predstavuje dramatické osudy cirkevných knižníc v južných guberniách Poľského kráľovstva v 19. storočí vo svetle aktuálneho stavu starých kníh v knižnici seminára

v Plocku (*Dramatyczne losy księgozbiorów kościelnych w południowych guberniach Królestwa Polskiego w XIX wieku w świetle obecnego zasobu starych druków Biblioteki WSD w Płocku*, s. 41–46). Kolegiátnym knižniciam krakovskej diecézy v období pred rozdelením Poľska sa venuje Tomasz Moskal (*Biblioteki kolegiackie w diecezji krakowskiej w okresie przedrozbiorowym*, s. 47–58). Jolanta Wasielewska si kladie vo svoje štúdiu zaujímavú otázku, prečo ľudia zbierajú sväté obrázky (*Pamiętka – świętość czy talizman? Dlaczego zbieramy obrazki święte?*, s. 59–74). Elwira Warda prezentuje skriptórium ako základ pre rozvoj knižníc (*Skryptorium podstawą rozwoju bibliotek*, s. 75–86). Jerzy Witczak predstavuje cirkevné knižnice v poľských digitalizovaných bibliotékach (*Księgozbiory kościelne w polskich bibliotekach cyfrowych*, s. 87–98). Záverečný sumár sympózia zhodnotil vo svojej správe v nemčine Artur Hamrys z czak (*Bericht über das symposium „Kirchliche bibliotheksbestände. Das erbe der vergangenheit und die herausforderungen unserer Zeit“*, s. 99–102).

Druhou časťou sú štúdie a materiály, ktoré obsahujú šesť príspevkov. Úvodnou štúdiou od Zdzisława Kropidłowskeho je hospodárska aktivita kňaza Františka Jozefa Wybickiego, 1709–1765 (*Działalność gospodarcza ks. Franciszka Józefa Wybickiego, 1709–1765*, s. 103–118). Repertórium kníh kánonických vizitácii kujavsko-pomoranských biskupov, uchovávaných v diecéznom archíve v Pelpline analyzuje Witold Kujawski (*Repertorium ksiąg wizytacji kanonicznych biskupów kujawsko-pomorskich przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie. Część III*, s. 119–270). Bohdan Kucharenko si vši-ma dobročinnú, resp. charitatívnu činnosť v ruskej ríši na príklade katolíckych spolkov v tiaspolskej diecéze (*Dobroczynność w imperium rosyjskim na przykładzie katolickich stowarzyszeń w diecezji tyraspolskiej (saratowskiej)*, s. 271–286). Pramenné excerptá k biografiam poľských biskupov a opátov z obdobia 16.–19. storočia prináša Krzysztof R. Prokop (*Wypisy źródłowe do biografii polskich biskupów i opatów z czasów Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz niewoli narodowej doby zaborów (XVI–XIX w.). Część VII*, s. 287–322). Piotr Stefaniak predstavuje dekrét pápeža Piusa XII ako prameň k životu sv. Margity Uhorskej (*Dekretal papieża Piusa XII źródłem do dziejów życia św. Małgorzaty Węgierskiej OP*, s. 323–342). Marek M. Tytko sa zaoberá teologickými štúdiami Františka Karola Blachnického na Jagelonskej univerzite v rokoch 1945–1950 a začiatkami koncepcie svätosti v jeho morálnej a pastorálnej teológii (*Studia teologiczne Franciszka Karola Blachnickiego w Uniwersytecie Jagiellońskim 1945–1950 oraz początki koncepcji świętości w jego teologii moralnej i pastoralnej*, s. 343–354).

V tretej časti sú zastúpené takmer paritne recenzie a informácie – štyri informačné správy a päť recenzií. Prvý príspevok Päť storočí Kolbusowa pochádza od Ewy Kłeczek-Walickej, v ktorom referuje o konferencii k dejinám okresného mesta Kolbusowa (*Pięć wieków Kolbuszowa*, s. 355–358). Józef Szymański prináša pohľad na pápežskú radu pre duchovnú správu migrantov a cestujúcich

(*Papieska Rada do Spraw Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących*, s. 359–366). Nasleduje informácia o dokumentačnom centre súčasného sakrálneho umenia na univerzite v Rzeszowe od Waldemara W. Żureka (*Centrum Dokumentacji Współczesnej Sztuki sakralnej w Uniwersytecie Rzeszowskim*, s. 367–370). Rovnaký autor sa venuje 20. výročiu Spolku Poliakov v Bielorusku (*My tutejsi – 20-lecie Związku Polaków na Białorusi*, s. 371–374) Nasledujú recenzie (s. 375–402): Krzysztof R. Prokop (rec.): Józef Kachel OFM, *Bernardyni 1453–2003. Kapłani i bracia zakonni prowincji polskich oraz kustodii św. Michała na Ukrainie*. Wydanie jubileuszowe, t. 1–6, Warta 2004; Krzysztof R. Prokop (rec.): *Leksykon duchowości franciszkańskiej. Wydanie polskie (przekłady i opracowania zbiorowe)*, red. Wacław Marian Michalczyk OFM, Kraków – Warszawa 2006; Krzysztof R. Prokop (rec.): *Źródła franciszkańskie. Pisma świętego Franciszka. Źródła bibliograficzne świętego Franciszka. Pisma świętej Klary i źródła bibliograficzne. Teksty ustalające normy dla braci i sióstr od Pokuty*, red. Roland Prejs OFMCap, Kraków 2005; Marek T. Zahajkiewicz (re.): Maria Dębowska, *Kościół katolicki na Wołyniu w warunkach okupacji 1939–1945*, Rzeszów 2008; Janusz Zbudniewek (rec.): *Słów kilka o Katalogu inkunabułów Biblioteki WSD Metropolii Warmińskiej „Hosianum“ w Olsztynie*, oprac. Zbiorowe Jan Oblak, Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew, Julian Wojtkowski, Olsztyn 2007.

Závèrečnú časť tvorí bibliografický prehľad, kde Artur Hamryszczak, Daniel Kiper a Ryszard Skrzyniarz stručne predstavujú tieto práce: Jan Szczepaniak, *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008; Kazimierz Panuś, *Wielcy mówcy katedry wawiejskiej*, Kraków 2008; Stanisław Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 2005; *Studia wrocławskie*, t. 11, Włocławek 2009; Kazimiera Wirgowska, *Ojczyzna moja, gdzie jesteś?* Lublin 2009; Roman Majka CSMA, *Problemy opracowania zasobu archiwów zakonnych w skomputeryzowanych systemach informacyjnych na przykładzie Zgromadzenia Świętego Michała Archaniola*, Warszawa 2008; Andrzej Paweł Bieś SJ, Robert Danieluk SJ, Ludwik Grzebień SJ, Marek Ingłot SJ, *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*, Kraków 2008; Krystian Pielacha, *Dzieje parafii w Rykach*, Ryki 2008; Joanna Szady, *Księgozbiór parafialny w prepozyturze wiślickiej w drugiej połowie XVIII wieku*, Lublin 2008; *Lex et praxis. Prawodawstwo archiwalne*, red. Józef Marecki, Kraków 2007; *Adam Jerzy Czartoryski, Pan Sędzia Deluty. Sceny z pierwszych lat panowania Stanisława Augusta*, ed. Richard Sokoloski, wstęp lingwistyczny Henryk Duda, Lublin-Ottawa 2005.

Číslo 92 je rozdelené na tri časti – štúdie a materiály, recenzie a informácie a bibliografický prehľad. Obsahovo najbohatšou je úvodná časť zahŕňajúca 20 príspevkov.

Prvá štúdia autora Grzegorza Bujaka sa venuje dekanátnej organizácii diecézy v Kielcoch v rokoch 1911–1925 (*Organizacja dekanalna diecezji Kieleckiej w latach 1911–1925*, s. 5–14). Nasleduje príspevok Józefa Dębińskiego

o katolíckej cirkvi v Bielorusku na prelome 20. a 21. storočia (*Kościół katolicki na Białorusi na przełomie XX i XXI wieku*, s. 15–37). Mária Dębowska sa venuje archívom katolíckej Cirkvi v II republike (*Archiwa Kościoła katolickiego w II Rzeczypospolitej*, s. 39–51). O mimoškolskom vyučovaní náboženstva na území Kielckej diecézy v rokoch 1961–1973 hovorí štúdia Marleny Dobruckej (*Nauka religii poza szkołą na terenie diecezji Kieleckiej w latach 1961–1973*, s. 53–70). Tadeusz Fitych predstavuje výskum talianskej diecézy Nola v 17. storočí (*Wstęp do badań nad diecezją Nola w XVII wieku*, s. 71–97). Archív provincie najsvätejšieho mena Ježiš rehole sestier Najsvätejšej rodiny z Nazareta vo Varšave si vo svojom príspevku všima sestra Mirosława Górska (*Archiwum Prowincji Najświętszego imienia Jezus zgromadzenia siostr Najświętszej rodziny z Nazaretu w Warszawie*, s. 99–128). Piotr Kardys zameral svoju pozornosť na farské knižnice v dekanátoch Bodzentyn a Kunów vo svetle zbierok diecézneho archívu v Kielcoch v rokoch 1738–39 (*Księgozbiory kościołów w dekanatach Bodzentyn i Kunów w latach 1738–1739 w świetle zbiorów archiwum diecezjalnego w Kielcach*, s. 129–139). O budovaní katolíckych kostolov pre poľských osadníkov v Kreslavci a Kanoku v Jenisejskej gubernii na začiatku 20. storočia referuje Sergiusz Leończuk (*Budowa kościołów katolickich dla osiedleńców polskich w Kresławce i Kanoku w guberni Jenisejskiej na początku XX wieku*, s. 140–147). Zaujímavý archívny dokument, farskú knihu Gorki Koscielnickej a jej autora analyzuje vo svojej štúdií filologička Justyna Lukaszewska-Haberkowa (*Księga parafialna na Górkach Koscielniczej i jej autor – ks. Ignacy Bialek*, s. 149–164). Tomasz Moskal sa venuje duchovným farnosti Raclawice v medzivojnových rokoch 1918–1939 (*Duszpasterze parafii Raclawice w latach 1918–1939*, s. 165–175). Od toho istého autora pochádza aj ďalší príspevok, tentokrát o farskej knižnici v Potoku Wielkim vo svetle generálnej vizitácie z roku 1748 (*Księgozbiór parafii w Potoku Wielkim w świetle wizytacji generalnej z 1748 roku*, s. 177–184). O novo objavenej knihe Acta pontificalia od arcibiskupa Václava Hieronyma Sierakowskeho referuje Krzysztof R. Prokop (*Nowo odnaleziona księga Acta Pontificalia arcybiskupa Wacława Hieronima Sierakowskiego*, s. 185–204). Aj nasledovná štúdia *Svadby a pohreby v knihe Acta pontificalia krakovského biskupa Jana Alexandra Lipského* (z náboženského a spoločenského života staropoľských elit doby saskkej) pochádza z pera K. R. Prokopa (*Śluby i pogrzeby w księdze acta pontificalia biskupa Krakowskiego Jana Aleksandra Lipskiego, z życia religijnego i towarzyskiego elit staropolskich doby saskiej*, s. 205–223). Návody na slúženie sv. omší vo svetle poľskej bibliografie Karola Estreichera a otázku vybraných vedeckých knižníc z 19. storočia rieši príspevok Tomasza Ratajczaka (*XIX-wieczne ministrantury w świetle „Bibliografii polskiej“ Karola Estreichera i kwerend w wybranych bibliotekach naukowych*, s. 225–234). Józef Szymański sa vo svojej štúdií zamyšľa nad dejinami katolíckej cirkvi vo Fínsku do roku 1935 (*Z dziejów kościoła katolickiego w Finlandii do 1935 roku*, str. 235–246). O expedičnom registri biskupa Jana Albertrandiho, vikára a oficiála generálneho varšavského

archidiakonátu z rokov 1795–1797 hovorí príspevok Anzelma Weissa. Autor priniesol aj edíciu zmieneneho dokumentu („*Rejestr ekspedycji*“ ks. Biskupa Jana Albertrandiego wikariusza i oficjała generalnego archidiakonatu warszawskiego z lat 1795–1797, s. 247–297). Predmetom štúdie Pawła Wolnickeho sú náboženské záležitosti v skupinách konzistorských ákt archívu Čenstochovkej arcidiecézy (*Sprawy zakonne w zespolach akt konsystorskich archiwum archidiecezji Częstochowskiej*, s. 299–322). Príspevok pod názvom Konferencia vyšších predstavených mužských rádov v Poľsku pripravil Dominik Zamiatala (*Konferencja wyższych przełożonych zakonów męskich w Polsce i konsulta zakonna PRL*, s. 323–341). Sławomir Zych sa vo svojej štúdií venuje majetkom premyskeho biskupstva latinského rítu v rokoch 1939–1944 (*Dobra stolowe biskupstwa przemyskiego obrzdku lacińskiego w latach 1939–1944*, s. 343–347).

Druhá časť zborníka obsahuje tri informačné správy a a päť recenzií. Włodzimierz Bielak referuje o archíve rímskokatolíckej farnosti v Rymaciach (*Archiwum parafii rzymskokatolickiej w Rymaczach*, s. 349–352). Nasleduje príspevok Ewy Kłeczekovej-Walickej o výstave s názvom Pod plášťom Márie (*Wystawa Pod płaszczem Maryi*, s. 353–360). Správy ukončuje Irena Wodzianowska s Witalijom Rosowskim predstavením 19. medzinárodnej konferencie *Dejiny náboženstva na Ukrajine*, ktorá sa konala v dňoch 13.–15. mája 2009 v ukrajinskom Lvove (s. 361–364). Nasledujú recenzie (s. 365–397): Jerzy Flaga (rec.): *Wkład OO. Franciszkanów w dziedzictwo Ziemi Chełmskiej*, red. Eugeniusz Wilkowski, Chełm 2009; Zdzisław Z. Kruczek (rec.): Ks. Roman Majka CSMA, *Problemy opracowania zasobu archiwów zakonnych w skomputeryzowanych systemach informacyjnych na przykładzie Zgromadzenia Świętego Michała Archaniola*, Warszawa 2008; Krzysztof R. Prokop (rec.): *Bullarium Poloniae litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vaticana continens*, t. 7 – 1464–1471, ediderunt et curaverunt Irena Sułkowska et Premislao Stanko, Romae – Lublini 2006; Krzysztof R. Prokop (rec.) : Eugeniusz Wiśniowski, *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004; Stanisław Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, Lublin 2004; Waldemar W. Żurek (rec.): Edward Walewander ks., *Pedagogika katolicka w diecezji lubelskiej 1918–1939*, Lublin 2007.

Závèrečnou časťou zborníka je bibliografický prehľad, ktorý pripravili Artur Hamryszczak, Daniel Kiper a Ryszard Skrzyniarz. V ňom v stručných anotáciách predstavujú nasledujúce publikácie: Tomasz Nowicki, *Plebani archidiakonatu pomorskiego w XVIII wieku*, Lublin 2008; Cezary Kuklo, *Demografia Rzeczypospolitej Przedrozbiorowej*, Warszawa 2009; Ks. Edward Walewander, *Działalność wychowawcza Kościoła lubelskiego 1939–1945*, Lublin 2009; Wojciech Mroczka, Marian Piórek, *Bohaterscy nauczyciele dzikowieckiej szkoły*, Dzikowiec 2009; Beata Lorens, *Ksiądz Wojciech Michna (1820 – 1839)*, Rzeszów 2008; Marcin Nabożny, *Duszpasterze i duszpasterstwo w parafii Lubla w latach 1939–1945*, Lubla 2008; Zdzisław Pietrzyk, *Księga egzaminów do święceń w diecezji gnieźnieńskiej z lat 1563–1603*, Kraków 2009; Krzysztof Tkaczyk,

ks. Marek Teper, *Historia wsi Stojewsko do 1945 roku. W 65. rocznicę mordu 18 Polaków w Stojewsku*, Kielce 2008.

Drahomír Velička

DER ARCHIVAR. Zeitschrift für Archivwesen. Herausgeber Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, VdA – Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V. 63. Jahrgang 2010, Heft 1.

Zožit 1 – Rolf Dässler a Karin Schwarz, *Archivierung und dauerhafte Nutzung von Datenbankinhalten aus Fachverfahren – Eine neue Herausforderung für die digitale Archivierung* (6–18). Verejná správa dnes spravuje v databázach stále narastajúci objem relevantných informácií. Databáza predstavuje nový typ digitálnych objektov charakteristických dynamickým a interaktívnym správaním. Dlhodobé zabezpečenie integrity a autenticity týchto informačných objektov od systému na nezávislom a čitateľnom formáte je dôležitou novou výzvou pre zachovanie digitálnych informácií. Cieľom archivovania databázy je zachovanie informačných objektov namiesto jednoduchého zachovania databázy. V článku sa ďalej hovorí o stratégii migrácie archivovania databázových aplikácií, ako aj o výhodách a nevýhodách rôznych prístupov ich zachovania. Diskutuje sa o charakteristických prvkoch relačných databáz a predstavuje sa referenčný model automatického prenosu a uloženia tak digitalizačných údajov, ako aj informácií. Prezentovaný model je v súlade s OAIS pre digitálne uloženie. Navyše sa v článku prezentujú aj kritériá hodnotenia databázových aplikácií a katalóg metadát pre preberanie objektov informácií z databázových aplikácií. – Christian Keitel, *Digitale Archivierung beim Landesarchiv Baden-Württemberg* (19–26). Článok načrtáva aktivity Krajinského archívu Baden-Württemberg v oblasti digitálneho archivovania. Sleduje predpoklady a rozhodnutia od prvých diskusií v roku 1974. Najpozoruhodnejšie výsledky sú softvér pre ukladanie DIMAG, nástroj IngestList a zásady výberu, metadáta a autenticita. V článku sa popísali skúsenosti s archivovaním databáz, webových stránok a geodát. Krajinský archív ochraňuje v súčasnosti takmer 17 000 digitálnych záznamov. – Steffen Schwalm, *Elektronisch signierte Dokumente im Zwischen- und Endarchiv* (27–34). V súčasnosti orgány verejnej správy a podnikateľské subjekty bežne používajú systémy pre správu registratúry. Jednou z najdôležitejších požiadaviek kladených na tieto systémy je zabezpečenie súladu s právnymi úpravami. Osobitne v Nemecku elektronický podpis má mimoriadny vzťah na súlad s právnou úpravou a používania digitálnych dokumentov ako dôkazu v právnych sporoch. Zabezpečenie týchto požiadaviek si vyžaduje, aby sa digitálne podpisy zachovávali počas celej doby uloženia takto podpísaných dokumentov. V štúdiu

sú opísané odborné a právne požiadavky na zachovávanie digitálne podpísaných dokumentov v registratúrnom stredisku, ako aj v archíve; ďalej sa poukazuje na vzťah a rozdiely medzi nimi. Obsah štúdie zahŕňa tiež informáciu o dôveryhodnosti a potrebách na správu registratúry v tomto kontexte. – Chantal Van-coppenolle, *Der Fonds der unter Zwangsverwaltung gestellten Bestände. Eine kreative Umsetzung des Kontextmodells* (35–43). Belgická autorka z „Rijksarchief“ v Gante informuje o po 1. svetovej vojne zhabaných (sekvestrovaných) archívov nemeckých podnikov a firiem v Belgicku. Najmä so zreteľom na bádateľský záujem autorka rada konštatuje, že tieto fondy sa už sprístupnili a majú veľký význam najmä pre hospodárske dejiny oboch krajín v rokoch 1870–1918. – *Archivtheorie und Praxis* (44–77). – *Literaturberichte* (78–95). – *Mitteilungen und Beiträge des Landesarchivs NRW* (96–108). – *Mitteilungen und Beiträge des VdA* (109–125). – *Personalnachrichten* (126–129). – *Nachrufe* (130–131). – *Kurzinformationen und Verschiedenes* (131–132).

Peter Kartous

LA GAZETTE DES ARCHIVES. Revue de l'Association des archivistes Français. No 212 Paris 2008.

Bertrand Müller, Serge Wolikow, *Avant-propos* (5–8). V predslove autori zdôvodňujú príčiny pozornosti venovanej archívom spoločenských a humanitných vied, situácia ktorých v súčasnosti je konfúzna, málo známa a nastoľuje rad otázok. Príspevky tohto čísla časopisu pochádzajú zo seminárov a študijných dní venovaných problematike týchto archívov. Táto odzrkadľuje ich rozmanitosť a dvojznačnosť medzi postavením súkromným a verejným, individuálnym a kolektívnym. Vzhľadom na ich význam si však zasluhujú náležitú pozornosť. – Agnès Viola, *Une enquête sur les archives de la recherche en sciences humaines et sociales: contribuer au signalement des fonds et à leur réexploitation* (11–24). – Článok venuje pozornosť snahám zaregistrovať archívy z oblasti výskumu sociálnych a humanitných vied, pretože ich súhrnný zoznam doteraz chýba. Zoznam by bol užitočný najmä z dôvodu, že tieto archívy sú rozptýlené v mnohých inštitúciách. Pre ich zachytenie sa vypracoval dotazník zaslaný departementálnym archívom a výskumným pracoviskám. Jeho cieľom bolo zistiť existenciu archívov, ich umiestnenie, ako aj možnosti prístupu a tak uľahčiť ich využívanie. Autorka oboznamuje s obsahom dotazníka a výsledkami. Jeho výsledky umožňujú zistiť stav archívov a tak určiť najmä najviac ohrozené. V prílohe uvádza formulár dotazníka. – Marie-Françoise Limon-Bonnet, Fabien Oppermann, *Collecter et mettre à disposition les archives des sciences humaines et sociales: la construction d'un réseau coopératif entre services*

producteurs et services publics d'archives (25–32). Oboznamujú s anketou o postavení archívov humanitných a sociálnych vied. Rozoberajú metódy postupu, uvádzajú typológiu dokumentov a prvé výsledky. Dotazník ankety sa odoslal v dvoch variáciach. Jeden pre departementálne archívy a druhý pre archívy vedeckých pracovísk. Prvé výsledky ankety sú povzbudzujúce, bolo by však potrebné ďalej pokračovať. – Bertrand Müller, *Archives, documents, données: problèmes et définitions* (35–44). Digitalizácia hlboko zasiahla do oblasti dokumentácie, zaviedla nové praktiky, ponúka nové možnosti a tiež zmenila význam a obsah niektorých pojmov. Príspevok podrobne oboznamuje so zmenami týkajúcimi sa obsahu pojmov *dokument, informácia, údaje* a tiež *archívy*. Poukazuje tiež na špecifičnosť problematiky archívov humanitných a sociálnych vied. – Jaqueline Christophe, *L'émergence de la notion d'archives au Musée national des Arts et traditions populaires* (45–55). Národné múzeum ľudového umenia a tradícií (MNAP) vzniklo v roku 1937. Od svojich počiatkov sa snažilo zhromažďovať, uchovávať a poskytovať dokumentáciu z oblasti francúzskej etnografie. Avšak pojmy *archív* a *fondy* skôr používané v praxi múzea, neprekrývajú obsah totožný s ich chápaním v ostatných archívoch. Autorka objasňuje situáciu v tejto oblasti a informuje o dokumentoch múzea. MNAP sa má do roku 2013 včleniť do Múzea civilizácií Európy a Stredomoria. – Bernard Paillard, *Une enquête pluridisciplinaire en sciences humaines. Plozévet (1961–1965): son histoire, ses archives* (57–67). Na začiatku 60. rokov Plozévet, malá obec v západnom Bretónsku, sa stala dejiskom ojedinelej interdisciplinárnej ankety z oblasti humanitných a sociálnych vied. Takmer stovka bádateľov vypovedala obyvateľov z najrozmanitejších hľadísk. Výsledkom ich práce boli viaceré publikácie, päť filmov, 6 demografických štúdií a iných prác. Anketa podala svedectvo o stave vidieckej society v 60. rokoch. Príspevok informuje o ankete, jej priebehu a prínose. – Goulven Le Brech, *Les Archives des chercheurs en sciences humaines et sociales: l'exemple du fonds Vidal-Naquet* (69–77). – Historik Pierre Vidal-Naquet (1930–2006) odovzdal na jar roku 2001 svoj bohatý archív do archívu Vysokiej školy sociálnych vied. Odovzdanie archívu za života historika je ojedinelým prípadom v oblasti humanitných a sociálnych vied. Príspevok informuje o jeho činnosti ako historika, o štruktúre a obsahu archívu, jeho usporiadaní a dotýka sa aj právneho štatútu a spôsobu využívania. – Céline Alazard, *Les archives privées d'un chercheur en sciences sociales: l'exemple du fonds André Varagnac* (79–87). V roku 2005 rodina univerzitného profesora a známeho folkloristu André Varagnaca (1894–1983) odovzdala do archívu Maison des Sciences de l'Homme v Dijone jeho súkromný archív obsahujúci dokumenty z rokov 1836–1995. Autorka oboznamuje s jeho životopisom a s obsahom, usporiadaním a významom archívu. – Marion Abélès, Marie-Dominique Mouton, *Sauvegarder le terrain des ethnologues: un défi relevé en commun* (89–99). – Koncom osemdesiatych rokov vzrástla potreba väčšej starostlivosti o zachovanie archívov etnológov, ktorí často nemali kam uložiť svoje písomnosti, keďže verejné archívy neprejavovali o ne záujem. Z týchto dôvodov

dve knižnice etnologických pracovísk sa rozhodli uschovávať tieto materiály. Autorky osvetľujú skutočnosti, ktoré k tomu viedli, zamýšľajú sa nad neobvyklým spojením archívu a knižnice a podrobne informujú o obsahu archívov. – Peter Stockinger, *Les archives audiovisuelles de la recherche: un programme de production, traitement, conservation et diffusion en ligne de patrimoines numériques audiovisuels en sciences humaines et sociales* (110–115). V roku 2002 vznikol program Audiovizuálne archívy výskumu (Archives Audiovisuelles de la recherche – AAR). Autor podrobne oboznamuje so vznikom programu, jeho cieľom, s oblasťami pôsobenia, fondmi, medzinárodnou sieťou autorov, právnymi otázkami a používateľmi programu. – Elisabeth Verry, *Les archives des sciences humaines et sociales aux Archives départementales de Maine-et-Loire* (119–132). Autorka sa zapodieva situáciou v oblasti humanitných a sociálnych vied v departementálnom archíve Maine-et-Loire. Najprv oboznamuje s dejinami školstva v departemente, ktoré siahajú pred 13. storočie, potom popisuje fondy tých vied a v závere si všíma súčasné problémy preberania dokumentov. – Marie-Annick Morisson, Jacqueline Monfort, *Les archives à l'École des hautes études en sciences sociales* (133–141). V roku 1976 v rámci Vysokiej školy sociálnych vied vzniklo archívne pracovisko, a to neobvykle skoro, ako zariadenie vysokej školy. Autorky považujú za užitočné poukázať na okolnosti vzniku tohto pracoviska, na rozmanitosť fondov tak administratívnych, ako aj vedeckých a na prispôbenie sa novým technikám komunikácie a hodnotenia. – Elisabeth Bellon, Aurélie Montagne-Bôrras, *La gestion des archives scientifiques à la maison René-Ginouvés, archéologie et ethnologie* (143–151). V roku 1996 bol vytvorený ústav pre archeológiu a etnológiu v rámci univerzity v Nanterre. Tento sústreďuje dokumenty rôznych disciplín: archeológia, prehistória, história staroveku a stredoveku, etnológia a komparatívnej sociológie. Pre vytvorenie obrazu o vedeckej činnosti článok podrobne popisuje priebeh vedeckých aktivít a poukazuje na dokumenty, ktoré z tejto činnosti vznikajú. – Véronique Ginouvès, *Écouter les archives orales de la recherche: l'expérience de la phonothèque de la Maison méditerranéenne des sciences de l'homme* (153–160). Autorka predstavuje fonotéku Ústavu vied o človeku. Opisuje jeho vznik, vývoj a uvádza skúsenosti z jeho pôsobenia. V prílohe prikladá bibliografiu a zoznam konzultovaných webových stránok. – Martine Aubry, *De la conservation à l'exploitation: les fonds spécifiques d'un laboratoire de recherche* (161–171). Autorka oboznamuje so špecifickými fondmi výskumného pracoviska IRHiS a spôsobmi, akými sa tieto fondy získali. Fondy sú rozdelené do troch kategórií: dokumenty laboratória, bádateľov a fondy jednotlivcov a rôznych spoločností. Opisuje ich stav a možnosti vedeckého využívania. V prílohe pripája zoznam fondov nachádzajúcich sa na pracovisku.

František Paľko

MITTEILUNGEN DES ÖSTERREICHISCHEN STAATSARCHIVS,
Band 53/2009. Herausgegeben von der Generaldirektion. Druck und Verlag:
Studienverlag, Innsbruck – Wien – Bozen, A-6020 Innsbruck, Erlenstrasse 10.
E-mail: order@studienverlag.at; Internet: www.studienverlag.at; Wien 2009,
492 s.

Príspevky 53. zväzku Správ rakúskeho štátneho archívu sú obsahovo a chronologicky rôznorodé. Pri písaní všetkých boli použité archívne dokumenty, v niekoľkých z nich autori priamo vymenúvajú súbory archívnych prameňov a fondov. Okrem jednej štúdie napísanej po anglicky, sú všetky v nemeckom jazyku.

Zdislava Röhssner podrobne opisuje cestu Ferdinanda Bonaventuru von Harrach (1636–1707) v júli roku 1665 do Madridu, kde mal z poverenia cisára Leopolda I. odovzdať cisárske klenoty jeho budúcej manželke Margaréte Terézii. F. Bonaventura bol synom Ota grófa Harracha a grófkы Lavinie Tekly Gonzaga, vdovy po grófovi Vratislavovi von Fürstenberg. Z mnohých jeho ciest sa zachovala korešpondencia, denné zápisky a účty. V denných poznámkach, ktoré viedol denníkovou formou a boli určené pre širší okruh čitateľov, opisoval každodenný život šľachty, politickým otázkam sa venoval v listoch, ktoré adresoval najmä strýkovi Františkovi Albrechtovi. Vyjadroval v nich aj osobný názor na hospodárske otázky a súkromné záležitosti. Autorka detailne opísala aj odovzdanie klenotov neveste (22. novembra) a okolnosti, ktoré viedli k odovzdaniu radu zlatého rúna F. Bonaventurovi a jeho povýšeniu do rytierskeho stavu (26. novembra).

Katarína Arnegger v štúdiu *Starí radcovia – mladí panovníci* v súvislosti s nástupom cisára Leopolda I. na trón analyzuje opakujúce sa mechanizmy a štruktúry vplyvov starých radcov na mladých panovníkov a ich dôsledky na vytváranie moderného štátu. Na príklade vzostupu a pádu grófa Juraja Ľudovíta Sinzendorfa, prezidenta dvorskej komory, skúma problematiku vplyvu starého a mocného poradného štábu na neskúseného panovníka. Leopold I. sa stal cisárom Svätej ríše rímskej po nečakanom úmrtí staršieho brata Ferdinanda v roku 1658. Na úlohu panovníka bol nepripravený a pri svojom nástupe prevzal štáb poradcov po svojom otcovi, cisárovi Ferdinandovi III. Prvých dvadsať rokov vládnutia ovplyvňovali politiku starí, skúsení radcovia ako Portia, Auersperg, Lobkowitz, Sinzendorf a Schwarzenberg. Disponovali výbornými znalosťami týkajúcimi sa diplomacie, financií, správy a vojska. Spoločne učili cisára viesť veľký štát. Spočiatku neskúsený panovník sa ale rýchlo emancipoval a postupne si vybral sám radcov, ktorým dôveroval. Najprv padli kniežatá Auersperg a Lobkowitz, ktorých nahradili vynikajúci muži gróf Lamberg a slobodný pán Hocher. Sinzendorf sa udržal tak dlho preto, lebo neexistoval nikto, kto by bol schopný vykonávať jeho povinnosti, a aj kvôli tomu, že finančníctvo bolo také zložité, že zničenie jedného článku by poškodilo druhý. Zle riadené kontrolné mechanizmy štátu tiež umožňovali spornému ministrovi a jeho kolegom udržať

si obrovskú osobnú moc, ktorá im „stúpila do hlavy“, pričom správa financií veľkej ríše krachovala.

Walter Leitsch na rodinnej korešpondencii arcivojvodkyne Márie (matka arcivojvodkyne Anny, ktorá sa vydala za Žigmunda III. z rodu Vasa) vysvetľuje dôležitosť archívnych dokumentov v archívoch krajín, ktoré susedia s Poľskom z hľadiska informácií o dianí v ňom. Poľsko bolo v 16., 17. a 18. storočí dejiskom viacerých vojen, dlhé obdobia bolo roztrieštené a potom, čo sa tretí kráľ z rodu Vasa v roku 1668 vzdal trónu, ostalo bez kráľa z vlastného kráľovského rodu. Po smrti tohto panovníka sa o archív, ktorý odviezol do Francúzska nikto nestaral, preto sa z neho paradoxne zachovala len časť, ktorú odtransportovali v rokoch 1655–56 Švédi ako vojnovú korisť – zachovala sa v časti Extranea v Riksarkivet v Štokholme. V Poľsku je celkovo málo archívnych dokumentov o ich kráľovskej rodine, preto pre poľských historikov majú veľký význam niektoré archívy susedných štátov, ku ktorým patrí aj rakúsky Domáci-dvorský a štátny archív vo Viedni. Tretieho kráľa z rodu Vasa Žigmunda III. Poľského historici nemali v obľube a všeobecne sa tradovalo, že archív jeho rodiny sa stratil. Autor tohto príspevku však našiel jeho časti vo viacerých krajinách susediacich s Poľskom: najmä v Nemecku v Mníchove a v už menovaných archívoch vo Viedni a v Štokholme. W. Leitsch upozorňuje na dôležitosť starostlivého zaobchádzania aj s archívnymi fondmi, ktoré sú málo významné z hľadiska domácich dejín, pretože môžu byť o to významnejšie pre inú krajinu.

Júlia Pappová rekonštruje najmä podľa archívnych dokumentov Vojenského archívu vo Viedni životnú dráhu vojenského inžiniera Ľudovíta Goró z Agyafalvy (1786–1843), ktorý sa zaoberal aj archeológiou. Narodil sa v Sedmohradsku, služobne ako dôstojník rakúskej armády pôsobil v Taliansku a v Dalmácii. Viedol archeologický výskum pri Neapoli, o ktorom písal články do novín. Knihou Putovanie Pompejami vyvolal rôznorodé reakcie laickej aj odbornej verejnosti. Po odchode rakúskej armády z Neapola v roku 1827 sa usadil v Sedmohradsku, kde pôsobil na viacerých miestach. Aktívne sa podieľal na určení miesta výstavby kasární sv. Juraja v Klausenburgu (základný kameň položili r. 1834). V roku 1835 ho povýšili na majora, od r. 1836 slúžil v Hermannsstadte a v Temešvári ako riaditeľ fortifikačného dištriktu. Knižnú a umeleckú zbierku ponúkol Goró ako dar novovznikajúcemu sedmohradskému múzeu. Udialo sa to v sedmohradskom parlamente 30. 12. 1843, kde vymenoval, z čoho sa zbierka skladá. Jeho práce z oblasti archeológie a histórie sa nachádzajú aj v univerzitnej knižnici v Klausenburgu. Ľudovít Goró z Agyafalvy prejavoval na všetkých služobných miestach lojalitu k habsburskej ríši, čo však nebolo prekážkou jeho patriotizmu ako Maďara. Prejavovaním podpory vzniku samostatného múzea v Sedmohradsku sa aktívne podieľal na národnom hnutí, ktorého cieľom bolo dosiahnuť posilnenie maďarskej kultúrnej identity.

O Františkovi Xaverovi Glögglovi, riaditeľovi divadla, mestskom a dómskom kapelmajstrovi v Linzi, ktorý napísal menej známu biografiu W. A. Mozarta, píše Martin Prieschl. Biografia je krátka, autor ju napísal v poslednom roku

svojho života, ale vyplýva z nej, že bol skladateľovým dobrým osobným známym. Vyplýva to z porovnania so životopismi W. A. Mozarta od Juraja Mikuláša Nissensa a Františka Xavera Niemetscheka, ktorému dala skladateľova vdova k dispozícii jeho poznámky a listy, ale osobne ho poznal pravdepodobne málo. Biografia sa nachádza v Krajinskom múzeu Horného Rakúska a niektorí vydavatelia Mozartových poznámok a listov ju vôbec nemenujú (napr. Konrad, Ulrich: Mozart. Listy a poznámky – súborné vydanie – 8 zväzkov. Kassel 2005). F. X. Glöggel napísal aj životopisy Leopolda Mozarta, Františka Xavera Süßmayra a P. Františka Sparryho a venoval sa aj rôznym činnostiam zveľaďujúcim a rozvíjajúcim hudobný život v Linzi. Štúdia obsahuje aj životopis F. X. Glögglu, súpis literatúry a prameňov o ňom, súpis jeho prác a opis jeho života z Archívu Spoločnosti viedenských priateľov hudby.

Michal Chvojka v príspevku *Noviny, časopisy a tlačová politika kniežaťa Metternicha a grófa Sedlnitzkého, policajného šéfa* vysvetľuje princípy a postupy, podľa ktorých riadili menovaní všetko, čo súviselo s vydávaním tlače v predmarcovom Rakúsku. Význam tlačovej politiky v rakúskej monarchii vzrástol po napoleonských vojnách a obzvlášť po zvolení grófa Klementa von Metternich za ministra zahraničných vecí v roku 1809. Minister ako prvý rakúsky politik naliehal, aby sa v krajine vybudovala vládna tlač, v ktorej by dominoval „moderný politický rozum“. Tlač chcel využiť v boji za zachovanie rakúskeho cisárstva, na čo aj využil všetky jemu dostupné prostriedky. V jemu podriadenej štátnej kancelárii zriadil zvláštny referát týkajúci sa polície, cenzúry a tlače, aby mohol cenzurovať všetky zahraničné noviny, časopisy, vo Viedni vychádzajúce politické noviny i zahraničnopolitické články v rakúskych novinách. M. Chvojka sa podrobne zaoberá konkrétnymi periodikami vychádzajúcimi v Rakúsku a ich osudmi. Spolu s policajným šéfom grófom Sedlnitzkým napriek tomu, že nemali vždy na všetko v menovanej oblasti rovnaký názor, tvorili 30 rokov dvojicu najvyšších prísnych cenzorov, ktorí mali v konečnom dôsledku ten istý cieľ.

Gerhard Ammerer rozoberá formálne a obsahové vlastnosti spisu z Archívu mesta Salzburg, ktorého autorom je Filip Jakub Münnich, väzenský kňaz („Galgenspater“). Münnich v júli roku 1827 sprevádzal a poskytoval duševnú útechu lúpežnému vrahovi Severinovi von Jaroschinsky posledné tri dni pred jeho popravou. Tento opis bol niekoľkokrát publikovaný, vyšiel v tlačenej podobe a v čase napísania tejto štúdie sa 1 exemplár nachádzal v antikvariáte Inlibris, ostatné vo Viedenskej knižnici v radnici v rukopisnej zbierke. Neskôr (1837) vyšiel ešte jeden opis v časopise „Naša planéta, ...“. V poslednej chvíli života bol delikvent objektom verejného záujmu. Po vykonaní rozsudku (po exekúcii) predniesol kňaz na verejnosti kázeň a rozsudok smrti v tlačenej podobe predával záujemcom, čo malo pôsobiť moralizujúco a malo zachovať spomienky na popravu a jej príčiny.

O osudoch poľských patriotov, ktorých poslali v rokoch 1837–1853 do najprísnejšieho väzenia habsburskej monarchie v pevnosti Kufstein v Tirolsku a o príčinách ich väzby píše vo svojom článku, ktorý je výťahom z jeho rozsiah-

lejšej práce (Poľskí väzni v pevnosti Kufstein v rokoch 1803–1853, Viedeň 2007) Tomáš S z u b e r t . V prvej polovici 19. storočia tam poslal viedenský dvor mnohých odporcov vládnuceho systému za velezradu. Boli to Maďari, rakúski Nemci, Česi, Taliani a pomerne veľká skupina Poliakov. Autor vychádza z prác poľských, ukrajinských a rakúskych historikov z rôznych období, ktorí o tejto problematike písali a z denníkov niektorých väzňov. Časová hranica tohto článku siaha od príchodu veľkej skupiny poľských odsúdených v roku 1837 až do oslobodenia posledného v roku 1853 (prvý Poliak, knieža z Bielice Ján Nepomuk Sulkowski, tam prišiel v r. 1803). V Rakúsku sa nevydané pramene k tejto téme nachádzajú v archívnych fondoch v Rakúskom štátnom archíve vo Viedni, v Mestskom archíve v Kufseine a v Tirolskom krajinskom archíve v Innsbrucku.

Gertrúda Mária M ü h l b a c h o v á píše o zmenách týkajúcich sa štátneho náboženstva a postavenia cirkví po viedenskej revolúcii roku 1848 (13. marca – 31. októbra). Niekoľko mesiacov po zmene na tróne (2. decembra 1848 sa stal cisárom František Jozef I.) sa skončila podriadenosť cirkvi hlave štátu. V marci 1848 získala katolícka cirkev ústavné právo slobodne vyučovať náboženstvo a právo sebaurčenia vo svojich záležitostiach. Cisár rozhodnutím z 29. januára 1849 zrušil diskriminačné označenie príslušníkov evanjelickej cirkvi augsburského a helvétskeho vierovyznania „nekatolíci“ (Akatholiken) a niektoré obmedzenia týkajúce sa vyučovania náboženstva. Tým sa začala nová epocha cirkevného života v Rakúsku. Prvé roky po revolúcii sú poznačené vedomým odklonom od prekonaného štátneho dozoru k partnerstvu s cirkvou, ktorá disponuje verejnými právomocami.

Dejiny moravskej továrnickej rodiny Fürst, ktorá vlastnila sladovňu v Uherskom Hradišti, spracoval Michal V i k t o ř í k . Vznikla v druhej polovici 19. storočia, keď bola väčšina súkromných podnikov v rukách židovských továrnicových rodín. V Uherskom Hradišti malo židovské osídlenie dlhú tradíciu, prvá písomná zmienka o židovskom obyvateľstve pochádza z roku 1342. V 60. rokoch 19. storočia vznikli okrem už existujúcich sladovní, ktoré vyrábali slad pre pivovary aj také, ktoré vyvážali celú produkciu do zahraničia. Sladovníctvo sa tak stalo samostatným priemyslovým odvetvím. Takúto komerčnú sladovnícku továreň založil v Uherskom Hradišti v roku 1870 Emanuel Fürst. Autor spolu s históriou menovanej rodiny podrobne sleduje dejiny tejto továrne až do dnešných čias, keď potomkovia pôvodných majiteľov požiadali o reštitúciu.

Juraj S c h m i d t sa zaoberá viacerými predstavami a významovými koncepciami termínu Stará ríša (Alte Reich) v súvislosti so Svätou ríšou rímskou a jej premenami v ranom novoveku. Rozoberá rôzne aspekty jej fungovania od filozofických až po zahraničnopolitické a názory viacerých historikov, politikov a ďalších verejne činných ľudí.

O zrýchlenom vývoji vedy v Európe a v habsburskej monarchii v prvej polovici 19. storočia píše Štefan C i a r a . Nerovnomerné rozdelenie už aj tak dosť obmedzených finančných prostriedkov Ministerstva kultúry a školstva na vedecký výskum a vysoké školstvo, ktoré sa dostali najmä do nemecky hovoriacich

častí monarchie a Čiech, zasiahlo v negatívnom zmysle okrajové časti Rakúsko-Uhorska Halič a Lodomériu. Na univerzite vo Lvove študovalo v tomto období skoro toľko študentov ako na univerzite vo Viedni, pridelené peňažné prostriedky boli však oveľa nižšie. Podobnú subvenciu ako viedenská univerzita dostala napríklad síce malá, ale nemecká univerzita v Černovicích v Bukovine. Autor podrobne rozoberá situáciu aj na ďalších univerzitách v Galícii a jej konkrétne dopady na kvalitu štúdia na jednotlivých odboroch a počty študentov.

O tzv. Srdečnej dohode uzavretej medzi Britániou a Ruskom v roku 1904, ktorá bola jednou z dohôd zameraných proti ústredným mocnostiam (Trojspolok), najmä proti Nemecku, píše z perspektívy Rakúsko-Uhorska F. R. Bridge.

Štúdia Wolfganga Forma a Wolfganga Neugebauera *Výskumy a publikácie k národnosocialistickému súdnictvu v Rakúsku* vymenúva a analyzuje spoločné projekty Philippsovej univerzity v Marburgu a Dokumentačného archívu rakúskeho odboja (DÖW) v rokoch 1938–1945. Popri hlavných projektoch *Velezrada, vlastizrada, rozloženie branných síl – politické národnosocialistické trestné súdnictvo* a *Nacionalizácia rakúskeho súdnictva 1938–1945 – zavedenie nemeckého práva v Rakúsku so zvláštnym zreteľom na národnosocialistické trestné právo a personálna politika u sudcov a štátnych zástupcov* vznikli aj sprievodné publikácie analýz k projektu o velezrade, situačných a cestovných správ národnosocialistického súdnictva v Rakúsku a internetová edícia denných služobných hlásení viedenského gestapa 1938–1945. Autori opísali a vysvetlili aj postupnú premenu súdnictva a trestného práva od roku 1933 pomocou viacerých zákonov a nariadení, prestavbu trestného práva a justície v „pripojenom“ Rakúsku a prax Ľudového súdu v Rakúsku týkajúcu sa vydávania rozsudkov. Súčasťou štúdií sú tabuľky a grafy.

O diktatúre brigádneho generála Abd al-Karim Qasima v Iraku, ktorá trvala od 14. júla 1958 do 8. februára 1963 a o stave krajiny v období pred ňou, píše podľa dokumentov v Rakúskom štátnom archíve Patrik Hamatschek. Podľa správy veľvyslanca Tunisu v Libanone, ktorú tam podal veľvyslancovi Rakúska, opisuje podrobnosti prevratu, pri ktorom zavraždili niekoľko príslušníkov kráľovskej rodiny vrátane kráľa Faisala II. a korunného princa Abd al-Ilaha, podáva podrobný opis krvavého prevratu. Briti, USA ani okolité arabské štáty do konfliktu nezasiahli, aj keď najprv zhromažďovali vojenské jednotky v Jordánsku a v Libanone, ale dohodli sa s Qasimom. V hre bol politický a hospodársky vplyv na Blízkom východe. Diktatúra skončila pučom, ktorý zorganizovala strana Bath a popravou vodcu.

Ďalšie dve štúdiá informujú o archívnych dokumentoch v Rakúskom štátnom archíve vo Viedni týkajúcich sa vzťahov habsburskej monarchie a Afriky (autor: Walter Sauer) a o archívnych dokumentoch poľskej proveniencie (Polonica) v rakúskych archívoch (autor: Jerzy Gaul).

O archíve Pannonhalmského opátstva so zvláštnym zreteľom na dokumenty viažuce sa k Rakúsku píše Ingrid Haslinger. V Pannonhalme boli vždy dva archívy: archív opátstva a archív hodnoverného miesta, do ktorého ukladali dôle-

žité listiny z hľadiska uhorských dejín. Nachádza sa tam približne polovica uhorských listín z 11. a 12. storočia, aj najstarší dokument v maďarskom jazyku. Postupne sa do archívu dostali aj fondy podriadených kláštorov. V archívnych fondoch rodín Guary, Somogy, Chernel, Kende, Endrödy a Oláh je mnoho dôležitých dokumentov zo stredoveku. Z hľadiska bádateľov, ktorých výskum sa týka rodiny Habsburgovcov a osudov korunného princa Rudolfa a jeho manželky Štefanie, sú tu dokumenty, najmä listy so zaujímavými informáciami o ich živote. Korunná princezná – vdova sa znovu vydala a je aj so svojim druhým manželom pochovaná v krypte kláštorného kostola (základiny) v Pannonhalme.

Príspevok Wenera Maleczka prehľadne mapuje osudy archívnych dokumentov, ktoré počas 250 rokov (od polovice 18. do polovice 20. storočia) putovali z Talianska do Rakúska a naopak podľa toho, ktorá časť práve patrila k Rakúsku. Len tri oblasti mu neboli nikdy podriadené: Savoy – Piemont, Janov – Ligúria a Vatikán.

53. zväzok Správ Rakúskeho štátneho archívu zakončuje 6 recenzií odborných prác zo 16. až 20. storočia s rôznou tematikou, ktoré vyšli v rokoch 2002 až 2009 (S. Benz: *Medzi tradíciou a kritikou. Katolícke písanie dejín v barokovej Svätej ríši rímskej; Dokumentačné ciele a aspekty hodnotenia v archívoch vysokých škôl a vedeckých inštitúcií*; J. Flöter: *vzdelávanie elít v Sasku a Prusku. Kniežacie a krajinské školy Grimma, Meissen, Joachimsthal a Pforta – 1868–1933*; T. Frank: *Sluha svojich pánov. Životná dráha rakúskeho tajného agenta Gustáva Zerffiho – 1820–1892*; A. Koller: *Nunciatúry – Giovanni Delfino a Bartolomeo Portia – 1577–1578. Správy nunciatúr z Nemecka a doplňujúce spisy. Tretie oddelenie: 1572–1585, zväzok 9; Protokoly rady ministrov Rakúska 1848–1867. IV. Oddelenie: ministerstvo Rechberg. 2. zväzok: 6. marec 1860 až 16. október 1860*).

Anna Buzinkayová

SPRÁVY

PORADY VEDÚCICH PREDSTAVITEĽOV RIADIACICH ORGÁNOV ARCHÍVNICTVA ČLENSKÝCH A PRISTUPUJÚCICH KRAJÍN EURÓPSKEJ ÚNIE V ROKU 2010

Otázky spoločného záujmu a rozvoja archívniectva členských a prístupujúcich krajín Európskej únie prerokávajú vedúci predstavitelia riadiacich orgánov každoročne dvakrát na dvoch fórach. Zasadnutia European Board of National Archivists (EBNA) zvoláva predsedajúca krajina. Zasadnutia Združenia archívov Európy (EAG – European Archives Group) zvoláva Európska komisia spravidla do Bruselu, alebo sa konajú ihneď po zasadnutí EBNA v príslušnej krajine.

21. zasadnutie vedúcich predstaviteľov riadiacich orgánov archívniectva členských krajín EÚ (EBNA) sa uskutočnilo v Madride v dňoch 18. – 19. 5. 2010 a hneď po ňom sa konalo aj 8. zasadnutie Združenia archívov Európy EAG – 19. 5. 2010 na rovnakom mieste.

Na zasadnutí EBNA 2010 sa zúčastnilo 45 reprezentantov členských krajín EÚ; okrem vedúcich predstaviteľov archívniectva členských a prizvaných krajín aj zástupcovia Európskej komisie a funkcionári riadiacich orgánov Medzinárodnej rady archívov (predseda regionálneho združenia pre Európu EURBICA). Účastníkov v mene predsedajúcej krajiny EÚ privítala španielska ministerka kultúry Ángeles González-Sindea za účasti generálneho riaditeľa sekcie knihy, archívov a knižníc tohto ministerstva. Vyzdvihla význam spolupráce v oblasti ochrany a využívania kultúrneho dedičstva, zdôraznila nevyhnutnosť spolupráce v tejto oblasti a jej zintenzívnenie a zaželaná účastníkom úspešné rokovanie.

Rokovanie potom viedol generálny riaditeľ sekcie štátnych archívov Severiano Hernández. Poďakoval archívnym predstaviteľom EÚ za ich účasť a vyslovil poľutovanie nad tým, že v dôsledku popolčeka z islandskej sopky nemohli pricestovať všetci. Prečítal oficiálny list a pozdrav Hervé Lemoineho, nového riaditeľa francúzskych archívov.

Po úvodných oficiálnych privítaniach nasledovala prezentácia *Španielska skúsenosť – od archívu občianskej vojny k Historickému pamäťovému dokumentačnému centru*, ktorú predniesla jeho riaditeľka Maria José Turrión. V ďalšej prezentácii Hening Pahl, bývalý vedúci Pamätníka hnutí za slobodu v nemeckej histórii, hovoril o nemeckých skúsenostiach v tejto oblasti.

O medzinárodnej spolupráci v oblasti archívniectva medzi Španielskom, Portugalskom a ibero-americkými štátmi podrobne informoval účastníkov zasadania Luis R. Enseñat, vedúci medzinárodnej spolupráce španielskych štátnych archívov. Silvestre Lacerdo, generálny riaditeľ archívov z portugalského minis-

terstva kultúry referoval o archívnej spolupráci medzi Portugalskom, Španielskom a africkými a ázijskými štátmi.

Prípadovú štúdiu o španielskej migrácii (najmä do Ameriky) a archívoch predniesla Cristina Diaz zo Španielska. Predstavila výborne pripravený a realizovaný projekt pre španielskych emigrantov hľadajúcich svoje korene v Španielsku, umožňujúci získavať on-line informácie z emigračných dokumentov zo všetkých zúčastnených relevantných krajín.

V ďalšej časti Wim van Dongen (Holandsko) informoval o projekte internetového portálu APENet pre európske archívy a David Haskiya, projektový koordinátor Europeany pre spoluprácu s európskym archívnym projektom APENet podrobne poukázal na vzťahy, podoby a rozdiely medzi Europeanou a potrebami archívov.

Na záver tohto bloku pozval Karel Velle (Belgicko) prítomných na zasadnutie EBNA, ktoré sa uskutoční v dňoch 18. – 19. novembra 2010 v Bruseli a zástupca Nórska na zasadnutie CITRA 13. – 19. septembra 2010 v Oslo.

*

Zasadnutie združenia archívov Európy EAG usporiadala EK namiesto v Bruseli po dohode s usporiadateľom po skončení zasadnutia EBNA v Madride. Po otvorení zasadnutia nasledovalo schválenie programu a záznamu z rokovania 7. zasadnutia EAG zo 14. októbra 2009 v Lunde.

Informáciu o stave úlohy *Ochrana a prevencia proti nepredvídaným udalostiam/katastrofám*, o ďalších aktivitách v tejto oblasti a o spolupráci medzi Nemeckom, Českou republikou a Poľskom (riešiteľské krajiny) informovala Angelika Menne-Haritz z Nemecka. Od poslednej konferencie v Lunde sa pracovná skupina stretla v Berlíne a v Třeboni a plánuje usporiadať workshop v Katovicích 21. – 24. septembra 2010 s teoretickou výučbou i praktickými ukážkami z danej oblasti.

Problematikou európskej interdisciplinárnej spolupráce v oblasti elektronických dokumentov a archívov – DLM fórum a MoReq2 sa zaoberal Toivo Jullinen z Estónska, ktorý zároveň oznámil svoju abdikáciu z postu predsedu DLM fóra. Vytvorenie a udržiavanie internetového portálu európskych archívov – APENet – prezentoval Peder Andrén z Národného archívu Švédska.

Vzhľadom na neprítomnosť francúzskych zástupcov k problematike on-line dostupnosti európskej archívnej legislatívnej databázy EURONOMOS (H. Servant, francúzska zástupkyňa poslala k uvedenej problematike písomné stanovisko, s ktorým bolo fórum oboznámené), referovala o tejto téme A. Menne-Haritz. 14 krajín participovalo doteraz na workshopoch pre problematiku EURONOMOS a pripravujú sa ďalšie podobné akcie.

O problematike využívania Európskej smernice o opakovanom použití informácií verejného sektora informoval namiesto neprítomného gestora úlohy G. MacKenzieho (Škótsko) Nicolas Kingsley z UK. EAG navrhuje dôkladnejšie preskúmať možnosti využívania a rozsiahlejšieho šírenia obsahu

archívov, ktoré umožňuje uvedená smernica Európskeho parlamentu a Rady 2003/98/ES zo 17. novembra 2003.

Anne Karin Hermodsson (Švédsko) (namiesto Tomasa Lidmana, národného archívára Švédska, ktorý odišiel do dôchodku) informovala vo svojej prezentácii o práci pracovnej skupiny pre problematiku on-site a on-line dostupnosti archívnych dokumentov, výsledkom ktorej je dotazník finalizovaný G. MacKenziem zo Škótska. Dotazník bude rozposlaný participujúcim krajinám a po jeho vyhodnotení skupina sformuluje patričné závery. S. Hernández (Španielsko) poukázal v tejto súvislosti na radikálne zvýšenie on-line prístupov do španielskych archívov v pomere k návštevníkom v bádateľniach archívov.

O práci pracovnej skupiny WG3, zaoberajúcou sa problematikou archivovania digitálnych záznamov a dokumentov a meniacou sa úlohou archívára vzhľadom na tieto aktivity, referovala Yvonne Bos-Rops z Holandska. Jef Schram z EU navrhol všeobecný koncepčný rámec – formálne zmeny, doplnenia, fungovanie a spolupráca skupiny expertov členských štátov EU v oblasti archívniectva, ako aj doplnenie pravidiel fungovania EAG tak, aby tieto zodpovedali štandardným pravidlám v rámci EU.

*

Na druhom zasadnutí EBNA v Bruseli sa zúčastnilo 40 reprezentantov členských krajín EÚ, 6 boli ospravedlnení. Okrem toho sa prednášok zúčastnilo ďalších 13 pracovníkov belgických archívov.

Účastníkov v mene predsedajúcej krajiny EÚ privítal Karel Velle, Národný archívár Belgicka a ospravedlnil neprítomnosť Philippa Mettensa, prezidenta výboru manažmentu pre belgickú politiku v oblasti vedy (president of the Management committee of Belgian Science Policy). Vyzdvihol význam spolupráce v oblasti archívniectva, využívania a ochrany kultúrneho dedičstva, nevyhnutnosť spolupráce v tejto oblasti a jej zintenzívnenie a zaželel účastníkom úspešné rokovanie.

Rokovanie potom viedol K. Velle. Prvá sekcia bola venovaná sprístupňovaniu kartografických prameňov, digitalizačným programom a medzinárodnej spolupráci v tejto oblasti. V tejto sekcii odznali tri prednášky. V prvej sa Marc Carnier (Belgicko) venoval kartografickej dokumentácii v belgických archívoch a jej sprístupňovaniu, ako aj informáciám o projekte Cartesius. Zbierka historických máp bola zmikrofilmovaná pred 20 rokmi, aby ju bolo možné využívať a zároveň chrániť. V súčasnosti však digitalizácia týchto dokumentov spojená s využívaním geografického informačného systému GIS totálne zmenila možnosti a atraktivnosť ich využívania a valorizovala ich hodnotu. V ďalšej prednáške Björn Jordell (Švédsko) informoval o švédskych skúsenostiach v oblasti digitalizácie. Za posledných 10 rokov bolo vyhotovených vyše 70 miliónov záberov, z toho vyše milióna máp. Hovoril o dôležitosti vytvárania príslušných metadát z hľadiska kontextu s využívaním maximálnej jednoduchosti riešenia a o nevyhnutnosti koordinácie týchto aktivít nielen pre oblasť prístup-

ňovania historických máp a iných kartografických prameňov s kartografmi, knihovníkmi a pod. V poslednej prednáške tejto sekcie Mario Signori a Gracia Tato (Taliano) predniesli informácie o digitalizácii katastrálnych máp v štátnych archívoch v Terste a Miláne a priblížili talianske projekty IMAGO, DIVERSE, CASTORE, IMAGO II, CARSTOS v tejto oblasti. Z 500 000 katastrálnych máp bolo v roku 2008 naskenovaných 150 000 a v digitalizácii sa pokračuje. Taliane skúsenosti v tejto oblasti, ako aj reálne skenovanie, ukladanie, spracovanie metadát a sprístupňovanie týchto kartografických prameňov verejnosti sú veľmi bohaté.

Druhá sekcia bola venovaná problematike získavania súkromných archívov, najmä archívov veľkých a významných obchodných či iných spoločností. Prvú prednášku predniesla Chantal Vancoppenolle (Belgicko). Takéto archívy sú cenné nielen pre samotné spoločnosti, ktoré ich vytvárajú, ale tvoria neoddeliteľnú a významnú súčasť celého kultúrneho dedičstva. Problémy však môžu spôsobovať veľké nadnárodné spoločnosti, ktorých oficiálne sídlo často leží v inej krajine. Nick Kingsley (UK) v zaujímavej prednáške predstavil situáciu v tejto oblasti vo Veľkej Británii. Mnohé spoločnosti majú vlastné archívy, ktoré nie sú prístupné verejnosti. Ďalšie tisíce spoločností majú uložené dokumenty v štátnych archívoch a existujú aj firmy, ktoré sa o svoju registratúru vôbec nestarajú. Informoval aj o aktivitách Národného archívu v tejto oblasti, je to napr. zoznam korporácií na www.nationalarchives.gov.uk/archon, či pomoc, ktorú môžu záujemcovia z takýchto archívov nájsť u archivárov – <http://www.managingbusinessarchives.co.uk/>.

Jussi Nuorteva (Fínsko) predstavil prístup fínskych archívov patriacich do rezortu vzdelávania a vedy k tejto problematike. Súkromné archívy sú zrkadlom fínskej spoločnosti a často dostávajú silnú podporu – aj finančnú – z oblasti fínskeho priemyslu. Predstavil štruktúru Národnej archívnej služby, do ktorej od roku 2008 patrí aj Vojenský archív a Archív Úradu predsedu vlády.

Asbjørn Hellum (Dánsko) predstavil projekt ochrany digitálnych dokumentov a program na ochranu digitálnych záznamov pre oblasť súkromnej sféry. Ide o otvorený a voľný program SABA Copying, ktorý je dostupný na www.sa.sk. Problém multinárodných a nadnárodných spoločností prezentoval aj Martin Berendse (Holandsko) na príklade veľkých Belgicko-Holandských bánk.

V tretej sekcii boli prezentované tri prednášky na tému *Archívne dokumenty z prvej svetovej vojny a historický výskum: módnym fenoménom alebo kľúčovým problémom výskumu?* Prednášky k tejto téme predniesli Pierre-Alain Tallier (Belgicko), Lorenz Mikoletzky (Rakúsko) a William Spencer (UK).

Archívy a vzdelávanie bola téma zasadnutia štvrtej sekcie. O možnosti využitia archívnych dokumentov pri vzdelávaní širšej verejnosti či špecializovaných cieľových skupín poslucháčov informovali Geertrudi Elaut (Belgicko), Severiano Hernández Vicente (Španielsko) a Czaba T. Reisz (Maďarsko). Dorin Dobrinicu (Rumunsko) poznamenal, že aj komunistické zločiny, napr. gulagy, Katyň, a pod. by sa mali študovať, posudzovať a odsudzovať rovnako

ako nacistické zločiny či holokaust. Zďaleka sa im však nevenuje – z rozličných dôvodov – taká pozornosť a štúdium, akú by si zaslúžili.

Posledná sekcia bola zameraná na *deklasifikáciu archívnych dokumentov rôzneho utajenia*. Prax a spôsob riešenia tejto problematiky sú rozličné v rôznych krajinách či už z pohľadu legislatívy, ale aj praktického riešenia či využívania takýchto informácií. Prednášky k tejto problematike predniesli Rolande De-poortere (Belgicko), Martin Berendse (Holandsko) a Priit Pirsko (Estónsko).

Po diskusii a ukončení jednotlivých sekcií pozval predstaviteľ Maďarska Czaba T. Reisz archívnych predstaviteľov európskych krajín na ďalšie rokovanie EBNA do Budapešti 10. – 13. mája 2011, keďže Maďarsko v budúcom polroku predsedá EÚ. Podrobný program je uverejnený na webovej stránke Národného archívu Maďarska. Okrem predstaviteľov archívnictva EÚ pozval aj zástupcov susediacich krajín Chorvátska, Srbska a Ukrajiny ako nečlenov únie. Po záverečnej diskusii k danej problematike vyjadril na záver každý účastník v diskusii za okrúhlym stolom svoje stručné stanovisko k zasadnutiu EBNA v Bruseli.

Na záver rokovania prijali predstavitelia EBNA návrh Bruselskej deklarácie o digitálnom prístupe k archívny dokumentov.

*

9. zasadnutie združenia archívov Európy EAG sa konalo ihneď po skončení programu EBNA. Po otvorení zasadnutia nasledovalo schválenie programu a záznamu z rokovania 8. zasadnutia EAG z 19. mája 2010 v Madride. Informáciu o stave úlohy *Ochrana a prevencia proti nepredvídaným udalostiam/katastrofám*, o ďalších aktivitách v tejto oblasti a o spolupráci medzi Nemeckom, Českou republikou a Poľskom (riešiteľské krajiny) informoval H. Weber z Nemecka. B. Berska (Poľsko) informovala o praktickom workshope v Katowiciach, ktorý sa uskutočnil 21. – 24. septembra 2010 za účasti pracovníkov z oblasti ochrany, konzervovania a reštaurovania na uvedenú tému s teoretickou výučbou aj praktickými ukážkami z danej oblasti.

Problematikou európskej interdisciplinárnej spolupráce v oblasti elektronických dokumentov a archívov – DLM fórum a MoReq2010 sa zaoberala Lucie Varachten z Belgicka, nová predsedníčka DLM fóra, ktorá nahradila na tomto poste Toivu Jullinena z Estónska.

G. MacKenzie upozornil na potrebu kompatibility MoRequ a programu ATOM, ktorý vytvorila Medzinárodná rada archívov MRA, a ako voľný produkt ho ponúka členským krajinám.

Vytvorenie a udržiavanie internetového portálu európskych archívov APENet prezentoval Luis Ensenat zo Španielska, ktorý v súčasnosti združuje 17 partnerov.

K problematike on-line dostupnosti európskej archívnej legislatívnej databázy EURONOMOS referoval H. Lemoine (Francúzsko).

Na záver diskutovali účastníci zasadnutia o výsledkoch prvých prieskumov o opakovanom použití informácií verejného sektoru, vzťahu medzi onsite a on-line prístupom k archívnym dokumentom a o digitálnych záznamoch a archívnych dokumentoch, problematike ich dlhodobého uloženia a využívania a o meniacej sa úlohe archívov v modernej globálnej spoločnosti.

Jozef Hanus

42. MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA TABLE RONDE DES ARCHIVES (CITRA, OSLO)

Účast' predstaviteľov slovenského archívnictva na 42. medzinárodnej konferencii Table ronde des Archives (za okrúhlym stolom archívov, Oslo 11. – 17. 9. 2010) vyplynula z členstva Ministerstva vnútra Slovenskej republiky v Medzinárodnej rade archívov (MRA). Slovenské archívnictvo prostredníctvom ministerstva vnútra má svoje zastúpenie v tejto vrcholnej medzinárodnej archívnej organizácii od roku 1969, a to v kategórii „A“ – riadiace orgány archívnictva členskej krajiny. Uvedené konferencie sa uskutočňujú každoročne, okrem roku konania medzinárodného kongresu.

Hlavnou témou rokovania 42. CITRA bola *Dôvera a prístup – výzvy pri správe registratúrnych záznamov a archívnych dokumentov v digitálnom veku*. Súčasťou rokovaní boli aj zasadnutia jednotlivých orgánov rady – výborov, komisií, regionálnych združení.

Na konferencii sa zúčastnilo 270 účastníkov zo 76 krajín. Program CITRA začal 11. 9. stretnutiami predsedov jednotlivých sekcií, odchádzajúceho i nového riadiaceho orgánu a výkonného výboru a pokračoval zasadnutiami ďalších orgánov MRA.

V pondelok sa – okrem iných paralelných rokovaní – uskutočnilo aj rokovanie Výkonného výboru regionálneho združenia MRA pre Európu (EURBICA). Do jeho výkonného výboru bola zvolená zástupkyňa Slovenska PhDr. Mária Španková – OA SVS MV SR.

V utorok predpoludním prebehlo generálne zhromaždenie EURBICA, ktoré schválilo závery zo zasadnutia na Malte z 20. 11. 2009, zaoberalo sa štatútom, rozpočtom a webovou stránkou, spolupracou s programovým výborom MRA a ďalšími európskymi inštitúciami. O konaní ďalšieho generálneho zhromaždenia sa zatiaľ nerozhodlo (do úvahy pripadá zasadnutie počas kongresu MRA v Brisbane, Austrália 2012 alebo počas dánskeho predsedníctva EÚ 2012).

Popoludní oficiálne otvorili zasadnutie CITRA Ivar Fønnes, generálny riaditeľ Nórskeho národného archívu a viceprezidentka CITRA Nolda Rømer-

Kenepa, riaditeľka Národného archívu holandských Antíl. Počas prvého plenárneho zasadnutia odzneli prednášky R. Jimersona (USA) *Sila archívov a digitálna budúcnosť – podpora demokracie a ľudských práv*, J. Egeland (Nórsko) *Interkultúrna komunikácia na prekonanie nových globálnych výziev* a S. Molleklieva (Nórsko) *Zhromažďovanie a zdieľanie spoľahlivých životne dôležitých digitálnych informácií v čase katastrof – skúsenosti Červeného kríža*.

Večer prijal účastníkov na radnici primátor mesta Osla Fabian Stang za účasti nórskeho korunného princa Haakona a ministerky kultúry Anniken Huitfeldtovej.

Na druhom dopoludňajšom plenárnom zasadnutí odzneli prednášky: F. Onnesa *Môžeme dôverovať digitálnym záznamom? Úloha archivára pri budovaní dôveryhodnosti správy digitálnych záznamov* a D. J. Carona (Kanada) *Moderizácia a dokumentácia spoločnosti v digitálnom prostredí*.

Predmetom rokování tohto plenárneho zasadnutia a paralelných zasadnutí v troch sekciách, v ktorých odznelo 9 prednášok, boli *otázky povahy a podstaty záznamov v digitálnom veku; práca s novými digitálnymi médiami – prístup, opis a ochrana súkromia v elektronických médiách; správa hodnovernosti digitálnych záznamov; práva občanov v digitálnom veku; štandardy, prostriedky a úpravy; digitálne záznamy a ľudské práva; budovanie hodnovernosti digitálneho úložiska; zavlečené archívy – globálna výzva; správa hodnoverných záznamov v ich životnom cykle; správa záznamov v prospech zodpovednosti, optimálnej verejnej správy a ochrany ľudských práv*.

Na druhom popoludňajšom plenárnom zasadnutí odzneli prednášky: L. Duranti (Kanada) *Translating leading edge theory into bleeding-edge practice: skúsenosti InterPARES* a A. Kellerhalsa (Švajčiarsko) *Výzvy a možnosti digitálneho archivovania – odozva z 8. Európskej konferencie o digitálnom archivovaní 2010*, ktorá sa uskutočnila v Ženeve.

V nadväzujúcich troch paralelných zasadnutiach opäť odznelo 9 príspevkov zaoberajúcich sa praktickými skúsenosťami z programu InterPARES (The International Research on Permanent Authentic Records in Electronic Systems), implementáciou politiky, odporúčaní a návrhov na zabezpečenie správnej a dlhodobej ochrany e-mailových záznamov, certifikovanou autoritou pre e-dokumenty (CeDA) – dôveryhodnou tretou stranou pre ich uloženie, novým modelom MoReq 2010 a jeho novou vývojovou štruktúrou pre definovanie správy elektronických registratúrnych záznamov ERMS pre jednoduché a komplexné systémy, ako aj problematikou architektúry a digitálnych archívov.

Obsahom tretieho plenárneho zasadnutia bol komplex otázok, ktoré vyvolal vznik digitálnych záznamov v oblasti tradičných postupov spracovania archívnych dokumentov a správy záznamov. Odznela v ňom zaujímavá prednáška T. Cooka (Kanada) *Prehodnocovanie provenienčného princípu v digitálnom veku* a M. L. Villaverde (Španielsko) *Makro-archívna veda a kontext meta-dát*.

Opäť nasledovali tri paralelné zasadnutia s 9 prednáškami, ktoré boli tematicky venované problematike privátneho sektora – digitálne záznamy, archívny manažment a zodpovednosť, prístup k správe elektronických/digitálnych záznamov, nové digitálne praktiky – ako aj archívnym portálom. V tomto bloku odzneli aj informácie a prezentácie týkajúce sa spoločných i rozdielnych prístupov Europeany a APEnetu k prezentácii archívneho kultúrneho dedičstva.

Na štvrtom zasadnutí sa účastníci formou workshopov oboznámili s existujúcimi projektmi a štandardami.

V poslednej panelovej diskusii *Svetové veľmoci – digitálne veľmoci*, ktorú moderoval prezident MRA Ian Wilson (Kanada), prezentovali svoje názory na problematiku archívniectva a jeho zmien vplyvom nových informačných a komunikačných technológií, klasických archívnych dokumentov, ich digitalizáciu, elektronických registratúrnych záznamov, zmien spôsobených zavedením nových informačných a komunikačných technológií do každodenného života i činnosti orgánov a inštitúcií na všetkých úrovniach generálny riaditeľ čínskych archívov Yang Dongquan, Vladimír Tarasov – zástupca náčelníka Ruskej archívnej správy, prezident Národného archívu Japonska Masaya Takamaya, David Ferriero – archivár USA, riaditeľ Národnej knižnice a archívu Kanady Daniel J. Caron, výkonný šéf exekutívy Národného archívu Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska Oliver Morley a Graham Dominy – národný archivár Južnej Afriky.

Na záverečnom plenárnom zasadnutí vystúpil viceprezident a riaditeľ Programového výboru MRA Lewis Bellardo (USA) a odbornú a prednáškovú časť 42. zasadnutia CITRA Oslo 2010 oficiálne ukončila jeho viceprezidentka Nolda Römer-Kenepa.

Najdôležitejším z odbornovo-organizačného hľadiska pre činnosť Medzinárodnej rady archívov je generálne zhromaždenie delegátov. Na celodennom zasadnutí sa uskutočnili voľby nových funkcionárov rady, delegáti prerokovali a schválili závery zo zasadnutia CITRA na Malte (20. novembra 2009) a ďalšie základné dokumenty ako sú výročná správa za rok 2009–2010, výročné správy regionálnych združení, sekcií, výborov, komisií a odborných spoločností o činnosti za rok 2009, správu audítora a správu o čerpaní rozpočtu za rok 2009, finančnú správu za rok 2010 (1. 1. – 31. 8. 2010) a návrh rozpočtu na rok 2011, zmeny a doplnenia plánov činnosti na rok 2011–2012 a návrh členských poplatkov pre jednotlivé kategórie členov na rok 2011. V tejto súvislosti treba poznamenať, že dôjde k zvýšeniu poplatkov členov nižších platobných kategórií, pretože horných „top“ 10 krajín s najvyššími poplatkami nie je ochotných platiť aj naďalej také vysoké poplatky ako doteraz. V tejto súvislosti je potrebné racionalizovať štruktúru MRA, ako aj jej niektoré aktivity.

Členský poplatok Slovenskej republiky v Medzinárodnej rade archívov na rok 2011 bude pravdepodobne zvýšený oproti sume z doterajších rokov (3 000 eur).

V mene MRA sa s doterajším prezidentom Ianom Wilsonom z Kanady rozlúčil Martin Berendse (Holandsko), nový prezident MRA na roky 2010–2012.

Na jeho miesto viceprezidenta pre finančné otázky nastúpil A. Kellerhals (Švajčiarsko) a za viceprezidentku pre marketing bola zvolená Nga Nguyen Thi (Vietnam).

Generálne zhromaždenie delegátov ďalej schválilo miesta konania CITRA a kongresu v rokoch 2011–2012 (Toledo, 2011, Brisbane, Austrália 2012).

Vedenie Medzinárodnej rady archívov predložilo delegátom na prerokovanie a schválenie aj Všeobecnú deklaráciu o archívoch, ktorá bola dopracovaná po zasadnutí na Malte, kde nebola prijatá. Tento raz ju však delegáti CITRA schválili a mala by sa stať súčasťou pripravovanej deklarácie UNESCO na najbližšie obdobie.

Jozef Hanus

SPRÁVA O ČINNOSTI KATEDRY ARCHÍVNICTVA A PVH FILOZOFICKEJ FAKULTY UK V AKADEMICKOM ROKU 2009/2010

V akademickom roku 2009/2010 sa na našej katedre (po predchádzajúcom prechodnom období) realizovala už len výučba v novej, trojstupňovej organizácii študijných programov: Prvý, štvorročný bakalársky stupeň – 2. 1. 10 archívniectvo; druhý, jednoročný magisterský stupeň – 2. 1. 10 archívniectvo; tretí štvorročný (pri externej forme päťročný) doktorandský stupeň – 2. 1. 11 pomocné vedy historické. V bakalárskom stupni študovalo 45 študentov, z toho v prvom ročníku 8, v druhom 7, v treťom 17 a vo štvrtom ročníku 13 študentov. V magisterskom stupni to bolo 11 študentov. V prvom a druhom stupni bolo teda spolu 56 študentov. V treťom stupni sme mali 6 interných a 5 externých doktorandov.

Počty a kvalifikačná štruktúra interných učiteľov katedry sa oproti predchádzajúcemu akademickému roku nezmenili. Boli to: prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc. (vedúci katedry), doc. PhDr. Juraj Roháč, CSc. (študijný poradca), doc. PhDr. Juraj Šedivý, MAS, PhD. (tajomník katedry), doc. PhDr. Frederik Federmayer, PhD., doc. PhDr. Pavol Tišliar, PhD. a odborná asistentka PhDr. Zuzana Nemcová, CSc. Ako externý učiteľ naďalej pôsobil Ing. J. Hanus, CSc. Výberové predmety z archívniectva a pomocných vied historických bezodplatne prednášali Mgr. K. Bodnárová, prof. PhDr. J. Novák, DrSc. a PhDr. V. Nováková. Z Ústavu pamäti národa to boli v tzv. reťazovej prednáške Ing. Marián Gula, Mgr. Ivan Petranský, PhD., Ing. Mgr. Ľubomír Ďurina, Mgr. Pavol Pytlík, Mgr.

Ondrej Podolec, PhD., Mgr. Matej Medvecký, PhD., PhDr. Peter Sokolovič, PhD., Mgr. Ľubomír Morbacher a Mgr. Jerguš Sivoš.

Veľmi si ceníme aj pretrvávajúcu obetavú spoluprácu s kolegyňami a kolegami v archívoch pri zabezpečovaní a realizácii archívnej praxe našich študentov na ich pracoviskách počnúc Slovenským národným archívom až po pobočky niektorých štátnych archívov.

Novým podujatím bol Deň otvorených dverí. Zorganizovali sme ho ako súčasť rovnomennej akcie, ktorá sa uskutočnila 22. januára 2010 na celej Filozofickej fakulte UK. Propagovali sme na ňom nielen študijné programy archívnicva a pomocných vied historických, ale aj slovenské archívnictvo ako také. Pri tejto príležitosti navštívilo našu katedru 112 záujemcov.

Fakultného kola študentskej vedeckej súťaže v sekcii archívnicva a pomocných vied historických, ktoré sa v tomto akademickom roku konalo 22. apríla 2010, sa zúčastnilo päť študentov. Na prvom mieste sa umiestnila Bc. Veronika Lipková s prácou *Populačný vývoj Slovenského Grobu v rokoch 1852–1871* (32 s.) a Cenu profesora Alexandra Húščavu získal za prácu *Sobášnosť v obci Červeník v rokoch 1870–1895* (24 s.) Bc. Ján Valo.

Ďalšou novinkou bolo zavedenie jednotného testu všeobecných študijných predpokladov pre všetkých uchádzačov o bakalárske štúdium na FiF UK. Prijímacie skúšky sa uskutočnili 16. júna 2010. Na študijný program archívnictvo sa prihlásilo 58 potenciálnych študentov. Prijímací test absolvovalo 51. Prvých 25 bolo prijatých. Ale keďže niektorí z nich sa hlásili aj na iné študijné programy, ktoré uprednostnili pred archívnicvom, došlo nakoniec k istým posunom, tak aby bol plánovaný počet 25 miest pokrytý.

Prijímanie záujemcov na magisterský stupeň štúdia v študijnom programe archívnicvo sa uskutočnilo na základe vyhodnotenia vopred stanovených podmienok. Rozhodujúcou z nich bolo úspešné absolvovanie štvorročného bakalárskeho stupňa študijného programu archívnicvo. Takýmto spôsobom získalo možnosť študovať archívnicvo v magisterskom stupni 11 bakalárov. V rámci prijímacích pohovorov na tretí, doktorandský stupeň v študijnom programe pomocné vedy historické boli úspešní traja prihlásení záujemcovia.

V oblasti vedeckého výskumu sa učiteľia katedry sústreďovali najmä na grantové projekty. Doc. J. Šedivý sa podieľal na úlohe podporovanej APVV *Románske a predrománske umenie na Slovensku*, je tiež jedným zo zostavovateľov široko koncipovaných dejín mesta Bratislavy. Prof. L. Sokolovský a doc. F. Federmayer sa venovali úlohe VEGA *Úradníctvo na Slovensku v rokoch 1526–1848* a doc. P. Tišliar takisto úlohe VEGA *Domácnosti a rodiny obyvateľstva Nitrianskeho okresu na základe výsledkov mimoriadneho sčítania ľudu v roku 1919*. V tomto akademickom roku pripravil doc. P. Tišliar ako potenciálny hlavný riešiteľ väčšieho kolektívu bádateľov aj interdisciplinárny projekt pod názvom *Retrospektívny atlas populácie Slovenska 18. – 1. pol. 20. storočia*, ktorý bol predložený na prijatie Agentúre na podporu vedy a výskumu (APVV).

Niektorí členovia katedry sa aktívne podieľali na príprave i priebehu vedeckých konferencií a iných podobných podujatí. Doc. J. Šedivý vystúpil s referátom v septembri 2009 na medzinárodnej konferencii o pergamenových fragmentoch z fondov SNK v Martine. V marci 2010 sa zúčastnil na medzinárodnej konferencii v Prahe (*Stredoveké nemecké písomné pramene zo strednej Európy*), ktorá bola pripravená ako pilotné stretnutie pre prípravu pasportizácie tohto druhu pamiatok. Stal sa tiež členom redakčnej rady vydavateľstva Ústavu dejín umění AV ČR. Doc. J. Roháč v zastúpení katedry spolupracoval pri organizovaní vedeckej konferencie *Otázky zemepanskej správy v Uhorsku* (hlavní organizátori SNA a Sekcia archívnictva a PVH SHS, ďalší organizátor SSA). Napokon prof. L. Sokolovský predniesol dňa 25. mája 2010 na XIV. archívnych dňoch v Komárne referát pod názvom *Študijný odbor archívnictvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v plusoch a mínusoch (1989–2009)*.

V akademickom roku 2009/2010 sa konali štátne záverečné skúšky v troch termínoch – zimnom (1. 2. 2010), jarnom (20. a 21. 5. a 7.6.2010) a v letnom (23. a 24. 8. 2010). V bakalárskom stupni obhájili záverečné práce a ukončili štúdium v máji František Kadlečík: *Formálny a obsahový rozbor hlohovskej mestskej knihy 1700–1813* (89 s.); Peter Kallo: *Železničné mapy a plány ako historický prameň* (73s.); Miroslav Lacko: *Archontológia Vrchného inšpektorského úradu v Smolníku v rokoch 1778–1871* (119 s.); Anna Masliková: *Štefan Jesenský – notár Trenčianskej stolice a mesta Trenčína v druhej polovici 16. stor. Formálny a obsahový rozbor osobných záznamov* (49 s.); Miroslava Miková: *Analýza úmrtnosti farností Báhoň, Budmerice, Častá, Dolňany, Dubová, Vištuk a židovského matričného obvodu Častá v rokoch 1874–1894* (45 s.); Norbert Praženka: *Urbáre panstva Branč z rokov 1617 a 1638* (47 s.); Michal Struhár: *Manželské právo, rozvodovosť a sociálna starostlivosť o rodiny v medzivojnovom období* (57 s.); Pavol Šipkovský: *Veliteľstvá bojových skupín 1918–1919* (58 s.). V auguste to boli Tatiana Bérešová: *Epigrafické nápisy v okrese Zvolen do roku 1800 so zameraním na Zvolenský zámok a rímskokatolícke kostoly* (106 s.); Zuzana Gašparovičová: *Expozitúra Povereníctva SNR pre veci vnútorné v Banskej Bystrici (1942)1945(1946), Rozbor archívneho fondu* (74 s.+ 6 príloh.); Monika Kováčová: *Obyvateľstvo Šamorínskoho okresu z pohľadu sčítaní ľudu z rokov 1930 a 1938* (48 s. + 3 prílohy); Veronika Kukučková: *Vládny delegát Slovenskej krajiny pri Ministerstve zahraničných vecí Československej republiky v rokoch 1938–1939* (46 s.); Daniela Michalovičová: *Spolok pre vybudovanie pomníka generálovi Milanovi Rastislavovi Štefánikovi 1919–1931. Rozbor fondu* (43 s. + Inventár 12 s.); Jakub Zigo: *Paleograficko-diplomatický rozbor pozemkovej knihy Modry 1461–1634* (36. s.).

Diplomovú prácu obhájili a magisterské štúdium ukončili v júni František Bližinský: *Rekonštrukcia obyvateľstva obce Báč v rokoch 1870–1895* (109 s.); Peter Brindza: *Rod Košťal z Trnova. Predmatričná genealógia 1526–1711 (Pohľad do života turčianskych trnovských zemianskych rodín)* (103 s.); Michal Jančula: *Osobný fond RNDr. Ivana Pišúta, DrSc. Spracovanie*

fondu a vytvorenie inventára (124 s.); Veronika Lipková: *Rekonštrukcia obyvateľstva Dubníka v poslednej štvrtine 19. storočia* (141 s.); Silvia Turčíková: *Osobný fond Ladislava Beňa (1921–2009)*, (65 s. vrátane 8 obr. príl. + Inventár 116 s.); Valéria Valentová: *Pezinská „čierna kniha“ – Liber criminantium rerum 1647–1719* (73 s.); Ján Valo: *Populačný vývoj Červeníka v rokoch 1870–1895* (105 s.). V auguste to boli Alžbeta Adamcová: *Juraj Tvarožek (1887–1966). Rozbor osobného fondu* (170 s.); Petra Gulová: *Osobný fond architekta Emila Belluša (1927–1989)* (103 s. + inventár 203 s.); Zuzana Kubovičová: *Omnia, národný podnik (1941) 1946–1949 (1952)* (91 s. + inventár 64 s.). Pôvodné päťročné magisterské štúdium s oneskorením ukončili v tomto termíne tiež Alena Maceková: *Rekonštrukcia rodín „Dlhej ulice“ v Prievidzi v rokoch 1865–1895* (158 s.) a Jana Medvecká: *Rozbor osobného fondu Martina Hollého* (67 s.).

Leon Sokolovský

XIV. ARCHÍVNE DNI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Archívne dni sú vrcholným odborným archívnym podujatím usporadúvaným každoročne vždy v inom regióne Slovenska. Tohoročné, v poradí už XIV. archívne dni sa konali 25. – 27. mája 2010. Hostiteľom konferencie bola komárňanská pobočka Štátneho archívu v Nitre a miestom rokovania starobylé mesto Komárno. Na usporiadaní sa podieľala aj Spoločnosť slovenských archivárov, Odbor archívov MV SR a Sekcia archívniectva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied.

Ústrednou témou konferencie boli *Archívy po roku 1989* s podtitulom *Vitazstvá a prehry*. November 1989 bol ako politickým, tak aj hospodárskym a spoločenským medzníkom, ktorý priniesol zmeny priamo alebo nepriamo aj v oblasti archívov a archívniectva. Archivári prehľadnými analýzami hodnotili jednotlivé oblasti archívnych činností, stav a aktivity archívov a vzdelávania za posledných dvadsať rokov.

Archívne dni zahájila predsedníčka Spoločnosti slovenských archivárov Zuzana Kollárová. V mene komárňanského primátora privítala archivárov jeho zástupkyňa Éva Hortai a účastníkom akcie popriala pokojnú a tvorivú atmosféru. V úvode sa prihovorili ďalej zástupcovia zahraničných spoločností z Čiech, Maďarska, Slovinska a Rakúska.

Odborný program bol rozvrhnutý do štyroch tematických blokov. V prvom nosnom príspevku riaditeľ odboru archívov MV SR Jozef Hanus zhrnul všetky archívne legislatívne úpravy za sledované obdobie. V mene ďalších spoluautorov referátu, Petra Kartousa a Márie Špankovej, sa v súhrnnej genéze dotkol

predovšetkým normatívnych úprav z predchádzajúceho obdobia, najmä zákona SNR č. 149/1975 Zb. o archívniectve (platil 1. januára 1976 až 1. januára 1992). Už v zmysle tohto zákona bol archív definovaný ako pamäťová inštitúcia. Zákon zakotvil základné pojmy z oblasti archívniectva, zaoberal sa ochranou archívnych dokumentov, stanovil sústavu archívov a ich hlavné úlohy, definoval jednotný archívny fond, ale riešil tiež základné úlohy predarchívnej starostlivosti a ďalšie. Zmeny, ktoré priniesol 17. november 1989 sa premietli aj do archívnej legislatívy. Ale nasledujúce deväťdesiate roky nepriniesli želané ovocie. J. Hanus spomínal peripetie okolo novelizácie tohto zákona, ktoré boli len čiastkovým riešením (v rozpätí rokov 1991–2001 boli 3 novely). Danú situáciu zavřil priblížením priprav tvorby zákona Národnej rady č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach v znení neskorších zmien a predpisov platného od 1. 1. 2003 (ďalej len *zákon o archívoch a registratúrach*) a jeho komplexným fundovaným hodnotením. Zmenil sa taktiež o jeho neskorších úpravách a novelizáciách, dokonca aj s rozporuplnými pohľadmi zúčastnených strán.

Vedecká archívna rada ako poradný orgán ministra vnútra pôsobí na archívnej scéne už 55 rokov. Po prvý raz zasadala 1. apríla 1955, odvtedy riešila rôzne odborné otázky, navrhovala a vyjadrovala stanoviská odborníkov z oblasti archívov a Slovenskej akadémie vied ku kľúčovým témam archívov a archívniectva. Najkompetentnejšie sa k danej téme mohol vyjadriť jej dlhoročný predseda Richard Marsina. Nevenoval sa len dobám minulým, ale načrtol aj perspektívy do budúcnosti. Profesor Marsina vyjadril presvedčenie, že Vedecká archívna rada bude slúžiť plne svojmu účelu, pre ktorý vznikla a svojou vážnosťou a odbornosťou bude napomáhať „*riadeniu výkonu štátnej správy na úseku archívov, odborných činností archívov a výskumných úloh archívov v oblasti archivistiky a pomocných historických vied*“.

K najdôležitejším úlohám archívu patrí nadobúdanie archívnych dokumentov. Akvizičnou archívnu politikou sa zaoberal riaditeľ Slovenského národného archívu Radoslav Ragač. V tejto oblasti rok 1989 nebol výrazným medzníkom. Ohodnocovacia komisia existovala na odbore archívniectva a spisovej služby MV SR (dnes MV SR – odbor archívov), ktorá schvaľovala vzácne prírastky a posúvala ich do jednotlivých štátnych archívov podľa proveniencie archívneho dokumentu. V súčasnosti od roku 1992 pôsobí pre štátne archívy jediná akvizičná komisia v Slovenskom národnom archíve. Na rozdiel od štátnych archívov, dopĺňanie archívnych fondov a zbierok novými akvizíciami vo viacerých špecializovaných verejných archívoch bolo aktívne aj počas celého analyzovaného obdobia.

Svoje dlhoročné skúsenosti a poznatky z oblasti predarchívnej starostlivosti vo svetle posledných dvoch desaťročí zhodnotila Mária Munková zo Štátneho archívu v Bratislave. Venovala sa niekoľkým okruhom otázok, napríklad predarchívnej starostlivosti do roku 1989, analyzovala príčiny a dobu jej vzniku v dnešnom ponímaní, ale aj perspektívy jej rozvoja a smerovanie do budúcnosti. Špecifickým problémom sa javilo vyhotovovanie registratúrnych poriadkov

a plánov všetkými subjektmi zakotvenými v archívnej legislatíve. Pre vlnu protestov z radov verejnosti sa, žiaľ, do novelizácie zákona táto povinnosť premietla len v značne oklieštenom rozsahu. Archívna prax ukazuje, že je to na škodu hodnoty archívnych fondov súčasnosti, pretože *„kvalitne vytvorené a spracované úradné písomnosti tvoria významnú súčasť registratúry a neskôr archívneho fondu“*.

Prvotriedna špecializovaná odborná príprava archivára je zárukou ochrany archívneho bohatstva v archíve. O štúdiu archívniectva a pomocných vied historických (ďalej len PVH) na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave informoval vedúci katedry prof. Leon Sokolovský. Marcela Domenová sa zaoberala výučbou na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Archívniectvo a PVH sa vyučujú na FiF UK v Bratislave už 60 rokov (1950) a tohto roku oslávi Katedra svoje 10. výročie samostatnosti. Na Prešovskej univerzite sa vyučuje archívniectvo a PVH od roku 1991, ale len v poslednom období v rámci samostatnej katedry.

Áké víťazstvá a áké prehry zažili počas dvoch desaťročí jednotlivé typy archívov na Slovensku, predniesli ich zástupcovia v ďalšom bloku. Významnou súčasťou archívnej siete sú ústredné archívy. Plánovaný príspevok Evy Vrabcovej a Boženy Slezákovéj o Slovenskom národnom archíve prezentovala Daniela Fukasová. Skupinu ústredných archívov zastupoval aj Štátny ústredný archív v Banskej Štiavnici. Bilanciu poslednej tretiny jeho doterajšej existencie pripravila riaditeľka ŠÚBA Elena Kašiarová. Za skupinu štátnych archívov s regionálnou územnou pôsobnosťou predniesla príspevok Šarlota Drahošová – riaditeľka Štátneho archívu v Nitre. S víťazstvami a prehrami pobočiek štátnych archívov za posledných dvadsať rokov vystúpili Oľga Kvasnicová (riaditeľka ŠA v Nitre, pobočky Topoľčany) a Veronika Nováková (riaditeľka ŠA v Bratislave, pobočky Šaľa).

Referujúci hodnotili dvadsaťročnú históriu jednotlivých typov archívov z hľadiska legislatívy, spracúvania a sprístupňovania archívnych fondov, riešili otázky okolo digitalizácie, organizačného a finančného zabezpečenia rôznych aktivít jednotlivých archívov, priestorové podmienky a pod. Podobný osud im určil ich terajší zriaďovateľ MV SR a zákon o archívoch a registratúrach. Do jeho platnosti pôsobili Štátny ústredný banký archív a terajšie štátne archívy s regionálnou pôsobnosťou (bývalé oblastné archívy) pod MV SR a Slovenský národný archív ako samostatný právny subjekt. V roku 1989 boli zriaďovateľmi ŠOKA okresné národné výbory (odborné vnútorných vecí) s nanajvýš vlašným prístupom. Neskôr prechodom pod okresné úrady sa dokonca niektorí „okresári“ posilnili personálne, niektorí zase získali nové sídla alebo sa dočkali opravy pôvodných.

Osudovo zasiahol štátne archívy nový zákon o archívoch a registratúrach. V súlade s ním stratil Slovenský národný archív svoju právnu subjektivitu a dostal sa do pôsobnosti MV SR – odboru archívov (MV SR – odbor archívov a spi-

sovej služby) a okresné archívy sa stali pobočkami štátnych archívov s regionálnou pôsobnosťou.

Zmeny v politickom a hospodárskom živote krajiny prinieslo neúmerne množstvo činností súvisiacich s privatizáciou a predarchívnu starostlivosťou. Archívy posudzovali tisíce registratúrnych poriadkov a plánov. Tieto úradnícke činnosti zamestnávali archivárov na úkor spracovávanía a sprístupňovania archívnych fondov. Na druhej strane podiel archivárov na tvorbe regionálnych dejín zvýšil popularitu archívov u širšej verejnosti aj v rámci regiónov.

Podľa V. Novákovej môžeme považovať za jeden z najväčších neúspechov sledovaného obdobia skutočnosť, že do definovania archívneho dokumentu v zákone o archívoch a registratúrach zákonodarca presadil, že archívnym dokumentom nie je knižničný dokument ani zbierkový predmet. Snáď „najboľavejšou prehrou“ sa archivárom javí oslabenie postavenia odboru archívov v rámci rezortu MV SR, ako aj jeho rozdelenie na dva odbory, začlenené každý pod inú organizačnú zložku ministerstva. Výsledky dvadsaťročnej činnosti špecializovaných verejných archívov (24) odzneli v príspevku Júlie Ragačovej (odbor archívov MV SR) a Eleny Machajdíkovej (Archív Slovenského národného múzea). Do roku 1989 ich bolo 10 – dva univerzitné, tri mediálne archívy, dva zastupujúce oblasť múzejníctva a po jednom z oblasti vedy, knižníc a galérií. Do roku 2005 k nim pribudlo ďalších 14 archívov. Ich počet vzrástol najmä vznikom samostatnej Slovenskej republiky s novými úradmi a inštitúciami v oblasti štátnej správy, bankovníctva, vojenstva a pod. Poslednými sú Archív Divadelného ústavu (2002) a v roku 2005 Archív Ústavu pamäti národa a Archív Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva. Práve táto skupina archívov bola poškodená pri tvorbe nového zákona o archívoch a registratúrach. Stratila definovanie svojich zberných oblastí a z archívov ústredných najvýznamnejších štátnych orgánov a organizácií s celoslovenskou pôsobnosťou z oblasti vedy, kultúry a štátnej správy sa stali len archívy štátnych orgánov, štátnych rozpočtových organizácií a štátnych príspevkových organizácií, archívy právnických osôb zriadených zákonom alebo archívy právnických osôb a archívy fyzických osôb, ktoré sú orgánmi verejnej správy.

Odbornú časť rokovania uzavrel referát Zuzany Kollárovej s bohatým prehľadom aktivít Spoločnosti slovenských archivárov. Hovorené slovo vhodne doplnili obrazové prezentácie.

Zaujímavé krátkodobé curriculum vitea firmy Emba (založenej v r. 1999) – generálneho sponzora tohoročných archívnych dní, predniesol jej konateľ Tibor Erdélyi. Vo vystúpení s priliehavým názvom *Dodávateľia archívov – rastú aj padajú s archívmi* autor vyzdvihol budovanie výhodných a korektných vzťahov oboch strán. Aj ostatní sponzori využili možnosť prezentovať svoje služby predstavením svojich produktov.

Diskusia na tomto odbornom fóre bola zaujímavá a podnetná. Juraj Šedi v ý z Katedry archívni ctva a PVH FiF UK vystúpil s podnetmi na vyhotovovanie a využívanie digitálnych kópií archívnych dokumentov a upozornil na ich vše-

strannú využiteľnosť. Na danú tému nadviazal riaditeľ odboru archívov J. Hanus. Oboznámil prítomných s momentálnym stavom a priebehom digitalizácie v štátnych archívoch. Zdôraznil, že jej cieľom je sprístupnenie zdigitalizovaných listín na internete ešte v tomto kalendárnom roku. R. Ragač nadviazal informáciou, že stredoveké listiny sa dostanú na „net“ už v najbližšej dobe. Vyzdvihol aj efektívnosť komunikačného internetového média Facebooku, ktoré využívajú najmä študenti. Väčšina vystúpení zástupcov štátnych archívov sa podľa Jána Šulavíka niesla skôr v duchu prehier a problémov, chýbal mu pozitívnejší pohľad na ich činnosť. Vyzdvihol rozvoj špecializovaných verejných archívov, ktoré si vybudovali dôstojné miesto v sieti archívov SR. S progresívnym názorom vystúpil J. Kirst – riaditeľ Archívu mesta Košíc, ktorý upozornil na súčasný trend vnímania vecí skôr „vizuálne ako štúdiom“. Navrhol častejšie prezentovať archívne dokumenty výstavnou a mediálnou formou, ako to už niektoré archívy bežne realizujú. Ďalej navrhol prehodnotiť súčasnú štruktúru archívov v zmysle účelného a pružného riadenia, ako príklad uviedol sieť archívov v Poľsku na úrovni vojvodstiev alebo v Maďarsku na úrovni žúp. Otvoril tiež otázku archívnej terminológie, s ktorou sa začal zaoberať ešte Michal Kušík koncom 60. rokov.

Posledných dvoch ročníkov archívnych dní sa zúčastnil aj Ondrej Petach zo Slovnafu, ktorý sa vyjadril kriticky ku koncepcii rozvoja archívov a archívnictva, ako aj o práci archivárov.

Kolega zo Štátneho okresného archívu v Zlíne David Valúšek upozornil archivárov na dopady masovej elektronizácie štátnej správy. Ku školeniam o správe registratúry pribudli školenia o softvéroch. Archívy sa k novému trendu elektronizácie dokumentov nemôžu stavať ľahostajne, aby na vyradovacie konania miesto archivárov nezačali chodiť v budúcnosti informatici.

Dojmy z pracovnej časti podujatia si mali možnosť jeho účastníci voľne prediskutovať na nepracovných stretnutiach. Spoločenský večer sa niesol v slávnostnom duchu, Elemírovi Rákošovi a Jánovi Dubovskému in memoriam boli udelené pamätné plakety za zásluhy a rozvoj Spoločnosti slovenských archivárov, ktoré prevzali Eva Spiritzová (Rákošová) a Patrik Dubovský. Ocenenie za firmu EMBA prevzal Tibor Erdélyi a za firmu BACH systems, s. r. o., Krasomír Damjanov.

Počas archívnych dní už tradične predstavujú hostiteľské archívy účastníkom archívnych dní pamätihodnosti svojho mesta. Prvý večer si archivári mali možnosť prezrieť unikátny pevnostný systém Komárna a druhý deň navštívili napríklad pozoruhodný Grécko-katolícky kostol, kostol Sv. Ondreja a výstavy v Podunajskom múzeu.

Posledný deň podujatia bol venovaný valnému zhromaždeniu Spoločnosti slovenských archivárov, na ktorom bol zvolený nový výbor s predsedom Radoslavom Ragačom.

Archívy svojimi archívnymi fondmi a archívnymi zbierkami sú trvalým svedectvom vývoja našej krajiny. Ochraňujú a uchovávajú unikátne a jedinečné do-

klady všetkých odvetví života na Slovensku. Dvadsať rokov sa preto môže zdať z hľadiska histórie ako zanedbateľný časový úsek, no závery analýz ukázali, že archívy SR prešli za toto obdobie rôznymi zmenami, ktoré významne ovplyvnili ich činnosť a postavenie. Pre archívy a archívne bohatstvo sa už veľa urobilo, ale len archívári vedia, že je to stále málo a čaká ich ešte veľa práce aj v nasledujúcich rokoch.

Elena Machajdíkova

PETER KARTOUS NOSITEĽOM RAKÚSKEHO ŠTÁTNEHO VYZNAMENANIA

Rakúsky čestný kríž za vedu a umenie zriadený zákonom v roku 1995 prepožičiava prezident Rakúskej republiky na návrh vlády alebo ministra školstva. Prepožičiava sa za zásluhy v oblasti vedy a umenia, ktoré sú v súlade so záujmami Rakúska a majú mimoriadny význam a hodnotu a našli aj širokú odozvu vo verejnosti.

Spolupráca a kontakty PhDr. Petra Kartousa, CSc., do 31. decembra 2008 riaditeľa odboru archívov a registratúr sekcie verejnej správy ministerstva s rakúskymi archívami a archívármi sa datujú od roku 1972. Pôvodným predmetom jeho činnosti bol systematický výskum archívnych dokumentov k politickým a vojenským dejinám Rakúska a Uhorska, osobitne k zápasom Habsburgovcov a poľskej dynastie Jagelovcov o uhorský trón po smrti cisára Žigmunda v rokoch 1438 až 1444. V súvislosti so systematickým výskumom archívnych dokumentov v rokoch 1972–2006 študoval príslušné archívne fondy v Rakúskom štátnom archíve, osobitne v Archíve dvorskej komory, Vojenskom archíve a v Archíve Republiky; taktiež vykonal prieskum archívnych fondov vo všetkých krajinských archívoch k problematike výskytu archívnych dokumentov k starším i novším dejinám Slovenska a vzťahom k Rakúsku.

Okrem výskumných ciest sa Peter Kartous zúčastnil aj na mnohých podujatiach organizovaných rakúskou stranou na jej pôde, patria k nim podujatia Medzinárodnej rady archívov, Európskej únie, otvorenia nových archívnych budov, výstav archívnych dokumentov. Vynikajúce vzťahy s rakúskou stranou sa premietli aj do podpísania bilaterálneho dokumentu o spoluprácu medzi Rakúskym štátnym archívom a Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky v decembri 1996.

Návrh prepožičať P. Kartousovi najvyšší stupeň vyznamenania inicioval Hon. Prof. Dr. Lorenz Mikoletzky, generálny riaditeľ Rakúskeho štátneho archívu vo Viedni.

Iniciatíva generálneho riaditeľa rakúskych štátnych archívov a jej prijatie prezidentom Rakúskej republiky je výrazom ocenenia činnosti Petra Kartousa v oblasti rozvoja spolupráce s rakúskymi štátnymi archívami, jeho činnosti v medzinárodnom meradle, osobitne v regionálnom zdužení Medzinárodnej rady archívov pre Európu, ako aj archívnych orgánoch Európskej únie.

Vyznamenanie slávnostne odovzdal 10. decembra 2010 mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec Rakúska v Bratislave J. E. pán Dr. Jozef Markus Wuketich. Laudator prof. Mikoletzky nezabudol zdôrazniť význam spolupráce s P. Kartousom v čase, keď on v mene rakúskeho archívnictva vykonával funkciu prezidenta Medzinárodnej rady archívov. Na prijatí sa spolu s generálnym riaditeľom sekcie verejnej správy Ing. Jozefom Šimkom zúčastnili aj ďalší zástupcovia ministerstva vnútra, štátnych archívov, ako aj viaceré významné osobnosti spoločenského, vedeckého a kultúrneho života a priatelia P. Kartousa.

Celoživotné pôsobenie P. Kartousa na úseku archívnictva ocenili už v roku 2008 tak vláda Francúzskej republiky, ako aj Slovenskej republiky. Menovaný je nositeľom francúzskeho štátneho vyznamenania Radu literatúry a umenia najvyššieho stupňa v hodnosti Commandeur (L'Ordre des Arts et des Lettres) a štátneho vyznamenania Slovenskej republiky – Radu Ľudovíta Štúra III. triedy.

Mária Španková

MEDZINÁRODNÉ SYMPÓZIÁ O KULTÚRNOM DEDIČSTVE
V BANSKÝCH, METALURGICKÝCH A GEOLOGICKÝCH VEDÁCH
1993–2009

Knižnice – Archívy – Múzeá – Zbierky

Stretnutia odborníkov opatrujúcich a zaujímajúcich sa o kultúrne dedičstvo baníctva, hutníctva a geológie uložené v archívoch, múzeách, knižniciach a zbierkach po celom svete sú vzácnou príležitosťou na výmenu poznatkov a skúseností, nadviazanie kontaktov a spoznanie časti tohto dedičstva v usporiadateľskej krajine. Tieto tzv. Erbe-sympóziá sa vyvinuli z pôvodne plánovanej jednorazovej akcie uskutočnenej v roku 1993 v saskom Freibergu.

1. Freiberg, Nemecko, 20.–23. september 1993

Univerzitná knižnica J. Agricolu Baníckej univerzity vo Freibergu/Nemecko spolu s Univerzitnou knižnicou Baníckej univerzity v Leobene/Rakúsko zorganizovali v septembri 1993 medzinárodné sympóziu knihovníkov „*Kultúrne dedičstvo náuky o Zemi, baníctve a hutníctve*“ pri príležitosti blížiaceho sa 500. výročia narodenia významného vedca, technika, lekára, diplomata i politika stredoveku Georgiusa Agricolu (1494–1555). Mimoriadny význam tejto osobnosti pre banícku obec vyplýva z toho, že je autorom základnej klasickej učebnice o baníctve, banskej technike a hutníctve *De re metallica libri XII*.

Podujatia sa zúčastnilo okolo 120 osôb z krajín všetkých svetadielov. Bola medzi nimi aj Oľga Kuchtová, vedúca knižnice Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici. Zámerom sympózia bolo predstaviť knižnice banských inštitúcií, ktoré okrem množstva vzácných starých kníh, inkunábulí, rukopisov a literárnych pozostalostí uchovávajú tiež mapy, mince, medaily a drobné umelecké predmety. Aj pri hodnotení tých istých dokumentov boli uplatňované rôzne hľadiská, závislé od profesie prednášajúcich. Všetci sa však zhodli na tom, že potreba ochrániť tieto cennosti pre budúcnosť stúpa priamoúmerne s poklesom významu baníckeho odvetvia v súčasnosti. Bolo rozhodnuté pokračovať v organizácii podobných podujatí a prizvať k spolupráci aj banských archivárov a múzejníkov.

Okrem prednáškového programu pripravili usporiadatelia exkurzie po historickom jadre Freibergu a niektorých baníckych lokalitách Saska. Zorganizovali banícku slávnosť „Šachtág“ a slávnostnú recepciu na radnici.

2. Leoben, Rakúsko, 18.–21. september 1995

Organizátori tohto podujatia, Univerzitná knižnica Banskej akadémie v Leobene a Geologický ústav vo Viedni, pozvali na ďalšie sympóziu už aj archívy a múzeá. Tomu prispôsobili názov sympózia: *Kultúrne dedičstvo baníctva, hutníctva a geológie: knižnice – archívy – múzeá*. Za hlavnú tému zvolili *Umenie*

a kultúra v banských a geologických vedách. Pozvánka prišla teda aj do Štátneho ústredného banského archívu. Na náklady usporiadateľov vycestovala do Leobenu vtedajšia vedúca oddelenia starých fondov Elena Kašiarová. Predniesla tam prednášku pripravenú s kolegyňou Elenou Síkorovou: *Umelecké stvárnenie banských máp zo 17. až 19. storočia uchovávaných v Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici*. V Leobene boli prítomní zástupcovia Austrálie, Česka, Indie, Nemecka, Rumunska, Ruska, Srí Lanky, USA a zo Slovenska ešte vedúca galérie Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici Mária Čelková. Väčšina príspevkov vychádzala z hlavnej témy (vkladačky do fliaš, „Handstein-y“, obrazy baníckej krajiny, ilustrácie odbornej literatúry, mapy a pod.), ďalšie sa týkali mineralogických zbierok a vzniku názvu minerálov, využívania starých prameňov na lepšie poznanie histórie týchto odvetví, prezentovali zmeny baníckej krajiny a pod.

Okrem prehliadky mesta s priblížením zrodu a tradícií tamojšej Baníckej akadémie (po odchode študentov z Banskej Štiavnice), tamojšieho mestského múzea s výstavou banského umenia (vrátane slávnej „Schwazer Bergbuch“) a úvodného koncertu pripravili organizátori veľmi zaujímavú exkurziu po bansko-hutníckych pamiatkach Štajerska (v čase habsburskej monarchie veľmi úzke kontakty so stredoslovenskou banskou oblasťou), ale aj do knižnice kláštora v Admonte (medzi vystavenými minerálmi viaceré z územia dnešného Slovenska).

3. Petersburg, Rusko, 23.–27. jún 1997

Usporiadania 3. ročníka sa ujal Sankt Petersburgský štátny banský inštitút založený v roku 1773 ako prvá vyššia škola na vzdelávanie banských technikov v Rusku. Sympóziu sa konalo v období „bielych nocí“ v jeho krásnej historickej budove. Tam si bolo možné prehliadnúť aj pozoruhodné mineralogické zbierky školy v miestnostiach s pôvodným nábytkovým vybavením. Sankt Petersburgský štátny banský inštitút bol v roku 1996 zaradený medzi obzvlášť cenné objekty kultúrneho dedičstva Ruskej federácie.

Medzi účastníkmi podujatia, s veľkou prevahou zástupcov ruských inštitúcií, boli medzi zahraničnými reprezentantmi z Austrálie, Rakúska, Holandska a Nemecka aj dve pracovníčky ŠÚBA. Elena Síkorová vystúpila s prednáškou *Spoločenský život banskoštiavnických akademikov a súčasnosť*, Elena Kašiarová predniesla príspevok *o významných návštevníkoch banskoštiavnického banského revíru* vrátane Ruska. Aj iní prednášajúci hovorili o študentoch a osobnostiach baníctva, o dobových písomnostiach a publikáciách slúžiacich súčasnému výskumu, o geografickom archíve v Lipsku či geologických mapách v knižniciach Petersburgu, o mineralogických zbierkach, využití matematiky v starom baníctve a pod.

4. Banská Štiavnica, Slovensko, 7.–11. september 1998

Banská Štiavnica bola vybraná ako miesto konania 4. Erbe-sympózia s ohľadom na jej významné postavenie medzi banskými centrami bývalého Rakúska-

Uhorska a tiež z dôvodu, že bola sídlom jednej z najstarších baníckych vysokých škôl na svete. Práve preto, že nie sú prijaté jednotné kritériá pre stanovenie dátumu vzniku týchto škôl, uchádza sa o prívlastok tej najstaršej niekoľko banských akadémií. A preto, aby sa tento problém objasnil, zvolili sme za hlavnú tému sympózia Tradície banského školstva vo svete.

Hlavným organizátorom sympózia bol Štátny ústredný bankský archív v Banskej Štiavnici, spoluorganizátormi Mesto Banská Štiavnica a Slovenské banské múzeum. Výraznú finančnú pomoc poskytli niekoľkí sponzori. Podujatie sa uskutočnilo v tzv. Banskom dome a zúčastnilo sa ho vyše 90 odborníkov, z toho 45 zo zahraničia (Albánsko, Austrália, Holandsko, Maďarsko, Nemecko, Poľsko, Rakúsko, Rusko, Slovinsko, Švajčiarsko, USA). V priebehu štyroch dní odznelo 45 prednášok venovaných praktickému výcviku i školskému vzdelávaniu baníkov, konkrétnym školám a bankským oblastiam, významným osobnostiam vyučujúcim na baníckych školách, jednotlivým vedným odborom, učebniciam a mineralogickým zbierkam používaným vo vyučovacom procese, ale aj študentom a študentskému životu, ich piesňam, zachovaným archívnym a muzeálnym pamiatkam, vplyvu banského školstva a baníctva vôbec na verejný život a kultúru i vplyvu baníctva na krajinu. V rámci exkurzií navštívili záujemcovia hlavné banské strediská bývalého dolného Uhorska Kremnicu, Španiu Dolinu a Banskú Bystricu. Absolvovali prehliadku mesta Banská Štiavnica vrátane objektov bývalej Baníckej a lesníckej akadémie a expozícií Slovenského banského múzea. Prezreli si Štátny ústredný bankský archív a pripravenú výstavku najstarších a najkrajších archívnych dokumentov. Sprevádzajúce osoby boli v banskom skanzene v Hodruši, v kaštieli vo Sv. Antone a v bývalých bankských kúpeľoch Sklené Teplice. Primátor mesta prijal účastníkov sympózia na radnici, uskutočnila sa úvodná recepcia so skokom cez kožu a vystúpením domácej folklórnej skupiny, v evanjelickom kostole sa uskutočnil koncert známeho slovenského husľového virtuóza Petra Michalicu. Kremnická mincovňa vyrazila pre účastníkov špeciálny žetón 4. Erbe sympózia.

5. Goldon, Colorado, USA, 24.–28. júl 2000

Piate sympóziu tohto radu usporiadala Coloradská vysoká škola banícka, konkrétne jej knižnica Artúra Lake v meste Golden amerického štátu Colorado. Okrem USA mali na ňom zastúpenie Kanada, Rakúsko, Nemecko, Rusko a Slovinsko. Zo Slovenska sa ho nezúčastnil nikto, organizátori však odovzdali do Štátneho ústredného banského archívu zborník prednášok. Sú v ňom príspevky o konkrétnych bankských lokalitách, metalurgickej chémii, vedeckých knihách a historických knižniciach, o ženách pôsobiacich v geologických vedách, osobnostiach na medailách, o odeve a zvykoch baníkov.

V zborníku sa píše aj o tom, že začiatkom r. 1994 bol založený Historický archív Coloradskej vysokej školy baníckej. Bol pomenovaný po jeho zakladateľoch a sponzoroch Russelovi L. a Lyn Woodsovcich. Stal sa jedným z najväčších centier historických prameňov o baníctve v oblasti Rocky Mountain.

6. Idrija, Slovinsko, 17.–21. jún 2002

Na organizácii šiesteho ročníka sa podieľali pracovníci Mestského múzea, Historického archívu a Ortuťových baní v Idrii. Záštitu mala ministerka kultúry Slovinska. Podujatie bolo patrične spropagované v meste (transparenty, plagáty), v tlači a slovinská pošta vydala dokonca pri tejto príležitosti ilustrovaný korešpondenčný lístok. Sympózia sa zúčastnilo cca 40 zahraničných zástupcov (*Austrália, Česko, Holandsko, Kanada, Nemecko, Nórsko, Rakúsko, Rusko, Slovensko, Španielsko, Švajčiarsko, Taliansko, USA*) a rovnaký počet slovinských odborníkov. Slovensko malo zastúpenie pracovníkmi Ministerstva životného prostredia SR, Slovenského banského múzea a Štátneho ústredného banského archívu (Ing. Jozef Slovik, PhDr. Jozef Labuda, CSc., Mgr. Mária Čelková, Mgr. Elena Kašiarová).

Príspevky zahraničných aj domácich prednášajúcich sa viazali na témy: *Banské zdravotníctvo a choroby z povolania, Spoločovanie sa v histórii baníctva, Ekológia v histórii baníctva, Idrijské ortuťové baníctvo v zahraničných archívoch, Remeslá v banských mestách* a iné. Zástupkyňa ŠÚBA Elena Kašiarová vystúpila s vlastnou prednáškou *Cesty Idrijčanov do Banskej Štiavnice za prácou a poznaním*. Priblížila poslucháčstvu aj ďalšie významné dokumenty k idrijskému baníctvu z nášho archívu, ktoré spracovala Elena Síkorová. Tretí príspevok do zborníka z tohto podujatia pripravila Lucia Krchnáková: *Prvý komorský fyzikus J. J. Hoffinger a jeho príspevok k pracovnému lekárstvu v banskoštiavnickom banskom obvode*.

Doplnením prednášok boli exkurzie po meste alebo do okolia, počas ktorých sme spoznávali významné technické pamiatky z oblasti idrijského baníctva, hutníctva a geológie – napr. najväčšie známe vodné koleso na pohon čerpacích a prevádzkových zariadení v baniach a hutách s Ø temer 14 m, systém rozvádzania vody na takéto zariadenia, dvojce tzv. klausy – priehrady z polovice 18. storočia na akumuláciu vody potrebnej na prepravu dreva k banským a hutným zariadeniam, podzemný banský skanzen a i. (*Na ich vzniku sa podieľali aj viaceré osoby, ktoré predtým študovali, resp. praxovali v banskoštiavnickej oblasti.*) Navštívili sme tiež pamätníky viažuce sa na všeobecné dejiny, dejiny vojen (*napr. vojenská pevnosť z 19. stor., múzeum 1. sv. vojny v Kobaride*) a iné zaujímavosti (*napr. čipkársku školu v Idrii. Výroba čipiek tam, ako aj na strednom Slovensku bola významným doplnkovým zdrojom príjmu baníckych rodín.*).

Zástupkyňi ŠÚBA bola navyše umožnená individuálna prehliadka neveľkej idrijskej pobočky Lubl'anského historického archívu s necelým 1 kilometrom archívnych dokumentov. Pozrela si tam „*Inventurní seznam arhivskega gradiva rudnika živega srebra*“. Nebol ešte opatrený pomocným aparátom a zviazaný. Postrehla niektoré rozdielne prístupy k usporiadaniu fondu a spôsobu inventarizácie. Náš spôsob sa zdá byť precíznejší. Vo fonde je zachovaných viacero pôvodných pomocných kníh. Do dvoch z nich mala možnosť nahliadnuť. Sú podobné repertóriám Hlavného komorskogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici.

Natrafila v nich aj na zápisy vzťahujúce sa na banskoštiavnickú banskú oblasť. Iste by sa v tomto fonde našlo veľa zaujímavých dokumentov vzťahujúcich sa na Slovensko, no pri tejto príležitosti nebol čas na podrobnejšie štúdium.

7. Leiden, Holandsko, 18.–24. máj 2003

Mesto Leiden bolo zvolené za usporiadateľa 7. ročníka preto, že je to jedno z najkultúrnejších miest Holandska, je tam množstvo pamätníkov a múzeí aj najstaršia holandská univerzita. Pre históriu banského školstva na Slovensku je dôležité aj tým, že práve v tomto meste sa v roku 1727 narodil prvý profesor Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici, J. M. J a c q u i n. Hlavnou témou tohto ročníka boli *Múzeá a ich zbierky*. Vďaka podpore jedného Holanďana podnikajúceho na Slovensku sa sympózia mohla zúčastniť aj zástupkyňa ŠÚBA Elena Kašiarová.

Múzejníci, archivári a knihovníci z Česka, Holandska, Nemecka, Nórska, Portugalska, Rakúska, Ruska, Slovenska (za SBM – Dr. J. Labuda, Mgr. M. Čelková), Slovinska, Švajčiarska a USA pristúpili k spracovaniu hlavnej témy z rôznych hľadísk. Najviac prednášajúcich predstavilo zbierky minerálov, hornín a fosílií zo svojich i iných múzeí. Zaujímavý bol napr. príspevok Dr. C e r n a j s k a o Kráľovskej prírodopisno-historickej zbierke vo Viedni. Avšak aj mnohé archívne dokumenty ŠÚBA hovoria o zásielkach vzoriek hornín a minerálov členom cisárskeho dvora. K tomuto okruhu možno priradiť aj referáty o zatraktívnení geologických zbierok múzeí pre súčasníkov, o tom, ako dosiahnuť „druhý život geologických kolekcii“ a pod. Zástupca Česka hovoril o modernom využití historických máp pre majetkové rehabilitácie v ich krajine a jeden zo zástupcov Rakúska oboznámil plénum s projektom „Domu dejín Rakúskej republiky“. Z ďalších prednášok bolo pre archivárku ŠÚBA prínosné dozvedieť sa o zbierke cestovných denníkov geológov a banských odborníkov v univerzitnej knižnici v Leobene, o smerovaní vzoriek strieborných rúd z Kongsbergu, o geologickom mapovaní v Rakúsko-Uhorsku v 19. stor., tiež preto, že k týmto témam je veľa archívnych dokumentov uložených aj v našom banskom archíve. A práve o archívnych dokumentoch ŠÚBA využiteľných k identifikácii alebo presnejšiemu opisu rôznych muzeálnych predmetov doma i vo svete hovorila vo svojom príspevku E. K a š i a r o v á. Prednášku doplnila ukázkami konkrétnych archívnych dokumentov.

V rámci doplnujúceho programu sympózia previedli organizátori účastníkov po historických centrách miest Leiden a Haarlem, zabezpečili prehliadky úchvatných expozícií Národného múzea histórie prírody (Naturalis) a Národného múzea histórie vedy a medicíny (Boerhaave) v Leidene, ako aj najstaršieho múzea v Holandsku – Teylerovo múzeum v Haarleme. Tam bola o. i. pozoruhodná ochrana vystavených archívnych dokumentov. Okrem toho, že boli umiestnené v prachotesných vitrínach v miestnostiach s primeranými tepelnými a svetelnými parametrami, sklo vitrín bolo zakryté čiernym hrubším priliehavým prehozom. Ten odkladali len na tú chvíľu, keď sa o konkrétnom dokumente hovorilo, resp.

pred odchodom z miestnosti sprievodca vitríny zakryl. Bola tiež možnosť prezrieť si najbohatšiu knižnicu k histórii prírody v Holandsku aj s jej najstaršími archívnymi dokumentmi (Naturalis Leiden). Žiaľ, priestor na návštevu Mestského archívu v Leidene, ktorý opatruje cca 5 bkm archívnych dokumentov od r. 1290 až po súčasnosť, 800 bm kníh a vyše 100 tis. tlačovín, fotografií a ilustrácií, už nezostal.

8. Schwaz, Rakúsko, 2.–7. október 2005

Ôsme podujatie sa konalo v starej banskej lokalite Schwaz v Tyrolsku. Zúčastnilo sa ho temer sto zástupcov archívov, múzeí a knižníc z 18 krajín celého sveta. Pracovný program bol veľmi bohatý. Prednášky sa nekonali len v základnom stredisku sympózia v benediktínskom kláštore Fiecht, ale aj v miestach exkurzií.

Príspevky boli venované tzv. Schwazer Bergbuch z r. 1556 a rovnako starým Agrikolovým *De re metallica Libri XII*, ako aj ďalším knihám a správam o baníctve. Z rôznych pohľadov bolo predstavované baníctvo vo Schwazi a jeho významní predstavitelia (Turzo, Paracelsus a i.), podobne bola rozoberaná susedná banská lokalita Hall a iné banské strediská Tyrolska a Korutánska. Pozornosť bola venovaná významným bankým podnikateľom a odborníkom a ich podielu na rozvoji cudzích oblastí (banícka rodina Kachka, Stampfer – z tejto rodiny pochádzalo niekoľko banskoštiavnických komorských grófov). Predstavené boli pozoruhodné mineralogické zbierky (napr. Goetheho). Na základe zachovanej dokumentácie boli porovnávané staré výrobné procesy a technické pomôcky. Predstavené boli staré banské a geologické mapy, ale aj zobrazenia baníkov a bankých a hutníckych procesov nielen na obrázkoch a fotografiách, ale aj na osobných a verejných erboch. Hovorilo sa o baniach ako zdrojoch poškozovania, ale aj prinavracania zdravia a o využití starých bankých diel na montánu turistiku. Bola predstavená spevohra I. Umlaufa „Baníci“, dnešná podoba zvykov študentov banskoštiavnickej baníckej a lesníckej akadémie na vysokých školách v Maďarsku, služby baníctva pre verejné stavitelstvo, atď. Zástupkyňa ŠÚBA, E. Kašiarová predniesla príspevok o vzťahoch Banskej Štiavnice a Schwazu resp. stredoslovenskej banskej oblasti s tirolským baníctvom v 60. a 70. rokoch 18. storočia.

Pracovné rokovania vhodne doplnili exkurzie. Prvá bola na hrad Friendsberg nad Schwazom, kde je inštalovaná výstava z veľkej časti venovaná domácomu baníctvu. V prostredí tohto hradu bola predstavená kniha baníckeho svetobežníka, prof. W. Paula z USA. Obsahom druhej exkurzie bola prehliadka historického centra Innsbrucku, návšteva Múzea Alpského spolku (aj s pozoruhodnými mapami) a prehliadka krajinkej výstavy „Hotel“ v bývalom soľnom ložisku Hall. (Zobrazovala zaujímavou modernou formou súžitie človeka s prírodou.)

Tretia exkurzia viedla do hlavnej banskej štôlne Schwazu – dnešného múzea v prírode. Zaujímavou zvukovou i obrazovou formou je tam predstavené nielen

vlastné banské dielo a jeho premeny, ale aj život starých baníkov a majiteľov baní a obdivuhodné technické zariadenia.

Na slávnostnom večere dostala zástupkyňa ŠÚBA medzinárodnú cenu Petra Schmidta. Toto vyznamenanie sa od roku 2000 udeľuje osobám, ktoré podporujú šírenie kultúrneho dedičstva baníctva, hutníctva a geológie s rovnakým entuziazmom, ako to robil aj sám zakladateľ Erbe-sympózií.

9. Quebec, Kanada, 2.–7. september 2007

Deviaty ročník tradičného sympózia zorganizovala Univerzita Laval Quebec-City. Zúčastnili sa ho zástupcovia 15 štátov sveta (napr. USA, Mexiko, India, Nemecko, Francúzsko, Rakúsko, Taliansko, Maďarsko, Poľsko, Belgicko). Slovensko reprezentoval riaditeľ Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici Jozef Labuda a vysokoškolský profesor hutníctva vo výslužbe G. Kunhalmi z Košíc. ŠÚBA tentoraz zastúpenie nemal.

Medzi referátmi prevažovala tematika dejín baníctva. Pre Slovákov bol zvlášť zaujímavý príspevok Mexičana F. O. E. Gonzáleza o pôsobení viacerých absolventov banskoštiavnickej baníckej akadémie v banských regiónoch Mexika. Labuda predniesol prednášku o nových poznatkoch montánnej archeológie v oblasti Banskej Štiavnice a jej regiónu. Celodenná exkurzia zaviedla účastníkov do banského regiónu Tetford Mines. Tam sa nachádza nielen tzv. živá baňa na azbest so 600 m hĺbkou dnešného ložiska, ale aj zaujímavé mineralogické a banícke múzeum s modernou prezentáciou zbierok. Tetfordské múzeum slúži najmä ako didaktické pracovisko školskej mládeže. V rámci prehliadky Quebecu, mesta svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, sa jej účastníci mali možnosť zoznámiť aj s rozsiahlymi rekonštrukčnými prácami a prezentáciou výsledkov archeologického výskumu verejnosti.

10. Freiberg, Nemecko, 28. septembra–3. októbra 2009

Jubilejný desiaty ročník sympózia sa konal v mieste ich vzniku, v starom saskom banskom meste Freiberg. Účasť bola bohatá, Slovensko zastupovali riaditelia Slovenského banského múzea (J. Labuda) a Štátneho ústredného banského archívu (E. Kašiarová). Otvorenia sympózia sa zúčastnili najvyšší predstavitelia mesta a banských inštitúcií Freibergu a Saska. Rokovanie bolo rozdelené do niekoľkých tematických oblastí, ktoré paralelne bežali v prednáškovej sále banského archívu na hrade Freudenstein a v priestoroch univerzitetnej knižnice, tzv. mense v centre mesta. Šesť prednáškových blokov bolo venovaných: 1. Zachovaniu kultúrneho dedičstva v písomnej a digitálnej podobe + prezentácii konkrétnych „pozostalostí“, skúseností a zámerov. 2. Univerzitnému vzdelávaniu odborníkov pre baníctvo a archívom týchto škôl. 3. Kartografickým dokumentom. 4. Zachovaným technickým pamiatkam baníctva a hutníctva, múzeám a mineralogickým zbierkam. 5. Ročníkovým prácam študentov a vedeckým prácam a korešpondencii vedcov. 6. Zvláštnu skupiny tvorili ďalšie príspevky z his-

tórie baníctva a s tým súvisiacich záležitostí a odborov. Prednáška zástupkyne ŠÚBA Eleny Kašiarovej bola venovaná prezentácii máp a plánov HKG zobrazujúcich bane a huty v Nemecku. Vyvolala zaujímavú diskusiu o predstavených dokumentoch a o ich digitalizácii, resp. o zhotovovaní mikrofišov z tohto druhu archívnych dokumentov.

Medzi sprievodné podujatia sympózia patrila prehliadka mesta, bane Reiche Zeche a objektov šachty Alte Elisabeth, prehliadka banského archívu a výstavy starých máp od 16. storočia v jeho výstavnej miestnosti, prednáška o banských nešťastiach z cyklu prednášok organizovaných tiež banským archívom, odovzdávanie ceny P. Schmidta. Celodenná bansko-historická exkurzia sa konala do oblasti Erzgebirge, ktorá sa uchádza o zápis na listinu najvýznamnejších kultúrno-technických pamiatok sveta.

E. Kašiarová individuálne študovala fondy hostiteľského banského archívu. Hľadala tam podklady na doplnenie poznatkov o spôsobe banského mapovania a stopy o prepojení freiberského a banskoštiavnického baníctva. Získala popri tom niekoľko inšpirácií vhodných na uplatnenie pri ochrane a sprístupňovaní archívnych dokumentov v ŠÚBA (*napr. práca bádateľov so zdigitalizovanými archívными pomôckami, vyhotovovanie a objednávanie kópií z archívnych pomôcok a dokumentov, uloženie každej mapy v osobitnom dvojhárku kvalitného papiera, prekrytie kartografického dokumentu ochrannou fóliou pri jeho predkladaní bádateľovi*).

Desiatym ročníkom vo Freibergu sa kruh sympózií banských archívárov, múzejníkov a archivárov neuzavrel. Stále sú témy, o ktorých treba hovoriť a miesta a objekty, ktoré je užitočné vidieť. Je dobré, keď sa na tomto špeciálnom fóre môže prezentovať aj Slovensko. Jeho baníctvo, banská technika, školstvo, veda a ďalšie zložky tohto odvetvia nielenže poskytovali obživu tisícim ľuďom a pravidelné prísuny finančných prostriedkov do štátnej kasy veľkej ríše, ale v mnohých prípadoch udávali smer pokroku. Toto vzácne dedičstvo si preto zaslúži primeranú starostlivosť, ale treba dávať o ňom svetu aj vedieť. Už v roku 2010 by sa malo konať 11. Erbe-sympózium v poľských Katoviciach a rok nato 12. ročník v Mexiku.

Elena Kašiarová

KONFERENCIA ČESKÉ, SLOVENSKÉ A ČESKOSLOVENSKÉ DĚJINY V.

Konferencia mladých historikov, archivárov, múzejníkov a knihovníkov v Hradci Králové je už etablovaným podujatím, ktoré pod svoj patronát vzala Česko-slovenská komisia historikov. Jej jubilejný piaty ročník sa konal v dňoch

23. a 24. marca 2010, spoluorganizátormi bol okrem domáceho Historického ústavu Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové aj mesto Hradec Králové.

Konferencie sa zúčastnili zástupcovia vedeckých a akademických inštitúcií z Čiech a Slovenska (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Prešovská univerzita, Ústav pamäti národa, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Historický ústav Slovenskej akadémie vied). Rokovanie prebiehalo v dvoch sekciách, v prvej odzneli referáty z politických dejín, v druhej príspevky z hospodárskych dejín a dejín a teórie historickej vedy. Medzi referáty z politických dejín patril úvodný vstup Martina Ďurišina z Prešovskej univerzity, ktorý priblížil štátoprávne postavenie Slovenskej republiky rád (SRR) v roku 1919 a historiografiu o nej. Konštatoval, že išlo o politickú epizódu, ktorá mala presah do európskych dejín ľavicového hnutia, zaujímavé boli osudy vodcu SRR Antonína Janouška. Jan Vajskebr z Památníku Terezín priblížil osudy niektorých veliteľov potlačacieho aparátu v Protektoráte Čechy a Morava. Podľa referenta najzaujímavejšou postavou v tomto smere bol K. H. Frank, ktorý bol natoľko dobrým znalcom českých reálií, že sa vo funkcii udržal počas celého trvania Protektorátu, aj keď praxou bolo vysokých veliteľov striedať a presúvať ich stále na nové a nové miesta. Ivana Hrachová z domáceho Historického ústavu Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové predniesla príspevok o zločine udavačstva pred mimoriadnymi ľudovými súdmi. Konštatovala, že negatívnu úlohu v tomto smere zohrali predovšetkým ženy. Ilustrovala na niekoľkých konkrétnych príkladoch, ako neškodné udanie mohlo viesť k trestu smrti. Pred mimoriadnymi ľudovými súdmi boli udavači odsúdení podľa toho, čo sa stalo s tými, ktorých udali. Ondrej Podolec z Ústavu pamäti národa v Bratislave priniesol prehľad osudov poslancov Slovenského snemu pred Národným súdom, konštatoval, že nariadenia SNR o potrestaní vinníkov boli síce tvrdšie ako Benešove dekréty o potrestaní kolaborantov, ale v praxi sa na Slovensku realizovali menšie tresty ako v Českých krajinách. Michal Strobach z domáceho pracoviska priniesol prehľad osudov letcov R. A. F. po roku 1948. Väčšina z nich emigrovala letecky tak, že ukradli výcvikové lietadlá na Vojenskej leteckej škole v Hradci Králové. Zdeněk Doskočil z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v Prahe priblížil okolnosti nástupu Gustáva Husáka do politiky na jar 1968. Lukáš Cvrček z Ústavu pro výzkum totalitních režimů v Prahe hovoril o obetiach protiokupačných demonštrácií v Prahe v roku 1969. Na takmer 20 rokov to bolo posledné hromadné vyjadrenie nespokojnosti s režimom. V diskusii Dr. Podolec a Dr. Hrachová porovnávali ľudové súdnictvo po roku 1945 na Slovensku a v Čechách.

V bloku s referátmi o historiografii a teórii historickej vedy odzneli referáty týkajúce sa stránickej historiografie v 50. rokoch, odrazu udalostí v Maďarsku v roku 1956 na stránkach Historického časopisu. Dalibor Krčmář z Památníku Terezín referoval o situačných správach Sicherheitsdienstu v Prahe počas Protektorátu, podrobil ich archeografickému výskumu a konštatoval, že ich obsah nie vždy korešpondoval s realitou. Richard Pavlovič (Štátny archív v Prešove, pobočka Svidník) predniesol referát *Kultúrne inštitúcie alebo sklady starého*

papiera? Okresné archívy na severovýchodnom Slovensku 1944–1989. Priblížil snahu nemeckých orgánov o evakuovanie stredovekých archívnych materiálov z Prešova, Bardejova a Kežmarku. Ďalej sa venoval kreovaniu okresných archívov po roku 1945 – jednak z bývalých historických archívov, jednak z archívov (registratúr) Okresných národných výborov. Priblížil zlé materiálne podmienky archívov, ich metodické vedenie Archívnym oddelením Krajskej správy Povereníctva vnútra v Prešove. Venoval sa konkrétnym príkladom – okresným archívom v Medzilaborciach, Snine, Humennom, Bardejove, Stropkove a Svidníku. Na základe archívneho výskumu v Štátnom archíve v Prešove, pobočke Svidník, detailne priblížil tristnú situáciu okresného archívu v Stropkove v roku 1957. Spisy zaliate vodou, v rozsype, bez metodického dozoru, bez riadneho archívára – menovaný okresný archívár zakladal JRD v okrese a bol zároveň okresným matrikárom. Ďalej hovoril o situácii okresného archívu vo Svidníku, ktorý vznikol po reorganizácii štátnej správy až 1. septembra 1971. V 70. rokoch sa pracovníci archívu venovali delimitácii archívnych dokumentov z Bardejova, taktiež vyhľadaniu vhodných priestorov pre archív vo Svidníku. Účelová budova bola postavená v roku 1981. V závere referent zhodnotil postavenie okresných archívov v príslušnom regióne a naznačil isté zlepšenie situácie archívov koncom 80. rokov. Referát prezentoval dejiny okresných archívov nielen vo Svidníku a Stropkove, ale na celom severovýchodnom Slovensku. V diskusii po odznení referátu odzneli podnety od pracovníka Pamätníku Tereziín ohľadom nariadení Wehrmachtu o evakuácii archívov. Na území Protektorátu k týmto evakuáciám nestihlo dôjsť.

Po rokovaní bol dostatok času navštíviť Pamätník bitky pri Chlume v roku 1866, ako aj pozrieť si historické centrum mesta Hradec Králové, ktoré je vďaka dlhoročnému starostovi Františkovi Ulrychovi a architektom Janovi Kotěrovi a Josefovi Gočárovi nádhernou ukážkou mestského urbanizmu začiatku 20. storočia.

Samotná konferencia sa vyprofilovala na výberové podujatie mladých vedeckých pracovníkov, etablovala sa na akademickej pôde, nič teda nebráni jej ďalším pokračovaniam.

Richard Pavlovič

KRONIKA

K ŠEŠŤDESIATINÁM Mgr. ELENY SÍKOROVEJ

18. mája 2010 zavŕšila 60. rok svojho života Mgr. Elena SÍkorová, archivárka Štátneho ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici. Po úspešnom absolvovaní gymnaziálnych štúdií v tomto meste rovnako úspešne pokračovala vo vysokoškolskom štúdiu latinčiny a nemčina na Katedre klasickej filológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Po jeho ukončení v roku 1973 nastúpila na miesto stredoškolského pedagóga na Gymnázium v Banskej Štiavnici. Podieľala sa na príprave študentov 1. „zahraničného“ gymnázia z celého Slovenska na štúdiá v zahraničí. Pedagogické pôsobenie ukončila v roku 1980. Jej novým pôsobiskom sa stalo Kultúrne stredisko v Banskej Štiavnici. Poslednú zmenu zamestnania urobila v roku 1983, keď nastúpila do ŠÚBA.

Vynikajúce znalosti dvoch základných jazykov dokumentov najstaršieho obdobia, ktoré opatruje ŠÚBA, spolu s jej zodpovedným prístupom k práci, znamenali pre archív veľký prínos. Chvíľu si síce musela zvykať na to, že nemčina banských úradníkov a najmä spisov všeobecnej agendy nie je vždy v súlade s gramatickými pravidlami. Dnes je najlepšou znalkyňou nemeckej banskej odbornej terminológie. Má najväčšiu zásluhu na vytvorení/zostavení Odborného nemecko-slovenského banícko-hutníckeho slovníka. O vydání tohto diela sa rokovalo s Vydavateľstvom Alfa, nakoniec bolo prepísané len na písacom stroji ako archívna pomôcka. Nič to nemení na fakte, že je skutočne vynikajúcou pomôckou pre prácu s nemeckými banskými písomnosťami. V roku 2008 dokončila prácu na obrátenej verzii tohto slovníka. Ten je už vyhotovený počítačovou technikou a teda prístupný väčšiemu okruhu užívateľov.

Elena SÍkorová spolupracovala aj na ďalšej ústavnej úlohe, a to na zostavení výkazu produkcie kovov v štiavnicko-hodrušskom banskom revíre za obdobie 1749–1918. Prepísala jeden nemecký a dva latinské urbáre Panstva Liptovský Hrádok do pripravovanej celoslovenskej edície. Vyhotovila katalóg listín nachádzajúcich sa vo fondoch ŠÚBA. Zapojená bola do súpisu slovacikálnych armálesov organizovaného Slovenskou heraldickou spoločnosťou. Armálesu komorského grófa Mitrovského a pôsobeniu rodiny Mitrovskovcov v baníctve na území Slovenska sa venovala aj v rámci individuálnej vedeckovýskumnej činnosti. Pre rôzne odborné podujatia doma i v zahraničí spracovala témy o baníctve v Hodruši, Španej Doline, Banskej Belej, ale aj v slovinskej Idriji, o taviacej hute v Harmanci, o banskoštiavnickom vodohospodárskom systéme s dôrazom na vindšachtskú skupinu tajchov, o spoločenskom živote banskoštiavnických akademikov, pripravila dôležitú štúdiu o vývoji erárnej banskej správy na východnom Slovensku. Ako perličku možno spomenúť prebásnenie latinskej Di-

daktickej básne o elektrickej sile pre medzinárodný seminár. V Slovenskej archivistike uverejnila štúdiu Židia a banské mestá na Slovensku v 1. polovici 19. storočia. V poslednom období venuje svoj um a sily historickému výskumu svojej rodnej obce Štefultov a Sitnianskej.

Elena Síkorová už niekoľko rokov pracuje na katalogizácii „Ordinárií“ (od roku 1651) z archívneho fondu Hlavný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici, spolupracuje na katalogizácii spisov IS a pomáha pri sprístupňovaní banských máp a plánov s nemeckým popisom. Popritom robí pre archív všetky potrebné preklady do nemčiny. Najväčší kus práce v tomto smere odviedla pri organizovaní 4. medzinárodného sympózia o kultúrnom dedičstve baníctva a hutníctva vo svete v roku 1998 a príprave vydania zborníka prednášok z tohto podujatia.

Želáme našej milej kolegyni veľa síl a šťastia do ďalšieho pracovného i súkromného života.

Elena Kašiarová

DVE JUBILEÁ MAGDALÉNY BRAŽINOVEJ

Tohto roku oslávila okrúhle jubileum pracovníčka Štátneho archívu v Košiciach Magdaléna Bražinová. Narodila sa 18. februára 1950 v Rozhanovciach neďaleko Košíc ako šieste dieťa Ondreja a Anny Závodníkovcov. Rodičovská výchova vo viacdetej rodine už v útlom veku formovala jej charakterové vlastnosti a z Magdalény rástol skromný, nesmierne pracovitý a húževnatý človek. Vyučila sa za fotografku a zamestnala sa vo Východoslovenských železniarňach, neskôr vo Vojenskom leteckom učilišti v Košiciach.

Životné cesty sú nevyspytateľné. Dňa 1. mája 1975 nastúpila Magdaléna, v tom čase už Bražinová, do Štátneho archívu v Košiciach. Je to už 35 rokov odvtedy, čo prvýkrát prekročila prah našej inštitúcie a zacítila pach (či vôňu?) archívnych skladov. Niekoľko rokov pracovala vo funkcii archívny technik – fotograf, ale všímavý riaditeľ JUDr. Ladislav Ružička čoskoro zaregistroval jej šikovnosť, trpezlivosť a flexibilitu a poveroval ju aj inými úlohami. Vybavovala správnu agendu, zaskakovala v bádateľni, prepisovala inventáre. V roku 1981 bola priradená do funkcie archivára. V tom čase, už ako matka dvoch malých synov, diaľkovo študovala na gymnáziu v Košiciach a po maturite v roku 1982 získala úplné stredoškolské vzdelanie. Pod odborným vedením riaditeľa archívu si začala osvojovať základy archívnej teórie i praxe a postupne sa špecializovala na sprístupňovanie novodobých archívnych súborov. Jej prvým dielom bol čiastkový inventár Východoslovenský krajský národný výbor v Košiciach, komisia

a odbor sociálneho zabezpečenia 1960–1969 a postupne pribúdali ďalšie. Po návrate z materskej dovolenky s tretím dieťaťom – dcérou Lenkou, pokračovala v práci už vo funkcii odbornej archivárky. K dnešnému dňu je autorkou a spoluautorkou dvadsiatich archívnych pomôcok, v ktorých je odborne spracovaných a sprístupnených 34 archívnych fondov. Počet inventárov, ktoré popri tejto práci ešte stihla prepísať svojim kolegom, je oveľa vyšší.

Ako dlhoročná pracovníčka zažila so svojím archívom všeličo. Jednou z tých menej príjemných vecí bola niekoľkoročná rekonštrukcia trojpodlažnej budovy archívu za jeho plnej prevádzky, vyžadujúca si od vtedajších pracovníkov ohromné nasadenie, nesmiernu trpezlivosť, silné nervy a v neposlednom rade dobrú telesnú kondíciu. Tú uplatnila aj ona na tradičných piatkových brigádach pri nekonečných presunoch archívnych škatúl z poschodia na poschodie, zo skladu do skladu.

V 90. rokoch minulého storočia využil Štátny archív v Košiciach jej flexibilitu, ochotu stále sa vzdelávať a technické myslenie pri zavádzaní výpočtovej techniky do archívnej praxe. Práve ona bola jednou z prvých v archíve, ktorá po absolvovaní potrebných školení venovala svoj voľný čas aj samovzdelávaniu v tejto oblasti, svoje vedomosti a zručnosti začala rýchlo využívať vo svojej odbornej práci a bola ochotná ich odovzdávať aj svojim technicky menej zdatnejším kolegom.

V roku 1997 si svoje vedomosti a dlhoročné skúsenosti z archívnej teórie a praxe rozšírila absolvovaním dvojročného kvalifikačného kurzu archívnictva na Inštitúte pre verejnú prácu v Bratislave. Jubilantkin podiel na vytváraní dobrého mena Štátneho archívu v Košiciach a jej prínos pre slovenské archívnictvo bol v roku 2000 ocenený Križkovou medailou.

My, jej dlhoroční spolupracovníci, si ceníme nielen jej dlhoročnú odbornú prácu, počet precízne sprístupnených archívnych fondov, bohaté skúsenosti v metodike a prehľad o archívnych dokumentoch. Vážime si predovšetkým jej „človečenstvo“ – životné skúsenosti, toleranciu, ochotu pomôcť iným, schopnosť počúvať, poradiť, nájsť konsenzus pri riešení každodennej archívnej reality.

Milá pani Bražinová, Magda, Magduška, ako Ťa s úctou oslovujeme, želáme Ti do ďalšieho života pevné zdravie, veľa šťastia, spokojnosti a pre náš archív ešte zopár dokončených inventárov. Veľmi si vážime Teba a Tvoju prácu a teší nás byť Tvojimi kolegami.

Ad multos annos, Magdaléna, a ďakujeme.

Milena Ostrolucká

K OKRÚHLEMU ŽIVOTNÉMU JUBILEU PhDr. OLĚGY KVASNICOVEJ

Dňa 11. novembra 2010 oslávila okrúhle životné jubileum archivárka „telom aj dušou“, naša dlhoročná kolegyňa a riaditeľka topolčianskej pobočky Štátneho archívu v Nitre PhDr. Oľga Kvasnicová.

Narodila sa v Piešťanoch ako druhá zo štyroch detí rodičov Alžbety a Jozefa Karlíka. Tu strávila svoje detstvo a ukončila povinnú školskú dochádzku (1957–1966). Stredoškolské štúdium absolvovala na Strednej všeobecno-vzdelávacej škole v Piešťanoch v roku 1969. V tom istom roku nastúpila na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, na Katedru československých dejín a archívniectva. Stala sa pokračovateľkou úspešnej archivárskej rodinnej tradície Karlíkovcov. Početnú archivársku rodinu Karlíkovcov často spomínal vo svojich pútavých prednáškach aj prof. Jozef Novák. Zakladateľkou archivárskeho „klanu“ bola staršia sestra PhDr. Zora Bakošová (rod. Karlíková) a po Oľge sa rozhodol pre štúdium archívniectva aj ich brat PhDr. Jozef Karlík. Jeho manželkou sa stala príslušníčka ďalšej známej archivárskej rodiny Janka Turzová. Z mladších členov rodiny absolvoval archívniectvo na Univerzite Komenského zatiaľ iba Zorkin syn Tomáš Bakoš. Štúdium archívniectva a pomocných vied historických ukončila ako Oľga Kvasnicová v roku 1974. Ešte počas štúdia (v roku 1974) sa vydala za Branislava Kvasnicu (1951–2009) a narodil sa im syn Marek. Dňa 1. októbra 1975 nastúpila do zamestnania vo vtedajšom okresnom archíve v Topolčanoch práve v čase, keď sa sťahoval z kaštiel'a v Uhrovci do Topolčian. Najskôr dochádzala z Piešťan, ale čoskoro sa do Topolčian presťahovala aj s rodinou a žije tu dodnes. Iné zamestnanie ako prácu v topolčianskom archíve počas svojho života nevyskúšala. Samozrejme, okrem veľmi dôležitej úlohy matky, ktorú absolvovala trikrát. V manželstve sa jej okrem syna Mareka narodili ešte dcéry Katarína a Zuzana a tak pobudla v rokoch 1978–1981 na materskej dovolenke.

Profesionálny život Oľgy Kvasnicovej sa odohráva v topolčianskom archíve, kde bola najskôr jeho odbornou zamestnankyňou. Po štátnej rigoróznejšej skúške z odboru archívniectvo na FFUK v Bratislave v roku 1986 získala hodnosť PhDr. Počas komunistického totalitného režimu, keď sa pred odbornosťou uprednostňovala príslušnosť ku komunistickej strane, do ktorej Oľga Kvasnicová nikdy nevstúpila, si riadiacu prácu vyskúšala najmä prípravou výkazov a plánov pre odbor archívniectva, ktorých vypracovávaním ju s dôverou poverila vtedajšia riaditeľka. Na uvoľnené miesto riaditeľky topolčianskeho archívu nastúpila 1. marca 1990 a je ňou dodnes. Rok 2010 sa stal pamätným rokom, v ktorom si okrem životného jubilea pripomína aj pracovné, t. j. 20 rokov od nástupu do riaditeľskej funkcie. Budova, do ktorej v roku 1975 prišla, zaznamenala jej zásluhou pred piatimi rokmi rozsiahlu rekonštrukciu a modernizáciu. Zamestnankyniam archívu sa tak výrazne zlepšili podmienky pre ich prácu.

Počas svojho pôsobenia v archíve (OA, ŠOKA a v súčasnosti pobočka nitrianskeho archívu) sa okrem riadiacej práce venovala aj odbornej archívnej činnosti.

Triedila, usporiadala a inventarizovala archívne fondy a archívne zbierky. Je autorkou viacerých inventárov národných výborov, škôl, okresných výborov Slovenského národného frontu v Topoľčanoch a spoluautorkou inventárov poľnohospodárskych rád, roľníckych komôr a Jednotného zväzu slovenských roľníkov v Topoľčianskom okrese. Spoluautorsky spracovala aj tematický katalóg k voľbám v prvej Československej republike. V súčasnosti sprístupňuje fond Považského seniorátu Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. K viacerým inventárom, spracovaným zamestnankyňami archívu, vyhotovila obsiahle úvody. Významne prispela k propagácii topoľčianskeho archívu – spracovala jeho históriu aj heslá o archívároch do pripravovaného biografického slovníka. Zorganizovala viaceré výstavy, semináre, prednášky a exkurzie. Svoje odborné vedomosti prezentovala v štúdiách (napr. v Slovenskej archivistike uverejnenej štúdií k usporiadaniu fondov komunistickej strany), v školiteľskej práci (vyučovala dejiny správy na kurzoch archívnictva) a spoluorganizátorstvom školení o predarchívnej starostlivosti v regióne. Je aktívnou členkou viacerých odborných archívnych komisií pri odbore archívov (Metodická komisia OA pre odborné otázky na úseku ochrany, spracovania, sprístupňovania a využívania archívnych dokumentov, Komisia na posúdenie archívnych materiálov Komunistickej strany Slovenska a iné).

Odbor udelil Oľge Kvasnicovej Pamätnú Križkovu medailu a Pamätnú medailu F. V. Sasinka za zásluhy o rozvoj slovenského archívnictva.

Oslávenkyňa podporovala a sama sa aktívne podieľala na heraldickom a sfragistickom výskume archívu, zameranom na používanie pečatí obcami počas tereziánskej urbárskej regulácie, ktorý bohato využili mestá a obce okresov Topoľčany, Bánovce a Partizánske pri tvorbe svojich novodobých symbolov. Jej zásluhou prijalo mesto Topoľčany svoj symbol vychádzajúci z najstaršieho pečatného symbolu z roku 1551.

Historický výskum využila vo svojej publikačnej činnosti. Je spoluautorkou viac ako dvoch desiatok mestských i obecných monografií (v roku 2010 vyšli reedícia monografie Topoľčany vo vrstvách vekov a monografie obcí Dvorany nad Nitrou a Nitrianska Blatnica), v ktorých sa venovala najmä obdobiu po roku 1918 (s výnimkou topoľčianskej, v ktorej spracovala aj históriu cechov). Publikovala tiež v encyklopédiách a populárno-vedeckých časopisoch. Množstvo článkov, ktorých je autorkou, uverejnili regionálne noviny. V regióne zorganizovala a sama aktívne vystúpila na mnohých odborných regionálnych seminároch a prednáškach (napríklad v roku 2010 to bol seminár pod názvom Prvé slobodné voľby a cesta k demokracii). Je odborníčkou na baťovskú problematiku v Partizánskom a Bošanoch. V súčasnosti pripravuje prednášku na medzinárodnú konferenciu Baťove priemyselné mestá, ktorá sa uskutoční v Prahe v roku 2011.

Bola zvolená za členku a funkcionárku viacerých odborných a kultúrnych inštitúcií na Slovensku (členka výboru Spoločnosti slovenských archívárov, predsedníčka revíznej komisie Slovenskej genealogickej a heraldickej spoločnosti, členka Slovenskej historickej spoločnosti a predsedníčka Krúžku histori-

kov SHS v Topolčanoch, členka názvoslovnej komisie v Topolčanoch, čestná členka Klubu Baťovej školy práce v Partizánskom, členka Archivnej generálnej rady Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku). Jej zásluhou pokračujú odborné i priateľské kontakty s okresným archívom v Zlíne – Klečůvke, pri vzniku ktorých bola v roku 1977.

Oľga Kvasnicová je vášnivou čitateľkou a turistkou. Je aj vynikajúcou spoločníčkou a jej spev je neodmysliteľnou súčasťou programu kultúrnych archivárskych podujatí. Je ochotná pomáhať kolegom i iným ľuďom. Nie je autoritárska, v archíve podporuje demokraciu a diskusiu o problémoch.

V krátkom príspevku nemožno vymenovať bohatú odbornú činnosť a osobnostné spektrum oslávenkyne. Po smrti manžela sú v jej rodinnom živote najväčšou oporou jej deti. Tie sa postarali, aby sa Olinka (ako ju väčšina kolegov, priateľov a známych oslovuje) stala štvornásobnou šťastnou babičkou vydareným vnúčatám. Ad multos annos!

Clarissime et clara Domina
– my topolčianske archivárky
želáme Ti a to nielen v tejto chvíli,
aby si so svojimi najbližšími po boku
v zdraví a radosť prežila ešte veľa rokov,
nech Ti stále svieti šťastia hviezdica
Ty naša archivárska stálica.

(Z laudatia kolegyne Lily Jarošovej)

Helena Grežďová

JUBILEUM PhDr. VIERY PLÁVKOVEJ

Krásne životné jubileum oslávila na konci minulého roka PhDr. Viera Plávková, dlhoročná vedúca špecializovaného verejného Archívu Pamiatkového úradu SR v Bratislave.

Narodila sa 3. decembra 1950 v Leviciach. Jej cesta k archívnictvu nebola priamočiara. Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského vyštudovala etnografiu (1974), pričom jeden ročník absolvovala na Filozofickej fakulte Jagelovskej univerzity v Krakove. V tomto odbore tiež obhájila titul PhDr. (1988). Jej prvým pôsobiskom bolo Tekovské múzeum v jej rodných Leviciach. Sústredila sa hlavne na terénny výskum a dokumentáciu ľudovej architektúry Hontu a Tekova, zachraňovala doklady ľudovej kultúry v obci Mochovce, ktorá musela ustúpiť jadrovej elektrárni, vybudovala expozíciu vodného mlyna v Bohuniciach

pri Pukanci, organizovala a spolutvorila výstavy Ľudová kultúra Tekova, Ľudové zvykoslovie Tekova, Ľudový odev v Tekove, Ľudová architektúra v Tekove a Honte, ktoré našli uplatnenie nielen na Slovensku, ale aj v Čechách a Poľsku. Osobné životné osudy ju začiatkom 80. rokov 20. storočia zaviali do Bratislavy. V hlavnom meste začala budovať nielen svoje rodinné zázemie, ktoré bolo vždy jej vynikajúcou oporou, ale aj svoju novú profesionálnu dráhu, ktorá sa odvtedy spája s ochranou slovenských pamiatok. V roku 1983 začala pracovať v Štátnom ústave pamiatkovej starostlivosti v Odborovom informačnom stredisku vedeckých, technických a ekonomických informácií. Náplň práce i názov tohto odboru sa postupne menili, podstatné však je, že automatizované databázy, ktoré sa presadili pri zoznamoch nehnuteľných a hnutelných pamiatok, tzv. dokumentografický informačný systém pamiatkovej starostlivosti, sa mohli aplikovať aj na databázy archívnych dokumentácií, ktoré boli uložené v oddelení dokumentácie na čele s V. Plávkovou. Keď v roku 1992 vznikol špecializovaný verejný archív pre oblasť ochrany pamiatkového fondu, bol jedným z prvých archívov na Slovensku, ktoré mohli archívne pomôcky spracovávať v elektronickej forme. Za týmito úspechmi a prvenstvami stojí práve entuziazmus, cieľavedomosť a pracovitosť Viery Plávkovej. Hlavným smerovaním jej profesionálnej archivárskej práce sa stali dokumentačné elaboráty o pamiatkovom fonde Slovenska (projektové a výskumné dokumentácie, negatívy, fotografie a pod.), ktoré sa stali základom dnešných archívnych zbierok. V. Plávková organizovala a podieľala sa na ich mikrofišovaní na pracovisku Výskumno-vývojového ústavu priemyslového staviteľstva v Košiciach. Organizačné a priestorové zmeny, ktorými prechádzal Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti, premenovaný v roku 1991 na Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti, sa nevyhli ani oddeleniu dokumentácie, na čele ktorého stála V. Plávková od roku 1985. Sťahovanie dokumentov nielen zažila, ale priamo organizovala a zabezpečovala trikrát – z priestorov na Bratislavskom hrade do unimo-buniek na Radvanskej ulici, odtiaľ do budovy na Hviezdoslavovom námestí a nakoniec do dnešných priestorov na Červenom moste. Až tu sa splnil jej sen o dôstojných depotoch pre archívne dokumenty, v ktorých bude zabezpečená ich náležitá ochrana. Vyriešenie priestorových problémov dovolilo naštartovať systematickú prácu pri spracovávaní archívnych fondov a zbierok. Zbierky, základ pamiatkového archívu, sa stali doménou práce V. Plávkovej, ktorá sa priamo v praxi, bez akejkoľvek teoretickej prípravy, musela rekvafikovať na archivárku. Túto úlohu by nezvládol každý, no V. Plávková ju chápala ako výzvu a v pomerne krátkom čase dokázala vypracovať sedem komplexných a sedem výberových inventárov s celkovým počtom cca 2 000 strán (napr. Zbierka výskumných prác, Zbierka reštaurátorských dokumentácií, Zbierka projektov a plánov, Zbierka veľkých diapozitívov). Jej prácu pri budovaní špecializovaného archívu ocenil aj odbor archívov a registratúr MV SR, keď jej v roku 2000 udelil Križkovu medailu za zásluhy o rozvoj slovenského archívniectva. V. Plávková napriek tomu, že patrí skôr ku staršej generácii, nezaskočila ani internetová éra, skôr naopak, uvítala ju ako nový spôsob práce,

a poskytovanie archívnych služieb posunula na modernú úroveň, ktorá je na Slovensku jedinečná. Za sprístupnenie archívnych pomôcok na internete dostal archív čestné uznanie ITAPA 2004. V. Plávková sa neuzavrela ani pred zahraničím, oživila spoluprácu najmä s maďarskými, českými a poľskými inštitúciami, s ktorými sa úspešne realizuje výmena publikácií a kópií archívnych dokumentov o kultúrnych pamiatkach a pamiatkovej starostlivosti. K úspechom V. Plávkovej patrí aj ďalšia aktivita, ktorá v slovenskom archívnictve nenachádza obdobu. Pod jej redakčným vedením už 25 rokov vychádza bulletin Informátor, časopis, ktorý si našiel čitateľov aj mimo archívárskej a pamiatkarskej obce. Mimoriadnou vlastnosťou V. Plávkovej je aj jej schopnosť viesť kolektív. Patrí k tým vedúcim pracovníkom, ktorí nezištne podporujú schopnosti a zručnosti svojich podriadených uvedomujúc si, že silní jednotlivci vytvárajú silný kolektív. Za vyše tridsaťročnou profesionálnou kariérou PhDr. Viery Plávkovej vidíme špecializovaný verejný archív, ktorý sa pod jej vedením stal plnohodnotnou súčasťou slovenského archívnictva.

Našej jubilatke želáme v mene celej archívárskej society i do ďalších rokov zdravie, pohodu, spokojnosť v rodine, úspechy v práci a splnenie všetkých túžob a zámerov!

Martina Orosová

ŽIVOTNÉ JUBILEUM PhDr. MÁRIE MUNKOVEJ

V decembri 2010 oslávila svoje šesťdesiatiny dlhoročná pracovníčka Štátneho archívu v Bratislave, formálne vystupujúca pod menom Mária, medzi priateľmi a kolegami však známa predovšetkým ako Ľubka.

Po ukončení štúdia histórie a latinského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, kde roku 1974 absolvovala diplomovú prácu z mediävistiky, nastúpila do Historického ústavu Slovenskej akadémie vied. Osud mal s ňou však iné plány – mala sa stať archívarkou a touto profesiou žiť naplno a bez zostatku. Na jeseň r. 1979 sa jej pôsobiskom stala všetkým slovenským archívárom známa budova na ulici pomenovanej po nestorovi slovenského archívnictva – Pavlovi Križkovi – a tu, v budove pod číslom 7 pracuje dodnes. Vystriedala iba niekoľko kancelárií. Prvé desaťročie jej pôsobenia bolo spojené s Archívnu správu Ministerstva vnútra. Tu dostala do starostlivosti archívy organizácií osobitného významu a vybrané podnikové archívy. Od začiatku roka 1989 až dodnes pracuje v Štátnom archíve v Bratislave, a to na úseku predarchívnej starostlivosti.

Od jej prvého vkročenia do archívneho sveta sa usilovala svoj vrodený zmysel pre poriadok aplikovať aj vo svojej práci. Jednou z jej prvých úloh bolo vytvorenie systému evidencie pôvodcov registratúr a archívnych fondov – dodnes používaných Evidenčných listov ústredných spisovní a Evidenčných listov archívov organizácií. Spolupodielala sa na tvorbe početných metodických materiálov na kategorizáciu pôvodcov či na hodnotenie jednotlivých druhov registratúrnych záznamov ako archívnych dokumentov. Logicky sa stala členkou Skartačnej komisie, poradného orgánu riaditeľa archívnej správy a dnes pôsobí v Ústrednej komisii pre predarchívnu starostlivosť ministerstva vnútra. Novými archívnymi prírastkami, i keď v tomto prípade podstatne staršími, sa zaoberala aj ako tajomníčka Ohodnocovacej komisie ministerstva vnútra. Na druhej strane otázky archívnej hodnoty najnovších elektronických záznamov riešila ako členka Komisie pre elektronický archívny informačný systém a pre digitalizáciu archívnych dokumentov pri odbore archívov. Tým, že sa spolupodielala na tvorbe viacerých vzorových smerníc pre rôznych pôvodcov registratúry a pod., no predovšetkým na tvorbe smerníc pre správu registratúry, spolupodielala sa na sformovaní stoviek registratúr a archívnych fondov.

Ako expertka na predarchívnu starostlivosť s teoretickými, ale aj bohatými praktickými skúsenosťami sa zúčastňovala na práci Komisie pre prípravu zákona o archívnictve a zákona o registratúrach v roku 1992, ako aj Komisie pre prípravu zákona o archívoch a registratúrach a vykonávacej vyhlášky v rokoch 2000–2002.

Z publikačných aktivít, ktoré súvisia s jej archívnou osvetou v oblasti správy registratúry možno spomenúť viaceré články, anotácie, recenzie, správy uverejnené v Slovenskej archivistike, no najmä tie početné príspevky s tematikou predarchívnej starostlivosti, ktoré sú roztrúsené v mnohých, archívnej verejnosti často neznámych periodikách, napr. v Poistných rozhľadoch, odbornom dvojmesačníku slovenského poisťovníctva, ktorý vydáva Slovenská asociácia poisťovní, v Eurobiznise, časopise o ekonomike a podnikaní, kde publikovala dlhodobý seriál príspevkov z oblasti správy registratúry a archívnej činnosti podnikateľských subjektov a v ďalších. Nepodceňovala ani prípravu učebných textov pre účastníkov kurzov správy registratúry. Spolu s Mgr. M. Mrižovou, PhD. pripravila napríklad v roku 2007 text pracovného manuálu pre účastníkov rekvalifikačného kurzu Správca registratúry – archivár II., pre školiace pracovisko Calypso PM, s. r. o.

V poslednom období sa podieľala aj na realizácii viacerých heraldických publikačných projektov. Ako pozorná lektorka, radkyňa a zostavovateľka registrov prispela k vzniku publikácií Heraldická terminológia, Martin 2009, Heraldický register VII. a VIII., Martin 2009, 2011 či Heraldický almanach I. a II., Martin 2008, 2009. Pôsobí tiež ako členka pracovnej skupiny pre aplikačno-programové vybavenie Heraldického registra Slovenskej republiky.

S trochou nostalgie za svojou starou láskou – latinčinou – preložila Tractatus de insigniis et armis Bartola da Saxoferrato zo 14. stor., stredovekú rozpravu

o heraldike zachovanú ako inkunábulu v Archíve Košického arcibiskupstva, a ktorú v jej preklade vydala Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied v r. 2009.

Lubka Munková je však predovšetkým zanietená predarchivárka. Chápe, že bez pochopenia v archívnom predpolí pred bránami archívu (no niekedy aj za jeho bránami) vychádza úsilie predarchivára navnivoč. Preto venuje toľko energie vysvetľovaniu, konzultáciám, ale aj pedagogickej činnosti. Svojím zápalom a vrozeným pedagogickým talentom dokáže svojich poslucháčov nielen poučiť či presvedčiť, ale často dokonca nadchnúť pre archívniectvo a jej niekdajší poslucháči sa k nej aj po rokoch radi hlásia. Pedagogickej a lektorskej činnosti sa venovala napríklad v Škole knižníckych a informačných štúdií v Bratislave (špecializácia archívniectvo a pomocné vedy historické, 3. a 4. ročník), v Inštitúte pre verejnú správu v Bratislave (dvojročné kvalifikačné kurzy pre zamestnancov štátnych archívov), pôsobila a pôsobí ako žiadaná lektorka rekvalifikačných kurzov akreditovaných ministerstvom školstva pre zamestnancov registratúrnych stredísk a archívov organizácií.

Medzi výrazné črty oslávenkyne patrí, že myslí na druhých, na svojich kolegov archivárov, a má odvahu zastat' sa ich, aj keď ich druhí už hádzu cez palubu. Niet divu, že Lubka dlhé roky pôsobí ako členka závodnej organizácie odborového zväzu, kde sa snaží presadzovať a obhajovať záujmy zamestnancov štátnych archívov.

Lubka Munková je nositeľkou pamätnej Križkovej medaily a Sasinkovej medaily za rozvoj slovenského archívniectva, ako aj pamätnej plakety Heraldického klubu.

Oľga Kvasnicová

ZA JOZEFOM VOZÁROM

Pár dní pred 60. výročím založenia Štátneho ústredného banského archívu prišla do Banskej Štiavnice smutná správa. 22. marca 2010 nás navždy opustil bývalý riaditeľ, neskôr bádateľ a priateľ nášho archívu, PhDr. Jozef Vozár, DrSc.

Štiavnický banský archív bol osudovou láskou Jozefa Vozára. Nezískal si ho na prvý pohľad, možno ho k nemu viazal viac rozum ako cit, no tento vzťah vytrval až do konca. Aj v časoch, keď už mal problém s chôdzou, statočne zdolával schody vedúce na druhé poschodie hlavnej budovy archívu, aby si mohol doplniť výskum, podeliť sa s novými poznatkami a projektmi, či len tak ľudsky sa porozprávať. Boli to vzácne a nezabudnuteľné chvíle s legendou slovenskej montánnej historiografie. Budú nám veľmi chýbať.

O pracovnom a vedeckom živote a diele Jozefa Vozára vyšli viaceré články. V Slovenskej archivistike 1886, č. 2 to bol napríklad príspevok Jána Nováka: PhDr. Jozef Vozár, CSc. Šesťdesiatročný a v tom istom periodiku, 2008, č. 1 bol uverejnený článok Eleny Kašiarovej: Jozef Vozár – nestor hospodárskych dejín. Aj pri poslednej rozlúčke v Dunajskej Lužnej odznali rôzličné bilancie života Jozefa Vozára a spomienky na neho. Na mňa najviac zapôsobilo vyznanie jedného z jeho synov, akým vzorom piliera rodiny preňho otec bol. To je to najväčšie ocenenie, čo môže človek získať!

Statočná a plodná bola púť Jozefa Vozára po tejto zemi.

Česť jeho pamiatke!

Elena Kašiarová

Príloha

BIBLIOGRAFIA PRÁC doc. PhDr. JURAJA ŽUDELA, DrSc.

OTO TOMEČEK

V predvianočnom čase na konci roku 2009 nás vo veku 80 rokov nečakane opustil vynikajúci archivár, historik a historický geograf Juraj Žudel. Pre vedeckú obec je táto strata mimoriadne citeľná najmä z dôvodu, že bol vedecky stále aktívny a aj posledné obdobie svojho života prežil v tvorivom nasadení.

Uverejnenie bibliografie prác Juraja Žudela na stránkach tohto časopisu má svoje plné opodstatnenie, keďže bol nielen skúseným a zanieteným archivárom, ale má aj mimoriadnu zásluhu na založení tohto prvého odborného slovenského archívneho časopisu. V čase jeho založenia už ako ostrieľaný archívny pracovník na seba prebral náročnú úlohu výkonného redaktora nového časopisu. Funkciu výkonného redaktora a tajomníka redakcie zastával počas vydania prvých troch ročníkov Slovenskej archivistiky (1966–1968). Nepretržite od 4. ročníka (1969) až do svojej smrti (teda celých 40 rokov) bol členom redakčnej rady tohto časopisu.

S týmto vedeckým časopisom sa viaže aj publikovanie jeho viacerých zásadných štúdií. Kým svoje prvé vedecké štúdie publikoval v českých odborných archívnych periodikách (Archivní časopis, Sborník archivních prací), po založení Slovenskej archivistiky prispieval hlavne do svojho domovského časopisu. Aj neskôr, keď ako pracovník Geografického ústavu SAV začal viac publikovať v Geografickom časopise, neprestal prispievať do Slovenskej archivistiky. K tomu časopisu sa napokon viaže aj publikovanie jeho poslednej vedeckej štúdie a recenzie.

Juraj Žudel si svoju publikačnú činnosť nikdy systematicky neevidoval. Predložená bibliografia je preto prvou súhrnnou bibliografiou jeho prác. Keďže táto začala vznikať až po jeho smrti a nebolo možné ju prekonzultovať so samotným autorom, je možné, že niektoré práce nám mohli pri jej zostavovaní uniknúť. Ak aj práce, ktoré unikli našej pozornosti existujú, ide asi len o nepatrné percento prác z celej jeho vedeckej a odbornej spisby. Do bibliografie sme úmyselne nezaradili iba jeho nevydané rukopisy, kvalifikačné práce a početné anotácie odbornej literatúry.

Ako posledná do uverejnenej bibliografie pribudla už po smrti Juraja Žudela vydaná práca *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*. Uvedené dielo predstavuje definitívnu bodku za jeho bohatou vedecko-publikačnou činnosťou. Práve počas príprav tejto svojej monografie nás Juraj Žudel nečakane opustil. Kým rukopis práce ešte stačil dokončiť, veľkú mapu osídlenia Slovenska na začiatku neskorého stredoveku (1381–1400), ktorá mala uzatvárať jeho atlasovú sériu

máp k osídleniu Slovenska (1511–1530, 1598, 1720, 1873) v čase svojej smrti práve pripomienkoval.

Z praktických dôvodov a pre lepšiu prehľadnosť predloženú bibliografiu členíme na 8 častí. Na prvom mieste uvádzame jeho samostatné či v spoluautorstve vydané knižné práce. Nasledujú archívne pomôcky, ktoré reflektujú jeho archívnu činnosť. Mimoriadny význam majú aj jeho príspevky do monografií iných autorov, príspevky do encyklopédie a kroník, preto aj tieto sme sa rozhodli zaradiť do samostatnej časti bibliografie. Logicky najviac položiek sme zaradili do častí štúdie a články, samostatné mapy v atlasoch (väčšina z nich má charakter samostatných vedeckých štúdií) a recenzie. Členenie bibliografie napokon dopĺňajú časti správy a životné jubileá, výročia a nekrológy. V rámci uvedených častí bibliografie sú jednotlivé práce samostatne očíslované a zoradené podľa roku ich vydania.

Knižné publikácie

1. *Príručka chronológie pre archivára*. Bratislava, 1955. 138 s. (spoluautor J. Mazúr)
2. *Príručka diplomatiky, sfragistiky a heraldiky*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1956. 173 s. Časť diplomatika. (spoluautor Jozef Novák)
3. *Dejiny Pezinka*. Bratislava : Obzor, 1982. 270 s. (spoluautor Ján Dubovský)
4. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984. 203 s.
5. *Fuggerovci na Červenom Kameni 1535–1583*. Bratislava : Veda, 1991. 134 s.
6. *Príručka chronológie*. Bratislava : Odbor archívov a registratúr Ministerstva vnútra SR, 2003. 186 s.
7. *Dejiny Modry*. Modra : Mesto Modra, 2006. 688 s. (spoluautor Ján Dubovský)
8. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*. Bratislava : Veda, 2010. 320 s.

Archívne pomôcky

1. *Amade – Üchtritz 1478–1916. Inventár*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1962. 285 s.
2. *Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave : Sprievodca po archívnych fondoch I, oddelenie feudalizmu*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1964. 439 s. (spoluautori František Sedlák, František Palko)
3. *Panstvo Červený Kameň I. (1287) 1536–1913. Inventár*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1969. 187 s.

State, heslá a mapy v monografiách, slovníkoch a encyklopédiách

1. Sprievodný text k mapovým prílohám. In: KLIMKO, Jozef: *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*. Bratislava : Obzor, 1980, s. 135–163.
2. *Pedagogická encyklopédia Slovenska 1 / A – O*. Bratislava : Veda, 1984. 744 s.
3. *Pedagogická encyklopédia Slovenska 2 / P – Ž*. Bratislava : Veda, 1985. 704 s.
4. Sprievodný text k mapovým prílohám. In: KLIMKO, Jozef: *Politické a právne dejiny hraníc predmníchovskej republiky 1918–1938*. Bratislava : Veda, 1986, s. 127–152.
5. Territorial organization in 1920. In: *Slovakia : European Contexts of the Folk Culture*. Bratislava : Veda, 1997. 365 s. (autor mapy)
6. KOVÁČ, Dušan a i.: *Kronika Slovenska 1 : Od najstarších čias do konca 19. storočia*. Bratislava : Fortuna Print, 1998. 616 s. (texty, mapy a heslá z oblasti historickej geografie)
7. KOVÁČ, Dušan a i.: *Kronika Slovenska 2 : Slovensko v 20. storočí*. Bratislava : Fortuna Print, 1999. 608 s. (texty, mapy a heslá z oblasti historickej geografie)
8. Territorial organization in 1920. In: *Slovakia : European Contexts of the Folk Culture*. Bratislava : Veda, 2007. 365 s. (autor mapy)

Štúdie a články

1. Z histórie mesta Kežmarku. In: *Pamiatky a múzeá*, 6, 1957, č. 2, s. 50–54.
2. Archívy hodnoverných miest na Slovensku. In: *Archivní časopis*, 11, 1961, č. 2, s. 70–78.
3. Rodový archív Amade – Üchtritz : Rozbor. In: *Sborník archivních prací*, 11, 1961, č. 2, s. 86–121.
4. Osídlenie a pohyb obyvateľstva na červenokamenskom panstve za Fuggerovcov v rokoch 1535–1583. In: *Historický časopis*, 13, 1965, č. 4, s. 571–599.
5. Pramene k dejinám rakúskych panstiev v pálfyovských archívoch na Slovensku. In: *Slovenská archivistika*, 2, 1967, č. 1, s. 64–91.
6. Archívy zrušených reholí na Slovensku v 18. storočí. In: *Slovenská archivistika*, 2, 1967, č. 2, s. 166–172.
7. Diplomatická klasifikácia účtov feudálnych panstiev. In: *Slovenská archivistika*, 3, 1968, č. 2, s. 295–313.
8. Slovenská historická pieseň o bitke pri Trnave v roku 1704. In: *Slovenská archivistika*, 4, 1969, č. 1, s. 103–123. (spoluautori Rudolf Krajčovič, Štefan Rudohradský)
9. Stolice na Slovensku 1 : Od Veľkej Moravy po Československú republiku. In: *Svet vedy*, 16, 1969, č. 5, s. 268–273.
10. Stolice na Slovensku 2 : Trenčianska stolica. In: *Svet vedy*, 16, 1969, č. 6, s. 346–350.

11. Stolice na Slovensku 3 : Turčianska stolica. In: *Svet vedy*, 16, 1969, č. 7, s. 396–400.
12. Stolice na Slovensku 4 : Oravská stolica. In: *Svet vedy*, 16, 1969, č. 8, s. 468–472.
13. Stolice na Slovensku 5 : Liptovská stolica. In: *Svet vedy*, 16, 1969, č. 9, s. 526–530.
14. Stolice na Slovensku 6 : Zvolenská stolica. In: *Svet vedy*, 16, 1969, č. 10, s. 614–618.
15. Stolice na Slovensku 7 : Tekovská stolica. In: *Svet vedy*, 16, 1969, č. 11, s. 644–649.
16. Stolice na Slovensku 8 : Nitrianska stolica. In: *Svet vedy*, 16, 1969, č. 12, s. 722–728.
17. Stolice na Slovensku 9 : Bratislavská stolica. In: *Svet vedy*, 17, 1970, č. 1, s. 34–39.
18. Stolice na Slovensku 10 : Spišská stolica. In: *Svet vedy*, 17, 1970, č. 2, s. 96–102.
19. Stolice na Slovensku 11 : Šarišská stolica. In: *Svet vedy*, 17, 1970, č. 3, s. 144–148.
20. Stolice na Slovensku 12 : Abovská stolica. In: *Svet vedy*, 17, 1970, č. 4, s. 230–234.
21. Stolice na Slovensku 13 : Turnianska stolica. In: *Svet vedy*, 17, 1970, č. 5, s. 286–289.
22. Stolice na Slovensku 14 : Užská stolica. In: *Svet vedy*, 17, 1970, č. 6, s. 350–354.
23. Stolice na Slovensku 15 : Zemplínska stolica. In: *Svet vedy*, 17, 1970, č. 7, s. 406–411.
24. Stolice na Slovensku 16 : Gemerská stolica a Malohont. In: *Svet vedy*, 17, 1970, č. 8, s. 488–493.
25. Stolice na Slovensku 17 : Hontianska stolica. In: *Svet vedy*, 17, 1970, č. 9, s. 544–548.
26. Stolice na Slovensku 18 : Novohradská stolica. In: *Svet vedy*, 17, 1970, č. 10, s. 626–631.
27. Stolice na Slovensku 19 : Komárňanská a Ostrihomská stolica. In: *Svet vedy*, 17, 1970, č. 11, s. 672–676.
28. Stolice na Slovensku 20 : Záver. In: *Svet vedy*, 17, 1970, č. 12, s. 730–733.
29. Príspevok k historickej geografii Trnavskej pahorkatiny do polovice 16. storočia : Horný Fančal, Dolný Fančal, Budmerice. In: *Geografický časopis*, 22, 1970, č. 1, s. 19–38.
30. Jozefínska reforma územnej organizácie Uhorska s osobitným zreteľom na Slovensko. In: *Geografický časopis*, 24, 1972, č. 4, s. 313–327.

31. Poddanská robota a námedzná práca na červenokamenskom panstve za Fuggerovcov v rokoch 1535–1583. In: *Historické štúdie XVIII*. Bratislava : SAV, 1973, s. 157–174.
32. Trhové sféry na Slovensku v roku 1720. In: *Geografický časopis*, 25, 1973, č. 4, s. 299–312.
33. Hrad Červený Kameň za Fuggerovcov (1535–1583). In: *Vlastivedný časopis*, 23, 1974, č. 1, s. 12–18.
34. K otázke polohy, štruktúry a zániku stredovekého hradu Červený Kameň. In: *Zborník Slovenského národného múzea LXVIII. História 14*. Martin : Osveta, 1974, s. 195–201.
35. Verejná správa a územná organizácia Slovenska za feudalizmu (stolice). In: *Vlastivedný časopis*, 23, 1974, č. 4, s. 161–168.
36. Vplyv ekonomickej činnosti Fuggerovcov na životné prostredie v oblasti červenokamenského panstva 1535–1583. In: *Geografický časopis*, 26, 1974, č. 2, s. 163–174.
37. Osídlenie Turca do konca 18. storočia. In: *Vlastivedný časopis*, 27, 1978, č. 4, s. 164–168.
38. Tereziánsky lexikón sídel Uhorska z roku 1773 (Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum). In: *Slovenská archivistika*, 15, 1980, č. 2, s. 74–92.
39. Problematika vývoja osídlenia a územnej organizácie v Atlase Slovenskej socialistickej republiky. In: *Slovenská archivistika*, 17, 1982, č. 1, s. 42–51.
40. Sídelná sieť Slovenska na Lazarovej mape Uhorska z roku 1528. In: *Geografický časopis*, 35, 1983, č. 3, s. 247–264.
41. Vývoj administratívneho členenia Slovenska. In: *Studia Academica Slovaca 12*. Bratislava : Alfa, 1983, s. 497–509.
42. Administratívne delenie Slovenska v prvej polovici 18. storočia podľa Belovho diela *Notitia Hungariae novae historico-geographica*. In: *Slovenská archivistika*, 19, 1984, č. 1, s. 43–54.
43. Očová – rodisko Mateja Bela. In: *Geografický časopis*, 36, 1984, č. 1, s. 34–59. (spoluautor Ján Drdoš)
44. Význam Belovho diela „*Notitia Hungariae novae historico-geographica*“ pre výskum osídlenia Slovenska. In: *Geografický časopis*, 36, 1984, č. 1, s. 19–33.
45. Stolice na Slovensku. In: *Nedel'ná Pravda*, 18, 1985, č. 13, s. 15.
46. Historická geografia. In: VRTEL, Ladislav (ed.): *Pomocné vedy historické : súčasný stav a perspektívy*. Dolný Kubín : Štátny okresný archív, 1986, s. 106–110.
47. Obyvateľstvo slobodných kráľovských miest na Slovensku v 2. polovici 18. storočia. In: *Geografický časopis*, 39, 1987, č. 2, s. 148–168.
48. Súpisy obyvateľov slobodných kráľovských miest na Slovensku z 2. polovice 18. storočia. In: *Slovenská archivistika*, 22, 1987, č. 1, s. 82–101.

49. Význam Belovho diela *Notitia Hungariae novae historico-geographica* pre výskum osídlenia Slovenska v prvej polovici 18. storočia. In: TIBENSKÝ, Ján (ed.): *Matej Bel – doba, život, dielo*. Bratislava : Veda, 1987, s. 258–265.
50. Konfirmácia, tranzumpt a inzert. In: *Slovenská archivistika*, 23, 1988, č. 2, s. 121–127.
51. Slovakia's settlement towards the end of the middle ages. In: *Geografický časopis*, 40, 1988, č. 1–2, s. 112–119.
52. Vývoj osídlenia Slovenska od počiatkov valašskej kolonizácie do konca stredoveku. In: *Archaeologia historica*, 13, 1988, s. 7–17.
53. Správa Červenokamenského panstva za Fuggerovcov a jej písomnosti (1535–1583). In: *Slovenská archivistika*, 24, 1989, č. 2, s. 27–46.
54. Obyvateľstvo slobodných kráľovských banských miest na Slovensku v druhej polovici 18. a v prvej polovici 19. storočia. In: MARSINA, Richard (ed.): *Banské mestá na Slovensku*. Martin : Osveta, 1990, s. 214–224.
55. O niektorých metodologických problémoch historiografie a archívniectva. In: *Historický časopis*, 38, 1990, č. 6, s. 851–853.
56. Veľkosť sídel na Slovensku v 1. polovici 15. storočia. In: *Geografický časopis*, 42, 1990, č. 2, s. 134–144.
57. Západné hranice Užského komitátu. In: *Slovenská archivistika*, 25, 1990, č. 2, s. 91–99.
58. Zmeny v štruktúre osídlenia Slovenska od počiatkov valašskej kolonizácie do konca stredoveku a ich vplyv na životné prostredie. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 26, 1. časť. Nitra : AÚ SAV, 1990, s. 111–114.
59. Zmeny v štruktúre osídlenia Východoslovenskej nížiny od začiatku 15. storočia do konca stredoveku. In: *Geografický časopis*, 42, 1990, č. 1, s. 74–90.
60. História opäť učiteľkou života? : Tradičné regióny a nové administratívne usporiadanie Slovenska 1. In: *Čas*, 6, 18. marec 1991, č. 65, s. 3.
61. História opäť učiteľkou života? : Tradičné regióny a nové administratívne usporiadanie Slovenska 2. In: *Čas*, 6, 19. marec 1991, č. 66, s. 3.
62. História opäť učiteľkou života? : Tradičné regióny a nové administratívne usporiadanie Slovenska 3. In: *Čas*, 6, 20. marec 1991, č. 67, s. 3.
63. História opäť učiteľkou života? : Tradičné regióny a nové administratívne usporiadanie Slovenska 4. In: *Čas*, 6, 21. marec 1991, č. 68, s. 3.
64. Komitáty a stolice : Staré územné členenie Slovenska. In: *Historická revue*, 2, 1991, č. 6, s. 30–31.
65. Liptovská stolica : Krajina medzi Kriváňom a Veľkou Fatrou. In: *Historická revue*, 2, 1991, č. 10, s. 34–35.
66. Die Entwicklung der Nationalitätenstruktur in der Südslowakei. In: *Österreichische Osthefte*, 33, 1991, č. 2, s. 93–123. (spoluautor Štefan Očovský)
67. Náboženská štruktúra obyvateľstva slobodných kráľovských miest na Slovensku v 2. polovici 18. storočia. In: *Geografický časopis*, 43, 1991, č. 3, s. 215–230.

68. Zemplínska stolica. In: *Historická revue*, 2, 1991, č. 7, s. 32–33.
69. Zmeny československo-maďarských hraníc v dôsledku viedenskej arbitráže. In: *Slovenská archivistika*, 26, 1991, č. 2, s. 34–43.
70. Daňové súpisy domov slovenských stolíc z roku 1598. In: *Slovenská archivistika*, 27, 1992, č. 1, s. 73–82.
71. L'évolution de la structure résidentielle et de la situation des nationalités en Slovaquie du Sud. In: ROUX, M. (ed.): Nations, État et Territoire en Europe de l'Est et en URSS. Paris, 1992, s. 175–184. (spoluautor Štefan Očovský)
72. Národnostná štruktúra obyvateľstva na južnom Slovensku v 1. polovici 18. storočia. In: *Geografický časopis*, 44, 1992, č. 2, s. 140–148.
73. Obnova územnej identity Slovenska. In: *Literárny týždenník*, 5, 4. júl 1992, č. 28, s. 12–13.
74. Písomnosti styčných dôstojníkov na úseku Bratislava z rokov 1938–1939. In: *Slovenská archivistika*, 27, 1992, č. 2, s. 44–55.
75. Administratívne členenie územia Slovenska za dualizmu (1867–1918). In: *Slovenská archivistika*, 28, 1993, č. 2, s. 70–81.
76. Dejiny zemepisného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení 1943–1953. In: *Geografický časopis*, 45, 1993, č. 4, s. 309–316.
77. Hustota osídlenia Slovenska v neskorom stredoveku. In: *Archaeologia historica*, 18, 1993, s. 81–85.
78. Národnostná štruktúra obyvateľstva Slovenska roku 1880. In: *Geografický časopis*, 45, 1993, č. 1, s. 3–17.
79. Návrh na nové územnosprávne členenie Slovenska. In: *Slovenský národ*, 4, 1993, č. 19, s. 6 a 11.
80. Problémy a východiská návrhov správneho a územného členenia Slovenskej republiky. In: *Obecné noviny*, 3, 1993, č. 29, s. 24–28. (spoluautor Marián Minarovič)
81. Utváranie hraníc Slovenska. In: *Geografia*, 1, 1993, č. 1, s. 3–5.
82. Dejiny Zemepisného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. In: *Z dejín vied a techniky na Slovensku 16*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1994, s. 87–91.
83. Národnostná štruktúra obyvateľstva Slovenska roku 1910. In: *Geografický časopis*, 46, 1994, č. 4, s. 409–422.
84. Osídlenie južného Slovenska : Ako sa menila etnická hranica. In: *Historická revue*, 6, 1995, č. 10, s. 12–14.
85. Osídlenie Slovenska koncom 16. storočia. In: *Geographia Slovaca*, 9, 1995, s. 53–62.
86. Utváranie hraníc Slovenska. In: *Slovenská archivistika*, 30, 1995, č. 2, s. 222–234.
87. Prvá mapa Slovenska : Skvost uhorskej kartografie. In: *Historická revue*, 7, 1996, č. 9, s. 6–7.

88. Význam Bartolomeidesovho diela Comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica pre výskum osídlenia a obyvateľstva Gemera a Malohontu. In: *Obzor Gemera-Malohontu*, 25, 1996, č. 1, s. 18–20.
89. Hlavné znaky vývoja osídlenia Slovenska v 16. storočí. In: *Historický časopis*, 45, 1997, č. 4, s. 569–580.
90. Miestne názvy na Lazarovej mape Uhorska so zreteľom na územie Slovenska. In: *Slovenská archivistika*, 32, 1997, č. 2, s. 48–59.
91. Náboženská štruktúra obyvateľstva mestských sídel na Slovensku v 20. rokoch 19. storočia. In: *Historický zborník 7*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 77–87.
92. Drobné štúdie k slovenskému stredoveku prof. D. Rapanta. In: *Historik Daniel Rapant : Život a dielo (1897–1988–1997)*. Martin : Matica slovenská, 1998, s. 181–186.
93. Osídľovanie červenokamenského panstva koncom 16. storočia. In: *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Bratislava : Slovenský historický ústav Matice slovenskej, 1998, s. 264–280.
94. Osídlenie severnej časti Komárňanskej stolice v prvej polovici 16. storočia. In: *Zborník FF UK. Historica XLV*. Bratislava : UK, 2002, s. 249–255.
95. Stav a problémy historickogeografického výskumu na Slovensku. In: *Studia historica Tyrnaviensia II*. Trnava : FH TU, 2002, s. 42–51.
96. Utváranie nového územného a správneho členenia Slovenskej republiky v rokoch 1990–1996. In: *Slovenská archivistika*, 37, 2002, č. 1, s. 28–56.
97. Fuggerovský dom v Častej – stredisko vinárstva Červenokamenského panstva v 16. storočí. In: *Studia historica Tyrnaviensia III*. Trnava : FH TU, 2003, s. 241–246.
98. Spletité cesty reformy verejnej správy na Slovensku : ako sa vytvárala podoba súčasného Slovenska v rokoch 1990–1996. In: *História*, 3, 2003, č. 3, s. 19–21.
99. Panstvo Červený Kameň I : Rozbor fondu. In: *Slovenská archivistika*, 39, 2004, č. 1, s. 20–39.
100. Problematika osídlenia a verejnej správy v Atlase krajiny Slovenskej republiky. In: *Slovenská archivistika*, 41, 2006, č. 1, s. 87–101.
101. Osobnosť Lazara, tvorca mapy Uhorska z roku 1528. In: *Slovenská archivistika*, 42, 2007, č. 2, s. 32–40.

Samostatné mapy v atlasoch

1. Cesty v 15. – 18. stor. Mierka 1 : 1 000 000. In: *Atlas Slovenskej socialistickej republiky* (ďalej *Atlas SSR*). Bratislava, 1980, s. 113.
2. Krajinské zriadenie v r. 1928–1938. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 121.
3. Osídlenie severovýchodného Slovenska v r. 1785–1787. Mierka 1 : 500 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 120.

4. Osídlenie severozápadného Slovenska v r. 1785. Mierka 1 : 500 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 117.
5. Osídlenie Turca v 13. – 18. stor. Mierka 1 : 200 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 116.
6. Osídlenie v roku 1598. Mierka 1 : 500 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 114–115.
7. Osídlenie v roku 1720. Mierka 1 : 500 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 118–119.
8. Osídlenie v roku 1873. Mierka 1 : 500 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 122–123.
9. Správne členenie v r. 1938–1940. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 124.
10. Správne členenie v r. 1949–1960. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 124.
11. Správne členenie v r. 1960–1970. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 124.
12. Stolice od konca 13. stor. do r. 1848. Mierka 1 : 1 000 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 117.
13. Územná organizácia v r. 1867–1922. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 121.
14. Územná organizácia za Bachovho absolutizmu (1850–1860). Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 120.
15. Územná reorganizácia za Jozefa II. (1785–1790). Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 120.
16. Župy v r. 1923–1928. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas SSR*. Bratislava, 1980, s. 121.
17. Historické cesty a železnice. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava, 1990, s. 36. (spoluautor Magda Paríková)
18. Osídlenie r. 1873. Mierka 1 : 1 000 000. In: *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava, 1990, s. 8.
19. Územná organizácia v r. 1867–1922. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava, 1990, s. 7.
20. *Zemplín : Mapa regiónu*. Michalovce : Excel enterprise, 1994.
21. Hustota sídel podľa stolíc v r. 1511–1530. Mierka 1 : 2 000 000. In: *Atlas krajiny Slovenskej republiky (ďalej Atlas krajiny SR)*. Bratislava; Banská Bystrica, 2002, s. 39.
22. Krajinské zriadenie v r. 1928–1938. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas krajiny SR*. Bratislava; Banská Bystrica, 2002, s. 44.
23. Osídlenie v r. 1873. Mierka 1 : 1 000 000. In: *Atlas krajiny SR*. Bratislava; Banská Bystrica, 2002, s. 42.

24. Osídlenie územia v r. 1511–1530. Mierka 1 : 500 000. In: *Atlas krajiny SR*. Bratislava; Banská Bystrica, 2002, s. 38–39.
25. Správne členenie v r. 1949–1960. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas krajiny SR*. Bratislava; Banská Bystrica, 2002, s. 45.
26. Územné a správne členenie v r. 1991–1996. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas krajiny SR*. Bratislava; Banská Bystrica, 2002, s. 45.
27. Územné členenie v r. 1960–1990. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas krajiny SR*. Bratislava; Banská Bystrica, 2002, s. 45.
28. Vytváranie štátnych hraníc v r. 1919–1925. Mierka 1 : 2 000 000. In: *Atlas krajiny SR*. Bratislava; Banská Bystrica, 2002, s. 43.
29. Vytváranie štátnych hraníc v r. 1945–1947. Mierka 1 : 2 000 000. In: *Atlas krajiny SR*. Bratislava; Banská Bystrica, 2002, s. 43.
30. Zmeny štátnych hraníc v r. 1938–1939. Mierka 1 : 2 000 000. In: *Atlas krajiny SR*. Bratislava; Banská Bystrica, 2002, s. 43.
31. Župné zriadenie v r. 1923–1928. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas krajiny SR*. Bratislava; Banská Bystrica, 2002, s. 44.
32. Župné zriadenie v r. 1940–1944. Mierka 1 : 1 500 000. In: *Atlas krajiny SR*. Bratislava; Banská Bystrica, 2002, s. 44.

Recenzie

1. MÁLYUSZ, Elemér (ed.): Zsigmondkori oklevéltár I. (1287–1399). Budapest, 1951. In: *Archivní časopis*, 6, 1956, s. 55–56.
2. BORSA, Iván (ed.): Az arpád-házi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke : Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica, zv. II, zošit 2 a 3, 1272–1290. Budapest, 1961. In: *Archivní časopis*, 12, 1962, s. 63. (autor jž)
3. Státní archiv v Brně : Průvodce po archivních fondech, sv. 2. Praha, 1964. In: *Archivní časopis*, 15, 1965, s. 184–185.
4. KUŠÍK, Michal: Archive in der Slowakei und ihre Bestände. In: *Studia historica slovacca*, 3, 1965, s. 215–262. In: *Slovenská archivistika*, 1, 1966, č. 1, s. 128–129.
5. Československá diplomatika I. Praha, 1965. In: *Slovenská archivistika*, 2, 1967, č. 1, s. 98–100.
6. Historické štúdie XI. Bratislava, 1966. In: *Slovenská archivistika*, 2, 1967, č. 1, s. 101–104.
7. Štátny archív v Bratislave : Spríevodca po archívnych fondoch III. Spracovali Jozef Watzka a Marián Zemene s kolektívom. Bratislava, 1966. In: *Slovenská archivistika*, 2, 1967, č. 2, s. 120–122.
8. Státní archiv v Brně : Průvodce po archivních fondech sv. 3. Praha, 1966. In: *Slovenská archivistika*, 3, 1968, č. 1, s. 96.
9. NOVÁK, Ján: Slovenské mestské a obecné erby. Bratislava, 1967. In: *Slovenská archivistika*, 3, 1968, č. 2, s. 340–342.

10. HOLOTÍK, Ľudovít – VANTUCH, Anton (eds.): Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí. Bratislava, 1967. In: *Slovenská archivistika*, 4, 1969, č. 1, s. 137–141.
11. HORÁK, Bohuslav – TRÁVNÍČEK, Dušan – HONL, Ivan: Dejiny zeměpisu III : novověk od 17. století. Praha, 1968. In: *Geografický časopis*, 21, 1969, č. 3, s. 265–266.
12. KAHLENBERG, Friedrich P.: Das Zwischenarchiv des Bundesarchivs. In: *Archivalische Zeitschrift*, 64, 1968, s. 27–40. In: *Slovenská archivistika*, 4, 1969, č. 1, s. 148–149.
13. Súpis pamiatok na Slovensku, zväzok I, A–J. Bratislava, 1967. In: *Geografický časopis*, 21, 1969, č. 1, s. 82–83.
14. Súpis pamiatok na Slovensku, zväzok II, K–P. Bratislava, 1968. In: *Geografický časopis*, 21, 1969, č. 2, s. 183–184.
15. Urbáre strečnianskeho panstva. In: *Slovenská archivistika*, 4, 1969, č. 2, s. 151–153.
16. Súpis pamiatok na Slovensku, zväzok III, R–Ž. Bratislava, 1969. In: *Geografický časopis*, 22, 1970, č. 3, s. 283–284.
17. JÄGER, H.: Historische geographie. Braunschweig, 1969. In: *Geografický časopis*, 23, 1971, č. 4, s. 384–385.
18. WEIGL, Heinrich: Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich. Wien, I. Band 1964, II. Band 1965, III. Band 1970. In: *Slovenská archivistika*, 6, 1971, č. 1, s. 168–169.
19. Historická geografie. Praha, č. 1, 1968, č. 2, 1969, č. 3, 1969. In: *Geografický časopis*, 24, 1972, č. 4, s. 373–374.
20. KRÜGER, Herbert: Des Nürnberger Meisters Erhard Etzlaub älteste Strassenkarten von Deutschland, Sonderdruck aus Jahrbuch für fränkische Landesforschung. Kallmünz über Regensburg, 1958. In: *Geografický časopis*, 24, 1972, č. 4, s. 380–381.
21. HÚŠČAVA, Alexander: Poľnohospodárske miery na Slovensku. Bratislava, 1972. In: *Slovenská archivistika*, 8, 1973, č. 2, s. 127–129.
22. LEHOTSKÁ, Darina: Príručka diplomatiky. Bratislava, 1972. In: *Slovenská archivistika*, 8, 1973, č. 2, s. 130–136.
23. MAJTÁN, Milan: Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. Bratislava, 1972. In: *Geografický časopis*, 25, 1973, č. 3, s. 285–286.
24. PURGINA, Ján: Tvorcovia kartografie Slovenska do pol. 18. storočia. Bratislava, 1972. In: *Geografický časopis*, 25, 1973, č. 4, s. 342–343.
25. VARSÍK, Branislav: Osídlenie Myjavy a Myjavskej pahorkatiny do začiatku 17. storočia. In: Zborník FF UK. Historica XXIII. Bratislava, 1972, s. 91–160. In: *Geografický časopis*, 26, 1974, č. 1, s. 80–81.

26. Zborník referátov a diskusných príspevkov z vedeckej konferencie o dejinách kartografie na Slovensku. Trenčín, 1976. In: *Geografický časopis*, 30, 1978, č. 3, s. 276–277.
27. BERTÉNYI, Iván: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Budapest, 1976. In: *Slovenská archivistika*, 13, 1978, č. 1, s. 168–169.
28. BENDEFY, László: Mikoviny Sámuel megyei térképei különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár kéziratárának Mikoviny-térképeire I, II. Budapest, 1976. In: *Slovenská archivistika*, 13, 1978, č. 2, s. 167–169.
29. PRIKRYL, Ľubomír Viliam: Vývoj mapového zobrazenia Slovenska. Bratislava, 1977. In: *Geografický časopis*, 31, 1979, č. 1, s. 120–121.
30. Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970 diel I, zväzok 1 a 2; diel II, zväzok 1 a 2. Praha, 1978. In: *Slovenská archivistika*, 15, 1980, č. 2, s. 163–165.
31. Novšie vydanie Komenského mapy Moravy. (Moraviae nova et post omnes priores accuratissima delineatio auctore I. A. Comenio. Olomouc, 1976; Komenského mapa Moravy z roku 1627 v Přerově. Olomouc; Přerov, 1977). In: *Slovenská archivistika*, 16, 1981, č. 1, s. 125–126.
32. STEGENA, Lajos: Térképtörténet. Budapest, 1981. In: *Slovenská archivistika*, 18, 1983, č. 1, s. 141–142.
33. BERTÉNYI, Iván: Zur Problematik der Heraldik der antifeudalen Bauernbewegungen. In: *Genealogica et Heraldica*. Copenhagen, 1982, s. 378–390. In: *Slovenská archivistika*, 18, 1983, č. 1, s. 142.
34. BEL, Matej: O osudoch zemepisu od najstarších čias. Martin, 1984. In: *Geografický časopis*, 37, 1985, č. 1, s. 118–119.
35. BEŇKO, J.: Osídlenie severného Slovenska. Košice, 1985. In: *Geografický časopis*, 38, 1986, č. 4, s. 440–442.
36. PRIKRYL, Ľ. V.: Dejiny speleológie na Slovensku. Bratislava, 1985. In: *Geografický časopis*, 38, 1986, č. 4, s. 436–437.
37. ERŠIL, J – PRAŽÁK, J. (eds.): Archiv pražské metropolitní kapituly II. : Katalog listin a listů z let 1420–1561. Praha, 1986. In: *Slovenská archivistika*, 22, 1987, č. 1, s. 118–119.
38. HABOVŠTIK, A.: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava, 1985. In: *Geografický časopis*, 39, 1987, č. 4, s. 457–458.
39. Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, Slovenský diplomatár II. Na vydanie pripravil Richard MARSINA. Bratislava, 1987. In: *Slovenská archivistika*, 23, 1988, č. 1, s. 134–137.
40. GERICS, J.: A korai rendiség Európában és Magyarországon. Budapest, 1987. In: *Slovenská archivistika*, 23, 1988, č. 2, s. 148–149.
41. Bratislava, mapa z roku 1820. Bratislava, 1988. In: *Slovenská archivistika*, 24, 1989, č. 1, s. 89–90.

42. Bratislava, mapa z roku 1765. Bratislava, 1988. In: *Slovenská archivistika*, 24, 1989, č. 2, s. 133.
43. MARSINA, R.: Štúdie k Slovenskému diplomatáru II. Bratislava, 1989. In: *Slovenská archivistika*, 25, 1990, č. 1, s. 128–129.
44. VARSÍK, B.: Otázky vzniku a vývinu slovenského zemanstva. Bratislava, 1988. In: *Slovenská archivistika*, 25, 1990, č. 1, s. 130–131.
45. GYÖRFFY, G.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–III. Budapest, 1963; 1987. In: *Slovenská archivistika*, 25, 1990, č. 2, s. 133–136.
46. Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. 1. zväzok, 1. a 2. časť. Nitra, 1989. In: *Slovenská archivistika*, 26, 1991, č. 1, s. 117–119.
47. ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Šariša. Košice, 1990. In: *Slovenská archivistika*, 26, 1991, č. 1, s. 111–115.
48. MAKSAY, F.: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. Budapest, 1990. In: *Slovenská archivistika*, 27, 1992, č. 1, s. 127–129.
49. TIMON, S.: Obraz starého Uhorska. Cambridge, 1991. In: *Slovenská archivistika*, 27, 1992, č. 1, s. 116–117.
50. Die „Gesta Hungarorum“ des anonymen Notars. Sigmaringen, 1991. In: *Slovenská archivistika*, 28, 1993, č. 1, s. 114–116.
51. KOHÚTOVÁ, M.: Demografický a sídlitný obraz Západného Slovenska. Bratislava, 1990. In: *Slovenská archivistika*, 28, 1993, č. 2, s. 103–105.
52. IVÁNYI, E.: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1713). Budapest, 1991. In: *Slovenská archivistika*, 29, 1994, č. 1, s. 156–159.
53. DEÁK, E.: Das Städtewesen der Länder der ungarischen Krone (1780–1918) I, II/1, II/2. Wien, 1979. In: *Slovenská archivistika*, 29, 1994, č. 2, s. 77–80.
54. JAKÓ, Zs.: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556), I. 1289–1484, II. 1485–1556. Budapest, 1990. In: *Slovenská archivistika*, 29, 1994, č. 2, s. 84–86.
55. Najstaršie rody na Slovensku. Zostavila Katarína ŠTULRAJTEROVÁ. Martin, 1994. In: *Slovenská archivistika*, 30, 1995, č. 1, s. 108–111.
56. SEDLÁK, V. (ed.): Beiträge zur ältesten Besiedlung der Slowakei. Bratislava, 1994. In: *Slovenská archivistika*, 31, 1996, č. 1, s. 99–101.
57. BEŇKO, J.: Starý Turiec. Martin, 1996. In: *Slovenská archivistika*, 31, 1996, č. 2, s. 107–109.
58. SOPKO, J. (ed.): Kroniky stredovekého Slovenska. Bratislava, 1995. In: *Slovenská archivistika*, 32, 1997, č. 1, s. 100–102.
59. Historický zborník 6. Martin, 1996. In: *Slovenská archivistika*, 32, 1997, č. 2, s. 120–123.
60. MAJTÁN, M.: Názvy obcí Slovenskej republiky : Vývin v rokoch 1773–1997. Bratislava, 1998. In: *Slovenská archivistika*, 34, 1999, č. 2, s. 131.

61. MARSINA, R. (ed.): Legendy stredovekého Slovenska : Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov. Budmerice, 1997. In: *Historický zborník 9*. Martin, 1999, s. 127–128.
62. SOKOLOVSKÝ, L.: Stručné dejiny Malohontu do roku 1803. Martin, 1997. In: *Slovenská archivistika*, 34, 1999, č. 1, s. 138–140.
63. ČAPLOVIČ, D.: Včasnostredoveké osídlenie Slovenska. Bratislava, 1998. In: *Slovenská archivistika*, 35, 2000, č. 1, s. 129–131.
64. HÁZI, J.: Pozsony vármegyeye középkori földrajza. Bratislava, 2000. In: *Slovenská archivistika*, 36, 2001, č. 1, s. 129–133.
65. ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Užskej župy. Prešov, 1995. In: *Slovenská archivistika*, 37, 2002, č. 1, s. 146–149.
66. SOKOLOVSKÝ, L.: Správa stredovekej dediny na Slovensku. Bratislava, 2002. In: *Slovenská archivistika*, 38, 2003, č. 1, s. 115–118.
67. ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Zemplínskej župy. Michalovce, 2001. In: *Slovenská archivistika*, 38, 2003, č. 2, s. 138–142.
68. MULÍK, P. (ed.): Slovo o slove : K niektorým problémom slovenskej historickej terminológie. Bratislava, 2001. In: *Slovenská archivistika*, 39, 2004, č. 1, s. 103–108.
69. PRAVDA, J.: Stručný lexikón kartografie. Bratislava, 2003. In: *Slovenská archivistika*, 39, 2004, č. 2, s. 132–134.
70. BERČÍK, P. – LOVECKÝ, P.: Územné zmeny obcí v SR od roku 1990. Bratislava, 2003. In: *Slovenská archivistika*, 40, 2005, č. 1, s. 140–142.
71. Atlas krajiny Slovenskej republiky. Bratislava; Banská Bystrica, 2002. In: *Historický zborník 17 / č. 2*. Martin, 2007, s. 185–188.
72. RÁBIK, V.: Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej). Bratislava, 2006. In: *Slovenská archivistika*, 42, 2007, č. 2, s. 126–128.
73. SEDLÁK, V.: Monumenta Vaticana Slovaciae, tomus I. : Rationes collectorum pontificiorum in annis 1332–1337. Trnavae; Romae, MMVIII. In: *Slovenská archivistika*, 44, 2009, č. 2, s. 134–135.

Správy

1. Straty Maďarského krajinského archívu so zreteľom na Slovensko. In: *Archivní časopis*, 8, 1958, s. 131–133. (autor jž)
2. Prezatie písomností Abovskej, Turňanskej a Komárňanskej župy z Maďarska. In: *Archivní časopis*, 9, 1959, s. 237. (autor jž)
3. Prezatie fondov a zbierok z Archívu Slovenského národného múzea v Martine. In: *Archivní časopis*, 10, 1960, s. 44–45. (autor jž)
4. II. kolokvium ústrednej skupiny pre historickú geografiu v Olomouci. In: *Geografický časopis*, 21, 1969, č. 4, s. 345–346.

5. Stav a úlohy historickej geografie v Nemeckej spoljkovej republike. In: *Geografický časopis*, 35, 1983, č. 3, s. 348–349.
6. Seminár o živote a diele Jána Lipského. In: *Geografický časopis*, 43, 1991, č. 4, s. 300.

Životné jubileá, výročia a nekrológy

1. Životné jubileum RNDr. Jána Hanzlíka, CSc. In: *Geografický časopis*, 37, 1985, č. 1, s. 94–95.
2. K storočnici Jána Štefana Šikuru. In: *Historický zborník 8*. Martin : Matica slovenská, 1998, s. 191–192.
3. Kartograf a polyhistor Samuel Mikovíni (1686–1750) : K 250. výročiu úmrtia. In: *Historický zborník 10 / č. 1*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 218–219.
4. K nedožitým sedemdesiatinám PhDr. Antona Špiesza, DrSc. (1930–1993). In: *Historický zborník 10 / č. 2*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 271–272.
5. Lazarus – Michal Rožeň (? – 1542) – zakladateľ slovenskej kartografie : K 480. výročiu vydania jeho mapy Uhorska. In: *Historický zborník 18 / č. 1*. Martin : Matica slovenská, 2008, s. 233–235.

Pozn.: Publikovaná personálna bibliografia nezahŕňa nevydané rukopisy, kvalifikačné práce a početné anotácie na literatúru.

OBSAH

Profesor Jozef Novák osemdesiatročný (Juraj Roháč) 3

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Uličný, Ferdinand: Falošná listina údajne kráľa Bela IV. z roku 1237
pre stoličnobelehradských mešťanov 6

Keresteš, Peter: Organizovanie vojenskej obrany Nitrianskej stolice
z pohľadu jej samosprávy v 16. a 17. storočí 15

Červeňová, Katarína: Archontológia richtárov Veličnej
v rokoch 1684–1780 38

Mrižová, Mária: Archivovanie elektronických registratúrnych záznamov
v kontexte pripravovanej novely zákona o archívoch a registratúrach 61

DISKUSIA

Wolfshörndl, Vladimír: Archívna signatúra 72

K diskusií: doc. F. Federmayer – redakcia Slovenskej archivistiky
(Jozef Šimončič) 88

LITERATÚRA

Recenzie a referáty

Novák, J.: Pečate miest a obcí na Slovensku I., II. (Radoslav Ragač) 90

Genealogicko-heraldický hlas 1–2/2009 (Radoslav Ragač) 93

Turcsány, Juraj a kol.: Svätý Jur 1209–2009. Dejiny písané vínom
(František Žifčák) 94

Drahošová, Š. – Bútorá J. – Lukačka, J.: Čifáre 1209–2009
(Juraj Spiritza) 98

Novotná, M. (ed.): Terra Scepusiensis, Terra christiana 1209–2009
(Juraj Spiritza) 102

Čas v roce 2009 (Júlia Ragačová) 107

Olexák, P.: Scriptura latina libraria (Juraj Šedivý) 112

Havel, D.: Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století
(Juraj Šedivý) 116

Horváth, R. (ed.): Győr megye hatáságának oklevelei (1328–1525)
(Robert G. Maretta) 118

Koch, W.: Inschriftenpaläographie des abendländischen Mittelalters
und der frühen Neuzeit. Früh und Hochmittelalter (Juraj Šedivý) 120

Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík	
The American Archivist 2009/2 (Peter Draškaba)	123
Archiva, biblioteki i muzea kościelne 2009/1–2 (Drahomír Velička)	125
Der Archivar 2010/1 (Peter Kartous)	130
La Gazette des Archives 2008/4 (František Palko)	131
Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 2009 (Anna Buzinkayová)	134

SPRÁVY

Porady vedúcich predstaviteľov riadiacich orgánov archívnictva členských a prístupujúcich krajín Európskej únie v roku 2010 (Jozef Hanus)	140
42. medzinárodná konferencia Table rondes des Archives (Jozef Hanus) ..	145
Správa o činnosti Katedry archívnictva a PVH Filozofickej fakulty UK v akademickom roku 2009/2010 (Leon Sokolovský)	148
XIV. archívne dni v Slovenskej republike (Elena Machajdíkova)	151
Peter Kartous nositeľom rakúskeho štátneho vyznamenania (Mária Španková)	156
Medzinárodné sympóziá o kultúrnom dedičstve v banských, metalurgických a geologických vedách 1993–2009 (Elena Kašiarová)	158
Konferencia České, slovenské a československé dejiny V. (Richard Pavlovič)	165

KRONIKA

K šesťdesiatinám Mgr. Eleny Síkorovej (Elena Kašiarová)	168
Dve jubileá Magdalény Bražinovej (Milena Ostrolucká)	169
K okrúhlemu životnému jubileu PhDr. Oľgy Kvasnicovej (Helena Grežďová)	171
Jubileum PhDr. Viery Plávkovej (Martina Orosová)	173
Životné jubileum PhDr. Márie Munkovej (Oľga Kvasnicová)	175
Za Jozefom Vozárom (Elena Kašiarová)	177

PRÍLOHA

Bibliografia prác doc. PhDr. Juraja Žudela, DrSc. (Oto Tomeček)	179
---	-----

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník XLV – Číslo 2 – 2010

Vydáva

Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov

Objednávky a predplatné prijíma L. K. Permanent, spol. s r. o., PO BOX 4,
834 14 Bratislava 34.

Vytlačila

Tlačiareň Ministerstva vnútra SR. Rukopis zadaný do tlače v marci 2011,
vytlačené v júni 2011.

Evidenčné číslo EV 140/08

Cena 0,60 €